

Նախագիծ

**Աղքատության հաղթահարման
ռազմավարական ծրագիր.
վերանայված տարբերակ (ԱՀՌԾ-2)**

ք. Երևան
Դեկտեմբեր, 2007 թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՀՌԾ վերանայման մասնակցային գործընթացը.....	9
1. Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագրի (ԱՀՌԾ - 1) իրականացման հիմնական արդյունքները և ռազմավարական ծրագրի վերանայման անհրաժեշտությունը..	15
1.1. ԱՀՌԾ հիմնական նպատակային ցուցանիշները և ռազմավարական գերակայությունները	15
1.2. ԱՀՌԾ իրականացման հիմնական արդյունքները 2003-2006 թթ.....	18
1.3. ԱՀՌԾ -2-ի մշակման անհրաժեշտությունը և հիմնական գերակայությունները	21
1.4. ԱՀՌԾ-2-ի նպատակները և ռազմավարական գերակայությունները.....	23
2. Աղքատության և անհավասարության պատկերը Հայաստանում և ԱՀՌԾ-1-ի նպատակադրումները	28
2.1. Տնտեսական աճը և նյութական աղքատության պատկերը Հայաստանում 1999-2005թթ.	28
2.2. Նյութական աղքատության տարածքային պատկերը 1999-2005թթ.	37
2.3. Նյութական աղքատության պատկերը 1999-2005թթ.՝ ըստ գեոդերային, տարիքային և սոցիալական խմբերի	40
2.4. Գյուղական աղքատության կրճատման գործոնները և առանձնահատկությունները Հայաստանում 1999-2005թթ.	43
2.5. Սոցիալական քաղաքականությունը և աղքատության կրճատումը Հայաստանում 1999-2005 թթ.	46
2.6. Զբաղվածությունը և աղքատության կրճատումը Հայաստանում.....	52
2.7. Աղքատության այլընտրանքային գնահատականները.....	56
3. ԱՀՌԾ-2-ի նպատակները.....	58
3.1. Նյութական աղքատության կրճատումը.....	58
4. Մակրոտնտեսական շրջանակ	61
4.1. 2003-2005 թթ. մակրոտնտեսական հիմնական զարգացումները.....	61
4.1.1. Իրական հատված.....	61
4.1.2. Գներ	62
4.1.3. Արտաքին հատվածի զարգացումները	62
4.1.4. Պետական ֆինանսներ	63
4.2. 2007-2021 թթ. մակրոտնտեսական շրջանակի կանխատեսումներ.....	63
5. Տնտեսական զարգացման ռազմավարությունը	69
5.1. Կառավարության տնտեսական զարգացման քաղաքականության հիմնական գերակայությունները և տնտեսական բարեփոխումների գերակա ուղղությունները.....	69
5.2. Տնտեսական մրցակցության հավասար պայմանների ապահովումը.....	73
5.3. Գործարար միջավայրի բարելավումը.....	75
5.4. Ներդրումային միջավայրի բարելավումը և ներդրումների խրախուսումը	83
6. Զբաղվածություն, գործազրկություն, աշխատանքի արտադրողականություն, բնակչության եկամուտներ և աղքատության կրճատում	94
6.1. Զբաղվածության և աղքատության փոխկադարձ կապը	94
6.2. Բնակչության տնտեսական ակտիվությունը	94
6.3. Զբաղվածության ընդհանուր մակարդակը	96
6.4. Գործազրկության մակարդակը և կառուցվածքը.....	97
6.5. Գյուղատնտեսական զբաղվածություն.....	100
6.6. Ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության իրավիճակը և հեռանկարը	100
6.7. Ֆորմալ և ոչ ֆորմալ զբաղվածություն	102
6.8. Աշխատանքի արտադրողականության աճը՝ որպես 2002-2006 թվականներին Հայաստանում տնտեսական աճի հիմնական շարժիչ ուժ.....	104

6.9.	Արտագաղթը և այն պայմանավորող գործոնները	106
6.10.	Աշխատաշուկայի ինստիտուտները և քաղաքականությունները	107
7.	Գյուղատնտեսությունը և գյուղական զարգացումը.....	111
8.	Հանրային կառավարման և դատաիրավական համակարգի բարեփոխումներ.....	120
8.1.	Պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումներ	120
8.1.1.	Պետական կառավարման համակարգի կառուցվածքային և գործառնության վերափոխումներ	122
8.1.2.	Քաղաքացիական ծառայության ներդրում և զարգացում.....	129
8.1.3.	Ֆինանսական կառավարման համակարգի բարեփոխումներ	131
8.1.4.	ՀՀ կառավարման համակարգի զարգացման նպատակային ցուցանիշները .	134
8.2.	Դատաիրավական համակարգի բարեփոխումներ.....	134
8.2.1.	Դատաիրավական համակարգի ռազմավարական բարեփոխումների իրականացման հիմնական ուղղությունները.....	138
8.3.	Հակակոռուպցիոն քաղաքականություն.....	145
9.	Սոցիալական պաշտպանության համակարգը	149
9.1.	Սոցիալական օժանդակության համակարգը	149
9.1.1.	Ընտանեկան նպաստներ	149
9.2.	Կենսաթոշակային համակարգ.....	159
10.	Մարդկային զարգացում և մարդկային աղքատության կրճատում.....	164
10.1.	Առողջապահություն	164
10.1.1.	Ընդհանուր ակնարկ` 2003-2006 թթ. զարգացումները և ներկա իրավիճակը ..	164
10.1.2.	Առողջապահության ոլորտի գերակայությունները	169
10.1.3.	Առողջապահության ոլորտի պետական ծախսերի ծրագրումը	170
10.1.4.	Պետական քաղաքականության ներուլորտային առաջնահերթությունները առողջապահության բնագավառում.....	171
10.1.5.	Առանձին ծրագրային շեշտադրումներ	172
10.2.	Կրթություն	175
10.2.1.	Կրթական ծառայությունների մատչելիություն և աղքատություն. ընդհանուր ակնարկ 175	
10.2.2.	Գերակայություններ, նպատակադրումներ և առաջնահերթություններ	183
10.2.3.	Կրթության ոլորտում պետական ծախսերի ծրագրային ցուցանիշները և սպասվող արդյունքները.....	184
10.3.	Աղքատության հաղթահարման մշակութային հայեցակետը.....	189
10.3.1.	Ընդհանուր ակնարկ.....	189
10.3.2.	Հիմնական խնդիրները	192
10.3.3.	Աղքատության հաղթահարման մշակութային հայեցակետի հիմնական ուղղությունները	192
10.3.4.	Մշակույթի ոլորտի ծրագրերի իրականացման ֆինանսական ապահովվածությունը 2008-2021թթ.....	199
10.4.	Բնապահպանություն.....	201
11.	ԱՀՌԾ բյուջետային շրջանակը.....	208
11.1.	2003-2006 թթ. հարկաբյուջետային հիմնական զարգացումները	208
11.2.	2007 - 2021 թթ. բյուջետային շրջանակի կանխատեսումներ.....	210
11.3.	ՀՀ պետական պարտքը.....	212
12.	ԱՀՌԾ մոնիտորինգ, գնահատման համակարգ և վերանայում	215

Աղյուսակների ցանկ

Աղյուսակ 1.1. ԱՀՌԾ-1-ի իրականացման հիմնական արդյունքները 2006թ. դրությամբ	18
Աղյուսակ 1.2. Համախմբված բյուջեի ծախսերի հավելաճի բաշխումը 2003-2006թթ. (միլիարդ դրամ, ընթացիկ գներով).....	20
Աղյուսակ 2.1. Տնտեսության զարգացման և աղքատության հիմնական ցուցանիշները ԱՀՌԾ-1-ի նպատակային ցուցանիշների համեմատ	28
Աղյուսակ 2.2. Աղքատ և շատ աղքատ բնակչության եկամուտների դինամիկան Հայաստանում 1999-2005թթ. (ընթացիկ գներով, դրամ և տոկոսներով ընդհանուրի նկատմամբ)	34
Աղյուսակ 2.3. Ոչ աղքատ բնակչության եկամուտների դինամիկան Հայաստանում 1999-2005թթ. (ընթացիկ գներով, դրամ և տոկոսներով ընդհանուրի նկատմամբ).....	36
Աղյուսակ 2.4. Աղքատ, շատ աղքատ և ոչ աղքատ բնակչության եկամուտների գումարային առաձգականությունը 1999-2005թթ. (ընթացիկ գներով).....	37
Աղյուսակ 2.5. Աղքատ և շատ աղքատ բնակչության քանակը և տնտեսական զարգացման դինամիկան ըստ մարզերի և գյուղ-քաղաք կտրվածքով 1999-2005թթ. (ընթացիկ գներով)* ...	38
Աղյուսակ 2.6. Աղքատության կրճատման և տնտեսական աճի միջին տարածքային առաձգականությունները 1999-2005թթ. (ընթացիկ գներով).....	38
Աղյուսակ 2.7. Տնտեսական զարգացման և աղքատության տարածքային տարբերությունների դինամիկան 1999-2005թթ. (ընթացիկ գներով).....	39
Աղյուսակ 2.8. Աղքատության մակարդակների գեոդերային և տարիքային տարբերությունների դինամիկան 1999-2005թթ.	40
Աղյուսակ 2.9. Ընտանիքի չափից կախված աղքատության մակարդակի դինամիկան 1999-2005 թթ.	40
Աղյուսակ 2.10. Երեխաների և ծերերի քանակից կախված աղքատության մակարդակի դինամիկան 1999-2005թթ.	41
Աղյուսակ 2.11. Աղքատության մակարդակի դինամիկան՝ կախված տնտեսությունում զբաղվածությունից և կրթական մակարդակից (16 տարեկանից բարձր բնակչության համար) 1999-2005թթ.	42
Աղյուսակ 2.12. Բնակչության ամենաանապահով խմբերի աղքատության մակարդակի դինամիկան 1999-2005թթ.	43
Աղյուսակ 2.13. Գյուղական աղքատության կախվածությունը բնակավայրի՝ ծովի մակերևույթից բարձրությունից (1999-2005 թթ.)	44
Աղյուսակ 2.14. Գյուղական աղքատության կախվածությունը տնօրինվող հողակտորի չափից 1999-2005 թթ.	44
Աղյուսակ 2.15. Գյուղական տնտեսությունների պարտք վերցնելու հնարավորությունները և աղքատության մակարդակը 2002-2005թթ.....	45
Աղյուսակ 2.16. Սոցիալական տրանսֆերտների ազդեցությունը աղքատության և ծայրահեղ աղքատության մակարդակների վրա 1999-2005թթ.	46
Աղյուսակ 2.17. Սոցիալական տրանսֆերտների ազդեցությունը աղքատության և ծայրահեղ աղքատության մակարդակների վրա 2005թ.՝ տարածքային կտրվածքով	48
Աղյուսակ 2.18. Սոցիալական տրանսֆերտների բաշխումը բնակչության մեկ շնչի հաշվով՝ ըստ եկամտային դեցիլների 1999-2005թթ.*	48
Աղյուսակ 2.19. Ընտանեկան նպաստների բաշխումը ըստ սպառողական ազդեցատի հիման վրա ձևավորված դեցիլային խմբերի, 2005թ.*	50
Աղյուսակ 2.20. Բնակչության զբաղվածությունը և տնտեսական աճով պայմանավորված ամսական եկամուտները մեկ զբաղվածի հաշվով 1999- 2004թթ. (ընթացիկ գներով, դրամ) *	53
Աղյուսակ 2.21. Բնակչության զբաղվածության և տնտեսական աճով պայմանավորված ամսական եկամուտների՝ մեկ զբաղվածի հաշվով աճը 2004թ. (տոկոսներով՝ 1999թ. նկատմամբ)	54

Աղյուսակ 2.22. Բնակչության զբաղվածությունը և գործազրկության մակարդակը 1999-2004թթ.	54
Աղյուսակ 2.23. Աղքատության այլընտրանքային գնահատականները 1999- 2005թթ.	56
Աղյուսակ 3.1. ԱՀՌԾ աղքատության կրճատման հիմնական նպատակային ցուցանիշները	59
Աղյուսակ 3.2. ԱՀՌԾ աղքատության կրճատման հիմնական նպատակային ցուցանիշները՝ ըստ բնակչության առանձին խմբերի	60
Աղյուսակ 4.1. ԱՀՌԾ մակրոտնտեսական շրջանակը. հիմնական ցուցանիշների կանխատեսում	64
Աղյուսակ 4.2. Տնտեսության ոլորտների զարգացման հիմնական ցուցանիշների կանխատեսում	68
Աղյուսակ 5.1. ԵԶՎԲ անցումային կարգավիճակի գնահատականները 2001 և 2006թթ.	70
Աղյուսակ 5.2. ԵԶՎԲ «առաջին» և «երկրորդ» սերնդի բարեփոխումների իրականացման գնահատականները 2001 և 2006 թթ.	71
Աղյուսակ 5.3. ԱՀՌԾ- 2-ի «առաջին» և «երկրորդ» սերնդի բարեփոխումների իրականացման հենանիշերը 2008-2021 թթ. համար	73
Աղյուսակ 5.4. Հայաստանի գործարար միջավայրի որակի գնահատականների համեմատությունը այլ անցումային երկրների գործարար միջավայրի գնահատականների հետ 2006թ.	75
Աղյուսակ 5.5. Հայաստանի և Վրաստանի գործարար միջավայրի որակի գնահատականները 2004-2006թթ.	76
Աղյուսակ 5.6. ԱՀՌԾ -2-ի գործարար միջավայրի որակի հենանիշերը	77
Աղյուսակ 5.7. 2005թ. ներդրումային միջավայրի ամփոփ գնահատականները ԵԿԱ երկրների համար	85
Աղյուսակ 5.8. Ենթակառուցվածքի որակը, ձեռնարկությունների ֆինանսավորումը և աշխատանքային շուկան բնութագրող նպատակային ցուցանիշները 2005-2021թթ. համար.	88
Աղյուսակ 5.9. Պետական կառավարման որակը, կոռուպցիայի հետ կապված իրավիճակը, դատական համակարգի որակը և հանցագործությունների ազդեցությունը բնութագրող նպատակային ցուցանիշները 2005-2021թթ.	90
Աղյուսակ 5.10. Նորարարությունը և տեխնոլոգիաները ու արտաքին առևտուրը բնութագրող նպատակային ցուցանիշները 2005-2021թթ. համար	92
Աղյուսակ 7.1. Գյուղատնտեսության զարգացման հիմնական ցուցանիշները 1996-2006թթ.	111
Աղյուսակ 7.2. Գյուղատնտեսական ապրանքների արտահանումը և ներմուծումը 1996-2006 թթ.	113
Աղյուսակ 7.3. Գյուղացիական տնտեսությունների գործունեությունը բնութագրող հիմնական ցուցանիշները 1996-2006թթ.	114
Աղյուսակ 7.4. Գյուղատնտեսության զարգացման հիմնական ցուցանիշները 2006-2021թթ.	117
Աղյուսակ 7.5. Գյուղական զարգացման նպատակային ցուցանիշները 2005-2021թթ.	118
Աղյուսակ 7.6. Գյուղական զարգացման նպատակային ցուցանիշները 2006-2021թթ. (2005 թ. =100)	119
Աղյուսակ 8.1. ՀՀ կառավարման համակարգի ցուցանիշները (տոկոսային գնահատական, 0-100,1998-2006թթ.)	121
Աղյուսակ 8.2. ԱՊՀ և Արևելյան Եվրոպայի երկրների կառավարման համակարգի ցուցանիշները 2006թ. (տոկոսային գնահատական, 0-100)	121
Աղյուսակ 8.3. Պետական կառավարման համակարգի աշխատողների միջին ամսական աշխատավարձերը 2007-2021թթ. /հազ. դրամ/	130
Աղյուսակ 8.4. ՀՀ կառավարման համակարգի ծրագրվող ցուցանիշները (տոկոսային գնահատական, 0-100, 2006 - 2021թթ.)	134
Աղյուսակ 8.5. Պետական բյուջեում դատական համակարգի ընդհանուր ծախսերի տեսակարար կշիռը ՀՀ-ում և մի շարք այլ պետություններում (2002թ.)	140

Աղյուսակ 8.6. Մեկ շնչի հաշվով դատական համակարգի ծախսերը ՀՀ-ում, ԱՊՀ և Արևելյան Եվրոպայի մի շարք պետություններում (2004 թ.).....	140
Աղյուսակ 8.7. Դատախիրավական համակարգի միջին ամսական աշխատավարձերը 2008-2021 թթ. /հազ. դրամ/.....	141
Աղյուսակ 9.1. ԱԸՆՀ-ում հաշվառված և նպաստառու ընտանիքների քանակի դինամիկան 1999-2006թթ.	150
Աղյուսակ 9.2. Ընտանեկան նպաստներին ուղղված պետական ծախսերի դինամիկան 2000-2006թթ.	150
Աղյուսակ 9.3. ԱԸՆՀ-ի ազդեցության գնահատականները	151
Աղյուսակ 9.4. Ընտանեկան նպաստ ստացող բնակչության բաշխումն ըստ նախանպաստային կենսամակարդակի խմբերի, %.....	151
Աղյուսակ 9.5. Նախանպաստային սպառման դեցիլներում ընտանեկան նպաստ ստացող բնակչությունն ու նպաստներին ուղղված գումարները.....	153
Աղյուսակ 9.6. Ընտանեկան նպաստներն ու աղքատությունը 2007-2021թթ.....	155
Աղյուսակ 9.7. Նպաստառու ընտանիքի հաշվով միջին ամսական նպաստի մեծությունն ու դրա հարաբերակցությունը աղքատության շեմերի ու ՆՍՁ նկատմամբ 2007-2021թթ.	155
Աղյուսակ 9.8. Ընտանեկան նպաստների հարաբերակցությունը նվազագույն և միջին աշխատավարձերի նկատմամբ 2007-2021թթ.	156
Աղյուսակ 9.9. Կենսաթոշակառուների աղքատության մակարդակի ծրագրային ցուցանիշները կենսաթոշակառուների.....	162
Աղյուսակ 10.1. Բնակչության առողջական վիճակի բնութագրիչներ՝ միջազգային համեմատական	164
Աղյուսակ 10.2. Առողջապահության բնագավառում համախմբված բյուջեի ծախսերի ծրագրային ցուցանիշները.....	171
Աղյուսակ 10.3. Մանկական և մայրական մահացության ցուցանիշների նպատակադրումը.....	173
Աղյուսակ 10.4. Կրթության ոլորտում պետական ծախսերի դինամիկան 2000-2006թթ., տոկոս՝ ՀՆԱ նկատմամբ	175
Աղյուսակ 10.5. Կրթության ոլորտում պետական ծախսերի կառուցվածքը 2000-2006թթ.....	176
Աղյուսակ 10.6. Մեկ աշակերտի և ուսանողի հաշվով տարեկան պետական կրթական ծախսերը 2000-2006թթ.	177
Աղյուսակ 10.7. Համախմբված բյուջեի ծախսերի ծրագրային ցուցանիշները կրթության ոլորտում.....	185
Աղյուսակ 10.8. Կրթությանն ուղղվող պետական ծախսերի ներդրության կառուցվածքը, տոկոս	185
Աղյուսակ 10.9. Մեկ աշակերտի հաշվով տարեկան պետական կրթական ծախսերը	186
Աղյուսակ 10.10. Մասնագիտական ծրագրերին ուղղվող պետական ծախսերի ներդրության կառուցվածքը, տոկոս	187
Աղյուսակ 10.11. Հանրակրթությանն ուղղվող պետական ծախսերի կառուցվածքը, տոկոս	187
Աղյուսակ 10.12. ՀՀ պետական բյուջեից մշակույթի ոլորտի հիմնական ուղղությունների ֆինանսավորումը 2007-2021թթ.	199
Աղյուսակ 11.1. Համախմբված բյուջեի շրջանակը 2002-2006 թթ.....	208
Աղյուսակ 11.2. ՀՀ 2003-2005 թթ. համախմբված բյուջեի ծախսերը գործառնական դասակարգման խոշորացված խմբերով (տոկոս՝ ՀՆԱ նկատմամբ).....	210
Աղյուսակ 11.3. 2007-2021 թթ. համախմբված բյուջեի հիմնական ցուցանիշների կանխատեսումը	211
Աղյուսակ 11.5. ՀՀ պետական պարտքը 2002-2006 թթ. /տոկոս՝ ՀՆԱ նկատմամբ/.....	212

Գծանկարների ցանկ

Գծանկար 1.1. Համախմբված բյուջեի սոցիալական ոլորտի ծախսերը 2003-2006թթ. (% 2002թ. նկատմամբ, ձախ սանդղակ) և դրանց տեսակարար կշիռը ՀՆԱ և պետական ծախսերի նկատմամբ (% , աջ սանդղակ)	19
Գծանկար 2.1. Տնտեսական աճը և աղքատության կրճատումը Հայաստանում 1999-2005թթ., տոկոսային գումարային հավելված.....	30
Գծանկար 2.2. Տնտեսական աճը և աղքատության կրճատումը Երևանում 1999-2005թթ., տոկոսային գումարային հավելված.....	31
Գծանկար 2.3. Տնտեսական աճը և աղքատության կրճատումը այլ քաղաքներում 1999-2005թթ., տոկոսային գումարային հավելված	32
Գծանկար 2.4. Տնտեսական աճը և աղքատության կրճատումը գյուղական վայրերում 1999-2005թթ., տոկոսային գումարային հավելված	32
Գծանկար 2.5. Բնակչության եկամուտների դինամիկան Հայաստանում 1999-2005թթ. (տոկոսներով՝ 1999թ. նկատմամբ, ընթացիկ գներով).....	33
Գծանկար 2.6. Տնտեսական աճի և սոցիալական տրանսֆերտների ներդրումը աղքատության և ծայրահեղ աղքատության կրճատման մեջ 1999-2005թթ., %	47
Գծանկար 2.7. Ընտանեկան նպաստների բաշխումը աղքատ և ոչ աղքատ բնակչության միջև 2001-2005թթ., % (ըստ եկամտային դեցիլների)	50
Գծանկար 2.8. Ընտանեկան նպաստների համակարգում գրանցված տնտեսությունների քանակը 2005թ.՝ ըստ աղքատության մակարդակի	51
Գծանկար 2.9. Ընտանեկան նպաստների համակարգում չընդգրկվելու հիմնական պատճառները՝ ըստ աղքատության մակարդակի	52
Գծանկար 2.10. Տնտեսական աճով պայմանավորված եկամուտների հարաբերությունը աղքատության գծին 1999 և 2004 թվականներին	55
Գծանկար 5.1. Ներդրումային միջավայրի որակի ընդհանուր համաթիվը 2005-2021թթ.....	86
Գծանկար 5.2. Ենթակառուցվածքի որակի, ձեռնարկությունների ֆինանսավորման և աշխատանքային շուկայի համաթիվը 2005-2021 թթ.	87
Գծանկար 5.3. Պետական կառավարման որակի և կոռուպցիայի ու դատական համակարգի և հանցագործությունների համաթիվը 2005-2021թթ.....	89
Գծանկար 5.4. Նորարարության և տեխնոլոգիաների ու արտաքին առևտրի համաթիվը 2005-2021թթ.	92
Գծանկար 6.1. Տնտեսական ակտիվության մակարդակը ըստ տարիքային խմբերի 2002 և 2006 թվականներին, տոկոս համապատասխան խմբի բնակչության նկատմամբ.....	95
Գծանկար 6.2. Տնտեսապես ակտիվ բնակչության թվաքանակի կանխատեսումը՝ հաստատուն (65 տոկոս) ակտիվության մակարդակի պայմաններում	96
Գծանկար 6.3. Բնակչության եկամուտների կառուցվածքը 1999-2006 թթ.	97
Գծանկար 6.4 Գրանցված և իրական գործազրկության մակարդակի փոփոխությունները 2002-2006թթ.	98
Գծանկար 6.5. Իրական գործազրկության մակարդակը՝ ըստ տարիքային խմբերի 2002-2006 թթ.	99
Գծանկար 6.6. Ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության ճյուղային կառուցվածքի միտումները 2002-2006 թթ.	101
Գծանկար 6.7. Ոչ ֆորմալ զբաղվածության ցուցանիշներ (տոկոս՝ զբաղվածության կառուցվածքում).....	103
Գծանկար 6.8 Սոցիալական ապահովագրության վճարներ կատարողների թվաքանակը՝ ֆորմալության աստիճանի ակրնկալվող սցենարի դեպքում, 2002-2021	104
Գծանկար 6.9. Աշխատանքի արտադրողականությունը, 2000թ համադրելի ԱՄՆ ԳՈՒՀ դոլար , 2002-2006թթ.....	105

Գծանկար 6.10. Աշխատանքի արտադրողականության ինդեքսը /2002=100/ , 2000թ. համդրելի ԱՄՆ ԳՈՒՀ դոլար	105
Գծանկար 6.11. Միգրացիայի հաշվեկշիռը Հայաստանում 2000-2006 թթ.	106
Գծանկար 6.12. Աշխատանքի հարկումը Հայաստանում և ՏՀԶԿ անդամ երկրներում	107
Գծանկար 6.13. Զբաղվածության կարծրության ինդեքսը Հայաստանում և մի շարք Եվրոմիության անդամ արելյան Եվրոպայի երկրների համար, 2005թ. ՀԲ	108
Գծանկար 6.14. Նվազագույն աշխատավարձը 2002-2021 թթ.....	109
Գծանկար 7.1. ՀՆԱ, գյուղատնտեսական և ոչ գյուղատնտեսական ոլորտների ավելացված արժեքի շարժընթացը 1996-2006 թթ. (ինդեքս, 1995=100).....	112
Գծանկար 9.1. Նախանպաստային «գուտ» աղքատության և ԱԸՆՀ ազդեցությամբ ձևավորված իրական աղքատության բնութագրիչները 2005թ. համար՝ Երևան, քաղաք, գյուղ կտրվածքով.....	149
Գծանկար 9.2. Աղքատության ընդհանուր շեմի ու ՆՍԶ-ի նկատմամբ աղքատ և նպաստառու բնակչությունը 2005-2021թթ.	154
Գծանկար 9.3. ԱԸՆՀ-ի ազդեցության գնահատականները աղքատության (ըստ աղքատության ընդհանուր շեմի) նվազեցման վրա 2005-2015թթ.	157
Գծանկար 9.4. Խնամառության ընդհանուր և արդյունավետ գործակիցների կանխատեսումը 2008-2050թթ.	160
Գծանկար 9.5 Միջին ամսական կենսաթոշակի համապատասխանության աստիճանի ԱՀՌԾ թիրախները (հարաբերությունը աղքատության գծին և ՆՍԶ-ին՝ աջ սանդակ և միջին աշխատավարձին՝ ձախ սանդակ).....	161
Գծանկար 9.6 Ապահովագրական կենսաթոշակների ֆիսկալ ցուցանիշների կանխատեսումները	162
Գծանկար 10.2. Ամբուլատոր-պոլիկլինիկական և հիվանդանոցային բուժօգնության ծառայությունների օգտագործումը	165
Գծանկար 10.3. Առողջապահական հաստատություններ դիմելու հաճախականությունը՝ ըստ սպառման քվանտիլային խմբերի (տոկոս՝ խմբում առողջության հետ կապված խնդիրներ ունեցած բնակչության թվաքանակի նկատմամբ).....	166
Գծանկար 10.4. Ըստ կենսամակարդակի բնակչության խմբերի կողմից առողջապահական ծառայությունների օգտագործումը՝ ըստ ծառայություն մատուցողների (տոկոս)	167
Գծանկար 10.5. Պետական բյուջեի ծախսերը առողջապահության ոլորտում 2003-2006 թթ.՝ փաստացի ցուցանիշները ԱՀՌԾ նպատակադրումների համեմատ.....	168
Գծանկար 10.6. Առողջապահության ոլորտում ծախսերը Հայաստանում և ԱՊՀ, ԵՄ և ՏՀԶԿ անդամ երկրներում 2004 թ. (տոկոս՝ ՀՆԱ նկատմամբ).....	169
Գծանկար 10.7. 3-29 տարեկանների ընդգրկվածությունը կրթահամակարգում՝ ըստ տարիքի, տոկոս	178
Գծանկար 10.8. Համախառն ընդգրկվածությունները կրթահամակարգի տարբեր օղակներում՝ ըստ սպառման քվանտիլների, %	179
Գծանկար 10.9. Բնօգտագործման վճարների դինամիկան 2001-2006 թթ., մլն դրամ.....	202
Գծանկար 11.1. ՀՀ արտաքին պետական պարտքի ցուցանիշների դինամիկան 1999-2005 թթ.	213

ԱՀՌԾ վերանայման մասնակցային գործընթացը

ԱՀՌԾ իրականացման գործընթացում գործընկերության կայացում

1. ԱՀՌԾ մշակման, իրականացման և մոնիտորինգի գործընթացում հանրային մասնակցության և գործընկերության ապահովման նպատակներն ու մեխանիզմները ԱՀՌԾ հաստատումից հետո սահմանվել էին 2004 թվականի հոկտեմբերի 30-ին ստորագրված ԱՀՌԾ իրականացման գործընկերային համաձայնագրով: Համաձայնագրով սահմանվել էին գործընկերության հիմնական նպատակները, կողմերի իրավունքները և պարտականությունները, ինչպես նաև համագործակցության ապահովման ինստիտուցիոնալ կառույցները՝ Համակարգող խորհուրդ, Աշխատանքային խումբ, Բաց ֆորում: Համաձայնագրի կողմերն են ՀՀ կառավարությունը, համայնքները, Հայ առաքելական եկեղեցին, արհմիությունները, Արդյունաբերողների և գործարարների միությունը և հասարակական կազմակերպությունների հինգ խմբեր: Համաձայնագիրը ստորագրվել է եռամյա ժամկետի համար, և դրա գործողության ժամկետն ավարտվում է 2007 թվականին:

2. Համաձայնագրի կողմերի գնահատմամբ՝ վերջինիս գործողության անցած ժամանակահատվածում զգալի առաջընթաց է արձանագրվել ԱՀՌԾ շրջանակներում միմյանց մոտեցումների առավել հստակ ընկալման և անգամ տեսակետների համաձայնեցման ուղղությամբ: Արդյունավետ երկխոսություն է սկսվել հանրության տարբեր խմբեր ներկայացնող կողմերի միջև, առավել խորացել է Կառավարություն – հանրություն վստահությունը:

3. Միևնույն ժամանակ, դեռևս առկա են գործընկերության հետագա զարգացման և դրա արդյունավետության բարձրացման մեծ հնարավորություններ: Այդ մասին են վկայում ինչպես աշխատանքային խմբում, այնպես էլ այս նպատակով կազմակերպված մի շարք քննարկումների ընթացքում առաջադրված հիմնահարցերը:

4. Մասնավորապես, 2007թ. հուլիսի 12-13 կայացած քննարկումների ժամանակ ամփոփվեցին Հայաստանի ԱՀՌԾ-ի շրջանակներում հանրային մասնակցության և գործընկերության փորձը, գործընթացում առկա խնդիրները:

5. Հանդիպմանը քննարկվեցին մասնակցության տարբեր փուլերում (ծրագրերի մշակում, իրականացում և մոնիտորինգ) հանրության մասնակցության մեխանիզմների զարգացման հնարավորությունները: Ներկայացվեցին նաև անկախ փորձագետների կողմից այս խնդրով իրականացված ուսումնասիրության արդյունքները: Հանդիպմանը ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերեցին նաև ՀՀ Ազգային ժողովի բոլոր կուսակցական խմբակցությունները:

6. Քննարկման արդյունքները հաշվի առնելով՝ ԱՀՌԾ աշխատանքային խմբի 2007թ. սեպտեմբերի 14-ի նիստում քննարկվեցին սոցիալական գործընկերության զարգացման ուղղությամբ իրականացվելիք հետագա քայլերը, և ձևավորվեց պատասխանատու փորձագիտական խումբ: Արդեն իսկ իրականացվում են գործընկերային համաձայնագրի դրույթների հնարավոր վերանայումների աշխատանքներ:

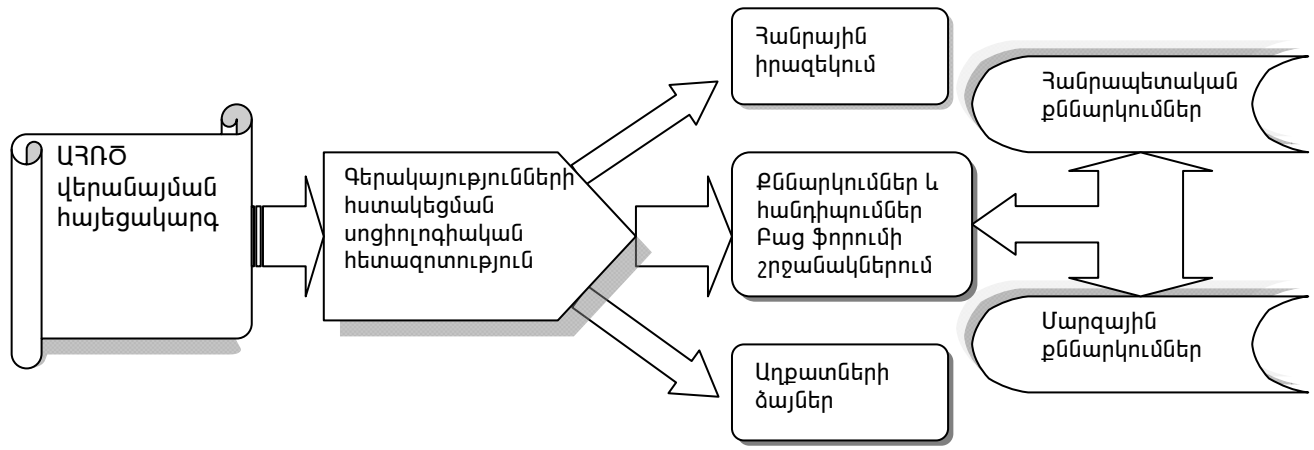
ԱՀՌԾ վերանայման մասնակցային գործընթացի նկարագիրը և նպատակը

7. Համաձայն ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված «Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագրի (ԱՀՌԾ)» (2003թ. օգոստոսի 8-ի թիվ 994-Ն որոշում), ԱՀՌԾ փաստաթուղթը պետք է վերանայվի երկու տարին մեկ անգամ՝ հիմք ընդունելով ԱՀՌԾ ցուցանիշների և միջոցառումների մոնիտորինգի ու գնահատման

արդյունքները, ինչպես նաև հաշվի առնելով բոլոր շահագրգիռ կողմերի ներկայացրած առաջարկությունները գործընթացի բարելավման ուղղությամբ:

8. ԱՀՌԾ վերանայման գործընթացը սկսվել է 2006 թվականին, իսկ դրա կազմակերպման և իրականացման սկզբունքները հաստատվել են 2006 թ. մայիսի 19-ին՝ ԱՀՌԾ համակարգող խորհրդի նիստում: Ըստ այդմ՝ ԱՀՌԾ վերանայման մասնակցային գործընթացի հիմնական նպատակն էր սահմանվել հանրության իրական և նպատակային մասնակցության ապահովումը, որպեսզի հասարակության առաջարկությունները և մոտեցումները առավելագույնս արտացոլվեն ԱՀՌԾ վերանայված տարբերակում:

9. ԱՀՌԾ վերանայման մասնակցային գործընթացի ապահովման մեխանիզմները ներկայացված են հետևյալ սխեմատիկ պատկերում.

Ամրագրվել էին նաև մասնակցային գործընթացի կազմակերպմանը ներկայացվող հետևյալ հայեցակարգային մոտեցումները.

- ԱՀՌԾ վերանայման գործընթացը պետք է խարսխվի «ներքևից-վերև» սկզբունքի վրա, այսինքն՝ վերանայման գործընթացը կսկսվի ներքևից՝ հասարակությունից, դեպի որոշում կայացնողները՝ Կառավարություն:
- ԱՀՌԾ վերանայման համար պատասխանատու կառույցները առավելագույնս պետք է աջակցեն մասնակցային գործընթացին՝ անհրաժեշտ միջավայր ապահովելով քաղաքացիական հասարակության և կառավարական մարմինների քննարկումների և բանակցային գործընթացների համար:
- ԱՀՌԾ վերանայման գործընթացում ուշադրության կենտրոնում պետք է դրվի ԱՀՌԾ մոնիտորինգի և գնահատման համակարգի ինստիտուցիոնալացման հիմնախնդիրը՝ ի նկատի ունենալով կառավարական և ոչ կառավարական կառույցների կարողությունների հզորացումը:

10. Արդյունքում կարելի է արձանագրել, որ ԱՀՌԾ վերանայման գործընթացը, որը տևեց ավելի քան մեկ ու կես տարի, իրականացվեց մասնակցային լայն գործընթացի ապահովման միջոցով: Այդ գործընթացին իրենց ակտիվ մասնակցությունն են ցուցաբերել Հայաստանի հանրության բոլոր շահագրգիռ կողմերը:

Սոցիոլոգիական հետազոտություն

11. Ելնելով այն հանգամանքից, որ մի քանի տարի է, ինչ Հայաստանում մշակվել և իրականացվում է Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիրը, որի մշակմանը, իրագործմանը և ընթացքի վերահսկմանը մասնակցել են բազմաթիվ

հաստատություններ, կազմակերպություններ, անհատներ, և այսօր այդ ծրագիրը վերանայման և ճշգրտումների կարիք ունի: Իրականացվել է ԱՀՌԾ վերանայման գերակայությունների որոշման համար սոցիոլոգիական հետազոտություն: Մույն հետազոտության խնդիրն էր պարզել, թե որոնք են ԱՀՌԾ վերանայման գերակայությունները՝ ըստ այն մշակող, իրականացնող և վերահսկող կողմերի: Հետազոտության օբյեկտը ԱՀՌԾ-ի մշակմանը, իրականացմանը և վերահսկմանը ակտիվ մասնակցած հաստատություններն ու կազմակերպություններն էին: Ուսումնասիրվող համախմբությունը նշված գործընթացների 207 ակտիվ մասնակիցներն էին:

12. Այս հետազոտության նպատակն էր ստանալ ԱՀՌԾ վերանայման գերակայությունների դասակարգված շարքը: Այս առումով, համաձայն ստացված պատասխանների, առաջին տեղում է «Գործարար և ներդրումային միջավայր»-ը, որին առաջնություն էին տվել հարցվողների ընդհանուր թվի շուրջ 18 տոկոսը: Երկրորդ տեղը կիսում են «Հանրային կառավարում» և «Առողջապահություն» ոլորտները՝ հարցվողների 15-ական տոկոսի կողմից դասվելով առաջին տեղում: Երրորդ և չորրորդ տեղերում համապատասխանաբար «Կենսաթոշակային ապահովություն» (14%) և «Կրթություն» (12%) ոլորտներն են:

Հանդիպումներ և քննարկումներ

13. ԱՀՌԾ վերանայման հայեցակարգով նախատեսված քննարկումները կազմակերպվել են երկու մակարդակներում՝ հանրապետական և մարզային: Քննարկումների նյութ են հանդիսացել բանակցային կողմերի և ԱՀՌԾ Բաց ֆորումի կողմից ԱՀՌԾ վերանայման համար վեր հանված, այնուհետև ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության ԱՀՌԾ համակարգման և մոնիտորինգի բաժնի կողմից ամփոփված խնդիրների արդյունքները: Քննարկումները հիմնվել են նաև ԱՀՌԾ վերանայման գերակայությունների որոշման համար իրականացված սոցիոլոգիական հետազոտության արդյունքների վրա:

14. Հանրապետական մակարդակում կազմակերպված քննարկումները եղել են երկու տեսակի՝ մասնագիտական և հանրային: Ընդհանուր առմամբ, այս մակարդակում կազմակերպվել է 20 քննարկում, որից 16-ը եղել է մասնագիտական, իսկ 4-ը՝ հանրային: Քննարկումները կազմակերպվել են Երևան, Ծաղկաձոր և Դիլիջան քաղաքներում:

- **Մասնագիտական քննարկումները** եղել են հետևյալ խորագրերով.
  - (i) Հիմնական ցուցանիշների նպատակադրումներ. մակրոտնտեսական, հարկաբյուջետային, եկամտային և մարդկային աղքատություն, ժողովրդագրական և տարածաշրջանային անհամամասնություններ
  - (ii) ԱՀՌԾ քաղաքականությունների մեջ գեներային հավասարության մոտեցումների ընդգրկման հնարավորություններ
  - (iii) Աղքատության գիծ. Հաշվարկման և նպատակադրման հիմնախնդիրներ, անհավասարության հիմնախնդիրներ
  - (iv) Հանրակրթության համակարգի արդյունավետության գնահատման որակական ցուցանիշների համակարգ
  - (v) Նախադպրոցական կրթական համակարգ
  - (vi) Բուժօգնության երաշխավորված պետական պատվեր
  - (vii) Ջրային ռեսուրսների արդյունավետ կառավարում (Սևանա լճի էկոլոգիական հավասարակշռության վերականգնում, հոսքաջրերի մաքրման խնդիրներ)

- (viii) Հայաստանի անտառների ներկա իրավիճակը, ապօրինի անտառահատումների հիմնախնդիրը, լուծման ուղիները; Բնապահպանական վճարների հասցեական օգտագործման հիմնախնդիրներ
- (ix) ՀՀ մեծ քաղաքների (Երևան) էկոլոգիական իրավիճակի բարեփոխման հիմնախնդիրներ
- (x) Հանրային ծառայությունների մատչելիություն
- (xi) Ժողովրդագրական հիմնահարցերը ԱՀՌԾ շրջանակներում
- (xii) Կենսաթոշակային համակարգի բարեփոխումներ
- (xiii) Ջրաղվաժուրյան քաղաքականության արդյունավետության բարձրացում
- (xiv) Ընտանեկան նպաստների համակարգի արդյունավետության բարձրացում
- (xv) Տարածքային համաչափ զարգացում և տեղական ինքնակառավարում
- (xvi) Հանրային մասնակցության մեխանիզմների և գործընկերության զարգացում:

▪ **Հանրային քննարկումները ներառել են հետևյալ թեմաները.**

- (i) **Առողջապահության ծառայությունների որակի ապահովման և դեղամիջոցների տնտեսական մատչելիության հիմնախնդիրներ**
- (ii) Դատաիրավական համակարգի բարեփոխումներ
- (iii) Հատուկ կարիքներով բնակչության խմբերի հիմնահարցերը ԱՀՌԾ շրջանակներում
- (iv) Հանրային կառավարման բարեփոխումներ

15. Մարզային մակարդակում կազմակերպված քննարկումները եղել են միայն հանրային ձևաչափով: Քննարկումները կազմակերպվել են հանրապետության բոլոր մարզերում՝ ըստ ժամանակացույցի, որտեղ մասնակցել են շահագրգիռ բոլոր կողմերը:

16. Մարզային քննարկումների համար ընտրվել են այնպիսի թեմաներ, որոնք առավելապես բացահայտում են տեղերում սուր արտահայտված խնդիրները, այդ թվում՝ զբաղվածության, փոքր և միջին ձեռներեցության, կրթության և առողջապահական ծառայությունների զարգացման ծրագրերը: Հաշվի առնելով, որ Հայաստանի տարածքային զարգացումը որոշակի խնդիրներ է առաջացրել, և մարզերի զարգացումը չի հասնում Երևանի զարգացման գոնե կեսին, ԱՀՌԾ վերանայման գործընթացի նպատակներից է նաև լուծել այս խնդիրը, մեղմել այդ տարբերությունը՝ ծրագրերն ուղղորդելով դեպի մարզերը:

17. Ընդհանուր առմամբ, մարզային մակարդակում կազմակերպվել է 18 քննարկում, որոնց մասնակցել են ավելի քան հազար մասնակիցներ:

18. **Գործարար միջավայր և փոքր ու միջին բիզնես** ոլորտի քննարկումները կազմակերպվել են բոլոր 10 մարզերում (Տավուշ, Կոտայք, Սյունիք, Վայոց ձոր, Շիրակ, Լոռի, Արմավիր, Արագածոտն, Արարատ, Գեղարքունիք)՝ հետևյալ խորագրերով.

- «Գյուղում ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության հնարավորություններ, հիմնախնդիրներ. ֆինանսական ռեսուրսների մատչելիություն»
- «Փոքր և միջին բիզնեսի զարգացման խնդիրներ և հեռանկարներ»
- «Ջրաղվաժուրյան ծրագրերի հասցեականություն և արդյունավետություն»

---

19. **Առողջապահության** ոլորտի քննարկումները կազմակերպվել են Շիրակի, Սյունիքի և Տավուշի մարզերում՝ հետևյալ խորագրով.

- «Բուժօժանայությունների ֆիզիկական մատչելիության ապահովում»

20. **Կրթության** ոլորտի քննարկումները կազմակերպվել են հանրապետության 5 մարզերում (Շիրակ, Տավուշ, Սյունիք, Գեղարքունիք, Լոռի)՝ հետևյալ խորագրով.

- «Դպրոցների կառավարման համակարգերի գործունեություն»

21. Հանրապետական և մարզային քննարկումների ընթացքում հնչեցված առաջարկությունները ներկայացվել են ԱՀՌԾ աշխատանքային խմբին և ԱՀՌԾ վերանայման համար պատասխանատու փորձագետներին՝ ԱՀՌԾ վերանայված տարբերակում արտացոլելու նպատակով:

Հանրային իրազեկում

22. ԱՀՌԾ վերանայման գործընթացի հանրային իրազեկման I փուլի ընթացքում ՁԼՄ հրապարակումներում տեղ են գտել մի շարք դիտարկումներ, դիտողություններ ու առաջարկություններ: Հանրապետական ՁԼՄ-ներում տպագրվել է ավելի քան 20 հոդված, վերլուծություն, հարցազրույց ԱՀՌԾ վերանայման գործընթացի մասին, ԱՀՌԾ աշխատանքային խմբի անդամների և փորձագետների մասնակցությամբ, այդ թվում կազմակերպվել է ԱՀՌԾ աշխատանքային խմբի ղեկավարի մասնակցությունը «Իրավունք» թերթի «Ուղիղ հեռախոսակապին»:

23. Տպագրվել է «ԱՀՌԾ վերանայման գործընթաց. արդյունքներ, ազդակներ, առաջընթացի միտումներ» գրքույկը, որտեղ ներկայացվել են ԱՀՌԾ վերանայման մասնակցային գործընթացի հանրային իրազեկման ծրագրի շրջանակներում իրականացված քննարկումների վերաբերյալ մամուլում տեղ գտած հրապարակումները, վերլուծությունները, ինչպես նաև մասնագիտական և հանրային քննարկումների ընթացքում վեր հանված խնդիրները և առաջարկությունները: Տպագրվել է նաև «ԱՀՌԾ վերանայման գործընթաց. արդյունքներ, ազդակներ, սկզբունքներ» հրապարակումը, որը տարածվել է 10 մարզային թերթերի միջոցով՝ որպես միջուկ-ներդիր:

24. ԱՀՌԾ աշխատանքային խմբի և ԱՀՌԾ փորձագետների մասնակցությամբ կազմակերպվել են հեռուստատեսային հաղորդումներ, այդ թվում՝ Հ1 («Ձեռագիր»), Շանթ («Հեռանկար»), Հ-2 («Լրաբեր») հեռուստաալիքներով, ինչպես նաև Ծաղկաձորյան սեմինարի աշխատանքների մասին ընդարձակ հաղորդում է հեռարձակել «Հրագրան» մարզային հեռուստաընկերությունը: Իրականացվել է «ԱՀՌԾ ձեռքբերումներ, առաջընթացի միտումներ» հեռուստաֆիլմի նկարահանում, որը ցուցադրվել է մի շարք հեռուստաընկերությունների եթերով: Վերջինս տեղադրվել է նաև ԱՀՌԾ էլեկտրոնային կայքում:

25. ԱՀՌԾ վերանայման գործընթացի իրականացման վերաբերյալ ամբողջական տեղեկատվություն է տեղադրված www.prsp.am ինտերնետային կայքի «ԱՀՌԾ վերանայում» բաժնում, որը պարբերաբար համալրվում է:

---

26. ԱՀՌԾ էլեկտրոնային կայքի միջոցով իրականացվել է նաև ԱՀՌԾ վերանայման մասնակցային գործընթացի սոցիոլոգիական ուսումնասիրություն, որի կազմակերպումը 2006թ. իրականացրեց «Տնտեսական բարեփոխումների վերլուծական-տեղեկատվական կենտրոնը»: Սոցիոլոգիական ուսումնասիրության նպատակն էր ուսումնասիրել բնակչության կարծիքը այնպիսի հարցերի առնչությամբ, ինչպիսիք են՝ ինչու՞ է վերանայվում երեք տարի առաջ՝ 2003թ. օգոստոսին հաստատված ԱՀՌԾ-ն, որո՞նք են վերանայման նախապայմաններն ու սկզբունքները, ինչպիսի՞ նպատակներ է դրել իր առջև Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը, և վերանայման արդյունքում ի՞նչ կստանա հանրությունը, հատկապես որքանո՞վ կբարելավվի աղքատ և խոցելի բնակչության սոցիալական վիճակը, որո՞նք են նոր իրադրության մեջ աղքատության նվազեցման ազդակներն ու կողմնորոշիչները և նման մի շարք այլ հարցեր:

27. Իրականացված ուսումնասիրությանն արձագանքեցին մարզերի, համայնքների և մայրաքաղաքի սոցիալական տարբեր շերտերի 500 ներկայացուցիչներ, մասնավորապես՝ մասնագետներ, գիտնականներ, պետական ծառայողներ, թոշակառուներ, գործատուներ, գործազուրկներ:

Աղքատների ձայներ

28. ԱՀՌԾ մասնակցային գործընթացի արդյունքում իրականացվել են մի շարք հետազոտություններ, այդ թվում՝ «Աղքատների ձայներ» հետազոտությունը, որի նպատակն էր մարդկանց մասնակցությունը ապահովել ԱՀՌԾ վերանայման գործընթացում: Մարդկանց կարծիքները ստանալու մեթոդաբանության հիմնաքարը այն էր, որ մարդկանց վիճակն ամենալավը հայտնի է հենց իրենց, մարդիկ տվյալները ներկայացնում են իրենց իմացածի հիման վրա, իրենք են վերլուծում իրենց վիճակը, իրենք են մատնանշում իրենց հիմնախնդիրները, իրենք են գտնում իրենց հիմնախնդիրների լուծումները և իրենք են մշտադիտարկում ու գնահատում իրենց համար մշակված պետական քաղաքականությունը, ռազմավարությունները, պլանները և ծրագրերը: Իրականացված հետազոտության արդյունքում ստացվել են տարբեր ոլորտներում (կրթություն, առողջապահություն, գյուղատնտեսություն, սոցիալական ապահովություն) իրավիճակը բարելավելու առաջարկներ:

Մասնակցային գործընթացի արդյունքները

29. Հասարակության բոլոր ներկայացուցիչները, այդ թվում նաև կենտրոնական և տեղական իշխանության մարմինները, հասարակական կազմակերպությունների, արհմիությունների, բիզնես հանրության և դոնոր կազմակերպությունների ներկայացուցիչներն իրենց մասնակցությունն են բերել ԱՀՌԾ մասնակցային գործընթացին: Այս գործընթացի արդյունքում ձեռք են բերվել թե՛ որակական և թե՛ քանակական արդյունքներ: Արդյունքների վերաբերյալ վերջնական ամփոփումները կիրականացվեն ԱՀՌԾ այս նախագծի քննարկումների երկրորդ փուլի ավարտից հետո:

---

1. Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագրի (ԱՀՌԾ - 1) իրականացման հիմնական արդյունքները և ռազմավարական ծրագրի վերանայման անհրաժեշտությունը

1.1. ԱՀՌԾ հիմնական նպատակային ցուցանիշները և ռազմավարական գերակայությունները

30. Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիրը (ԱՀՌԾ-1) ՀՀ կառավարության կողմից հաստատվել է 2003 թ. օգոստոսին և ներառում է 2003-2015 թթ. ծրագրային ժամանակահատվածը: Այն, ըստ էության, ՀՀ անկախության ձեռք բերումից հետո ՀՀ սոցիալ-տնտեսական զարգացման առաջին երկարաժամկետ ռազմավարական ծրագիրն է:

31. Ծրագրի հիմնական նպատակը նյութական աղքատության նշանակալի կրճատումն է: Ըստ ծրագրի՝ նախատեսվում է աղքատության մակարդակը 2015 թ. հասցնել 19.7 տոկոսի, իսկ ծայրահեղ աղքատության մակարդակը՝ 4.1 տոկոսի՝ 2001 թ. համապատասխանաբար 50.3 տոկոս և 16 տոկոս¹ ցուցանիշների համեմատ: Նյութական աղքատության կրճատման հետ մեկտեղ, աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիրը նպատակ է հետապնդում կրճատել նաև Հայաստանում շատ բարձր մակարդակների հասած եկամտային անհավասարությունը՝ 2001 թ. 53.5 տոկոսից մինչև 44.6 տոկոս՝ 2015 թ.:

32. Մարդկային աղքատության կրճատման առումով՝ ծրագրի նպատակներն էին. առկա մարդկային ներուժի պահպանումը և հետագա զարգացումը, մարդկային աղքատության դրսևորումների կրճատումը, բնակչության առողջության վիճակի, վերարտադրական ներուժի և կենսապայմանների բարելավումը, ներառյալ՝ ընդհանուր կրթության և առողջապահության ծառայությունների որակի և աղքատների համար մատչելիության մակարդակի բարձրացումը, մանկական և մայրական մահացության մակարդակների կրճատումը, խմելու ջրի և այլ առաջնային ծառայությունների որակի և մատչելիության բարելավումը:

33. ԱՀՌԾ-1-ի հիմնական նպատակների նման ընտրությունը պայմանավորված էր նյութական աղքատության լայնածավալ տարածմամբ, աղքատների՝ երկրի տնտեսական, սոցիալական և քաղաքական կյանքին անբավարար մասնակցությամբ, նրանց «ձայնագրկությամբ», ինչպես նաև այն հանգամանքով, որ բնակչության շուրջ կեսի աղքատ լինելու փաստը լուրջ վտանգ էր ներկայացնում հասարակության կայունության և հետագա տնտեսական ու սոցիալական զարգացման համար:

34. Մարդկային աղքատության կրճատման, իսկ ավելի լայն իմաստով՝ մարդկային անընդհատ զարգացման ապահովման ընտրությունը՝ որպես ԱՀՌԾ-1-ի երկրորդ հիմնական նպատակ, պայմանավորված էր հասարակության մեջ ձևավորված այն գիտակցությամբ, որ աղքատության հաղթահարումը ներառում է ոչ միայն աղքատ բնակչության տրամադրության տակ գտնվող նյութական ռեսուրսների ավելացումը, այլ նաև հիմնարար սոցիալական ծառայություններից և կենսապայմաններից օգտվելու, ինչպես նաև երկրի սոցիալական և քաղաքական կյանքին մասնակցելու նրանց հնարավորությունների էական մեծացումը: Բացի այդ, բարձրորակ մարդկային կապիտալի առկայությունը հանդիսանում է ժամանակակից տնտեսական զարգացման հիմնական նախապայմանը, և առանց դրա անհնար է երկարաժամկետ հեռանկարում ապահովել կայուն տնտեսական աճ:

35. Նշված նպատակներին հասնելու համար աղքատության հաղթահարման ռազմավարությունը բաղկացած էր երեք հիմնական գերակա ուղղություններից. ա) կայուն

---

¹ Ըստ ծրագրի մշակման ժամանակ օգտագործվող աղքատության գնահատման մեթոդաբանության:

արագ տեմպերով տնտեսական աճի ապահովումը, բ) ակտիվ և բնակչության խոցելի խմբերին (ներառյալ աղքատներ և ծայրահեղ աղքատներ) ուղղված նպատակային սոցիալական ու եկամտային քաղաքականության իրականացումը, գ) երկրի կառավարման համակարգի արդիականացումը՝ ներառյալ պետական կառավարման արդյունավետության բարձրացումը և պետության տրամադրության տակ գտնվող ռեսուրսային փաթեթի ընդլայնման ապահովումը:

36. Կայուն և բարձր տեմպերով տնտեսական աճի ապահովումը, ինչպես նաև տնտեսական աճի՝ աղքատության հաղթահարմանը միտվածության պահպանումը և հետագա խորացումը հանդիսացավ ԱՀՌԾ-1-ի առաջնային գերակայությունը: Ելնելով այն բանից, որ նախատեսվում էր ԱՀՌԾ-ն լրացնել ՀՀ երկարաժամկետ կայուն զարգացման ռազմավարական ծրագրով, որն ավելի մանրամասն պետք է անդրադառնար կայուն տնտեսական աճի ապահովման համար անհրաժեշտ տնտեսական քաղաքականության մշակմանը և իրականացմանը, ԱՀՌԾ տնտեսական աճի քաղաքականությունը հիմնականում միտված էր աղքատության կրճատմանը, աղքատ բնակչության՝ երկրի տնտեսական կյանքում ընդգրկվածության աստիճանի և աշխատանքից ստացվող եկամուտների ավելացման ապահովմանը: Այդ քաղաքականության իրականացումը պետք է հանդիսանար նյութական աղքատության հաղթահարման հիմնական գործոնը, որը և տեղի ունեցավ 2001-2006 թթ. ընթացքում:

37. Այդ առումով, կարող են առանձնացվել պետական քաղաքականության հետևյալ երկու ուղղությունները.

- ինքնագրավածության և փոքր գործարարության խրախուսումը՝ գործարար և ներդրումային միջավայրի անընդհատ բարելավման, ինչպես նաև փոխառու ֆինանսական ռեսուրսների մատչելիության աճի և արժեքի նվազեցման միջոցով մակրոտնտեսական կայունության և ազատական տնտեսական համակարգի պայմաններում.
- պետական ներդրումային ռեսուրսների գերազանցապես ուղղումը տնտեսությունում ձևավորված այն ենթակառուցվածքային սահմանափակումների վերացմանը կամ մեղմմանը, որոնք միջին և երկարաժամկետ հեռանկարում կարող են արգելք հանդիսանալ աղքատության կրճատմանը միտված տնտեսական աճի կամ մարդկային զարգացման համար, մասնավորապես՝ գյուղական ճանապարհների շինարարությունը և բարեկարգումը, ռոզման համակարգի արդիականացումը և արդյունավետության աճի ապահովումը, խմելու ջրի ոլորտում ծրագրերի իրականացումը, դպրոցների վերանորոգումը և արդիականացումը և այլն:

38. Նպատակային սոցիալական քաղաքականության իրականացումը նյութական աղքատության (հատկապես՝ ծայրահեղ աղքատության) և եկամտային անհավասարության կրճատման՝ ԱՀՌԾ-1-ի երկրորդ հիմնական ռազմավարական գերակայությունն էր, որը, լրացվելով համապատասխան եկամտային քաղաքականությամբ, նպատակաուղղված պետք է լիներ.

- Սոցիալական օժանդակության ոլորտում՝ ընտանեկան նպաստների հասցեականության աճի ապահովմանը և առավել աղքատ բնակչության՝ հնարավոր առավելագույն ներգրավմանը համակարգում: Ընտանեկան նպաստների չափերը նախատեսվում էր ավելացնել այն տրամաբանությամբ, որ հնարավոր լիներ գերազանցել պարենային աղքատության գիծը:

- Սոցիալական ապահովագրության ոլորտում՝ արդյունավետության աճին, ապահովագրական բնույթ չկրող կենսաթոշակների վճարման տեղափոխմանը պետական բյուջե, կենսաթոշակների չափերի ավելացմանը այն հաշվարկով, որ դրանք գերազանցեն ընդհանուր աղքատության գիծը, ինչպես նաև կենսաթոշակների տարբերակման աճին և աշխատանքային ստաժից ելնելով՝ կենսաթոշակային համակարգից ապահովագրական վճարների ծավալով պայմանավորված կենսաթոշակային համակարգին անցման համար նախադրյալների ստեղծմանը:
- Եկամտային քաղաքականության ոլորտում՝ առաջնային եկամուտներին գերակայություն տալով, մասնավորապես՝ բյուջետային և սոցիալական ենթակառուցվածքների ոլորտի ցածր վճարվող աշխատողների աշխատավարձերի առաջանցիկ աճի ապահովմանը, այն հաշվարկով, որ դրանք առնվազն երկու անգամ գերազանցեն աղքատության ընդհանուր գծի մակարդակը, ինչպես նաև օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի համապատասխանեցմանը աղքատության ընդհանուր գծին՝ նպատակ ունենալով լուծել աշխատող «աղքատների» սոցիալական հիմնահարցը և կրճատել եկամտային անհավասարությունը:

39. Մարդկային զարգացման ապահովման և մարդկային աղքատության կրճատման քաղաքականության հիմնական գերակայությունը հիմնարար սոցիալական ծառայությունների, մասնավորապես՝ կրթության և առողջապահության առաջանցիկ զարգացման ապահովումն է՝ դրանց արդյունավետության և մատչելիության բարձրացման միջոցով: Դրված նպատակներին ԱՀՌԾ-1-ը նախատեսում էր հասնել այդ ոլորտներում բարեփոխումների խորացման միջոցով, իսկ գերակա ուղղություններ էին դիտվում ընդհանուր կրթությունն ու առաջնային բուժօգնությունը: Բարեփոխումներին զուգահեռ, պետք է ավելացվեին պետական ֆինանսավորման ծավալները, որը դիտվում էր սոցիալական ենթակառուցվածքների զարգացումը ապահովող հիմնական միջոց: Մասնավորապես, նախատեսվում էր կրթության բնագավառում պետական ծախսերը (ՀՆԱ նկատմամբ) 2002 թ. համեմատ ավելացնել 1.7 տոկոսային կետով՝ 2015 թ. ապահովելով ՀՆԱ նկատմամբ 4 տոկոս ցուցանիշ: Առողջապահության բնագավառում ծրագրվում էր 2015 թ. պետական ծախսերը հասցնել ՀՆԱ նկատմամբ 2.5 տոկոսի՝ 2002 թ. 1.2 տոկոսի փոխարեն:

40. Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագրի հաջորդ գերակայությունը պետական կառավարման ոլորտի արդյունավետության բարձրացումն է կառավարման բոլոր մակարդակներում, այդ թվում՝ հակակոռուպցիոն ռազմավարության մշակումը և դրա հետևողական իրականացումը, որոշումների կայացման գործընթացներում հանրային մասնակցության աստիճանի մեծացումը՝ բնակչության իրազեկման և տեղեկացվածության աստիճանի ավելացման, սոցիալական գործընկերության, սոցիալական ներառվածության և սոցիալական մասնակցության զարգացման միջոցով:

41. ԱՀՌԾ-1-ը հատուկ կարևորություն է տալիս պետության ֆինանսական կարողությունների աճին՝ պայմանով, որ չխաթարվեն կայուն բարձր տեմպերով տնտեսական աճի հնարավորությունները: Այդ աճը հիմնականում նախատեսվում էր ապահովել հարկային մուտքերի (ՀՆԱ-ի 0.3-0.4 տոկոսի չափով տարեկան աճ) հաշվին, հիմնականում հարկային վարչարարության կատարելագործման և հարկային համակարգի պարզեցման միջոցով՝ համախմբված բյուջեի պակասուրդը պահելով անվտանգ սահմաններում:

1.2. ԱՀՌԾ իրականացման հիմնական արդյունքները 2003-2006 թթ.

42. ԱՀՌԾ-1-ի իրականացման 4.5 տարվա հիմնական արդյունքները ներկայացված են Աղյուսակ 1.1-ում²: Ինչպես երևում է աղյուսակից, նյութական աղքատության և անհավասարության փաստացի ցուցանիշները էականորեն ավելի ցածր են, քան նախատեսված էր ԱՀՌԾ-1-ում (առանձնապես նշանակալի էր ծայրահեղ աղքատության և եկամտային անհավասարության կրճատումը, ընդ որում՝ ծայրահեղ աղքատության 2005թ. փաստացի մակարդակը համապատասխանում է ԱՀՌԾ-1 նպատակային ցուցանիշին 2014թ. համար, իսկ 2005թ. եկամտային անհավասարության Ջինիի գործակիցը ավելի ցածր էր, քան 2015թ. համար նախատեսված նպատակային ցուցանիշը):

43. Աղքատության և անհավասարության նմանօրինակ կրճատումը մեծամասամբ պայմանավորված էր վերջին մի քանի տարիների արագ տնտեսական աճով³, որի փաստացի տեմպերը 2003-2006թթ. երկուսից ավելի անգամ գերազանցել են ԱՀՌԾ-1-ի կանխատեսումները⁴: Արագ տնտեսական աճը միջին ամսական աշխատավարձի աննախադեպ աճի հիմնական պատճառն էր (2006թ. փաստացի միջին աշխատավարձը 68 տոկոսով ավելի բարձր էր, քան ԱՀՌԾ-1-ում կանխատեսվածը), որն իր հերթին աղքատության կրճատման հիմնական գործոնը հանդիսացավ:

Աղյուսակ 1.1. ԱՀՌԾ-1-ի իրականացման հիմնական արդյունքները 2006թ. դրությամբ

Ցուցանիշներ	2006			ԱՀՌԾ-1 (տարի)
	ԱՀՌԾ-1	Փաստացի	Շեղումը	
Տնտեսական ոլորտ և կենսամակարդակ				
ՀՆԱ, միլիարդ դրամ	1918.4	2657.1	38.5	2010
ՀՆԱ, 1 շնչի հաշվով, հազար դրամ	595.0	824.2	38.5	2010
ՀՆԱ, միլիոն ԱՄՆ դոլար	3239.4	6386.7	97.2	2015
ՀՆԱ, 1 շնչի հաշվով, ԱՄՆ դոլար	1004.8	1981.0	97.2	2015
Միջին ամսական աշխատավարձ, հազար դրամ	38.3	64.3	68.0	2013
Միջին ամսական կենսաթոշակ, հազար դրամ	10.1	11.5	13.4	2007
Միջին ամսական նպաստ, հազար դրամ	4.4	3.8	-12.8	2005
Տնտեսական աճ, 2003-2006, %, միջին տարեկան	6.2	12.9	106.7	
Մղած, 2003-2006, %, միջին տարեկան	3.0	4.7	55.7	
1000 դրամ/ԱՄՆ դոլար փոխանակման կուրս	1.7	2.4	42.3	
Աղքատություն և անհավասարություն				
Աղքատների քանակը, % *	41.0	34.5	-15.8	2007
Ծայրահեղ աղքատների քանակը, % *	14.2	5.5	-61.3	2014
Եկամուտների համակենտրոնացման Ջինիի գործակից, %*	49.1	39.7	-19.1	2015**
Մարդկային զարգացում				
Մանկական մահացության մակարդակը	14.4	13.9	-3.5	2007
Մայրական մահացության մակարդակը	22	22.4	1.8	2006
Համախմբված բյուջեի գործառնություններ				

² Աղյուսակի վերջին սյունակը ցույց է տալիս այն տարին, որը ըստ ԱՀՌԾ – 1-ի կանխատեսումների, համապատասխանում է տվյալ ցուցանիշի 2006թ. փաստացի արժեքին: Աղքատության և անհավասարության գնահատականները ներկայացված են 2005թ. դրությամբ՝ համաձայն համապատասխան ՏՏԿԱՀ արդյունքների: Փաստացի և ԱՀՌԾ – 1-ում կանխատեսվող ցուցանիշների արժեքների շեղումը հաշվարկվում է որպես փաստացի և հաշվարկային ցուցանիշների հարաբերություն՝ արտահայտված տոկոսներով: Դրական շեղումը նշանակում է, որ փաստացի ցուցանիշները կանխատեսվողներից ավելի բարձր են, իսկ բացասականը՝ որ ավելի ցածր են:

³ Ավելի մանրամասն տե՛ս սույն ծրագրի 2-րդ բաժնում:

⁴ Երկնիշ տնտեսական աճը շարունակվում է մաս 2007թ.՝ 1-ին կիսամյակի տվյալներով կազմելով 11.3 %:

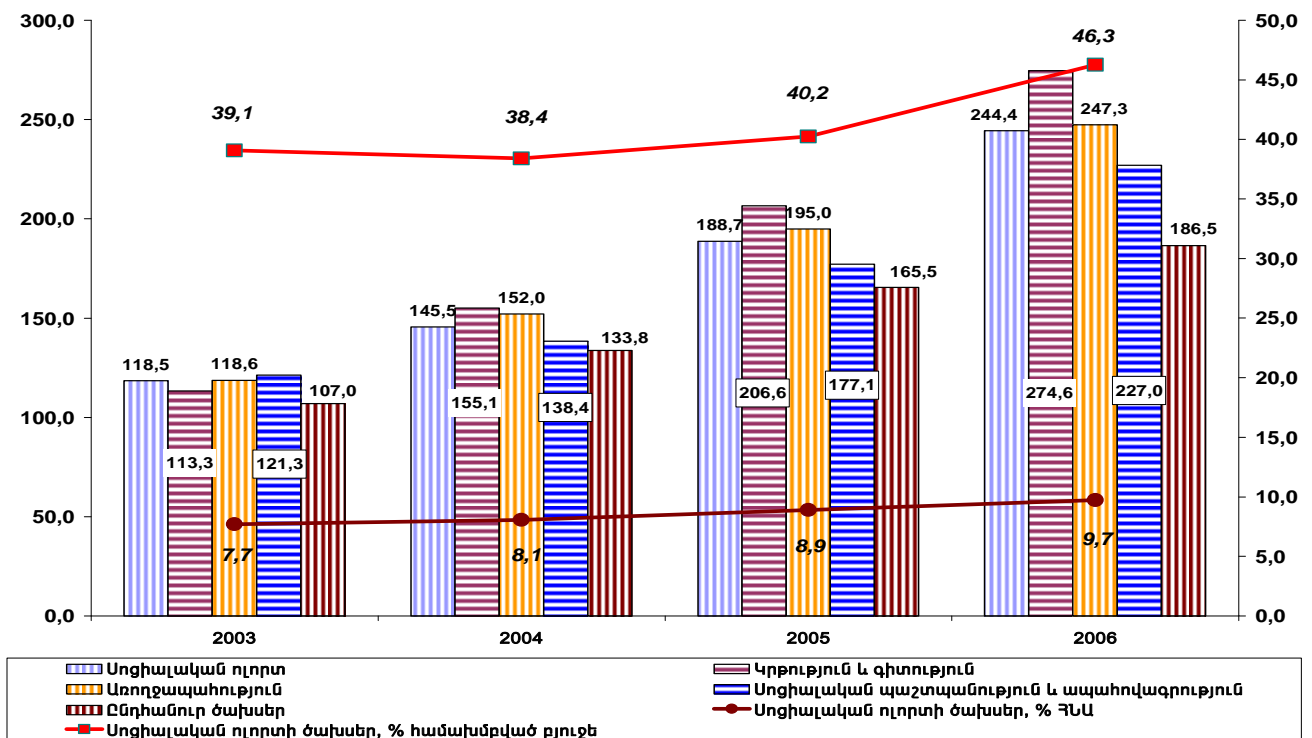
Ընդամենը եկամուտներ և շնորհներ, միլիարդ դրամ	422.9	518.8	22.7	2008
Ընդամենը եկամուտներ և շնորհներ, % ՀՆԱ	22	19.5	-11.3	
Ընդամենը ծախսեր, միլիարդ դրամ	461.5	559.0	21.1	2008
Ընդամենը ծախսեր, % ՀՆԱ	24.1	21.0	-12.7	
Պակասորդ (ավելցուկ), % ՀՆԱ	-2.1	-1.5	-27.9	
Սոցիալական ոլորտի ծախսեր				
Ընդամենը, միլիարդ դրամ	207.5	258.7	24.7	2008
% ՀՆԱ	10.8	9.7	-10.0	
Որից				
Կրթություն և գիտություն	63.0	87.6	39.1	2008
% ՀՆԱ	3.3	3.3	0.4	
Առողջապահություն	35.5	39.5	11.2	2007
% ՀՆԱ	1.9	1.5	-19.7	
Սոցիալական պաշտպանություն և ապահովագրություն	109.0	131.5	20.7	2007
% ՀՆԱ	5.7	5.0		

* 2005թ.:

** Ցուցանիշը գերազանցում է 2015թ. մակարդակը:

44. Միևնույն ժամանակ 2003թ. մինչ այժմ տեղի ունեցող դրամի արժեքավորման արդյունքում, որը հիմնականում պայմանավորված է Հայաստանի համար արտաքին գործոնների ազդեցությամբ և չէր կարող կանխատեսվել ԱՀՌԾ-1 շրջանակում, 2006թ. դոլարային արտահայտությամբ անվանական ՀՆԱ-ն և մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ն համարյա երկու անգամ ավելի բարձր էին ԱՀՌԾ-1 կանխատեսվածներից և համապատասխանում են 2015թ. նպատակային ցուցանիշներին:

Գծանկար 1.1. Համախմբված բյուջեի սոցիալական ոլորտի ծախսերը 2003-2006թթ. (%՝ 2002թ. նկատմամբ, ձախ սանդղակ) և դրանց տեսակարար կշիռը ՀՆԱ և պետական ծախսերի նկատմամբ (%՝ աջ սանդղակ)

45. Ինչպես ցույց է տալիս գծանկարը, 2003-2006թթ. պետության տրամադրության տակ գտնվող ֆինանսական ռեսուրսները աճում էին ՀՆԱ-ի հետ համահունչ, և դրանց՝ ՀՆԱ նկատմամբ առաջանցիկ աճ տեղի չունեցավ⁵: Դա հիմնականում բացատրվում է ինչպես 2003-2006թթ. տնտեսական աճի ճյուղային կառուցվածքով⁶, այնպես էլ հարկային և մաքսային վարչարարության՝ կանխատեսվածից ցածր արդյունավետությամբ, որը թույլ չտվեց անհրաժեշտ չափով ընդլայնել հարկային հենքը և կրճատել հարկային ռեզերվները:

46. Այնուամենայնիվ, ինչպես ցույց է տալիս Գծանկար 1.1-ը, սոցիալական ոլորտի ծախսերը, ինչպես նախատեսված էր ԱՀՌԾ-1-ով, 2003-2006թթ. աճում էին ավելի արագ տեմպերով, քան համախմբված բյուջեի ընդհանուր ծախսերը և ՀՆԱ-ն, որի արդյունքում դրանց տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում աճել էր 2 տոկոսային կետով, իսկ համախմբված բյուջեում՝ 7.2 տոկոսային կետով: Դա լրիվ համապատասխանում է ԱՀՌԾ-1 ռազմավարությանը, համաձայն որի՝ պետական ռեսուրսների հավելվածը մեծամասամբ պետք է հատկացվի սոցիալական ոլորտի զարգացմանը, նյութական աղքատության և եկամտային անհավասարության կրճատման, ինչպես նաև մարդկային զարգացման ապահովման նպատակով:

Աղյուսակ 1.2. Համախմբված բյուջեի ծախսերի հավելվածի բաշխումը 2003-2006թթ. (միլիարդ դրամ, ընթացիկ գներով)

Ցուցանիշներ	2003	2004	2005	2006	Գումարային հավելված
Ընդհանուր ծախսեր	21.07	80.21	95.11	62.82	259.21
Սոցիալական ոլորտ որից՝	19.6	28.6	45.7	59.0	152.83
Կրթություն և գիտություն	4.26	13.34	16.42	21.71	55.72
Առողջապահություն	2.97	5.34	6.86	8.36	23.52
Սոցիալական պաշտպանություն և ապահովագրություն	12.35	9.91	22.42	28.91	73.58
% ընդհանուր ծախսերի հավելվածի նկատմամբ					
Սոցիալական ոլորտ՝ ընդամենը	92.9	35.6	48.0	93.9	59.0
Կրթություն և գիտություն	20.2	16.6	17.3	34.6	21.5
Առողջապահություն	14.1	6.7	7.2	13.3	9.1
Սոցիալական պաշտպանություն և ապահովագրություն	58.6	12.4	23.6	46.0	28.4

47. Այսպիսով, պետք է նշել որ ԱՀՌԾ-1-ի նպատակային ցուցանիշների մեծ մասը 2003-2006թթ. կարելի է համարել գերակատարված, և գերակատարման աստիճանը տատանվում է 1-ից 10 տարվա միջակայքում: Միևնույն ժամանակ, մի շարք ցուցանիշների գծով ԱՀՌԾ-1-ի նպատակադրումները չեն իրականացել: Մասնավորապես՝ պետական եկամուտների առաջանցիկ աճի հետ մեկտեղ չհաջողվեց հասնել ԱՀՌԾ-1 նախատեսված

⁵ 2003-2006թթ. համախմբված բյուջեի համախառն եկամուտները և շնորհները աճել են (անվանական արտահայտությամբ) միջին տարեկան 19 տոկոսով, համախմբված բյուջեի ծախսերը՝ 17 տոկոսով, իսկ ՀՆԱ-ն՝ 18.1 տոկոսով: Համաձայն ԱՀՌԾ - I կանխատեսումների՝ 2006թ. համախմբված բյուջեի եկամուտները և շնորհները (ՀՆԱ 22 տոկոս) պետք է կազմեին 584.6 միլիարդ դրամ կամ անվանական արտահայտությամբ աճեին 2003-2006թթ. միջին տարեկան 21.7 տոկոսով, իսկ ծախսերը (ՀՆԱ 24.1 տոկոս)՝ 640 միլիարդ դրամ և աճեին 20.9 տոկոսով:

⁶ 2003-2006թթ. տնտեսական աճի 40-ից 60 տոկոսը ապահովվում էր շինարարության (միջին տարեկան աճի տեմպը՝ 39.4%), ինչպես նաև տրանսպորտի, կապի և առևտրի ոլորտների կողմից (միջին տարեկան աճի տեմպը՝ 19%), որոնց գումարային տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում 2003թ. կազմել էր 32.5%, իսկ 2005թ.՝ 41.8%: Նշված ոլորտները դեռ բնութագրվում են ստվերայնության ավելի բարձր և, հետևաբար՝ հարկահավաքման ավելի ցածր մակարդակով:

հարաբերակցությանը միջին կենսաթոշակի և միջին աշխատավարձի միջև, որը 2006թ. կազմել էր 17.9%՝ կանխատեսված 26.3%-ի փոխարեն, ինչպես նաև մեկ շնչի հաշվով ընտանեկան նպաստների նախատեսված մեծությանը:

1.3. ԱՀՌԾ-2-ի մշակման անհրաժեշտությունը և հիմնական գերակայությունները

48. ԱՀՌԾ-1-ի իրականացման հիմնական արդյունքների վերը ներկայացված վերլուծությունը ակնհայտորեն վկայում է ծրագրի հիմնական նպատակների և ռազմավարական գերակայությունների ճիշտ ընտրության մասին, որը հատկապես վերաբերում է աղքատության հաղթահարմանը միտված կայուն տնտեսական աճի խրախուսմանը՝ որպես աղքատության հաղթահարման հիմնական գործոն, և սոցիալական ոլորտի խնդիրների լուծման համար պետական ռեսուրսների վերաբաշխմանը՝ որպես ծայրահեղ աղքատության վերացման և մարդկային զարգացման խրախուսման արդյունավետ գործիք:

49. Միևնույն ժամանակ, կանխատեսվածից մոտ երկու անգամ ավելի բարձր տնտեսական աճի տեմպերը 2003-2006թթ., ինչպես նաև պետության ծախսային հնարավորությունների էական աճը բերել են նրան, որ միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում ԱՀՌԾ-1-ի նպատակադրումները և հիմնական ցուցանիշների արժեքները նկատելիորեն կգերազանցվեն, ինչը կտրուկ իջեցնում է ԱՀՌԾ-1-ի իրատեսության աստիճանը և, որպես երկրի երկարաժամկետ զարգացումը պայմանավորող հիմնական ռազմավարական ծրագիր՝ հետագա օգտագործման հնարավորությունը:

50. ԱՀՌԾ-2-ի մշակման անհրաժեշտության մասին են վկայում նաև մի շարք այլ գործոններ, որոնք նույնպես սահմանափակում են ԱՀՌԾ-1-ի հետագա օգտագործման հնարավորությունները: Այդ գործոնները կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ գործոններ, որոնք պայմանավորում են ԱՀՌԾ-1-ի արդիականացման անհրաժեշտությունը, և գործոններ, որոնք պայմանավորում են ԱՀՌԾ-ում քննարկվող հարցերի, նպատակների և մշակվող քաղաքականության գերակայությունների ընդլայնման կամ փոփոխման անհրաժեշտությունը:

51. Մասնավորապես՝ առաջին խմբի գործոնները հիմնականում պայմանավորված են.

- 2004թ. սկսած՝ վերանայված նյութական աղքատության չափման մեթոդաբանությամբ և բարձրացված ծայրահեղ աղքատության և աղքատության շեմերով⁷, որոնք 2003-2005թթ. աղքատության և ծայրահեղ աղքատության՝ ծրագրվածից ավելի արագ կրճատման հետ մեկտեղ, պայմանավորում են նյութական աղքատության հաղթահարման և ծայրահեղ աղքատության վերացման նոր, ավելի բարձր նպատակադրումների մշակման անհրաժեշտությունը:
- Ծրագրվածից մոտ երկու անգամ ավելի բարձր տնտեսական աճով, ինչը մի կողմից ընդլայնեց պետության ֆինանսական հնարավորությունները, իսկ մյուս կողմից՝ բացահայտեց տնտեսական զարգացման նոր մարտահրավերները, որոնք լուծելու համար անհրաժեշտ է ճշտել կան վերանայել պետության քաղաքականության և ծախսային գերակայությունները:

---

⁷ Ավելի մանրամասն տե՛ս սույն ծրագրի 2-րդ բաժնում:

52. Երկրորդ խմբին պատկանող գործոնները հիմնականում պայմանավորված են հետևյալ նոր հանգամանքներով.

- Ինչպես վկայում է Հայաստանի վերջին տարիների տնտեսական բարեփոխումների և տնտեսական քաղաքականության, ինչպես նաև անցումային երկրների փորձի վերլուծությունը, կայուն տնտեսական աճը երկարաժամկետ հեռանկարում, ինչպես նաև երկրի արդիականացման աստիճանը և ինստիտուցիոնալ կարողությունների աճը մեծապես պայմանավորված կլինեն, այսպես կոչված՝ “երկրորդ սերնդի” բարեփոխումների հաջող իրականացմամբ⁸: Այդ բարեփոխումների արագ և արդյունավետ իրականացումը միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում, տնտեսական զարգացման աղքատության հաղթահարմանն ուղղվածության պահպանման և խորացման հետ մեկտեղ, կհանդիսանա Կառավարության տնտեսական քաղաքականության հիմնական գերակայություններից մեկը: Այդ գերակայությունները անհրաժեշտ չափով ԱՀՌԾ-1-ում չեն արծարծվել, և ռազմավարական ծրագրում դրանց ընդգրկումը պահանջում է տնտեսական քաղաքականության ոլորտի և նախատեսվող միջոցառումների էական ընդլայնում:
- Կառավարությունը կարծում է, որ Հայաստանը պետք է ներկայումս ունենա երկարաժամկետ զարգացման միայն մեկ ռազմավարական ծրագիր, որի դերում պետք է հանդես գա նոր ԱՀՌԾ-ն, որը իր հերթին նշանակում է՝ այդ փաստաթղթում մի շարք նոր ոլորտների, գերակայությունների և նպատակադրումների ընդգրկում, որոնք բացակայում էին ԱՀՌԾ-1-ում, մասնավորապես, տնտեսական մրցակցության ըստ ամենայնի խրախուսումը և առկա մենաշնորհների սահմանափակումը և վերացումը, համաշխարհային տնտեսության մեջ երկրի ներգրավվածության աստիճանի աճը, արտահանման խրախուսումը, երկրի ինստիտուցիոնալ կարողությունների աճի ապահովումը, տնտեսության, հասարակական և կառավարման ինստիտուտների արդիականացումը, նոր, գիտելիքների վրա հիմնված տնտեսության հիմքերի ստեղծումն ու զարգացումը և այլն:
- ԱՀՌԾ-1-ի իրականացման ընթացքում երկնիշ տնտեսական աճի, աղքատության և անհավասարության էական կրճատման հետ մեկտեղ, սկսեցին արագ խորանալ նախկինում թույլ արտահայտված տարածքային զարգացման անհամաչափությունները, որոնք արդեն հասել են վտանգավոր սահմանների: Տարածքային զարգացման ժամանակակից համաշխարհային փորձի ուսումնասիրությունը վկայում է այն մասին, որ տնտեսական զարգացումը, համապատասխան տարածքային քաղաքականության բացակայության դեպքում, որպես կանոն, խորացնում է տարածքային անհամաչափությունները: Այդ առումով՝ նոր ԱՀՌԾ-ում ակտիվ տարածքային քաղաքականության մշակումը և իրականացումը, որը նպատակաուղղված կլինի տարածքային զարգացման անհամաչափությունների մեղմացմանը և հետ մնացող տարածքների տնտեսական

⁸ Ինչպես ցույց է տրվում սույն ծրագրի 8-րդ բաժնում, եթե “առաջին սերնդի” բարեփոխումները (մասնավորեցում, զների, արտաքին առևտրի և փոխանակման կուրսի ազատականացում) Հայաստանում կարելի է համարել հաջողությամբ իրականացված, և դրանց իրականացման մակարդակով Հայաստանը ներկայումս համեմատելի է ԵՄ-10 (ԵՄ նորանդամ) երկրների հետ, ապա “երկրորդ սերնդի” բարեփոխումներով (ձեռնարկությունների վերակառուցում, մրցակցության խրախուսման քաղաքականություն, ֆինանսական ոլորտի բարեփոխումներ, ենթակառուցվածքային ոլորտների բարեփոխումներ) Հայաստանը, ԵԶՎԸ 2006թ. գնահատականներով, ներկայումս ոչ միայն էականորեն զիջում է ԵՄ-10 բոլոր երկրներին, այլ նաև հետ է մնում Գազախստանից և Ռուսաստանի Դաշնությունից (Transition Report, EBRD 2006):

զարգացման արագացմանը, կիանդիսանա Կառավարության հիմնական ռազմավարական գերակայություններից մեկը:

- Հայաստանի ներկայիս ժողովրդագրական իրավիճակը բնութագրվում է որպես, այսպես կոչված՝ “զրոյական” վերարտադրության իրավիճակ, որում ըստ էության չի ապահովվում բնակչության ընդլայնված վերարտադրությունը, և որը երկարաժամկետ հեռանկարում բերելու է բնակչության էական ծերացման: Այդ պայմաններում Կառավարության հիմնական գերակայություններից մեկը պետք է դառնա ծնելիության աճի և երիտասարդ ընտանիքների աջակցությանը ուղղված քաղաքականության մշակումը և իրականացումը, որը նույնպես ընդգրկված չէր ԱՀՌ-Ծ-1-ում:

1.4. ԱՀՌ-Ծ-2-ի նպատակները և ռազմավարական գերակայությունները

53. ԱՀՌ-Ծ-1-ի հաջող իրականացման արդյունքում էականորեն կրճատվեց աղքատության մակարդակը՝ 2005թ. դրությամբ կազմելով 29.8 տոկոս, իսկ ծայրահեղ աղքատությունը կազմեց ընդամենը 4.1 տոկոս⁹: Չնայած ծայրահեղ աղքատությունը կարելի է համարել հիմնականում հաղթահարված, աղքատությունը դեռ ներկայացնում է լուրջ սոցիալական հիմնահարց, որը ի վիճակի է վտանգել երկրի սոցիալական կայունությունը և երկարաժամկետ հեռանկարում տնտեսական զարգացման արգելք հանդիսանալ: Այդ պատճառով աղքատության հաղթահարումը, ներառյալ ծայրահեղ աղքատության վերացումը, կշարունակի մնալ ԱՀՌ-Ծ-2-ի հիմնական նպատակը:

54. ԱՀՌ-Ծ-2-ը նախատեսում է նյութական աղքատության մակարդակը 2021թ. հասցնել 6.0 տոկոսի, այդպիսով հիմնականում հաղթահարելով այն, իսկ ծայրահեղ աղքատության մակարդակը՝ 1.1 տոկոսի՝ փաստորեն վերացնելով այն: Ներկայումս աղքատության վերաբերյալ հայտնի տեղեկատվությունը և իրականացված վերլուծությունները թույլ են տալիս նախատեսել աղքատության հաղթահարման նպատակային ցուցանիշները նաև տարածքային կտրվածքով՝ առանձնացնելով Երևանը, հանրապետության այլ քաղաքները և գյուղական վայրերը¹⁰: Նշված առանձնացման հիմնական նպատակը ակտիվ տարածքային զարգացման քաղաքականության մշակման և իրականացման միջոցով աղքատության մակարդակների տարածքային տարբերությունները էլ ավելի կրճատելն է:

55. Երկրի տնտեսական զարգացման և պետության տրամադրության տակ գտնվող ֆինանսական ռեսուրսների աճի հետ մեկտեղ, ԱՀՌ-Ծ -2-ը նախատեսում է ամենաուշը 2018թ. բարձրացնել աղքատության շեմը՝ հավասարեցնելով այն նվազագույն սպառողական զանբյուրին (ՆԱԶ)¹¹: Համաձային ԱՀՌ-Ծ-2-ի նպատակադրումների՝ ՆԱԶ հիման վրա

⁹ Հաշվարկված է աղքատության գնահատման նոր մեթոդաբանությամբ, որը սկսել է կիրառվել ՏՏԿԱՀ-ներում՝ 2004թ. սկսած:

¹⁰ Նախատեսվում է աղքատության (ներառյալ ծայրահեղ աղքատության) մակարդակները 2021թ. հասցնել Երևանում՝ 2.6 և 0.4 տոկոսի, հանրապետության այլ քաղաքներում՝ 7.6 և 1.5 տոկոսի և գյուղական վայրերում՝ 8.1 և 1.1 տոկոսի (2005թ. համապատասխան ցուցանիշները կազմել էին՝ Երևանում՝ 23.9 և 3.6 տոկոս, հանրապետության այլ քաղաքներում՝ 37.8 և 7.2 տոկոս և գյուղական վայրերում՝ 28.3 և 3.2 տոկոս):

¹¹ 2005թ. դրությամբ աղքատության շեմը կազմել էր 20 289 դրամ (ամսական կտրվածքով՝ մեկ անձի համար), իսկ համապատասխան ՆԱԶ-ը՝ 29 843 դրամ, կամ աղքատության շեմի 147 տոկոսը: Աղքատության մակարդակը 2005թ., օգտագործելով ՆԱԶ-ը որպես աղքատության շեմ, կազմել էր 41.2 տոկոս, իսկ ծայրահեղ աղքատության մակարդակը՝ 6.9 տոկոս (օգտագործելով նվազագույն պարենային զանբյուրը՝ որպես ծայրահեղ աղքատության զիծ):

հաշվարկված աղքատության մակարդակը 2021թ. կկազմի 9.9 տոկոս, որից՝ ծայրահեղ աղքատության մակարդակը՝ 1.6 տոկոս:

56. Մարդկային աղքատության հաղթահարումը և մարդկային զարգացման ապահովումը կհանդիսանա ԱՀՌԾ-2-ի երկրորդ նպատակը: Նախատեսվում է 3-4 տարիների ընթացքում միջին մարդկային զարգացման մակարդակ ունեցող երկրների խմբից¹² տեղափոխվել բարձր մարդկային զարգացման մակարդակ ունեցող երկրների խումբ՝ հետագայում անընդհատ ավելացնելով ՄՁՀ մեծությունը, այն հաշվարկով, որ 2021թ., սոցիալական ոլորտի առաջանցիկ զարգացումը ապահովող քաղաքականության միջոցով, այն գտնվի 0.86-0.87 միջակայքում:

57. ԱՀՌԾ-2-ի հաջորդ նպատակը կլինի տնտեսական զարգացման ներկայիս խոր անհամաչափությունների հետագա աճի զսպումը՝ հետ ընկնող տարածքների արագացված զարգացումն ապահովող նպատակային տարածքային քաղաքականության մշակման և կիրառման միջոցով¹³:

58. ԱՀՌԾ-2-ի հիմնական ռազմավարական և ծախսային գերակայությունները չեն փոխվելու՝ չնայած ԱՀՌԾ-1-ի համեմատ նախատեսվում է դրանց կողմից ծածկվող ոլորտների էական ընդլայնում: ԱՀՌԾ-2-ի ռազմավարությունը նույնպես բաղկացած կլինի երեք հիմնական գերակա ուղղություններից՝ կայուն արագ տեմպերով տնտեսական աճի ապահովումը, ակտիվ և բնակչության խոցելի խմբերին (ներառյալ աղքատներին) ուղղված նպատակային սոցիալական և եկամտային քաղաքականության իրականացումը և երկրի կառավարման համակարգի արդիականացումը՝ ներառյալ պետական կառավարման արդյունավետության բարձրացումը և պետության տրամադրության տակ գտնվող ռեսուրսային փաթեթի առաջանցիկ աճի ապահովումը:

59. ԱՀՌԾ-2-ի հիմնական տարբերություններից մեկը ԱՀՌԾ-1-ից՝ տևական տնտեսական աճի ապահովման քաղաքականության միջոցառումների կտրուկ ընդլայնումն է, որը անհրաժեշտ է պետական քաղաքականության մեջ նոր ի հայտ եկած մարտահրավերները և հանգամանքները հաշվի առնելու համար:

60. ԱՀՌԾ-1-ի տնտեսական քաղաքականության այն հիմնական գերակայությունները, որոնք կապված էին տնտեսական աճի՝ աղքատության հաղթահարմանն ուղղվածությունը պահպանելու և զարգացնելու հետ, ներառյալ աղքատ բնակչության ներգրավումը երկրի տնտեսական կյանքի մեջ գործարար և ներդրումային միջավայրերի անընդհատ բարելավման, հայրենական և օտարերկրյա ներդրումների խրախուսման և փոքր ու միջին գործարարության առաջանցիկ զարգացման ապահովման միջոցով, ինչպես նաև պետական ներդրումային ռեսուրսների ուղղումը կուտակված ենթակառուցվածքային հիմնահարցերի լուծմանը, կշարունակեն գերակայություններ հանդիսանալ նաև ԱՀՌԾ-2-ի համար:

61. Միևնույն ժամանակ, ԱՀՌԾ-2-ի տնտեսական քաղաքականության գերակայությունների շարքը կդասվեն.

---

¹² Ըստ ՄԱԶԾ (UNDP) մարդկային զարգացման համաթվի (ՄՁՀ)՝ Հայաստանը ներկայումս պատկանում է միջին մարդկային զարգացում ունեցող երկրների խմբին (2004թ. ՄՁՀ արժեքը Հայաստանի համար կազմել է 0.768): Բարձր մարդկային զարգացման խմբին են պատկանում այն երկրները, որոնց ՄՁՀ գտնվում է 0.8 – 1 միջակայքում: Տե՛ս Human Development Report 2006, UNDP 2006:

¹³ Հաշվարկների համաձայն, Երևանի տեսակարար կշիռը Հայաստանի ՀՆԱ-ում 1999թ. 42.1 տոկոսից 2006թ. աճել է մինչև 57.2 տոկոս, կամ տարեկան 4.3 տոկոսով: ԱՀՌԾ – 2-ի կանխատեսումներով՝ Երևանի տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում կշարունակի աճել, բայց շատ ավելի դանդաղ տեմպերով (տարեկան մոտ 0.5 տոկոսային կեսով)՝ հասնելով ՀՆԱ 63.2 տոկոսի, որից հետո կկայունանա և երկարաժամկետ հեռանկարում կսկսի նվազել:

- նպատակային տարածքային քաղաքականությունը՝ տնտեսական զարգացման տարածքային անհամաչափությունները մեղմելու նպատակով
- “երկրորդ” սերնդի բարեփոխումների ինտենսիֆիկացման քաղաքականությունը՝ երկրի արդիականացումը ապահովելու և զարգացած երկրների ստանդարտներին հնարավորինս մոտենալու նպատակով
- ազատ տնտեսական մրցակցության ապահովման և մենաշնորհների սահմանափակման քաղաքականությունը, որի հիմնական նպատակը կհանդիսանա տնտեսական գործունեության հավասար պայմանների ստեղծումը և պահպանումը բոլորի համար
- երկրի մրցունակության աճին ուղղված քաղաքականությունը, որի հիմնական հատկանիշներն են՝ արտադրողականության աճի ապահովման խրախուսումը, միավոր աշխատուժի արժեքի մրցունակ մակարդակների ապահովումը, նոր, բարձր ավելացված արժեք ձևավորող աշխատատեղերի ստեղծման խրախուսումը
- արտահանման խրախուսումը և երկրի՝ համաշխարհային տնտեսական համակարգի մեջ ներգրավվածության աստիճանի ավելացումը, ներառյալ՝ ԵՄ հետ ինտեգրման գործընթացների ինտենսիֆիկացումը ԵՀՔ շրջանակներում, ներառյալ ԵՄ հետ ազատ առևտրի ռեժիմի հաստատումը և վիզային ռեժիմի միակողմանի վերացումը
- երկրի տնտեսական ինստիտուտների և օրենսդրության ինտենսիվ համապատասխանեցումը ԵՄ պահանջներին և ստանդարտներին
- նոր, գիտելիքների վրա հիմնված՝ տնտեսության հիմնական տարրերի և ինստիտուտների ստեղծումը և զարգացումը:

62. Նպատակային սոցիալական քաղաքականությունը, ինչպես ԱՀՌԾ-1-ում, կշարունակի հանդիսանալ ԱՀՌԾ-2-ի երկրորդ ռազմավարական գերակայությունը, որը նպատակաուղղված կլինի.

- Սոցիալական օժանդակության ոլորտում՝ ընտանեկան նպաստների չափերի և հասցեականության աճի ապահովմանը և աղքատ բնակչության՝ հնարավոր առավելագույն ներգրավմանը համակարգի մեջ այն հաշվարկով, որ մինչև 2010թ. նպաստառու ընտանիքների թիվը հավասարվի աղքատ ընտանիքների թվին, իսկ 2021թ.՝ ՆԱԶ-ով հաշվարկված աղքատ ընտանիքների թվին, որը անհրաժեշտ սոցիալական նախադրյալներ կստեղծի ՆԱԶ-ով պայմանավորված աղքատության շեմին անցում կատարելու համար: Ընտանեկան նպաստների չափերը նախատեսվում է ավելացնել այն հաշվարկով, որ դրանք 2021թ. կազմեն աղքատության շեմի 73.3 տոկոսը¹⁴: Ընտանեկան նպաստների հասցեականության աստիճանը նախատեսվում է 2010թ. հասցնել 78 տոկոսի և 90 տոկոսի՝ սկսած 2015թ.¹⁵ և պահպանել այդ մակարդակը հետագայում:
- ԱՀՌԾ-2-ի ընտանեկան նպաստների քաղաքականությունը, ի տարբերություն ԱՀՌԾ-1-ի, որը ուղղված էր ծայրահեղ աղքատության հաղթահարմանը, ծայրահեղ

¹⁴ 2005թ. միջին ընտանեկան նպաստը կազմել էր աղքատության շեմի 23.3 տոկոսը:

¹⁵ Հաշվարկված է որպես առաջին երեք եկամտային դեցիլներին պատկանող բնակչության կողմից ստացված ընտանեկան նպաստների տեսակարար կշիռը՝ ընտանեկան նպաստների ընդհանուր ծավալի մեջ: 2001թ. այն կազմել է 27 տոկոս, իսկ 2005թ.՝ 40.1 տոկոս:

աղքատության մակարդակի կտրուկ անկման և պետության ֆինանսական հնարավորությունների էական ավելացման պայմաններում հիմնականում ուղղված կլինի տնտեսական կյանքում ինքնուրույն ներգրավվելու միջոցով սահմանափակ հնարավորություններ ունեցող խոցելի սոցիալական խմբերին աղքատությունից դուրս բերելուն:

- Սոցիալական ապահովագրության ոլորտում ԱՀՌԾ-2-ի հիմնական ծախսային գերակայությունը կհանդիսանա կենսաթոշակների չափերի կտրուկ ավելացումը, այն հաշվարկով, որ միջին կենսաթոշակը 2008թ. հավասարվի աղքատության շեմին, իսկ 2018թ. կազմի ՆԱԶ-ի 150 տոկոսը՝ պահպանելով այդ հարաբերակցությունը ապագայում¹⁶, ինչը հեռանկարում հնարավորություններ կընձեռի գործող կենսաթոշակային համակարգը կուտակային կենսաթոշակային համակարգով լրացնելու համար:

63. Եկամտային քաղաքականության ոլորտում կշարունակվի առաջնային եկամուտներին գերակայություն տալու՝ ԱՀՌԾ-1-ի քաղաքականությունը, մասնավորապես՝ բյուջետային և սոցիալական ենթակառուցվածքների ոլորտի աշխատողների աշխատավարձերի աճի ապահովումը այն հաշվարկով, որ դրանք, արդեն 2015թ. սկսած, առնվազն 1.4 անգամ գերազանցեն մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ ցուցանիշը, ինչպես նաև կիրականացվի նվազագույն աշխատավարձի այնպիսի սահմանում, որը աստիճանաբար աճող հնարավորություններ կընձեռի նվազագույն աշխատավարձ ստացող անձանց և նրանց ընտանիքների անդամներին՝ դուրս գալու աղքատությունից՝ այդպիսով վերացնելով «աշխատող աղքատներ» երևույթը:

64. Մարդկային զարգացման ապահովման քաղաքականության հիմնական գերակայությունը կշարունակի մնալ հիմնարար սոցիալական ծառայությունների, մասնավորապես՝ կրթության և առողջապահության առաջանցիկ զարգացման ապահովումը դրանց արդյունավետության և մատչելիության բարձրացման միջոցով: Այդ գերակայություններին ԱՀՌԾ-2-ը նախատեսում է հասնել այդ ոլորտների համալիր բարեփոխումների շարունակման միջոցով, որտեղ գերակա ուղղությունները կշարունակեն մնալ հանրակրթության ոլորտը և առաջնային բուժապասարկումը: Կավելացվեն պետական ֆինանսավորման ծավալները, որը դիտվում է սոցիալական ենթակառուցվածքների զարգացումը ապահովող հիմնական միջոց: Մասնավորապես՝ 2006 թ. համեմատ, կրթության բնագավառում պետական ծախսերը (ՀՆԱ նկատմամբ) նախատեսվում է ավելացնել 1.2 տոկոսային կետով՝ 2021թ. հասցնելով դրանք ՀՆԱ 3.9%-ի: Առողջապահության բնագավառում 2021թ. պետական ծախսերը նախատեսվում է հասցնել ՀՆԱ 3.1%-ի՝ 2006թ. ՀՆԱ 1.5%-ի փոխարեն:

65. ԱՀՌԾ-2-ի երրորդ հիմնական ռազմավարական գերակայությունը պետական կառավարման ոլորտի արդյունավետության բարձրացումն է կառավարման բոլոր մակարդակներում, այդ թվում՝ ԱՀՌԾ-1-ի գործողության ժամանակ մշակված հակակոռուպցիոն ռազմավարության հետևողական իրականացումը, որոշումների կայացման գործընթացներում հանրային մասնակցության աստիճանի մեծացման ապահովումը՝ բնակչության իրազեկման և տեղեկացվածության աստիճանի ավելացման, սոցիալական գործընկերության, սոցիալական ներառվածության և սոցիալական մասնակցության զարգացման միջոցով:

---

¹⁶ Անվանական արտահայտությամբ միջին կենսաթոշակը 2018թ., 2006թ. համեմատ, կավելանա մոտ 6 անգամ: Նշված միջոցառումը կպահանջի 0.9 տոկոս ՀՆԱ լրացուցիչ բյուջետային ֆինանսավորում 2008 թ. և 1.5 տոկոս ՀՆԱ ֆինանսավորում՝ 2018թ., որից հետո վարվող քաղաքականության արդյունքում լրացուցիչ ֆինանսավորման պահանջը կունենա նվազման միտում՝ 2021 թ. կազմելով ՀՆԱ նկատմամբ 1.1 տոկոս:

66. Հաջորդ գերակայությունը կշարունակի մնալ պետության ֆինանսական կարողությունների աճը, որը հիմնականում նախատեսվում է ապահովել հարկային մուտքերի¹⁷ գումարային աճ ՀՆԱ-ի 6.8 տոկոսի չափով¹⁸, դրանք 2021թ. հասցնելով ՀՆԱ 24.4 տոկոսի, որը կպահանջի ապահովել հարկային մուտքերի միջին տարեկան աճ ՀՆԱ 0.45 տոկոսից ոչ պակաս: Հաշվի առնելով այն, որ ԱՀՌԾ-2-ը չի նախատեսում հարկային բեռի ավելացում և հարկային ու մաքսային ոլորտի բարեփոխումները հիմնականում ուղղված կլինեն հարկահավաքման գործընթացների և ընթացակարգերի պարզեցմանը և թափանցիկության ապահովմանը, ինչպես նաև այն, որ 2003-2006թթ. ընթացքում չհաջողվեց ապահովել հարկային մուտքերի՝ ԱՀՌԾ-1-ով սահմանած աճի տեմպերը, հարկային ու մաքսային վարչարարության կատարելագործումը և հարկային ու մաքսային մարմինների ինստիտուցիոնալ կարողությունների աճի ապահովումը կհանդիսանա պետական կառավարման հիմնական գերակայությունը:

67. ԱՀՌԾ-2-ը նախատեսում է համախմբված բյուջեի պակասուրդը պահել անվտանգ սահմաններում՝ ՀՆԱ-ի 2 - 2.5 տոկոսի շրջակայքում: Պետական ռեսուրսային փաթեթը¹⁹ 2021թ. կկազմի ՀՆԱ 26.6 տոկոսը և 2006թ. համեմատ կաճի 5.1 տոկոսային կետով: Համաձայն ԱՀՌԾ-2-ի հիմնական նպատակների, այդ աճը կուղղվի պետական ծախսերի մեջ սոցիալական ոլորտի ծախսերի ծավալների և տեսակարար կշիռների ավելացմանը: Պետական ծախսային քաղաքականության հիմնական գերակայությունը կլինի ծախսերի բաշխողական և տեխնիկական առավելագույն արդյունավետության ապահովումը: Դա կապահովվի ծրագրային բյուջետավորմանը անցնելու նախապատրաստական աշխատանքների ավարտով և անցումով դրան 2012-2015թ. ընթացքում: 2018-2021թթ. ընթացքում անցում կկատարվի եռամյա բյուջետավորման սկզբունքին:

68. ԱՀՌԾ-2-ի հիմնական առանձնահատկություններից մեկը կհանդիսանա երեք տիպի ցուցանիշների օգտագործումը՝ նպատակային ցուցանիշներ, հաշվարկային ցուցանիշներ և հենանիշեր (performance benchmarks): Հաշվարկային ցուցանիշները ծավալային են, կանխատեսումային և ինդիկատիվ բնույթ ունեն ու ցույց են տալիս հավանական զարգացման ուղղությունները, և արդյունքները չեն օգտագործվելու ծրագրի կատարման ընթացքը գնահատելու համար: Ի տարբերություն դրանց, նպատակային ցուցանիշները և հենանիշերը ուղղակիորեն կապված են Կառավարության քաղաքականության հետ և հանդիսանում են դրա արդյունքների արտահայտությունը:

69. Հենանիշերը լայնորեն օգտագործվելու են ԱՀՌԾ-2-ի քաղաքականությունների արդյունքների պլանավորման ու գնահատման համար և հիմնականում կկառուցվեն միջազգայնորեն ընդունված գնահատման համակարգերի կիրառման միջոցով, ներառյալ Համաշխարհային բանկի կողմից մշակված՝ գործարար միջավայրի որակի, ներդրումային մթնոլորտի և կառավարման որակի ցուցանիշների, Եվրոպական զարգացման և վերակառուցման բանկի կողմից հրատարակվող՝ շուկայական տնտեսությանը անցման կարգավիճակի գնահատականները, կոռուպցիայի տարածման ցուցանիշները²⁰, ՄԱԶԾ-ի մարդկային զարգացման համաթիվը և այլն:

¹⁷ Ներառյալ պարտադիր սոցիալական վճարները:

¹⁸ 2006թ. համեմատ:

¹⁹ Համախմբված բյուջեի ծախսերը:

²⁰ “Transparency International” կազմակերպության կողմից հրատարակվող:

2. Աղքատության և անհավասարության պատկերը Հայաստանում և ԱՀՌԾ-1-ի նպատակադրումները

2.1. Տնտեսական աճը և նյութական աղքատության պատկերը Հայաստանում 1999-2005թթ.

70. 1998թ. սկսած՝ տարեկան կտրվածքով պարբերականորեն իրականացվող տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջական հետազոտությունների (SSԿԱՀ)²¹ արդյունքները ակնհայտորեն վկայում են աղքատ, ներառյալ՝ շատ աղքատ բնակչության թվաքանակի, ինչպես նաև անհավասարության՝ տարեցտարի նվազման մասին (տե՛ս Աղյուսակ 2.1):

Աղյուսակ 2.1. Տնտեսության զարգացման և աղքատության հիմնական ցուցանիշները ԱՀՌԾ-1-ի նպատակային ցուցանիշների համեմատ

Ցուցանիշներ	1999	2003		2004			2005			
	Փաստ	Փաստ	ԱՀՌԾ	Փաստ/ԱՀՌԾ, %	Փաստ	ԱՀՌԾ	Փաստ/ԱՀՌԾ, %	Փաստ	ԱՀՌԾ	Փաստ/ԱՀՌԾ, %
ՀՆԱ՝ 1 շնչի հաշվով, հազար դրամ	305.8	505.9	489	103.4	593.3	533	111.31	697.0	545.8	127.71
ՀՆԱ՝ 1 շնչի հաշվով, ԱՄՆ դոլար	571.4	874.1	780	112.0	1112	904	123.03	1522	921.6	165.24
Աղքատ բնակչության թվաքանակը, %՝ բնակչության թվաքանակի նկատմամբ*	55.1	42.9	46.2	92.8	39	43.7	89.24	34.5	40.97	84.2
Այդ թվում՝ շատ աղքատ բնակչության թվաքանակը, %՝ բնակչության թվաքանակի նկատմամբ*	22.9	7.4	15.2	48.6	7.2	14.7	48.98	5.5	14.35	38.3
Աղքատ բնակչության թվաքանակը, %՝ բնակչության թվաքանակի նկատմամբ**	56.1				34.6			29.8		
Այդ թվում՝ շատ աղքատ բնակչության թվաքանակը, %՝ բնակչության թվաքանակի նկատմամբ**	21				6.4			4.6		

²¹ 2001թ. սկսած՝ ամենամյա:

Եկամուտների համակենտրոնացման Ջինիի գործակիցը	0.57	0.434	0.51	85.10	0.387	0.498	77.71	0.397	0.497	79.88
20% ամենաաղքատ բնակչության եկամուտների հարաբերակցությունը 20% ամենահարուստ բնակչության եկամուտներին	3.6	7.5	6.9	108.70	9.4	7.4	127.03	10.2	7.29	139.9
Հուշագրային հոդված										
Բնակչության թվաքանակը տարեկերջին, հազար մարդ	3215.3	3.212.2			3215.8			3219.2		

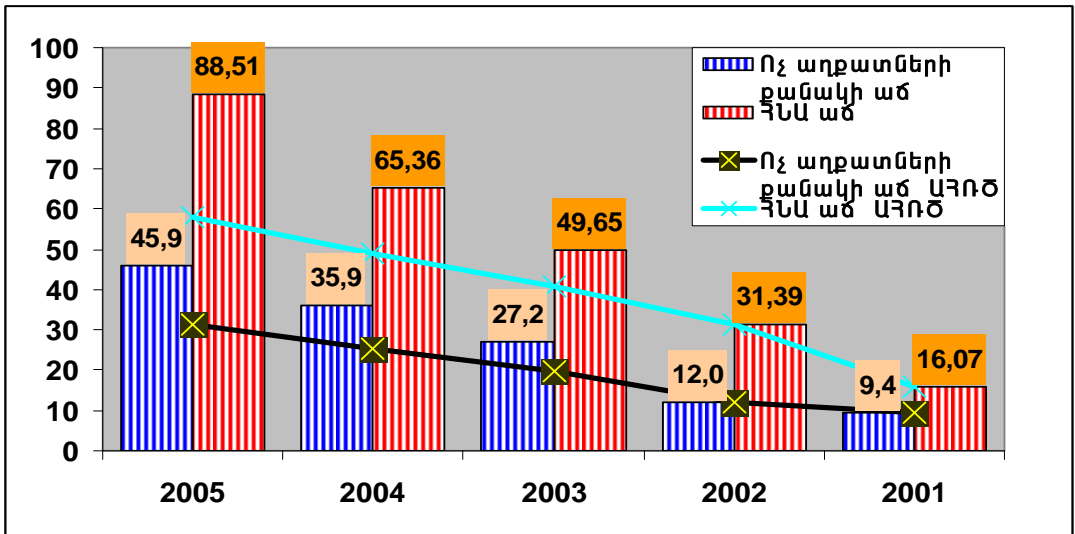
* Հաշվարկված է 1996-2003թթ. օգտագործվող մեթոդաբանությամբ՝ 1 շնչի հաշվով մեկ ամսում ընթացիկ սպառմանն ուղղված ծախսերի վրա կառուցված՝ ընդհանուր աղքատության գծի (աղքատների տեսակարար կշիռը բնակչության ընդհանուր թվաքանակի մեջ) և 2100 կիլոկալորիային համարժեք պարենի օրական սպառման հիման վրա կառուցված պարենային աղքատության գծի (շատ աղքատների տեսակարար կշիռը բնակչության ընդհանուր թվաքանակի մեջ) հիման վրա: ԱՀՌԾ-1-ում աղքատության կրճատման նպատակային ցուցանիշները հաշվարկելու համար օգտագործվել է այդ մեթոդաբանությունը:

** Հաշվարկված է 2004թ-ից կիրառվող նոր մեթոդաբանությամբ, որտեղ սպառման ագրեգատի մեջ պարենի, ոչ պարենային ապրանքների և ծառայությունների ընթացիկ սպառման հետ մեկտեղ, ներառված է նաև տնային տնտեսությունների կողմից օգտագործվող երկարատև օգտագործման ապրանքների հաշվարկային արժեքը: Կիրառվել է նաև մեկ չափահաս անձի սպառման համարժեքը՝ հաշվի առնելով չափահասների և երեխաների սպառման միջև առկա տարբերությունները: Բացի այդ, 2004թ. վերահաշվարկվել է պարենային աղքատություն գիծը, որը ընդունվել է 2004թ. Հայաստանում գրանցված սննդի միջին 2 232 կկալ օրական կալորիականությանը հավասար, և որը կկիրառվի հետագա մի քանի տարիներին: Հայաստանի ԱՎԾ-ի կողմից նոր մեթոդաբանությամբ վերահաշվարկվել են նաև աղքատության ցուցանիշները 1999թ. համար:

71. Ինչպես և նախատեսված էր ԱՀՌԾ-ով, աղքատության կրճատման հիմնական գործոն է շարունակել հանդիսանալ աղքատության հաղթահարմանը միտված տնտեսական աճը: Քանի որ 2003-2005թթ. տնտեսական աճի տեմպերը զգալիորեն ավելի բարձր էին, քան նախատեսված էր ԱՀՌԾ-1-ով (ՀՆԱ միջին տարեկան աճի տեմպերը այդ ժամանակահատվածում կազմել են 12.8%՝ նախատեսված 6.3%-ի փոխարեն), աղքատության կրճատման տեմպերը ԱՀՌԾ-1-ի նպատակային ցուցանիշներից ավելի բարձր էին: Գծանկար 2.1-ը ակնհայտորեն ցույց է տալիս տնտեսական աճի և աղքատության կրճատման²² կապը:

²² Որը աղյուսակում ցույց է տրված որպես ոչ աղքատ բնակչության տեսակարար կշռի կուտակային ավելացում 1999թ. նկատմամբ: Տնտեսական աճը բնութագրվում է 1999-2005թթ. ՀՆԱ գումարային հավելաճով:

Գծանկար 2.1. Տնտեսական աճը և աղքատության կրճատումը Հայաստանում 1999-2005թթ., տոկոսային գումարային հավելված

72. 1999-2005թթ. տնտեսական աճի և աղքատության կրճատման կապի քանակական վերլուծությունը²³ ցույց է տալիս, որ այդ տարիներին յուրաքանչյուր մեկ տոկոս տնտեսական աճի արդյունքում տեղի է ունեցել ոչ աղքատ բնակչության տեսակարար կշռի աճ 0.547 տոկոսային կետով, որը բերել է աղքատության մակարդակի կրճատմանը 55.1 միլիոնի 34.5 տոկոս:

73. Աղքատության ամենամեծ կրճատումը տեղի ունեցավ Երևանում՝ 1999թ. 54.7 տոկոսից մինչև 27.3 տոկոս²⁴ (նոր մեթոդաբանությամբ՝ աղքատությունը Երևանում կազմել է 2005թ. 23.9 տոկոս՝ 1999թ. 58.4 տոկոսի փոխարեն):

74. Աղքատության նման կրճատումը պայմանավորված էր Երևանում տնտեսական աճի էականորեն ավելի արագ տեմպերով²⁵, համեմատած Հայաստանի մարզերի հետ: Միևնույն ժամանակ, տնտեսական աճի՝ աղքատության հաղթահարմանն ուղղվածության աստիճանը Երևանում հատկապես 2003-2005թթ. նկատելիորեն ավելի ցածր էր, քան միջինը Հայաստանում: Դա բխում է Երևանում 1999-2005թթ. տնտեսական աճի և աղքատության կրճատման կապի քանակական վերլուծությունից²⁶, համաձայն որի՝ այդ տարիներին

²³ Այդ արդյունքը ստացվել է հետևյալ ռեգրեսիոն հավասարումից՝

$$Y(t) = 44.5 + 0.547 X(t); R^2 = 0.972; SE = 2.75; F = 106.4; t = 1999, 2001 \dots 2005$$
 (7.13) (0.053)

Որտեղ Y-ը՝ ոչ աղքատ բնակչության տեսակարար կշռի փոփոխությունն է 1999թ. նկատմամբ. X-ը՝ տնտեսական աճի կուտակային տեմպն է (1999=100): Այստեղ, ինչպես նաև Երևանի, այլ քաղաքների և գյուղական վայրերի համար հաշվարկները կատարվել են աղքատության գնահատման հին մեթոդաբանությամբ ստացված թվերի հիման վրա՝ ժամանակային շարժերի անհրաժեշտ ներկայացուցչությունը ապահովելու նպատակով (2001-2003թթ. համար աղքատության նոր մեթոդիկայով գնահատականները բացակայում են):

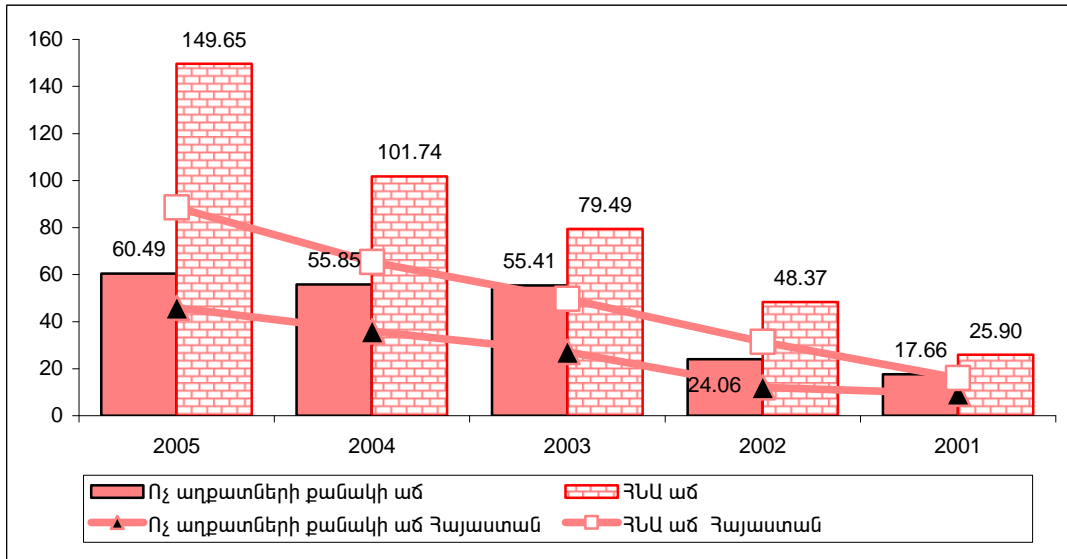
²⁴ Հին մեթոդաբանությամբ:
²⁵ Աղքատության տարածքային պատկերի վերլուծության և կանխատեսման, ինչպես նաև տնտեսական զարգացման տարածքային անհամաչափությունների վերլուծության և կանխատեսման նպատակներով “Ավագ Մոլյուշն” ընկերության կողմից մշակվել և կիրառվել է տարածքային ՀՆԱ հաշվարկման մեթոդաբանությունը: Այդ հաշվարկները և կանխատեսումները ավելի մանրամասն կլուսաբանվեն ԱՀՌԾ տարածքային զարգացմանը վերաբերող բաժնում

²⁶ Այդ արդյունքը ստացվել է հետևյալ հավասարումից՝

$$Y(t) = 63.35 + 0.431 X(t); R^2 = 0.87; SE = 10.1; F = 26.8; t = 1999, 2001 \dots 2005$$

յուրաքանչյուր մեկ տոկոս տնտեսական աճի արդյունքում տեղի է ունեցել ոչ աղքատ բնակչության տեսակարար կշռի աճ 0.431 տոկոսային կետով (0.547 տոկոսային կետ՝ Հայաստանում), որը պայմանավորված է տնտեսական աճի ոչ գծային բնույթով և անհավասարության ավելի մեծ աստիճանով Երևանում, քան գյուղական վայրերում և այլ քաղաքներում:

Քժանկար 2.2. Տնտեսական աճը և աղքատության կրճատումը Երևանում 1999-2005թթ., տոկոսային գումարային հավելված

75. Աղքատությունը կրճատվել է նաև Հայաստանի այլ քաղաքներում: Պետք է նշել, որ չնայած տնտեսական աճի տեմպերը այլ քաղաքներում էականորեն զիջում էին աճի տեմպերին Երևանում (1999-2005թթ. տնտեսական աճի միջին տարեկան տեմպը Երևանում կազմել է 16.4 տոկոս, այլ քաղաքներում՝ 7.7 տոկոս, գյուղական վայրերում՝ 5.2 տոկոս, Հայաստանի միջինը՝ 11.1 տոկոս), աճի՝ աղքատության հաղթահարման միտվածության աստիճանը այլ քաղաքներում երկու անգամ ավելի բարձր էր, քան Երևանում²⁷, կազմելով 0.906 տոկոսային կետ աղքատության կրճատում՝ 1 տոկոս տնտեսական աճի դեպքում, որը բացատրվում է աղքատության մեկնարկային ավելի բարձր և անհավասարության էականորեն ավելի ցածր մակարդակներով այլ քաղաքներում՝ Երևանի համեմատ:

$$(14.5) \quad (0.083)$$

Որտեղ Y-ը՝ ոչ աղքատ բնակչության տեսակարար կշռի փոփոխությունն է Երևանում 1999թ. նկատմամբ, X-ը՝ Երևանում տնտեսական աճի կուտակային տեմպն է (1999=100):

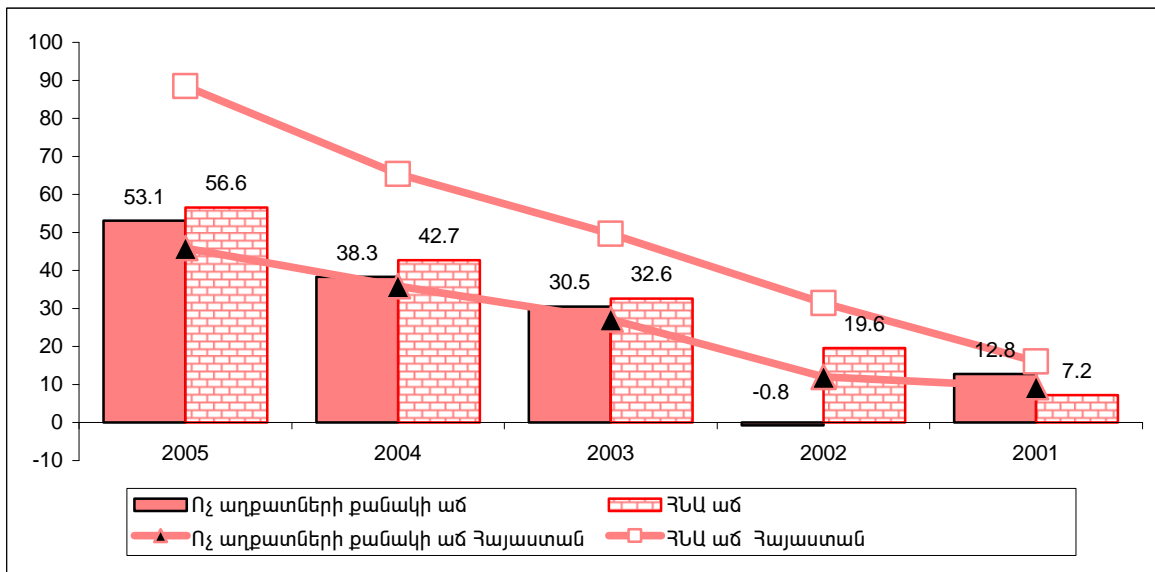
²⁷ Այլ քաղաքներում տնտեսական աճի՝ աղքատության հաղթահարման միտվածության աստիճանը ստացվել է հետևյալ հավասարումից՝

$$Y(t) = 15.59 + 0.906 X(t); R^2 = 0.8; SE = 9.46.1; F = 21.9; t = 1999, 2001 \dots 2005$$

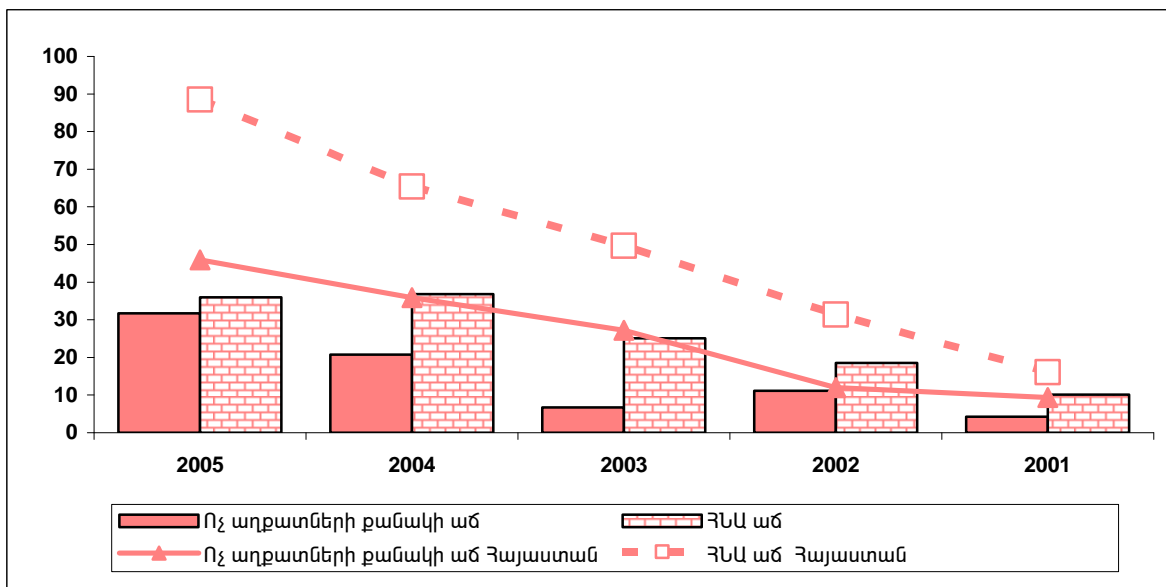
$$(23.9) \quad (0.19)$$

Որտեղ Y-ը՝ ոչ աղքատ բնակչության տեսակարար կշռի փոփոխությունն է 1999թ. նկատմամբ, X-ը՝ տնտեսական աճի կուտակային տեմպն է (1999=100):

Գծանկար 2.3. Տնտեսական աճը և աղքատության կրճատումը այլ քաղաքներում 1999-2005թթ., տոկոսային գումարային հավելված

Գծանկար 2.4. Տնտեսական աճը և աղքատության կրճատումը գյուղական վայրերում 1999-2005թթ., տոկոսային գումարային հավելված

76. Աղքատության կրճատումը գյուղական վայրերում բացարձակ թվերով ամենափոքրն էր՝ Երևանի և այլ քաղաքների համեմատ, սակայն աճի՝ աղքատության հաղթահարման միտվածության աստիճանը 1999-2005թթ. գյուղում ավելի բարձր էր, քան Երևանում, բայց ավելի ցածր, քան այլ քաղաքներում՝ կազմելով 0.709 տոկոսային կետ մեկ տոկոս տնտեսական աճի դեպքում²⁸, որը նույնպես բացատրվում է աղքատության մեկնարկային ավելի ցածր մակարդակներով և եկամուտների բաշխման անհավասարության աստիճանով:

²⁸ Այդ արդյունքը ստացվել է հետևյալ հավասարումից՝

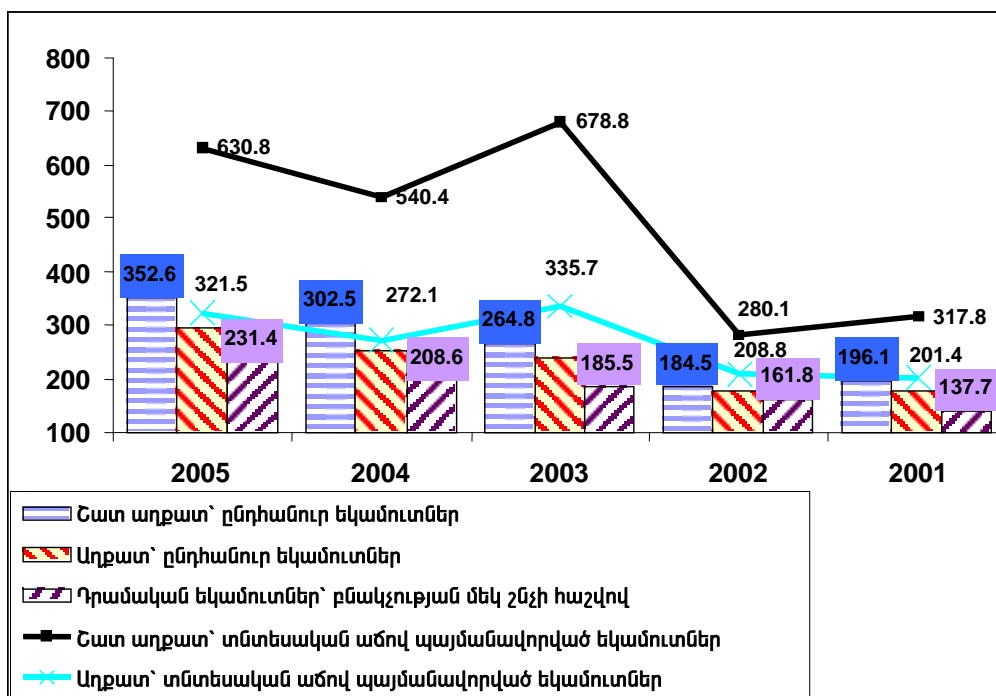
$$Y(t) = 26.49 + 0.709 X(t); R^2 = 0.7; SE = 6.4; F = 12.9; t = 1999, 2001 \dots 2005$$
 (24.03) (0.197)

77. Հայաստանի տնտեսական աճի ազդեցությունը աղքատության կրճատման վրա հիմնականում արտահայտվել է աղքատ բնակչության աշխատանքից (վարձու աշխատանքից, ինքնազբաղվածությունից և գյուղմթերքների վաճառքից) ստացված եկամուտների աճի միջոցով: Հաշվի առնելով այն, որ Հայաստանը ներկայումս հանդիսանում է արտաքին աշխարհի աշխատուժ արտահանող երկիր, ինչպես նաև նշանակալի սփյուռքի առկայությունը, արտաքին աշխարհի ազդեցությունը աղքատության կրճատման վրա արտահայտվում է արտերկրից դրամական փոխանցումների դինամիկայով և դրանց բաշխվածությամբ բնակչության տարբեր եկամտային խմբերի միջև: Եվ վերջապես, պետության սոցիալական քաղաքականության ազդեցությունը պայմանավորված է սոցիալական տրանսֆերտների՝ կենսաթոշակների և նպաստների (ներառյալ ընտանեկան նպաստները) աճով և դրանց բաշխվածությամբ բնակչության տարբեր եկամտային խմբերի միջև:

78. Ինչպես ցույց է տալիս Գծանկար 2.5-ը, ամբողջ ժամանակահատվածում աղքատ և շատ աղքատ բնակչության աշխատանքային եկամուտները աճել են ավելի արագ, քան դրանց ընդհանուր դրամական եկամուտները, իսկ վերջիններս աճել են ավելի արագ, քան ընդհանուր բնակչության դրամական եկամուտները²⁹ անվանական արտահայտությամբ (352.6% և 630.8%՝ համեմատած 231.4% և 352.6% ընդհանուր եկամուտների ու 231.4% բնակչության միջին դրամական եկամուտների հետ):

Գծանկար 2.5. Բնակչության եկամուտների դինամիկան Հայաստանում 1999-2005թթ. (տոկոսներով՝ 1999թ. նկատմամբ, ընթացիկ գներով)

Որտեղ Y-ը՝ ոչ աղքատ բնակչության տեսակարար կշռի փոփոխությունն է գյուղական վայրերում 1999թ. նկատմամբ, X-ը՝ տնտեսական աճի կուտակային տեմպն է գյուղական վայրերում (1999=100):

²⁹ Հաշվի առնելով աստիճանաբար աճող շեղումը ՏՏԿԱՀ և եկամուտների վիճակագրության միջոցով հաշվարկված բնակչության ընդհանուր և աշխատանքային եկամուտների միջև (1999թ. եկամուտների վիճակագրությամբ հաշվարկված մեկ շնչի ընդհանուր եկամուտները կազմել են ՏՏԿԱՀ եկամուտների 148%-ը, իսկ աշխատանքային եկամուտները՝ 184.8 %-ը, ապա 2005թ. այդ շեղումը կազմել է համապատասխանաբար 234.8 և 182.1%), որպես միջին դրամական և աշխատանքային եկամուտ օգտագործվել են եկամուտների վիճակագրության թվերը:

79. Այսպիսով՝ աղքատ³⁰ և շատ աղքատ³¹ բնակչության մեկ շնչի հաշվով ընդհանուր և ներքին տնտեսական աճով պայմանավորված (աշխատանքային և գյուղմթերքների վաճառքից գոյացող) եկամուտները 1999-2005թթ. աճել են ավելի արագ, քան միջին դրամական եկամուտները, որը վկայում է այն մասին, որ տնտեսական աճի՝ աղքատության հաղթահարմանն ուղղվածությունը, որը առկա էր 1999-2001թթ., պահպանվել է նաև 2003-2005թթ., այսինքն՝ ԱՀՌԾ-1-ի գործողության ժամանակ:

Աղյուսակ 2.2. Աղքատ և շատ աղքատ բնակչության եկամուտների դինամիկան Հայաստանում 1999-2005թթ. (ընթացիկ գներով, դրամ և տոկոսներով ընդհանուրի նկատմամբ)

Ցուցանիշներ	2005				1999			
	Հայաստան	Երևան	Այլ քաղաքներ	Գյուղ	Հայաստան	Երևան	Այլ քաղաքներ	Գյուղ
Աղքատ								
Ընդհանուր դրամական եկամուտ, <i>այդ թվում՝</i>	6542.5	9855.7	5894.7	4901.3	2270.4	3368.4	1908.1	1809.7
Աշխատանքային եկամուտներ	2881.3	6236.6	2620.5	1139.7	622.7	1281.2	406.7	345.5
Գյուղմթերքի վաճառքից	466.0	1.1	102.5	1488.4	295.0	3.9	328.7	460.0
Սոցիալական տրանսֆերտներ	2096.0	2276.0	2074.2	1850.3	816.0	954.8	869.9	689.4
Մասնավոր տրանսֆերտներ	440.4	796.4	361.0	292.2	77.0	195.4	28.7	33.7
Այլ եկամուտներ	658.9	545.6	736.4	130.7	459.7	933.1	274.2	281.1
Շատ աղքատ								
Ընդհանուր դրամական եկամուտ, <i>այդ թվում՝</i>	3241.8	5361.6	2526.4	2724.9	783.8	1286.1	542.9	624.5
Աշխատանքային եկամուտներ	683.7	1915.2	521.8	283.0	110.9	254.3	35.1	70.2
Գյուղմթերքի վաճառքից	256.4	1.4	23.4	684.4	48.8	0.0	55.4	75.8
Սոցիալական տրանսֆերտներ	1519.0	2138.2	1268.7	1106.4	554.2	864.2	432.1	437.7
Մասնավոր տրանսֆերտներ	220.3	695.3	176.7	44.1	7.1	40.7	0.1	3.8
Այլ եկամուտներ	562.5	611.6	535.9	606.9	62.9	127.0	20.2	37.0
Աղքատ								
Աշխատանքային եկամուտներ, %	44.0	63.3	44.5	23.3	27.4	38.0	21.3	19.1
Գյուղմթերքի վաճառքից	7.1	0.0	1.7	30.4	13.0	0.1	17.2	25.4
Սոցիալական տրանսֆերտներ	32.0	23.1	35.2	37.8	35.9	28.3	45.6	38.1
Մասնավոր տրանսֆերտներ	6.7	8.1	6.1	6.0	3.4	5.8	1.5	1.9
Այլ եկամուտներ	10.1	5.5	12.5	2.7	20.2	27.7	14.4	15.5
Շատ աղքատ								
Աշխատանքային եկամուտներ, %	21.1	35.7	20.7	10.4	14.1	19.8	6.5	11.2
Գյուղմթերքի վաճառքից	7.9	0.0	0.9	25.1	6.2	0.0	10.2	12.1
Սոցիալական տրանսֆերտներ	46.9	39.9	50.2	40.6	70.7	67.2	79.6	70.1
Մասնավոր տրանսֆերտներ	6.8	13.0	7.0	1.6	0.9	3.2	0.0	0.6
Այլ եկամուտներ	17.4	11.4	21.2	22.3	8.0	9.9	3.7	5.9

80. Աղյուսակ 2.1-ի տվյալներով՝ աղքատ և շատ աղքատ բնակչության եկամուտները 1999-2005թթ. աճել են նկատելիորեն ավելի արագ, քան ոչ աղքատ բնակչության

³⁰ Աղքատ բնակչությունը ՏՏԿԱՀ առաջին 4 եկամտային դեցիլներին պատկանող բնակչությունն է (որը մոտավորապես համապատասխանում է 2005թ. աղքատության հին մեթոդիկայով հաշվարկված մակարդակին՝ բնակչության մոտ 35 տոկոսը):

³¹ Շատ աղքատ բնակչությունը ՏՏԿԱՀ առաջին եկամտային դեցիլին պատկանող բնակչությունն է (որը մոտավորապես համապատասխանում է 2005թ. աղքատության հին մեթոդիկայով հաշվարկված մակարդակին՝ բնակչության մոտ 5 տոկոսը):

եկամուտները³², ինչը վկայում է նաև եկամտային անհավասարության և ոչ աղքատների, աղքատների ու շատ աղքատների միջև եկամտային խզման կրճատման մասին³³: Մյուս կողմից, և՛ աղքատների ու շատ աղքատների, և՛ ոչ աղքատ բնակչության աշխատանքային եկամուտները աճել են ավելի արագ, քան ընդհանուր եկամուտները, որը և պայմանավորել է ընդհանուր բնակչության կախվածության նվազումը ինչպես սոցիալական և ոչ պաշտոնական տրանսֆերտներից, այնպես էլ այլ եկամուտներից:

81. Այսպիսով՝ 1999-2005թթ. ընթացքում էականորեն ավելացել է տնտեսական աճի ուղղակի ազդեցությունը աղքատության կրճատման վրա՝ աղքատ և շատ աղքատ բնակչության տնտեսական գործունեության մեջ ներգրավվածության և աշխատանքային եկամուտների առաջանցիկ աճի շնորհիվ:

82. Աղյուսակ 2.4-ում ներկայացված են բնակչության եկամուտների միջին առաձգակա-նությունները 1999-2005թթ. համար (ընդհանուր եկամուտների և տնտեսական աճով պայմանավորված՝ եկամուտների հավելաճի հարաբերությունը 1 շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի հավելաճին, սոցիալական տրանսֆերտների հավելաճի հարաբերությունը համախմբված բյուջեի սոցիալական ապահովագրության և սոցիալական պաշտպանության ծախսերի հավելաճին և ոչ պաշտոնական տրանսֆերտների հավելաճի հարաբերությունը համաշխարհային տնտեսության հավելաճին³⁴), որոնք ուղղակիորեն վկայում են աղքատ և հատկապես շատ աղքատ բնակչության բոլոր նշված եկամուտների առաջանցիկ աճի և տնտեսական աճի պտուղների՝ ի օգուտ աղքատների և շատ աղքատների վերաբաշխման, այսինքն՝ տնտեսական աճի և սոցիալական քաղաքականության՝ աղքատության հաղթահարմանն ուղղվածության մասին:

83. Տնտեսական աճը և սոցիալական քաղաքականությունը աղքատության հաղթահարման ուղղվածություն ունեին և՛ Երևանում, և՛ այլ քաղաքներում, և՛ գյուղերում: Աղյուսակը նաև վկայում է, որ տնտեսական աճի՝ աղքատության հաղթահարմանն ուղղվածության աստիճանը ամենացածրն էր Երևանում և ամենաբարձրը՝ այլ քաղաքներում: Աղքատության ավելի արագ կրճատումը Երևանում սոցիալական քաղաքականության մոտավորապես նույն աղքատության հաղթահարմանն ուղղվածության աստիճանի պայմաններում պայմանավորված էր տնտեսական աճի համարյա երկու անգամ ավելի արագ տեմպերով: Ավելին, բնակչության դրամական միջին եկամուտների աճը Հայաստանում³⁵ նկատելիորեն ավելի ցածր էր, քան աղքատ և հատկապես շատ աղքատ բնակչության եկամուտների աճը, որը վկայում է ոչ միայն աղքատության այլ նաև անհավասարության իրական կրճատման մասին:

84. Ինչ վերաբերում է ոչ աղքատ բնակչության եկամուտների աճին, ապա, ինչպես երևում է Աղյուսակ 2.4-ից, այն էականորեն զիջում է աղքատ և շատ աղքատ բնակչության եկամուտների աճին, իսկ ոչ պաշտոնական տրանսֆերտների ծավալը նույնիսկ կրճատվել էր Երևանում և այլ քաղաքներում: Ելնելով վերը նշված նկատառումներից՝ ՏՏԿԱՀ տվյալները ոչ

³² Ոչ աղքատ է համարվում 6-10 եկամտային դեցիմերին պատկանող բնակչությունը, որը մոտավորապես համապատասխանում է 2005թ. աղքատության հին մեթոդիկայով հաշվարկված ոչ աղքատ բնակչության քանակին՝ բնակչության մոտ 65 տոկոսը:

³³ Այնուամենայնիվ, անհավասարության իրական կրճատումը տեղի է ունեցել ավելի փոքր չափերով, քան դա ցույց են տալիս ՏՏԿԱՀ-ների արդյունքները, ելնելով ՏՏԿԱՀ-ների և պաշտոնական վիճակագրության արձանագրած միջին դրամական եկամուտների միջև տարբերությունների շարունակական աճից՝ 1999թ. ՏՏԿԱՀ եկամուտները կազմել են պաշտոնականի 67.4%, 2005թ.՝ 43.6%, որը պայմանավորված է ՏՏԿԱՀ-ներում ապահովված բնակչության աստիճանական նվազող մասնակցությամբ:

³⁴ Չափվում է որպես միջին համաշխարհային 1 շնչին ՀՆԱ-ի աճը 1999-20004թթ.:

³⁵ Հաշվարկվում է պաշտոնական վիճակագրության տվյալների հիման վրա, ի տարբերություն աղքատ և շատ աղքատ բնակչության եկամուտների, որոնք հաշվարկված են ՏՏԿԱՀ-ների արդյունքներով:

աղքատ բնակչության եկամուտների մասին չի կարելի լիովին հավաստի համարել: Այնուամենայնիվ, աղյուսակում բերված տարբեր տվյալների համադրումը գալիս է ապացուցելու, որ չնայած ոչ աղքատ բնակչության եկամուտները թերագնահատված են, աղքատ և շատ աղքատ բնակչության եկամուտները, ներառյալ՝ աշխատանքային եկամուտները և ոչ պաշտոնական տրանսֆերտները, 1999-2005թթ. իրոք աճել են ավելի արագ, քան ոչ աղքատ բնակչության եկամուտները, որը ևս մեկ անգամ ապացուցում է տնտեսական աճի՝ աղքատության հաղթահարմանն ուղղվածության շարունակվող բնույթը:

Աղյուսակ 2.3. Ոչ աղքատ բնակչության եկամուտների դինամիկան Հայաստանում 1999-2005թթ. (ընթացիկ գներով, դրամ և տոկոսներով ընդհանուրի նկատմամբ)

Ցուցանիշներ	2005				1999			
	Հայաստան	Երևան	Այլ քաղաքներ	Գյուղ	Հայաստան	Երևան	Այլ քաղաքներ	Գյուղ
Ոչ աղքատ բնակչություն								
Ընդհանուր դրամական եկամուտ	22707.7	27684.7	19810.6	18865.7	16957.1	17361.2	14685	18253.3
Աշխատանքային եկամուտներ	14769.8	21798.2	13008.6	7768.7	4880.0	6485.5	5687.8	3289.8
Գյուղմթերքի վաճառքից	2189.2	12.7	398.2	6218.7	4636.5	87.8	899.2	11529.5
Սոցիալական տրանսֆերտներ	2428.8	1752.0	2613.3	2697.4	792.6	793.9	1052.1	613.9
Մասնավոր տրանսֆերտներ	2533.5	3496.6	2667.4	1398.9	2784.3	4025.7	4201.1	1011.9
Այլ եկամուտներ	786.3	625.2	1123.3	782.0	3863.7	5968.3	2844.9	1808.3
% ընդհանուրի նկատմամբ								
Աշխատանքային եկամուտներ	65.0	78.7	65.7	41.2	28.8	37.4	38.7	18.0
Գյուղմթերքի վաճառքից	9.6	0.0	2.0	33.0	27.3	0.5	6.1	63.2
Սոցիալական տրանսֆերտներ	10.7	6.3	13.2	14.3	4.7	4.6	7.2	3.4
Մասնավոր տրանսֆերտներ	11.2	12.6	13.5	7.4	16.4	23.2	28.6	5.5
Այլ եկամուտներ	3.5	2.3	5.7	4.1	22.8	34.4	19.4	9.9
Ոչ աղքատ/շատ աղքատ, %								
Ընդհանուր դրամական եկամուտ	347.1	280.9	336.1	384.9	746.9	515.4	769.6	1008.7
Աշխատանքային եկամուտներ	512.6	349.5	496.4	681.7	783.7	506.2	1398.5	952.2
Գյուղմթերքի վաճառքից	469.7	1119.8	388.3	417.8	1571.6	2252.2	273.6	2506.7
Սոցիալական տրանսֆերտներ	115.9	77.0	126.0	145.8	97.1	83.1	120.9	89.1
Մասնավոր տրանսֆերտներ	575.3	439.0	738.8	478.7	3614.7	2060.1	14659	2999.7
Այլ եկամուտներ	119.3	114.6	152.5	598.2	840.5	639.6	1037.5	643.3
Ոչ աղքատ/շատ աղքատ, %								
Ընդհանուր դրամական եկամուտ	700.5	516.3	784.1	692.3	2163.5	1349.9	2704.8	2923.0
Աշխատանքային եկամուտներ	2160.4	1138.2	2493.2	2744.8	4401.9	2550.5	16214	4686.9
Գյուղմթերքի վաճառքից	853.9	935.0	1702.1	908.7	9506.8		1624.5	15220.5
Սոցիալական տրանսֆերտներ	159.9	81.9	206.0	243.8	143.0	91.9	243.5	140.2
Մասնավոր տրանսֆերտներ	1150.1	502.9	1509.4	3168.9	39438.1	9898.5	4201101	26839.8
Այլ եկամուտներ	139.8	102.2	209.6	128.9	6144.6	4698.0	14052.9	4883.3

Աղյուսակ 2.4. Աղքատ, շատ աղքատ և ոչ աղքատ բնակչության եկամուտների գումարային առաձգականությունը 1999-2005թթ. (ընթացիկ գներով)

Ցուցանիշներ	1999-2005			
	Հայաստան	Երևան	Այլ քաղաքներ	Գյուղ
Աղքատ բնակչություն				
Ընդհանուր դրամական եկամուտ	1.48	0.96	3.04	2.81
Տնտեսական աճով պայմանավորված	2.09	1.92	3.93	3.72
Սոցիալական քաղաքականությամբ պայմանավորված	2.09	1.85	1.85	2.25
Արտաքին տնտեսական աճով պայմանավորված	18.09	11.79	44.48	29.39
Շատ աղքատ բնակչություն				
Ընդհանուր դրամական եկամուտ	2.47	1.58	5.31	5.53
Տնտեսական աճով պայմանավորված	3.86	3.25	7.31	9.26
Սոցիալական քաղաքականությամբ պայմանավորված	2.32	1.97	2.58	2.04
Արտաքին տնտեսական աճով պայմանավորված	115.82	61.73	6773.4	41.07
Ոչ աղքատ բնակչություն				
Ընդհանուր դրամական եկամուտ	0.27	0.30	0.51	0.06
Տնտեսական աճով պայմանավորված	0.62	1.15	1.51	-0.09
Սոցիալական քաղաքականությամբ պայմանավորված	2.75	1.61	1.98	4.53
Արտաքին տնտեսական աճով պայմանավորված	-0.35	-0.50	-1.4	1.47
Բնակչության դրամական եկամուտները	1.02	0.77	1.37	1.44
Հուշագրային հոդվածներ				
1 շնչի հաշվով ՀՆԱ աճ ընթացիկ գներով, %	226.8	301.1	168.7	160.8
Սոցիալական ծախսերի աճ, %			175.0	
Համաշխարհային տնտեսության աճ, %			126.1	
Բնակչության դրամական եկամուտների աճ, %			234.1	

2.2. Նյութական աղքատության տարածքային պատկերը 1999-2005թթ.

85. Չնայած աղքատության, ներառյալ՝ շատ աղքատների քանակի ամենուրեք արագ կրճատմանը, Հայաստանում դեռ պահպանվում են աղքատության մակարդակի էական տարբերություններ մարզային, ինչպես նաև գյուղի և քաղաքի կտրվածքով, որոնք մեծամասամբ պայմանավորված են տնտեսական զարգացման մակարդակների գոյություն ունեցող տարբերություններով, ինչպես նաև տարածքային ֆիզիկա-աշխարհագրական ու ենթակառուցվածքային զարգացման առանձնահատկություններով: 2005 թ. ՏՏԿԱՀ տվյալների համաձայն, աղքատության մակարդակը բարձր է աղետի գոտու, հեռավոր, սահմանամերձ ու գյուղատնտեսության վարման համար առավել անբարենպաստ պայմաններ՝ հատկապես ոռոգվող գյուղատնտեսական նշանակության հողերի փոքր տեսակարար կշիռ ունեցող, ինչպես նաև առավելապես քաղաքային բնակչություն ունեցող մարզերում:

86. Ելնելով մի շարք հանգամանքներից՝ մասնավորապես, 1999թ. ՏՏԿԱՀ-ի ոչ ներկայացուցչական բնույթից, մարզային մակարդակով աղքատության գնահատման տեսակետից³⁶, քաղաքային բնակչության տարբեր տեսակարար կշիռներից, աղքատության և անհավասարության ելակետային (1999թ.) տարբեր մակարդակից, մարզերում տնտեսական աճի ազդեցությունը աղքատության կրճատման վրա 1999-2005թթ. անհավասարաչափ բնույթ է կրել:

³⁶ Տե՛ս «Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը. Վիճակագրական վերլուծական զեկույց», Երևան, ԱՎԾ, 2006 թ., էջ 46:

Աղյուսակ 2.5. Աղքատ և շատ աղքատ բնակչության քանակը և տնտեսական զարգացման դինամիկան ըստ մարզերի և գյուղ-քաղաք կտրվածքով 1999-2005թթ. (ընթացիկ գներով)*

Ցուցանիշներ	2005			1999		
	Աղքատ, %	Շատ աղքատ, %	ՀՆԱ՝ մեկ շնչի հաշվով, հազար դրամ	Աղքատ, %	Շատ աղքատ, %	ՀՆԱ՝ մեկ շնչի հաշվով, հազար դրամ
Հայաստան	29.8	4.6	697.1	56.1	21.0	307.3
Երևան	23.9	3.6	1134.1	58.4	24.8	376.7
Հայաստան (առանց Երևանի)	32.7	5.1	469.3	55.2	19.5	271.0
Արագածոտն	32.3	3.1	383.1	60.5	22.8	300.5
Արարատ	30.9	6.4	437.3	52.3	13.3	267.5
Արմավիր	31.6	3.8	439.3	41.7	10.2	350.9
Գեղարքունիք	36.8	2.9	417.0	49.9	11.3	244.4
Լոռի	28.8	4.5	389.1	62.6	30.0	219.3
Կոտայք	34.5	9.2	523.3	61.7	24.5	317.7
Շիրակ	42.5	4.3	321.0	75.8	33.0	226.6
Սյունիք	28.9	2.3	1128.5	53.1	18.7	299.5
Վայոց ձոր	19.2	1.8	616.2	34.7	12.9	276.3
Տավուշ	25.8	3.3	337.9	29.3	9.3	204.4
Այլ քաղաքներ	37.8	7.2	427.2	65.5	27.4	241.2
Գյուղական վայրեր	28.3	3.2	479.8	48.2	14.1	295.3

* Աղքատների և շատ աղքատների քանակը տրված է նոր մեթոդաբանությամբ:

Աղյուսակ 2.6. Աղքատության կրճատման և տնտեսական աճի միջին տարածքային առաձգականությունները 1999-2005թթ. (ընթացիկ գներով)

Ցուցանիշներ	ՀՆԱ հավելածի տեմպ	Աղքատության կրճատման տեմպ	Առաձգականությունը
Հայաստան	126.8	88.3	0.70
Երևան	201.1	144.4	0.72
Հայաստան (առանց Երևանի)	73.2	69.1	0.94
Արագածոտն	27.5	87.3	3.18
Արարատ	63.5	69.3	1.09
Արմավիր	25.2	32.0	1.27
Գեղարքունիք	70.6	35.6	0.50
Լոռի	77.4	117.4	1.52
Կոտայք	64.7	78.8	1.22
Շիրակ	41.6	78.4	1.88
Սյունիք	276.7	83.7	0.30
Վայոց ձոր	123.1	80.7	0.66
Տավուշ	65.3	13.6	0.21
Այլ քաղաքներ	77.1	73.3	0.95
Գյուղական վայրեր	62.5	70.3	1.13

87. Ինչպես երևում է Աղյուսակներ 3.5 և 3.6-ից, ամենուրեք տնտեսական աճը զուգակցվում էր աղքատների և շատ աղքատների քանակի կրճատմամբ, սակայն տարբեր արագություններով՝ աղքատության կրճատման ամենամեծ առաձգականությունը տնտեսական աճից գրանցվել է Արագածոտնի, Լոռու և Շիրակի մարզերում՝ հիմնականում աղքատության մեկնարկային շատ բարձր մակարդակների պատճառով: Երևանում, որտեղ աղքատության կրճատման ծավալները ամենաբարձրն էին Հայաստանում, տնտեսական աճի տեմպերը նույնպես ամենաբարձրն էին, իսկ առաձգականությունը համապատասխանում էր Հայաստանի միջինին:

88. Երկու աղյուսակներում կապը տնտեսական աճի և աղքատության կրճատման միջև չի կրում գծային բնույթ. որքան բարձր է տնտեսական զարգացման տեմպը, այնքան, այլ հավասար պայմանների դեպքում, ցածր է համապատասխան առաձգականությունը: Դա նաև ապացուցվում է Աղյուսակ 2.7-ի տվյալներով, ըստ որի՝ Հայաստանում 1999-2005թթ. համատեղվել են երկու զուգահեռ ընթացող գործընթացներ՝ տնտեսական զարգացման մակարդակների տարածքային հարաճուն տարբերությունները համակցվում են աղքատության՝ ներառյալ ծայրահեղ աղքատության տարածքային տարբերությունների կրճատման հետ:

Աղյուսակ 2.7. Տնտեսական զարգացման և աղքատության տարածքային տարբերությունների դինամիկան 1999-2005թթ. (ընթացիկ գներով)

Ցուցանիշներ	2005	2004	1999
ՀՆԱ՝ 1 շնչի հաշվով			
Միջինը, հազար դրամ	697.1	593.6	307.3
Միջին քառակուսային շեղումը	314.80	223.5	59.0
Աղքատների քանակը			
Միջինը, %	29.8	34.6	56.1
Միջին քառակուսային շեղումը	6.1	5.8	13.3
Շատ աղքատների քանակը			
Միջինը, %	4.6	6.4	21.0
Միջին քառակուսային շեղումը	2.0	2.1	8.2

89. Աղյուսակ 2.7-ը ցույց է տալիս, որ այն դեպքում, երբ տնտեսական զարգացման մարզային տարբերությունները (որոնք չափվել են մեկ շնչին բաժին ընկնող ՀՆԱ-ի միջին քառակուսային շեղումով) բացարձակ արտահայտությամբ աճել են 1999-2005թթ. ընթացքում մոտ 5 անգամ, աղքատության և ծայրահեղ աղքատության մարզային տարբերությունները (բացարձակ արտահայտությամբ) համապատասխանաբար կրճատվել են մոտ 2 և 4 անգամ: Այսպիսով, Հայաստանում աստիճանաբար աճող տնտեսական զարգացման մարզային տարբերությունները որոշիչ ազդեցություն չեն ունեցել մարզային աղքատության և ծայրահեղ աղքատության մակարդակների կրճատման արագության և դրանց տարբերությունների նվազեցման վրա:

90. Դա կարելի է բացատրել տնտեսական աճի և աղքատության կրճատման միջև կապի ոչ գծային բնույթով, ինչպես նաև այն հանգամանքով, որ Հայաստանում աղքատության գնահատման համար կիրառվում է միասնական հաստատուն աղքատության գիծ, որը չի փոխվում տնտեսական զարգացմանը զուգընթաց, և ըստ մարզերի չի տարբերակվում: Քանի որ տնտեսական աճ 1999-2005թթ. առկա էր երկրի բոլոր մարզերում և հաշվի առնելով նշված կապի բնույթը, կարելի է նշել, որ 1999թ. Հայաստանի միջինից բարձր աղքատության մակարդակ ունեցող մարզերում այն կրճատվել է հարաբերականորեն ավելի արագ (առաձգականության մակարդակը 1-ից բարձր), իսկ միջինից ցածր մակարդակ ունեցող մարզերում՝ ավելի դանդաղ (առաձգականության մակարդակը 1-ից ցածր), որը և բերել է աղքատության մակարդակների մոտեցմանը:

91. Համաձայն ԱՀՌԾ կանխատեսումների՝³⁷ այդ երկու երևույթների համակցումը կշարունակվի նաև մոտակա 10-15 տարվա ընթացքում, և աղքատության մարզային մակարդակները ներկայիս աղքատության գծի օգտագործման դեպքում համարյա կհավասարվեն:

³⁷ Ավելի մանրամասն տե՛ս ԱՀՌԾ տարածքային զարգացմանը նվիրված բաժնում:

2.3. Նյութական աղքատության պատկերը 1999-2005թթ.՝ ըստ գեներային, տարիքային և սոցիալական խմբերի

92. Աղքատության պատկերի դինամիկան բնակչության գեներային և տարիքային խմբերի կտրվածքով 1999-2005թթ. էականորեն նման է աղքատության տարածքային պատկերի դինամիկային՝ աղքատների և շատ աղքատների քանակի արագ կրճատում Աղյուսակ 2.8-ում նշված բոլոր խմբերում, ինչպես նաև աղքատության մակարդակների համահարթեցում, որը ապացուցվում է միջին քառակուսային շեղումը բնութագրող ցուցանիշների էական կրճատմամբ: Աղքատության մակարդակների նման համահարթեցումը հիմնականում բացատրվում է հաստատուն աղքատության գծի կիրառմամբ: Ինչպես և մարզային աղքատության դեպքում, գեներային և տարիքային խմբերի աղքատության մակարդակների տարբերությունները հետագայում նույնպես համարյա կվերանան:

Աղյուսակ 2.8. Աղքատության մակարդակների գեներային և տարիքային տարբերությունների դինամիկան 1999-2005թթ.

Ցուցանիշներ	1999		2004		2005		2005/1999*	
	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ
Կանայք	56.3	21.1	34.3	6.4	29.6	4.5	47.4	78.7
Տղամարդիկ	55.9	20.9	35	6.4	30	4.6	46.3	78.0
Երեխաներ								
0-5 տարեկան	63.3	24.1	41.9	8	34.9	5.1	44.9	78.8
6-14 տարեկան	51.6	17.1	36.6	7.2	32.1	5.4	37.8	68.4
15-17 տարեկան	52.9	18.4	35.7	6.4	31.1	4.7	41.2	74.5
Չափահասներ								
18-25 տարեկան	59.7	25.8	35.3	6.3	29.1	5.4	51.3	79.1
26-45 տարեկան	54.6	19.9	35.7	6.7	30.3	4.5	44.5	77.4
46-60 տարեկան	56.6	22	29.8	5.4	27.1	4.1	52.1	81.4
Տարեց բնակչություն	58.3	22.5	31.2	5.5	27.9	3.5	52.1	84.4
Միջինը Հայաստանում	56.1	21	34.6	6.4	29.8	4.6	46.9	78.1
Միջին քառակուսային շեղումը	3.4	2.6	3.2	0.8	2.2	0.6		

* Ցույց է տալիս աղքատների և շատ աղքատների քանակի կրճատման չափը (տոկոսային կետերով) 1999թ. համապատասխան մակարդակի նկատմամբ:

Աղյուսակ 2.9. Ընտանիքի չափից կախված աղքատության մակարդակի դինամիկան 1999-2005 թթ.

	1999		2004		2005		2005/1999*	
	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ
1 անդամից բաղկացած	43.7	6.8	13.2	1.6	15.7	1.9	64.1	72.1
2	49.8	16.5	20.3	3.9	18.7	2.1	62.4	87.3
3	49	14.8	25.3	3.8	18.9	3.2	61.4	78.4
4	50.1	17	28.5	5.3	25	4	50.1	76.5
5	54.1	17.7	36.3	5.2	34.8	4.7	35.7	73.4
6	63.1	26.3	39.7	7.7	34	6.1	46.1	76.8
7 և ավելի	63.8	29	52.8	11.9	46.8	7.2	26.6	75.2
Միջինը Հայաստանում	56.1	21	34.6	6.4	29.8	4.6	46.9	78.1
Միջին քառակուսային շեղումը	7.5	7.4	12.8	3.2	10.7	1.9		

* Ցույց է տալիս աղքատների և շատ աղքատների քանակի կրճատման չափը (տոկոսային կետերով) 1999թ. համապատասխան մակարդակի նկատմամբ:

93.

94. Աղյուսակ 2.9-ը ներկայացնում է, որ պատկերը այլ է ընտանիքի չափից կախված աղքատության մակարդակների դեպքում: Աղքատության կրճատումը 1-ից 4 անդամ ունեցող տնային տնտեսություններում 1999-2005թթ. ընթացքում տեղի է ունեցել նկատելիորեն ավելի

բարձր արագությամբ, քան միջինը Հայաստանում: Այսպես՝ 1 անդամից բաղկացած տնային տնտեսություններում աղքատության կրճատման տեմպը միջին հանրապետական տեմպից բարձր էր մոտ 1.7 անգամ, 2 անդամից տնտեսություններում՝ մոտ 1.6 անգամ, 3 անդամներից տնտեսություններում՝ մոտ 1.5 անգամ, իսկ 4 անդամից բաղկացած տնտեսություններում՝ 1.1 անգամ: Մյուս կողմից, բազմանդամ (5 և ավելի) տնային տնտեսություններում աղքատության կրճատումը տեղի էր ունենում միջինից ավելի դանդաղ տեմպերով, որի արդյունքում աղքատության մակարդակի տարբերությունները փոքր և բազմանդամ տնային տնտեսություններում էականորեն ավելացել են: Այսպես, 2005թ. աղքատության ռիսկը 7 և ավելի անդամ ունեցող տնտեսություններում մոտ 3 անգամ ավելի բարձր էր 1 հոգուց բաղկացած տնտեսությունների, մոտ 2.5 անգամ՝ 2 և 3 անդամից բաղկացած տնտեսությունների և մոտ 1.9 անգամ՝ 4 անդամից բաղկացած տնտեսությունների համեմատ: Համապատասխան ցուցանիշները 1999թ. համար եղել են 1.46, 1.28, 1.3 և 1.27:

95. Մյուս կողմից, սոցիալական օժանդակության քաղաքականությունը բազմանդամ ընտանիքներին նպատակաուղղելու արդյունքում, շատ աղքատ բազմանդամ ընտանիքների քանակը կրճատվել է մոտ 4 անգամ, որը համապատասխանում է ծայրահեղ աղքատության կրճատման միջին հանրապետական տեմպին:

96. Փոքր և բազմանդամ ընտանիքների աղքատության մակարդակների տարբերության նվազեցումը մոտակա 10-15 տարիների ընթացքում կպահանջի ընտանեկան նպաստների համակարգի նպատակայնության և դեպի բազմանդամ ընտանիքները ուղղվածության աստիճանի հետագա բարձրացում, ինչպես նաև ընտանիքի ամրապնդման քաղաքականության, որը ներկայումս բացակայում է, հիմնական տարրերի ներմուծում: Այդ հարցերը մանրամասն կքննարկվեն ԱՀՌ-Ծ համապատասխան բաժիններում:

Աղյուսակ 2.10. Երեխաների և ծերերի քանակից կախված աղքատության մակարդակի դինամիկան 1999-2005թթ.

Ցուցանիշներ	1999		2004		2005		2005/1999*	
	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ
Երեխաների թվաքանակը								
Առանց երեխայի	54.2	20	24	4	22.2	2.9	59.0	85.5
Կին գլխավոր՝ առանց երեխայի	58.3	20.5	23.5	5.6	24.8	7.7	57.5	62.4
Կին գլխավոր՝ երեխաներով	63.2	21.6	41.3	8.3	40.3	6.5	36.2	69.9
1 երեխա	55.6	23.6	34.5	2.5	29.6	4.5	46.8	80.9
2 երեխա	56.9	20	36.2	7.4	32.1	5.4	43.6	73.0
3 երեխա	55.8	21.2	41.1	5.9	37.4	7.9	33.0	62.7
4 երեխա և ավել	58.4	21.4	53.1	14.7	43.9	8.3	24.8	61.2
Ծերերի թվաքանակը								
Առանց ծերերի	52.9	18.2	33.3	6	27.6	4.7	47.8	74.2
1 ծեր	60.4	22.9	34.4	7	32.8	5.2	45.7	77.3
2 և ավելի ծեր	61	28.3	39.6	6.7	32.8	3.2	46.2	88.7
Միայնակ ծերեր	50.7	12.2	19	2.5	19.4	2	61.7	83.6
Միջինը Հայաստանում	56.1	21	34.6	6.4	29.8	4.6	46.9	78.1
Միջին քառակուսային շեղումը՝ երեխաների առկայություն	3.1	1.2	9.8	3.7	8.1	2.4		
Միջին քառակուսային շեղումը՝ ծերերի առկայություն	4.5	6.0	8.2	2.0	5.7	1.5		

* Ցույց է տալիս աղքատների և շատ աղքատների քանակի կրճատման չափը (տոկոսային կետերով) 1999թ. համապատասխան մակարդակի նկատմամբ:

97. Ինչպես երևում է Աղյուսակ 2.10-ից, ընտանիքում երեխաների քանակից կախված աղքատության ռիսկի պատկերը 2004 և 2005թթ. տարբերվում էր 1999թ. պատկերից. 1999թ.

համակարգային աղքատության պայմաններում աղքատության մակարդակը մոտավորապես նույնն էր բոլոր տիպի ընտանիքներում, բացառությամբ կնոջ գլխավորած՝ երեխաներ ունեցող տնային տնտեսություններում, որոնց աղքատության ռիսկը առավելագույնն էր: 2004 և 2005թթ. աղքատության ռիսկի տարբերությունները այդ խմբերում էականորեն աճեցին՝ 2005թ. 4 և ավելի երեխա ունեցող ընտանիքների աղքատության ռիսկը մոտ 2 անգամ, 3 երեխա ունեցող ընտանիքներում՝ մոտ 1.7 անգամ և կնոջ գլխավորած՝ երեխաներ ունեցող ընտանիքներում՝ մոտ 1.8 անգամ ավելի էր, քան առանց երեխաների ընտանիքներում, 1999թ. 1.04, 0.99 և 1.12 համապատասխան տարբերությունների համեմատ:

Աղյուսակ 2.11. Աղքատության մակարդակի դիմամիկան՝ կախված տնտեսությունում զբաղվածությունից և կրթական մակարդակից (16 տարեկանից բարձր բնակչության համար) 1999-2005թթ.

Ցուցանիշներ	1999		2004		2005		2005/1999*	
	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ
Զբաղվածության կարգավիճակը								
Վարձու աշխատող	48.7	15	27.5	4.4	22.7	3	53.4	80.0
Ինքնազբաղված	48.6	13.4	31	4.3	27.3	3.2	43.8	76.1
Գործազուրկ	69.5	35.1	45.9	11.4	46.9	10	32.5	71.5
Կենսաթոշակառու	64	25.4	33.2	6.2	30	3.9	53.1	84.6
Ուսանողներ	49.1	15.1	22.8	3.1	14.8	2.1	69.9	86.1
Այլ չզբաղվածներ	60.3	27.4	40.6	8.2	29.9	4.7	50.4	82.8
Կրթական մակարդակը								
Տարրական և ցածր	62.3	23.7	37.4	7.2	29.9	4.6	52.0	80.6
Թերի միջնակարգ	63.3	27.8	42.6	8.7	37	6.7	41.5	75.9
Միջնակարգ ընդհանուր	58.9	24	38.2	7.2	34.4	5.3	41.6	77.9
Միջնակարգ մասնագիտական	55.6	19.4	31.9	5.6	26.1	3.8	53.1	80.4
Բարձրագույն	44.9	13.4	19.5	2.6	15.4	1.9	65.7	85.8
Միջինը Հայաստանում	56.5	21.7	33.5	6.1	28.9	4.4	48.8	79.7
Միջին քառակուսային շեղումը՝ զբաղվածության կարգավիճակ	8.3	8.0	7.8	2.8	9.7	2.6		
Միջին քառակուսային շեղումը՝ կրթական մակարդակ	6.6	4.9	8.0	2.1	7.6	1.6		

* Ցույց է տալիս աղքատների և շատ աղքատների քանակի կրճատման չափը (տոկոսային կետերով) 1999թ. համապատասխան մակարդակի նկատմամբ:

98. Ընտանիքում ծերերի քանակից կախված աղքատության ռիսկը էականորեն նվազել է 1999-2005թթ. ընթացքում, իսկ միայնակ ծերերից բաղկացած ընտանիքների աղքատության մակարդակը, կրճատվելով 2.6 անգամ, միջինից նկատելիորեն ավելի ցածր էր:

99. Ինչ վերաբերում է տնտեսությունում զբաղվածության կարգավիճակից կախված աղքատության ռիսկին (Աղյուսակ 2.11), ապա ամենամեծ ռիսկը գործազրկությունն է, որը 2005թ. միջինից բարձր էր 1.6 անգամ՝ 1999թ. 1.23-ի պարագայում: Կենսաթոշակառուների և այլ չզբաղվածների աղքատության մակարդակների արագ կրճատումը 1999-2005թթ. էականորեն կրճատել է բնակչության այդ խմբերի աղքատության ռիսկը, որը 2005թ. համարյա չէր տարբերվում միջինից:

100. Կախված կրթական մակարդակից՝ շատ արագ կրճատվել են բարձրագույն (մոտ 2.9 անգամ) և միջին մասնագիտական (մոտ 2.1 անգամ) կրթություն ունեցող, ինչպես նաև տարրական կրթությամբ անձանց (մոտ 2.1 անգամ) աղքատության ռիսկը: Աղքատության ռիսկը ամենաբարձրն է թերի միջնակարգ կրթություն ունեցող անձանց մոտ՝ միջինից մոտ 1.28 անգամ ավել:

Աղյուսակ 2.12. Բնակչության ամենաանապահով խմբերի աղքատության մակարդակի դինամիկան 1999-2005թթ.

Ցուցանիշներ	1999		2005	
	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ
7 և ավելի անդամներից բաղկացած ընտանիքներ	63.8	29	46.8	7.2
Կին գլխավոր՝ երեխաներով	63.2	21.6	40.3	6.5
3 երեխա ունեցող ընտանիքներ	55.8	21.2	37.4	7.9
4 երեխա ունեցող ընտանիքներ	58.4	21.4	43.9	8.3
Գործազուրկներ	69.5	35.1	46.9	10
Թերի միջնակարգ կրթությամբ անձինք	63.3	27.8	37	6.7
% միջին աղքատության մակարդակի նկատմամբ				
7 և ավելի անդամներից բաղկացած ընտանիքներ	113.7	138.1	157.0	156.5
Կին գլխավոր՝ երեխաներով	112.7	102.9	135.2	141.3
3 երեխա ունեցող ընտանիքներ	99.5	101.0	125.5	171.7
4 երեխա ունեցող ընտանիքներ	104.1	101.9	147.3	180.4
Գործազուրկներ	123.0	161.8	162.3	227.3
Թերի միջնակարգ կրթությամբ անձինք	112.0	128.1	128.0	152.3

101. Այսպիսով, ըստ բնակչության խմբերի աղքատության պատկերի դինամիկայի վերլուծությունը 1999-2005թթ. տվյալներով թույլ է տալիս բացահայտել աղքատության ռիսկին ամենից ավելի ենթակա խմբերը³⁸: Աղյուսակ 2.12-ը, որտեղ բերված են այդ խմբերի աղքատության և ծայրահեղ աղքատության մեջ հայտնվելու ռիսկերի գնահատականները, ցույց է տալիս, որ այդ խմբերը ամենաքիչն են օգտվել երկրում տեղի ունեցող տնտեսական աճի պտուղներից, սոցիալական քաղաքականության արդյունքները այդ խմբերի համար եղել են նվազ արդյունավետ, քան այլ խմբերում, որի հետևանքով աղքատության կրճատումն այդ խմբերում նկատելիորեն ավելի դանդաղ է տեղի ունեցել, և աղքատության մակարդակների տարբերությունը այդ և վերը նշած բնակչության այլ խմբերի միջև 1999-2005թթ. ընթացքում էականորեն աճել է:

2.4. Գյուղական աղքատության կրճատման գործոնները և առանձնահատկությունները Հայաստանում 1999-2005թթ.

102. Վերջին տարիներին երկրում գրանցված կայուն տնտեսական աճն իր ազդեցությունն է թողել նաև գյուղական բնակչության կենսամակարդակի բարելավման վրա: Գյուղական աղքատության մակարդակների տարբերությունները պայմանավորող հիմնական գործոններից մեկը գյուղատնտեսության պայմաններն են, որոնք լավ մոտարկվում են բնակավայրի՝ ծովի մակերևույթից բարձրությամբ³⁹:

103. Չնայած 1999-2005թթ. ընդհանուր պատկերը չի փոխվել՝ աղքատության մակարդակը աճում է բարձրության հետ մեկտեղ, սակայն ինչպես երևում է Աղյուսակ 2.13-ից, աղքատության մակարդակները 2005թ. էականորեն մոտեցել են իրար, որի մասին վկայում է միջին քառակուսային շեղման ցուցանիշի կտրուկ կրճատումը:

³⁸ Դրանց են պատկանում բնակչության այն խմբերը, որոնք աղքատության ռիսկը գերազանցում են միջինը 25 և ավելի տոկոսով:

³⁹ Այդ ցուցանիշով լավ մոտարկվում են գյուղատնտեսական արտադրության հիմնական երկու դետերմինանտները՝ հողի որակով պայմանավորված արտադրողականությունը և սպառման հիմնական շուկաներից հեռավորությամբ և դրանց հասանելիությամբ պայմանավորված ապրանքայնության աստիճանը:

Աղյուսակ 2.13. Գյուղական աղքատության կախվածությունը բնակավայրի՝ ծովի մակերևույթից բարձրությունից (1999-2005 թթ.)

Ցուցանիշներ	2005		1999	
	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ
Բարձրությունը 1300 մետրից պակաս	26.9	4.3	39.9	8.4
1300 - 1700 մետր	26.7	4.2	55	21.9
1700 մետրից ավել	30.3	1.3	53.7	16.3
Ընդամենը	28.3	3.2	48.2	14.1
Միջին քառակուսային շեղումը	1.69	1.39	6.96	5.72
Առաձգականությունը 1999-2005թթ. գյուղական վայրերում տնտեսական աճից				
Բարձրությունը 1300 մետրից պակաս	0.80	1.57		
1300 - 1700 մետր	1.74	6.93		
1700 մետրից ավել	1.27	18.98		
Ընդամենը	1.16	5.60		
<i>ՀՆԱ մեկ շնչի հաշվով գյուղական վայրերում, հազար դրամ (2005թ. գներով)</i>	480.0		298.6	

104. Դա հիմնականում պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ գյուղական վայրերում տնտեսական աճի պտուղներից օգտվել են առավելապես ավելի աղքատները, որը աշխարհագրական տեղանքի տեսակետից համապատասխանում է 1300-1700 մ և 1700 մ ավելի բարձրության վրա գտնվող գյուղական բնակավայրերին:

105. Ինչպես և աղքատության տարածքային անհամամասնությունների կրճատման դեպքում, դա պայմանավորված է տնտեսական աճի և աղքատության կրճատման կապի ոչ գծային բնույթով, աղքատության գծի հաստատուն լինելով, ինչպես նաև աղքատության մեկնարկային մակարդակների տարբերությամբ:

Աղյուսակ 2.14. Գյուղական աղքատության կախվածությունը տնօրինվող հողակտորի չափից 1999-2005 թթ.

Ցուցանիշներ	2005		1999		2005/1999	
	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ	Աղքատ	Շատ աղքատ
Չունի հողակտոր	33	11.2	65.4	39.1	1.98	3.49
Մինչև 0.2 հեկտար	35	6	55.7	23.2	1.59	3.87
0.2 - 0.5 հեկտար	28.3	1.5	51.2	11.9	1.81	7.93
0.5 - 1 հեկտար	26.1	3.7	55.1	15.1	2.11	4.08
1 հեկտար և ավել	26.7	1.7	39.6	10.4	1.48	6.12
Ընդամենը	28.3	3.2	48.2	14.1	1.70	4.41
Միջին քառակուսային շեղումը	3.9	3.9	9.8	12.1		
Առաձգականությունը 1999-2005թթ. գյուղական վայրերում տնտեսական աճից						
Չունի հողակտոր	1.62	4.10				
Մինչև 0.2 հեկտար	0.97	4.72				
0.2 - 0.5 հեկտար	1.33	11.41				
0.5 - 1 հեկտար	1.83	5.07				
1 հեկտար և ավել	0.79	8.42				
Ընդամենը	1.16	5.60				
<i>Հնա մեկ շնչի հաշվով՝ գյուղական վայրերում, հազար դրամ (2005թ. գներով)</i>	480.0		298.6		1.61	

106. Նույնանման գարգացումներ են տեղի ունեցել գյուղական աղքատության մակարդակների տարբերությունը պայմանավորող մի այլ կարևոր գործոնի՝ գյուղական տնտեսության տնօրինվող հողակտորի չափի՝ աղքատության վրա ունեցած ազդեցության հետ, որը, ինչպես վկայում են Աղյուսակ 2.14-ի տվյալները, էականորեն կրճատվել է: Բացի վերը նշված գործոններից, այստեղ դերակատարում ունի նաև 1999-2005թթ. տեղի ունեցած ոչ գյուղատնտեսական գործունեության հնարավորությունների ընդլայնումը գյուղական վայրերում⁴⁰:

107. 2002-2005թթ. ընթացքում, ինչպես երևում է Աղյուսակ 2.15-ից, որոշակիորեն ավելացել են (մոտ 1.85 անգամ) գյուղացիական տնտեսությունների ֆորմալ վարկավորման հնարավորությունները, մնալով, սակայն, դեռ շատ սահմանափակ և, միևնույն ժամանակ, կրճատվել է այն տնտեսությունների քանակը, որոնք պարտքեր են վերցրել ոչ ֆորմալ աղբյուրներից: Այսպես, բանկային կամ այլ ֆորմալ վարկ վերցրած տնտեսությունների քանակը 2005թ., 2002թ. համեմատ, աճել է 2.12 անգամ (ոչ աղքատ տնտեսություններում՝ 3.4 անգամ, աղքատ տնտեսություններում՝ մոտ 5 անգամ):

108. Այսպիսով, գյուղական աղքատության առանձնահատկությունների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հաստատուն աղքատության գծի և աղքատության հաղթահարմանը միտված տնտեսական աճի պայմաններում, աղքատության մակարդակի տարբերությունները, որոնք պայմանավորված են գյուղական առանձնահատկություններով, 1999-2005թթ. ընթացքում արագ կրճատվում են, ծայրահեղ աղքատության խնդիրը գյուղում կարելի է համարել հիմնականում լուծված, և աղքատության կրճատման թիրախները գյուղական վայրերում միջնա- և երկարաժամկետ հեռանկարում էականորեն չեն տարբերվի քաղաքային վայրերի համապատասխան թիրախներից:

Աղյուսակ 2.15. Գյուղական տնտեսությունների պարտք վերցնելու հնարավորությունները և աղքատության մակարդակը 2002-2005թթ.

Ցուցանիշներ	2005	2004	2003	2002
Ոչ աղքատ				
Չեն վերցրել պարտք	92.80	89.50	97.80	96.32
Վերցրել են պարտք, այդ թվում՝	7.20	10.50	2.20	3.68
Ֆորմալ աղբյուրներից (բանկ, միկրովարկեր, միջազգային ծրագրեր)	4.82	6.84	1.16	1.42
Ոչ ֆորմալ աղբյուրներից (ծնողներ, ընկերներ, բարեկամներ, այլ աղբյուրներ)	2.38	3.66	1.04	2.26
Աղքատ				
Չեն վերցրել պարտք	91.80	92.20	98.44	97.54
Վերցրել են պարտք, այդ թվում՝	8.20	7.80	1.56	2.46
Ֆորմալ աղբյուրներից (բանկ, միկրովարկեր, միջազգային ծրագրեր)	2.76	3.55	0.38	0.52
Ոչ ֆորմալ աղբյուրներից (ծնողներ, ընկերներ, բարեկամներ, այլ աղբյուրներ)	5.44	4.25	1.19	1.94
Շատ աղքատ				
Չեն վերցրել պարտք	97.30	92.30	99.76	99.44
Վերցրել են պարտք, այդ թվում՝	2.70	7.70	0.24	0.56
Ֆորմալ աղբյուրներից (բանկ, միկրովարկեր, միջազգային ծրագրեր)	0.00	3.85	0.07	0.06

⁴⁰ Համաձայն «Ավագ Մոլյուշնա» ընկերության գնահատականների՝ ոչ գյուղատնտեսական գործունեության տեսակարար կշիռը գյուղական վայրերի ավելացված արժեքում 2005թ. կազմել է 32.5%՝ 1999թ. 27.6%-ի պարագայում՝ բացարձակ մեծությամբ ավելանալով 1.86 անգամ, այն դեպքում, երբ գյուղատնտեսության ավելացված արժեքը նույն ժամանակահատվածում աճել է 1.58 անգամ:

Ոչ ֆորմալ աղբյուրներից (ծնողներ, ընկերներ, բարեկամներ, այլ աղբյուրներ)	2.70	3.85	0.17	0.50
Ընդամենը				
Չեն վերցել պարտք	92.43	90.02	96.00	93.30
Վերցրել են պարտք, այդ թվում՝	7.57	9.98	4.00	6.70
Ֆորմալ աղբյուրներից (բանկ, միկրովարկեր, միջազգային ծրագրեր)	4.24	5.96	1.60	2.00
Ոչ ֆորմալ աղբյուրներից (ծնողներ, ընկերներ, բարեկամներ, այլ աղբյուրներ)	3.33	4.02	2.40	4.70
Բանկային վարկի միջին չափը, հազար դրամ	786.31	426.60	1507.82	1163.32
Գյուղական վարկավորման ծավալները, միլիոն դրամ	11304.00	8611.00	8152.00	7787.00
Գյուղացիական տնտեսությունների քանակը, հազար	339.17	338.50	337.91	334.69
Ֆորմալ աղբյուրներից վարկ ստացածների քանակը, հազար	14.38	20.19	5.41	6.69

2.5. Սոցիալական քաղաքականությունը և աղքատության կրճատումը Հայաստանում 1999-2005 թթ.

109. Սոցիալական քաղաքականության ամենամեծ և ամենակարևոր բաղադրիչներն են սոցիալական տրանսֆերտները բնակչությանը, որոնք իրականացվում են կենսաթոշակների և նպաստների տեսքով: Նպաստների ամենամեծ բաղադրիչը 1999թ. գործող ընտանեկան նպաստների համակարգն է, որի շրջանակներում իրականացվում է աղքատության ընտանեկան նպաստների հատկացումը կարիքավոր ընտանիքներին:

Աղյուսակ 2.16. Սոցիալական տրանսֆերտների ազդեցությունը աղքատության և ծայրահեղ աղքատության մակարդակների վրա 1999-2005թթ.

Ցուցանիշներ	1999	2004	2005	2005/ 1999*
Աղքատներ				
Աղքատության հետտրանսֆերային մակարդակը, %	56.1	34.6	29.8	11.1
Աղքատության խորությունը	0.172	0.213	0.181	
Աղքատության մակարդակը առանց սոցիալական տրանսֆերտների	69.1	44.8	39.8	9.6
Աղքատության խորությունը առանց սոցիալական տրանսֆերտների	0.244	0.298	0.286	
Աղքատության մակարդակը առանց կենսաթոշակային վճարումների	64.2	42.7	38.1	9.1
Աղքատության խորությունը առանց կենսաթոշակային վճարումների	0.211	0.272	0.253	
Աղքատության մակարդակը առանց սոցիալական օժանդակության	59	37.2	31.9	10.8
Աղքատության խորությունը առանց սոցիալական վճարումների	0.194	0.239	0.214	
Շատ աղքատներ				
Աղքատության հետտրանսֆերային մակարդակը, %	21.0	6.4	4.6	28.8
Աղքատության խորությունը	0.058	0.171	0.149	
Աղքատության մակարդակը առանց սոցիալական տրանսֆերտների	38.2	15.4	13.6	18.8
Աղքատության խորությունը առանց սոցիալական տրանսֆերտների	0.130	0.282	0.276	
Աղքատության մակարդակը առանց կենսաթոշակային վճարումների	31	11.5	10.6	19.6
Աղքատության խորությունը առանց կենսաթոշակային	0.090	0.258	0.236	

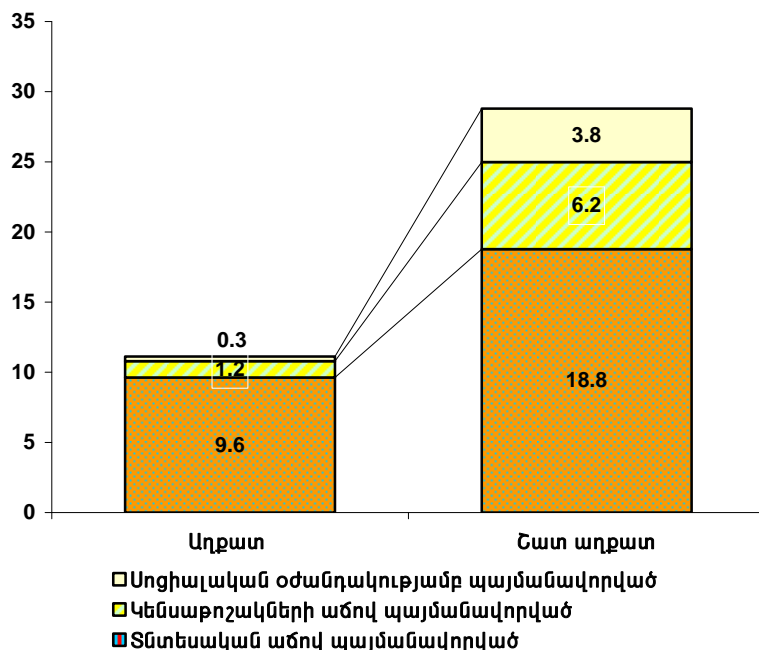
վճարումների				
Աղքատության մակարդակը առանց սոցիալական օժանդակության	28.2	8.7	7.4	25.0
Աղքատության խորությունը առանց սոցիալական վճարումների	0.072	0.213	0.191	

*Աղքատության կրճատման միջին տարեկան տեմպը, տոկոս:

110.

111. Աղյուսակ 2.16-ից և Գծանկար 2.6-ից նկատելի է, որ սոցիալական տրանսֆերտների ազդեցությունը զգալիորեն ավելի բարձր է ծայրահեղ աղքատության կրճատման գործում, որտեղ դրանց ներդրումը 1999-2005թթ. ծայրահեղ աղքատության կրճատման միջին տարեկան տեմպին կազմել է 34.8%՝ տնտեսական աճի 65.2% ներդրման պարագայում: Ինչ վերաբերում է ընդհանուր աղքատության կրճատման տեմպին, ապա սոցիալական տրանսֆերտների ներդրումը կազմել է ընդամենը 13.4% (որից կենսաթոշակային տրանսֆերտներինը՝ 10.8 և սոցիալական օժանդակությանը՝ ներառյալ աղքատության ընտանեկան նպաստները՝ 2.6 տոկոս)՝ տնտեսական աճի 86.6 տոկոս ներդրման պարագայում: Նշված տարբերությունը բացատրվում է շատ աղքատների նկատելիորեն ավելի ցածր մասնակցությամբ տնտեսական կյանքին, որը սահմանափակում է նրանց աշխատանքային և այլ ոչ տրանսֆերտային եկամուտներ ստանալու հնարավորությունը, ինչպես նաև այն հանգամանքով, որ ընտանեկան նպաստների համակարգը մինչև հիմա ուղղված էր մարդկանց ծայրահեղ աղքատության վիճակից հանելուն, և նպաստների ներկայիս չափերը, որպես կանոն, թույլ չեն տալիս նպաստառուների մի ստվար մասին հաղթահարելու ընդհանուր աղքատության գիծը:

Գծանկար 2.6. Տնտեսական աճի և սոցիալական տրանսֆերտների ներդրումը աղքատության և ծայրահեղ աղքատության կրճատման մեջ 1999-2005թթ., %

112. Ինչ վերաբերում է սոցիալական տրանսֆերտների՝ աղքատության կրճատման վրա ունեցած ազդեցության տարածքային կտրվածքին, ապա դրանց գնահատականները 2005թ. համար (Աղյուսակ 2.17) ցույց են տալիս, որ ազդեցության տարածքային պատկերը աղքատ բնակչության համար, ըստ էության, նույնն է, որը վկայում է այն մասին, որ ներկայիս սոցիալական քաղաքականությունը աղքատության կրճատման առումով բավական

արդյունավետ է և, աղքատության արագ կրճատման պայմաններում, դրա հետագա տարբերակումը ըստ տարածքների նպատակահարմար չէ:

Աղյուսակ 2.17. Սոցիալական տրանսֆերտների ազդեցությունը աղքատության և ծայրահեղ աղքատության մակարդակների վրա 2005թ.՝ տարածքային կտրվածքով

Ցուցանիշներ	Հայաստան	Երևան	Այլ քաղաքներ	Գյուղ
Աղքատության մակարդակը	29.8	23.9	37.8	28.3
Առանց նպաստների	31.9	25.0	40.4	30.2
Առանց կենսաթոշակային տրանսֆերտների	38.1	30.6	46.0	38.1
Առանց սոցիալական տրանսֆերտների	39.8	31.7	48.6	40.0
Ծայրահեղ աղքատության մակարդակը	4.6	3.6	7.2	3.2
Առանց նպաստների	7.4	5.2	12.9	5.5
Առանց կենսաթոշակային տրանսֆերտների	10.6	8.4	15.8	8.4
Առանց սոցիալական տրանսֆերտների	13.6	10.0	21.5	10.7
%, աղքատության մակարդակի նկատմամբ	100	100	100	100
Առանց նպաստների	107.0	104.6	106.9	106.7
Առանց կենսաթոշակային տրանսֆերտների	127.9	128.0	121.7	134.6
Առանց սոցիալական տրանսֆերտների	133.6	132.6	128.6	141.3
%, ծայրահեղ աղքատության մակարդակի նկատմամբ	100	100	100	100
Առանց նպաստների	160.9	144.4	179.2	171.9
Առանց կենսաթոշակային տրանսֆերտների	230.4	233.3	219.4	262.5
Առանց սոցիալական տրանսֆերտների	295.7	277.8	298.6	334.4

113. Այնուամենայնիվ, աղյուսակի տվյալները վկայում են, որ չնայած այն բանին, որ և՛ Երևանում, և՛ այլ քաղաքներում սոցիալական տրանսֆերտների դադարեցումը կհանգեցնի շատ աղքատների քանակի շեշտակի աճի. գյուղում այդ աճը շատ ավելի բարձր կլինի: Այսպիսով, ընդհանուր առմամբ, Հայաստանում և գյուղ-քաղաք կտրվածքով, 1999-2005թթ. սոցիալական տրանսֆերտները էականորեն նպաստել են ծայրահեղ աղքատության կրճատմանը, իսկ աղքատության կրճատման գործում այդ նպաստը ավելի համեստ էր: Ծայրահեղ աղքատության շարունակվող շատ արագ կրճատման պայմաններում, այն միջնաժամկետ հեռանկարում այլևս կդադարի լուրջ սոցիալական հիմնահարց հանդիսանալ, և սոցիալական տրանսֆերտների հիմնական ուղղությունը կտեղափոխվի ընդհանուր աղքատության կրճատման վրա:

Աղյուսակ 2.18. Սոցիալական տրանսֆերտների բաշխումը բնակչության մեկ շնչի հաշվով՝ ըստ եկամտային դեցիլների 1999-2005թթ.*

Ցուցանիշներ	1999	2001	2005			
			Հայաստան	Երևան	Այլ քաղաքներ	Գյուղ
Շատ աղքատ (1 եկամտային դեցիլ)	554.2	853.0	1519.0	2138.2	1268.7	1106.4
Կենսաթոշակներ	471.7	580.1	1051.6	1408.6	886.6	888.1
Նպաստներ	82.5	272.9	467.3	729.5	382.1	218.4
Այդ թվում՝ աղքատության ընտանեկան նպաստներ		251.1	389.7	538.1	314.2	175.1
Աղքատ (2-4 եկամտային դեցիլներ)	903.2	1635.6	2288.3	2321.9	2342.7	2098.2
Կենսաթոշակներ	612.8	1242.6	1638.9	1986.1	1474.7	1440.3
Նպաստներ	290.5	393.0	649.4	335.8	868.0	658.0
Այդ թվում՝ աղքատության ընտանեկան նպաստներ		356.8	567.8	254.6	772.2	536.8
Ոչ աղքատ (5-10 եկամտային դեցիլներ)	792.6	1783.0	2321.5	1752.0	2613.3	2697.4
Կենսաթոշակներ	604.5	1344.4	1987.2	1600.6	2068.2	2280.7

Նպաստներ	188.1	438.6	334.4	151.4	545.1	416.8
Այդ թվում՝ աղքատության ընտանեկան նպաստներ		404.5	278.5	119.6	455.3	363.7
Միջին	801.9	1645.8	2231.3	1961.6	2397.6	2358.6
Կենսաթոշակներ	593.7	1237.4	1789.1	1697.1	1772.0	1889.3
Նպաստներ	208.2	408.3	442.2	264.5	625.6	469.3
Այդ թվում՝ աղքատության ընտանեկան նպաստներ		374.9	376.4	201.9	536.2	396.8
% միջինի նկատմամբ						
Շատ աղքատ (1 եկամտային դեցիլ)	69.1	51.8	68.1	109.0	52.9	46.9
Կենսաթոշակներ	79.4	46.9	58.8	83.0	50.0	47.0
Նպաստներ	39.6	66.8	105.7	275.8	61.1	46.5
Այդ թվում՝ աղքատության ընտանեկան նպաստներ		67.0	66.7	266.5	58.6	44.1
Աղքատ (2-4 եկամտային դեցիլներ)	112.6	99.4	102.6	118.4	97.7	89.0
Կենսաթոշակներ	103.2	100.4	91.6	117.0	83.2	76.2
Նպաստներ	139.5	96.2	146.9	127.0	138.7	140.2
Այդ թվում՝ աղքատության ընտանեկան նպաստներ		95.2	150.8	126.1	144.0	135.3
Ոչ աղքատ (5-10 եկամտային դեցիլներ)	98.8	108.3				
Կենսաթոշակներ	101.8	108.6	111.1	94.3	116.7	120.7
Նպաստներ	90.3	107.4	75.6	57.2	87.1	88.8
Այդ թվում՝ աղքատության ընտանեկան նպաստներ		107.9	74.0	59.2	84.9	91.7

* Հաշվարկված է ըստ ՏՏԿԱՀ դրամական եկամտի տվյալների հիման վրա ձևավորված դեցիլների:

114. Սոցիալական օժանդակության քաղաքականության արդյունավետությունը ուղղակիորեն պայմանավորված է դրա նպատակայնության աստիճանով, որը, ինչպես վկայում են Աղյուսակ 2.18-ի տվյալները, էականորեն աճել է 1999-2005թթ.: Այսպես՝ բնակչության ամենաաղքատ 10 տոկոսին ուղղված նպաստների ծավալը աճել է 5.66 անգամ, աղքատ բնակչությանը (եկամտային 2-4 դեցիլները) ուղղված նպաստների ծավալը՝ 2.23 անգամ, իսկ ոչ աղքատներին (եկամտային 6-10 դեցիլները)՝ 1.77 անգամ: Ավելին, 2005թ., 2001թ. համեմատ, ոչ աղքատ բնակչությանը հատկացված ընտանեկան նպաստների ծավալները կրճատվել են 31.1 տոկոսով: Այդ առումով, Հայաստանի ընտանեկան նպաստների համակարգը գնահատվում է որպես բավականին արդյունավետ: Ինչպես ցույց է տալիս Աղյուսակ 2.18-ը և Գծանկար 2.7-ը, 2001-2005թթ. ընթացքում շատ աղքատ և աղքատ բնակչության (եկամտային առաջին 4 դեցիլները) տեսակարար կշիռը ընտանեկան նպաստների համակարգում ավելացել է 35.6 տոկոսից մինչև 54.4 տոկոս, այսինքն՝ նպատակայնության աստիճանը աճել⁴¹ է մոտ 1.5 անգամ: Այնուամենայնիվ, ընտանեկան նպաստների 45.6%-ը 2005թ. ուղղվել էր բնակչության ոչ աղքատ մասին:

115. 2005թ. ընտանեկան նպաստների նպատակայնության, հետևաբար՝ նաև արդյունավետության մակարդակը⁴² ամենաբարձրն էր Երևանում, որտեղ վերին 6 դեցիլների տեսակարար կշիռը 2005թ. կազմել էր 35.3 տոկոս (Հայաստանի միջինը՝ 45.9 տոկոս), իսկ այլ

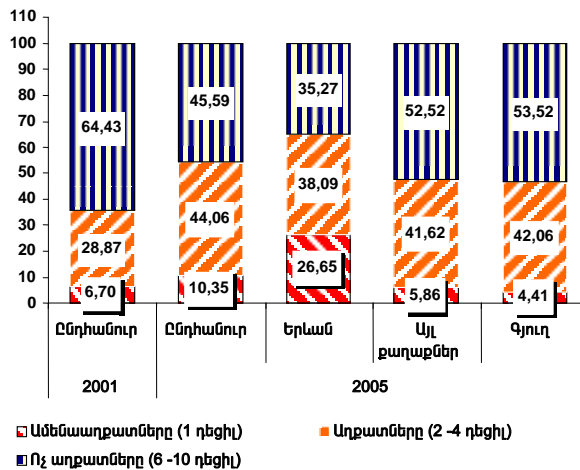
⁴¹ Այստեղ ընտանեկան նպաստների համակարգի արդյունավետությունը գնահատված է ՏՏԿԱՀ-ի եկամտային բախշման տվյալների (ընթացիկ դրամական եկամուտների) հիման վրա ձևավորված դեցիլներով: Սպառման ագրեգատների հիման վրա ձևավորված դեցիլային խմբերով հաշվարկված նպաստների բախշման գնահատականները (տվյալները և վերլուծությունը բերված են փաստաթղթի՝ սոցիալական պաշտպանությանը վերաբերող բաժնում) տարբերվում են եկամուտների բախշման հիման վրա կատարված գնահատականներից, սակայն արդյունավետության փոփոխման և ընդհանուր և տարածքային ուղղությունները երկու դեպքերում էլ համընկնում են:

⁴² ՏՏԿԱՀ-ի եկամտային տվյալների հիման վրա ձևավորված դեցիլները:

քաղաքներում և գյուղական վայրերում համակարգի նպատակայնության աստիճանը զգալիորեն ավելի ցածր էր, քան Երևանում:

116. Աղյուսակ 2.19-ում բերված է աղքատության ընտանեկան նպաստների բաշխումը՝ ըստ սպառման ագրեգատի հիման վրա ձևավորված բնակչության դեցիլային խմբերի: Այստեղ ընտանեկան նպաստների նպատակայնության աստիճանը (ուղղվածությունը դեպի աղքատ և շատ աղքատ բնակչությունը) նկատելիորեն ավելի բարձր է, քան նախորդ դեպքում, հատկապես շատ աղքատ բնակչության համար, սակայն հիմնական օրինաչափությունները նույնն են՝ նպաստային համակարգը ամենաարդյունավետն էր Երևանում, որտեղ շատ աղքատ բնակչությունը ստացել էր ընդհանուր նպաստների գումարի 41.7%-ը՝ գյուղական վայրերի 30.9%-ի և այլ քաղաքների 31.4%-ի պարագայում, իսկ ոչ աղքատ բնակչությունը ստացել էր ընդհանուր նպաստների գումարի 22.9%-ը՝ գյուղական վայրերի 38.3%-ի և այլ քաղաքների 31.3%-ի պարագայում, այսինքն՝ ընդգրկման և չընդգրկման սխալները Երևանում ամենափոքրն էին, իսկ գյուղական վայրերում՝ ամենամեծը:

Գծանկար 2.7. Ընտանեկան նպաստների բաշխումը աղքատ և ոչ աղքատ բնակչության միջև 2001-2005թթ., % (ըստ եկամտային դեցիլների)

Աղյուսակ 2.19. Ընտանեկան նպաստների բաշխումը ըստ սպառողական ագրեգատի հիման վրա ձևավորված դեցիլային խմբերի, 2005թ.*

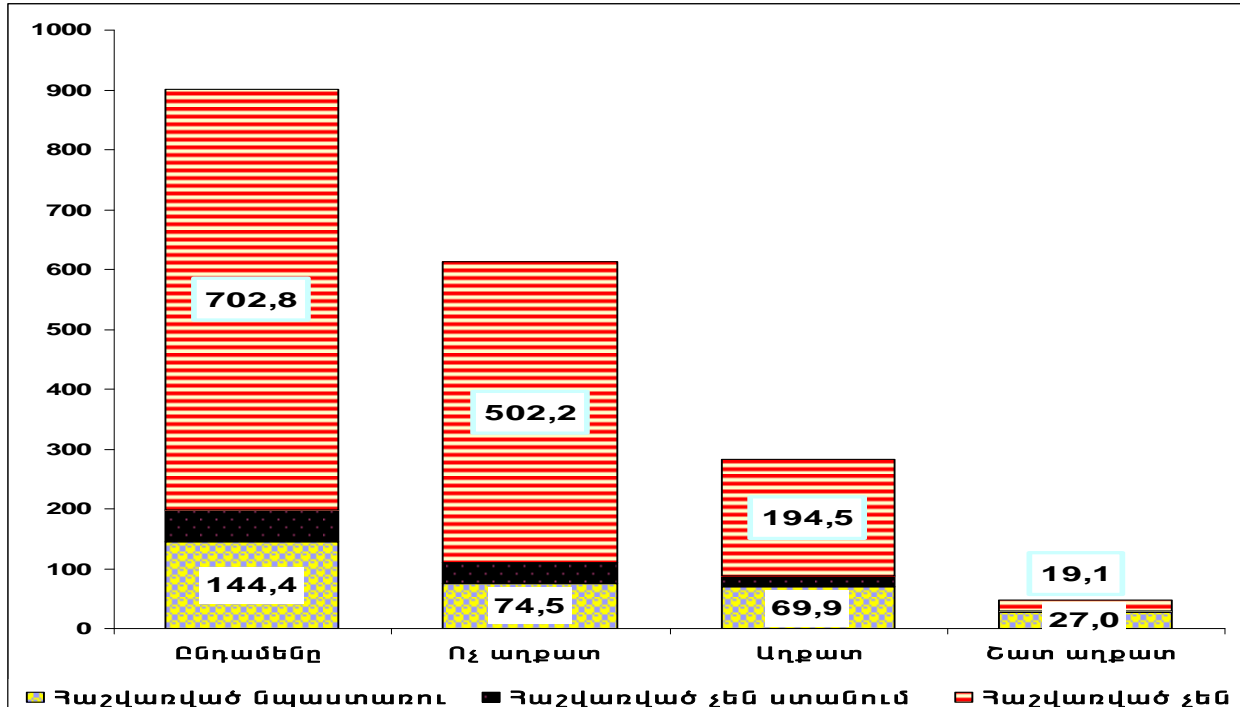
Ցուցանիշներ	Նպաստ ստացողները, դեցիլի բնակչության նկատմամբ, %	Նպաստ ստացողների ընդհանուր քանակի նկատմամբ, %	Նպաստի գումարային չափը, միլիոն դրամ	%՝ ընդհանուրի նկատմամբ
Հայաստան				
Շատ աղքատ (1 եկամտային դեցիլ)	42.0	31.7	490.5	33.0
Աղքատ (2-4 եկամտային դեցիլներ)	16.5	36.2	511.1	34.4
Ոչ աղքատ (5-10 եկամտային դեցիլներ)	7.3	32.1	484.1	32.6
Երևան				
Շատ աղքատ (1 եկամտային դեցիլ)	26.3	36.6	107.4	41.7
Աղքատ (2-4 եկամտային դեցիլներ)	16.2	40.2	90.9	35.3
Ոչ աղքատ (5-10 եկամտային դեցիլներ)	2.8	23.2	59.0	22.9
Այլ քաղաքներ				

Շատ աղքատ (1 եկամտային դեցիլ)	55.5	30.4	203.7	31.4
Աղքատ (2-4 եկամտային դեցիլներ)	17.4	38.1	241.2	37.2
Ոչ աղքատ (5-10 եկամտային դեցիլներ)	9.6	31.5	203.0	31.3
Գյուղ				
Շատ աղքատ (1 եկամտային դեցիլ)	44.5	29.8	179.4	30.9
Աղքատ (2-4 եկամտային դեցիլներ)	16.2	32.5	178.9	30.8
Ոչ աղքատ (5-10 եկամտային դեցիլներ)	9.4	37.7	222.2	38.3

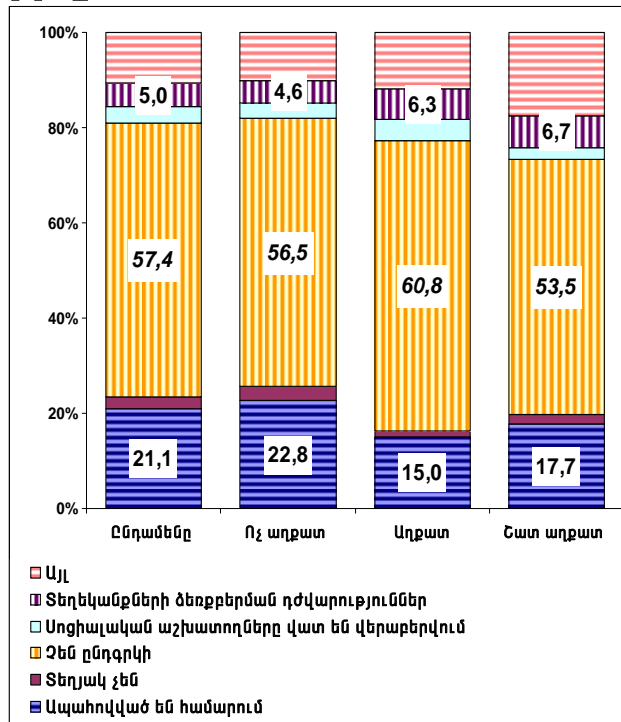
* Բնակչությունը սկզբից դասակարգվում է ըստ չափահասի համարժեքությամբ սպառողական ազդեգատի չափերի և վերցվում են համապատասխան եկամուտները:

117. Նպաստային համակարգի նպատակայնության աստիճանը, հաշվարկված համակարգում գրանցված լինելու փաստից (ըստ գործող կարգի՝ ընտանեկան նպաստներ ստանալու իրավունք ունեն միայն նպաստների համակարգում գրանցված տնային տնտեսությունները, ընդ որում՝ գրանցումը կամավոր է) շատ աղքատ (մինչև նպաստների ստացումը) ընտանիքների համար 2005թ. տվյալներով կազմել է 91.5%, աղքատ ընտանիքների համար՝ 79.8%, իսկ ոչ աղքատ ընտանիքների համար՝ 67.2%: Ընդ որում, նպաստների համակարգում 2005թ. վիճակով գրանցված են եղել շատ աղքատ ընտանիքների 60.7%-ը, աղքատ ընտանիքների 39.1%-ը և ոչ աղքատ ընտանիքների 18.8%-ը (Գծանկար 2.8):

Գծանկար 2.8. Ընտանեկան նպաստների համակարգում գրանցված տնտեսությունների քանակը 2005թ.՝ ըստ աղքատության մակարդակի

Գծանկար 2.9. Ընտանեկան նպաստների համակարգում չընդգրկվելու հիմնական պատճառները՝ ըստ աղքատության մակարդակի

118. Ասվածից բխում է երկու հիմնական խնդիր՝ ընտանեկան նպաստների համակարգի հետագա զարգացման համար.

- նպատակային անցումը ծայրաստիճան աղքատ բնակչությունից աղքատ բնակչությանը՝ որպես նպաստային համակարգի հիմնական քիրախի և
- համակարգի նպատակայնության աստիճանի բարձրացումը սոցիալական ծառայությունների արդյունավետության աճի և չգրանցված աղքատ և շատ աղքատ ընտանիքները համակարգում ներգրավելու միջոցով:

2.6. Չբաղվածությունը և աղքատության կրճատումը Հայաստանում

119. Աշխատանքից ստացվող եկամուտը տնային տնտեսությունների կենսամակարդակը և աղքատության կրճատումը պայմանավորող որոշիչ գործոն է: Այդ գործոնի ազդեցությունը արտահայտվում է ինչպես բնակչության զբաղվածության մակարդակի, այնպես էլ մեկ զբաղված անձի եկամուտների աճով: Հայաստանում 1999-2004թթ.⁴³ տնտեսական աճի արդյունքում, համաձայն համապատասխան ՏՏԿԱՀ տվյալների, աղքատության կրճատմանը նպաստել են երկու գործոնները:

⁴³ 2004թ. ընտրված է վերլուծության համար, քանի որ 2005թ. ՏՏԿԱՀ-ում զբաղվածությանը վերաբերող հարցադրումներ չէին նախատեսված:

Աղյուսակ 2.20. Բնակչության զբաղվածությունը և տնտեսական աճով պայմանավորված ամսական եկամուտները մեկ զբաղվածի հաշվով 1999- 2004թթ. (ընթացիկ գներով, դրամ) *

	1999				2004			
	Հայաստան	Երևան	Այլ քաղաքներ	Գյուղ	Հայաստան	Երևան	Այլ քաղաքներ	Գյուղ
Չափահաս բնակչության զբաղվածությունը, տոկոս ընդհանուրի նկատմամբ								
Շատ աղքատ (1 դեցիլ)	45.5	18.3	23.7	64.3	42.8	10.5	22.4	61.8
Աղքատ (2-4 դեցիլ)	40.8	19.5	26.3	64.3	44.5	21.0	29.5	64.9
Ոչ աղքատ (5-10 դեցիլ)	45.7	29.7	26.3	71.6	50.9	41.3	45.7	69.6
Ընդամենը	44.3	27.8	28.9	68.2	48.2	32.2	38.5	67.4
Հայաստանում տնտեսական աճով պայմանավորված ամսական եկամուտները (աշխատանքային և գյուղմթերքի վաճառքից) մեկ աշխատողի հաշվով, դրամ								
Շատ աղքատ (1 դեցիլ)	565.3	2234.1	463.6	259.7	1843.5	21963.7	3468.4	984.9
Աղքատ (2-4 դեցիլ)	3623.0	13461.6	7525.0	2233.5	10865.6	53504.5	16210.9	4567.8
Ոչ աղքատ (5-10 դեցիլ)	33533.3	35610.9	35765.7	30661.9	44815.9	63436.1	37610.2	24853.0
Ընդամենը	21263.4	25628.4	24003.2	19093.1	30333.6	59144.1	30354.5	14942.4
Զբաղվածների քանակը, հազար մարդ								
Շատ աղքատ (1 դեցիլ)	90.7	12.6	14.3	63.9	88.9	7.5	13.9	67.5
Աղքատ (2-4 դեցիլ)	244.2	40.1	47.5	156.5	277.3	44.9	54.9	177.4
Ոչ աղքատ (5-10 դեցիլ)	547.1	122.3	95.1	329.6	633.6	176.5	169.9	287.2
Ընդամենը	882.0	175.0	157.0	550.1	999.8	229.0	238.7	532.1

* 16-63 տարեկան բնակչության համար:

120. Ինչպես վկայում են Աղյուսակ 2.20-ի ցուցանիշները, ի տարբերություն պաշտոնական վիճակագրության տվյալների,⁴⁴ այդ ժամանակահատվածում զբաղվածների քանակը Հայաստանում աճել է 117.8 հազարով կամ 13.4%-ով: Զբաղվածության աճ գրանցվել է հանրապետության քաղաքներում՝ Երևանում՝ 30.9%, այլ քաղաքներում՝ 52.1%, իսկ գյուղական վայրերում զբաղվածությունը կրճատվել է 21.7 տոկոսով: Ինչպես ցույց են տալիս Աղյուսակներ 3.20.-ը և 3.21.-ը, զբաղվածությունը աճել է աղքատների և ոչ աղքատների (բացառությամբ գյուղական վայրերի) եկամտային խմբերում և կրճատվել է շատ աղքատ բնակչության շրջանում (բացառությամբ գյուղական վայրերի): Գյուղում, ելնելով Հայաստանում գյուղատնտեսական գործունեության առանձնահատկություններից (գյուղական տնտեսությունների փոքր չափեր, սեփական արտադրանքի սպառման բարձր և ապրանքայնության ցածր մակարդակ, աշխատանքների իրականացումը հիմնականում սեփական ուժերով և այլն), զբաղվածության աստիճանը էականորեն կապված չէ աղքատության մակարդակից: Քաղաքներում առկա է էական բացասական կապ՝ աղքատության և զբաղվածության մակարդակի միջև. աղքատ բնակչության զբաղվածության աստիճանը նկատելիորեն ավելի ցածր է, քան ոչ աղքատներինը: Չնայած աղքատ բնակչության զբաղվածության աճին, 1999-2004թթ. ոչ աղքատ բնակչության

⁴⁴ Պաշտոնական վիճակագրության տվյալներով՝ զբաղվածությունը 1999-2004թթ. կրճատվել է 216.8 հազարով կամ 16.7%-ով: Տվյալների տարբերությունը բացատրվում է հաշվարկման տարբեր մեթոդիկաներով: Սակայն պետք է նշել, որ զբաղվածության գնահատականների տարբերությունը պաշտոնական և ՏՏԿԱՀ տվյալների միջև կրճատվել է. պաշտոնական գնահատականը 1999թ. կազմել է 1298 և 2004թ. համար՝ 1081.7 հազար մարդ, իսկ ըստ ՏՏԿԱՀ-ի տվյալների, համապատասխանաբար՝ 882 հազար և 999.8 հազար մարդ:

զբաղվածությունը աճել է ավելի արագ, և զբաղվածության մակարդակների խզումը աղքատ և ոչ աղքատ բնակչության միջև ավելացել է, իսկ շատ աղքատ բնակչության զբաղվածության աստիճանը նվազել է և՛ Երևանում, և՛ այլ քաղաքներում:

121. Զբաղվածության աճի պատճառով կրճատվել է նաև գործազրկության մակարդակը և՛ Երևանում, և՛ այլ քաղաքներում, ինչպես նաև կրճատվել է խզումը ՏՏԿԱՀ տվյալների հիման վրա հաշվարկված և պաշտոնապես գրանցված գործազրկության մակարդակի միջև (Աղյուսակ 2.22): Ելնելով գյուղական վայրերի առանձնահատկություններից՝ գործազրկության մակարդակը այնտեղ ամենացածրն է:

Աղյուսակ 2.21. Բնակչության զբաղվածության և տնտեսական աճով պայմանավորված ամսական եկամուտների՝ մեկ զբաղվածի հաշվով աճը 2004թ. (տոկոսներով՝ 1999թ. նկատմամբ)

Ցուցանիշներ	Հայաստան	Երևան	Այլ քաղաքներ	Գյուղ
Զբաղվածությունը				
Շատ աղքատ (1 դեցիլ)	98.0	59.7	97.4	105.6
Աղքատ (2-4 դեցիլ)	113.6	112.1	115.5	113.3
Ոչ աղքատ (5-10 դեցիլ)	115.8	144.3	178.5	87.1
Ընդամենը	113.4	130.9	152.1	96.7
Հայաստանում տնտեսական աճով պայմանավորված եկամուտները (աշխատանքային և գյուղմթերքի վաճառքից) մեկ աշխատողի հաշվով, դրամ				
Շատ աղքատ (1 դեցիլ)	326.1	983.1	748.1	379.3
Աղքատ (2-4 դեցիլ)	299.9	397.5	215.4	204.5
Ոչ աղքատ (5-10 դեցիլ)	133.6	178.1	105.2	81.1
Ընդամենը	142.7	230.8	126.5	78.3

122. Նոր աշխատատեղերի ստեղծման և զբաղվածության աճի հետ մեկտեղ, արագ աճել են զբաղվածների աշխատանքային եկամուտները, ընդ որում՝ աղքատներինը և շատ աղքատներինը՝ նկատելիորեն ավելի արագ: Այդ առումով էական է աշխատող աղքատների քանակի կրճատումը, որը տեղի է ունեցել Երևանում և, ավելի պակաս չափով, հանրապետության այլ քաղաքներում: Գյուղում⁴⁵ ելնելով դրամական հարաբերությունների ավելի քիչ տարածված լինելուց, աշխատողների դրամական եկամուտները աճել են ավելի դանդաղ, քան քաղաքային վայրերում:

Աղյուսակ 2.22. Բնակչության զբաղվածությունը և գործազրկության մակարդակը 1999- 2004թթ.

Ցուցանիշներ	1999				2004			
	Հայաստան	Երևան	Այլ քաղաքներ	Գյուղ	Հայաստան	Երևան	Այլ քաղաքներ	Գյուղ
Զբաղված բնակչությունը								
Շատ աղքատ (1 դեցիլ)	45.5	18.3	23.7	64.3	42.8	10.5	22.4	61.8
Աղքատ (2-4 դեցիլ)	40.8	19.5	26.3	64.3	44.5	21.0	29.5	64.9
Ոչ աղքատ (5-10 դեցիլ)	45.7	29.7	26.3	71.6	50.9	41.3	45.7	69.6
Ընդամենը	44.3	27.8	28.9	68.2	48.2	32.2	38.5	67.4
Տնտեսապես ակտիվ բնակչությունը								
Ընդամենը	63.0	55.0	57.6	72.7	61.4	52.9	53.8	72.0
Գործազրկության մակարդակը ըստ ՏՏԿԱՀ								
Շատ աղքատ (1 դեցիլ)	17.5	36.7	33.9	8.4	18.6	42.3	31.4	10.2
Աղքատ (2-4 դեցիլ)	22.2	35.5	31.3	8.4	16.9	31.8	24.3	7.1
Ոչ աղքատ (5-10 դեցիլ)	17.3	25.3	31.3	1.1	10.5	11.6	8.1	2.4
Ընդամենը	18.7	27.2	28.7	4.5	13.2	20.7	15.3	4.6

⁴⁵ ՏՏԿԱՀ տվյալների հիման վրա հաշվարկված՝ գյուղական ոչ աղքատ բնակչության եկամուտների կրճատումը չի համապատասխանում պաշտոնական վիճակագրության տվյալներին և պայմանավորված է ամենաբարձր՝ 9-րդ և 10-րդ դեցիլներում գյուղմթերքի վաճառքից եկամտի կտրուկ կրճատմամբ 1999թ. նկատմամբ, որը, ամենայն հավանականությամբ, չի համապատասխանում իրականությանը և պայմանավորված է ընտրանքի ձևավորման առանձնահատկություններով:

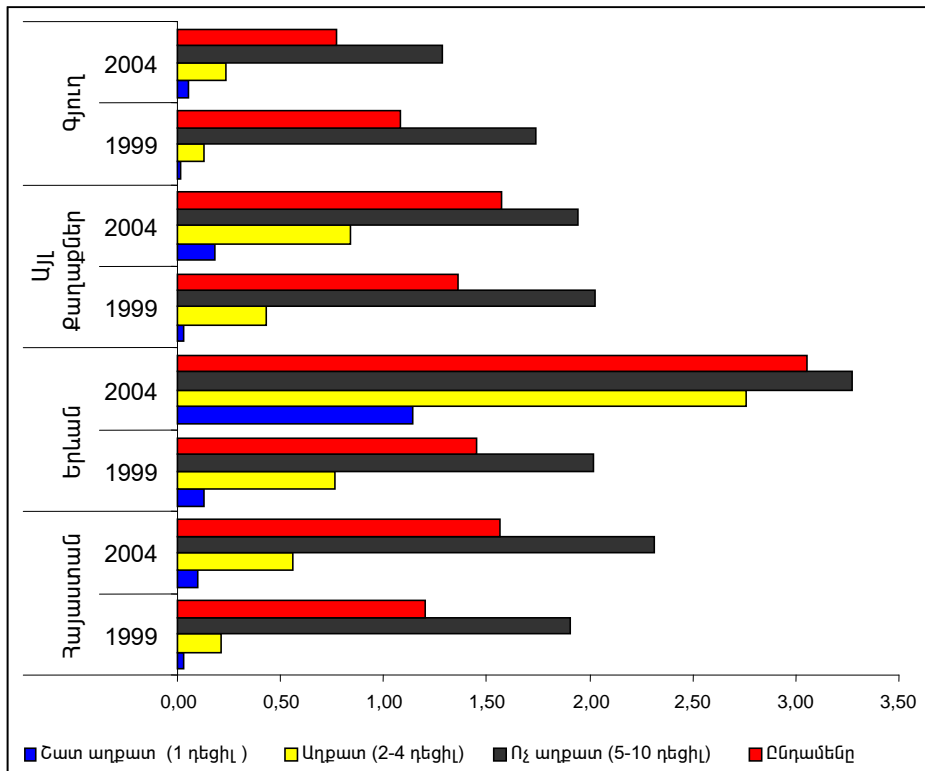
Պաշտոնապես գրանցված գործազուրկների քանակը, %՝ տնտեսապես ակտիվ բնակչության նկատմամբ							
	11.2	11.0	31.9	1.6	9.6	9.5	24.0
							1.3

123. Գծանկար 2.10-ը վկայում է աշխատուժի գնի էական բարձրացման մասին: 2004թ. դրությամբ “աշխատող աղքատների” խնդիրը Երևանում կարելի է համարել լուծված: Այսպես, շատ աղքատ խմբին պատկանող մեկ աշխատողի եկամուտը կազմել էր աղքատության գծի 113 տոկոսը՝ 1999թ. 13 տոկոսի փոխարեն: Ինչ վերաբերում է աղքատների խմբին պատկանող աշխատողի եկամտին, ապա այն կազմել է աղքատության գծի 276 տոկոսը՝ 1999թ. 76 տոկոսի փոխարեն:

124. Այլ քաղաքներում, չնայած մեկ աշխատողի եկամուտների առաջանցիկ աճին, դրանք դեռ չեն ապահովել “աշխատող աղքատների” խնդրի լուծումը: Այսպես, աղքատ խմբին պատկանող աշխատողի եկամուտը 2004թ. կազմել էր աղքատության գծի 84 տոկոսը կամ մոտ 2 անգամ ավել, քան 1999թ.: Դրանով է նաև բացատրվում գրանցված գործազուրկների բարձր տոկոսը Հայաստանի այլ քաղաքներում՝ համեմատած Երևանի հետ:

125. Աղյուսակ 2.20-ը ևս մեկ անգամ գալիս է ապացուցելու, որ տնտեսական կյանքը ավելի ու ավելի է կենտրոնանում մայրաքաղաքում: Այսպես, 1999թ. աշխատողների եկամուտների տարբերությունը Երևանի և Հայաստանի այլ քաղաքների միջև կազմել էր ընդամենը 6.8%, իսկ 2004թ.՝ արդեն մոտ 2 անգամ, որը համապատասխանում է Երևանի և այլ քաղաքների 1 շնչին բաժին ընկնող ՀՆԱ-ի հարաբերակցությանը, որը կազմել էր մոտ 250 տոկոս:

Գծանկար 2.10. Տնտեսական աճով պայմանավորված եկամուտների հարաբերությունը աղքատության գծին 1999 և 2004 թվականներին

126. Այսպիսով՝ զբաղվածության և աղքատության կապը Հայաստանում, որը 1999թ. մոտավորապես նույն բնույթը ուներ Երևանում, այլ քաղաքներում և գյուղական վայրերում, ներկայումս էականորեն տարբերվում է: Երևանում, որտեղ հիմնականում լուծված է «աշխատող աղքատների» խնդիրը, աղքատության հիմնական պատճառն է գործազրկությունը, որի մակարդակը շատ աղքատ բնակչության համար մոտ 3.6, իսկ աղքատ բնակչության համար մոտ 2.7 անգամ ավելի էր, քան ոչ աղքատների մոտ, և տնտեսական քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի նոր աշխատատեղերի ստեղծմանը, առավել նպաստավոր պայմանների ապահովմանը:

127. Ինչ վերաբերում է հանրապետության այլ քաղաքներին, ապա գործազրկությունը՝ որպես աղքատության հիմնական պատճառ, դեռ ուղեկցվում է ցածր աշխատանքային եկամուտներով, հետևաբար տնտեսական քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի ոչ միայն աշխատատեղերի, այլ նաև բարձր ավելացված արժեք արտադրող աշխատատեղերի ստեղծման խրախուսմանը:

128. Գյուղական վայրերում հիմնական խնդիր է մնում արտադրության ապրանքայնության աստիճանի և ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության հնարավորությունների բարձրացումը, հետևաբար տնտեսական քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի այդ խնդիրների լուծմանը:

2.7. Աղքատության այլընտրանքային գնահատականները

129. Աղյուսակ 2.23-ում ներկայացված են աղքատության այլընտրանքային գնահատականները 1999-2005թթ. համար: 6 տարվա ընթացքում Հայաստանում վերացել է զարգացող երկրներում միջազգային համեմատությունների համար օգտագործվող՝ օրական մեկ և 2,15 միջազգային դոլարով չափվող⁴⁶ աղքատությունը, իսկ Արևելյան Եվրոպայի և ԱՊՀ եկամտային ցածր միջին խմբին պատկանող երկրների համար որպես անապահովության վերին սահման համարվող՝ օրական 4.5 միջազգային դոլարով չափվող աղքատությունը Հայաստանում կրճատվել է համարյա չորս անգամ և 2005թ. դրությամբ ավելի ցածր է, քան ազգային աղքատության գծով չափվող աղքատությունը:

Աղյուսակ 2.23. Աղքատության այլընտրանքային գնահատականները 1999- 2005թթ.

Ցուցանիշներ	1999*	2001*	2004	2005
Օրական 1 միջազգային դոլարից պակաս	7.54	3.4	0.1	0.0
Օրական 2.15 միջազգային դոլարից պակաս	43.5	36.1	1.8	0.8
Օրական 4.5 միջազգային դոլարից պակաս	86.2	81.8	34.4	24.4
Օրական 11 միջազգային դոլարից պակաս				85.6
Նվազագույն պարենային զամբյուղից պակաս				6.9
Նվազագույն սպառման զամբյուղից պակաս				41.2
1 միջազգային դոլարի գնողունակությունը	3.26	3.38	3.61	3.08
Ազգային պարենային աղքատության գիծը միջազգային դոլարներով, օրը՝ 1 շնչին	2.27	2.27	2.81	2.98
Ազգային աղքատության գիծը միջազգային դոլարներով, օրը՝ 1 շնչին	3.58	3.58	4.36	4.56
Նվազագույն սպառման պարենային զամբյուղ, դրամ՝ ամիսը				17870
Նվազագույն սպառման զամբյուղ, դրամ՝ ամիսը				29843

* 1999 և 2001թթ. համար 2 և 4 միջազգային դոլար:

⁴⁶ Օրական մեկ միջազգային դոլարին հավասար աղքատության գիծը օգտագործվում է Համաշխարհային բանկի և Հազարամյակի զարգացման նպատակների կողմից՝ Աֆրիկայի և Հարավային Ասիայի զարգացող երկրների աղքատության մակարդակը գնահատելու նպատակով, իսկ օրական 2.15 միջազգային դոլար աղքատության գիծը օգտագործվում է ԱՊՀ երկրներում ծայրահեղ աղքատության մակարդակը գնահատելու համար:

---

130. Չարգացած երկրներում աղքատության մակարդակների համեմատության համար օգտագործվող՝ օրական 11 միջազգային դոլար աղքատության գծի՝ Հայաստանի պայմանների համար կիրառման դեպքում (2005թ. դրամական համարժեքով այն կազմել է ամսական 48 972 դրամ՝ մեկ շնչին) աղքատության մակարդակը կկազմեր 85.6 տոկոս:

131. Ծայրահեղ աղքատության մակարդակը, այն դեպքում, երբ որպես պարենային աղքատության գիծ օգտագործվում է նվազագույն սպառման պարենային զամբյուղը⁴⁷, 2005թ. կազմել էր 6.9%, իսկ աղքատության մակարդակը՝ նվազագույն սպառման զամբյուղը որպես ընդհանուր աղքատության գիծ⁴⁸ օգտագործելու դեպքում՝ 41.2%, որը համապատասխանում է 2003թ. աղքատության մակարդակին:

132. Աղքատության (ներառյալ ծայրահեղ աղքատության) մակարդակի արագ կրճատումը, որը համաձայն ԱՀՌԾ-2-ի կանխատեսումների, կշարունակվի նաև միջնաժամկետ հեռանկարում, հնարավորություններ կընձեռի օգտագործելու նվազագույն պարենային և նվազագույն սպառողական զամբյուղները՝ որպես ծայրահեղ և ընդհանուր աղքատության գծեր, արդեն ԱՀՌԾ-2-ի գործողության ժամկետում⁴⁹:

---

⁴⁷ Հաշվարկված է Հայաստանի առողջապահության նախարարության կողմից՝ 2412 կիլոկալորիա օրական էներգետիկայով, որը 2005թ. դրությամբ կազմել է ամսական 17870 դրամ՝ մեկ շնչին:

⁴⁸ Հայաստանի ԱՎԾ կողմից հաշվարկված նվազագույն սպառողական զամբյուղը 2005թ. դրությամբ կազմել է ամսական 29843 դրամ՝ մեկ շնչին:

⁴⁹ Ավելի մանրամասն տե՛ս ԱՀՌԾ աղքատության կանխատեսումների բաժնում:

---

3. ԱՀՌԾ-2-ի նպատակները

3.1. Նյութական աղքատության կրճատումը

133. ԱՀՌԾ մակրոշրջանակին համապատասխան բարձր ու շարունակական տնտեսական աճի և սոցիալական քաղաքականությանը ուղղված պետական միջոցների առաջանցիկ աճի և դրա նպատակայնության բարձրացմանը ուղղված միջոցառումների իրականացման շնորհիվ նախատեսվում է աղքատ բնակչության քանակը համապատասխանաբար կրճատել մինչև 17.3%՝ 2008թ., 8.8%՝ 2015թ. և 6.0%՝ 2021թ.՝ 2005թ. 29.8%-ի փոխարեն: Աղքատությունը էականորեն կկրճատվի Հայաստանի բոլոր մարզերում՝ ինչպես քաղաքներում, այնպես էլ գյուղական վայրերում:

134. Այսպես, Երևանում աղքատ բնակչության քանակը համապատասխանաբար կկազմի 11.9%՝ 2008թ., 4.5%՝ 2015թ. և 2.6%՝ 2021թ.՝ 2005թ. 23.9%-ի փոխարեն, և աղքատությունը⁵⁰ կդադարի լուրջ սոցիալական հիմնահարց հանդիսանալ արդեն 2015 թվականից: Աղքատության նմանօրինակ կրճատումը Երևանում պայմանավորված է հիմնականում տնտեսական աճի կանխատեսվող ավելի բարձր տեմպերով, քան հանրապետության այլ քաղաքներում և գյուղական վայրերում, որը իր հերթին պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ տնտեսության ամենաարագ աճող ճյուղերը հիմնականում կենտրոնացված են Երևանում, ինչպես նաև սոցիալական օժանդակության հատկացման ներկայիս նպատակայնության ավելի բարձր աստիճանով, որը կպահպանվի նաև ԱՀՌԾ գործողության ժամանակ:

135. Հանրապետության այլ քաղաքներում աղքատ բնակչության քանակը կկազմի համապատասխանաբար 24.2%՝ 2008թ., 12.3%՝ 2015թ. և 7.6%՝ 2021թ.՝ 2005թ. 37.8%-ի փոխարեն, կամ կկրճատվի ավելի քան հինգ անգամ: Նմանօրինակ կրճատման հասնելը կպահանջի տնտեսական աճի տեմպերի նկատելի արագացում, որին կնպաստեն տարածքային զարգացման անհավասարաչափությունները մեղմելուն ուղղված՝ ԱՀՌԾ նախատեսված միջոցառումները:

136. Ինչ վերաբերում է գյուղական աղքատությանը, ապա աղքատ բնակչության քանակը համապատասխանաբար կկազմի 17.4%՝ 2008թ., 10.2%՝ 2015թ. և 8.1%՝ 2021թ.՝ 2005թ. 28.3%-ի փոխարեն: Գյուղական աղքատության ավելի դանդաղ կրճատումը, քան Երևանում և հանրապետության այլ քաղաքներում, պայմանավորվելու է գյուղական վայրերում հիմնական գյուղատնտեսական ոլորտի աճի կանխատեսվող ավելի դանդաղ տեմպերով:

137. Ծայրահեղ աղքատությունը, ըստ էության, կվերանա մինչև 2015թ., երբ ԱՀՌԾ կանխատեսումներով կկազմի միջինը 1.4%, որից Երևանում՝ 0.6%, հանրապետության այլ քաղաքներում՝ 2.2%, իսկ գյուղական վայրերում՝ 1.2%՝ 2005թ. միջին 4.6%-ի, Երևանի՝ 3.6%-ի, հանրապետության այլ քաղաքների՝ 7.2%-ի և գյուղական վայրերի 3.2%-ի փոխարեն:

138. Աղքատության նմանօրինակ կրճատման հիմնական գործոններ կհանդիսանան աղքատ բնակչության աշխատանքային եկամուտների առաջանցիկ աճը և զբաղվածության մակարդակի ավելացումը, ինչպես նաև կենսաթոշակների առաջանցիկ աճը և նպաստային համակարգի նպատակայնության ավելացումը⁵¹:

---

⁵⁰ Ներկայիս աղքատության գծով չափվող:

⁵¹ Մասնավորապես, ԱՀՌԾ նախատեսում է 2008թ. միջին կենսաթոշակը հասցնել ներկայիս աղքատության շեմին կամ միջին աշխատավարձի 28 տոկոսին՝ նպատակ դնելով մինչև 2015թ. հասցնել այն միջին աշխատավարձի 40 տոկոսին, հետագայում պահելով նշված մակարդակի վրա: Ինչ վերաբերում է նպաստային

139. Աղքատության կանխատեսվող արագ կրճատմանը զուգընթաց, ԱՀՌԾ-ն նախատեսում է մինչև 2016թ. անցում կատարել համապատասխանաբար նվազագույն սպառողական զամբյուղին՝ որպես աղքատության նոր շեմի և նվազագույն պարենային զամբյուղին՝ որպես ծայրահեղ աղքատության նոր շեմի:

140. Աղքատության կրճատման հետ կապված հիմնական ցուցանիշները ներկայացված են Աղյուսակ 3.1-ում:

Աղյուսակ 3.1. ԱՀՌԾ աղքատության կրճատման հիմնական նպատակային ցուցանիշները

Ցուցանիշներ	2005	2008	2012	2015	2018	2021
Աղքատներ, %՝ բնակչության թվից	29.8%	17.3%	11.9%	8.8%	7.4%	6.0%
Աղքատներ, թվաքանակ, հազ. մարդ	959	561	393	294	250	204
Ծայրահեղ աղքատներ, %՝ բնակչության թվից	4.6%	2.4%	1.8%	1.4%	1.2%	1.1%
Ծայրահեղ աղքատներ, հազ. մարդ	148.1	77.8	59.4	46.8	42.2	37.3
Աղքատության շեմ, ամսական, դրամ	20 289	22 476	26 159	28 703	31 348	34 096
Ծայրահեղ աղքատության շեմ, ամսական, դրամ	13 266	14 911	17 354	19 042	20 797	22 620
Երևան						
Աղքատներ, %՝ բնակչության թվից	23.9%	11.9%	7.3%	4.5%	3.5%	2.60%
Աղքատներ, թվաքանակ, հազ. մարդ	264	132	83	52	41	30
Ծայրահեղ աղքատներ, %՝ բնակչության թվից	3.6%	1.3%	0.9%	0.6%	0.3%	0.1%
Ծայրահեղ աղքատներ, հազ. մարդ	39.7	14.3	10.1	6.8	4.0	1.2
Այլ քաղաքներ						
Աղքատներ, %՝ բնակչության թվից	37.8%	24.2%	16.6%	12.3%	9.9%	7.6%
Աղքատներ, թվաքանակ, հազ. մարդ	362.7	233.8	163.2	122.5	100.0	76.9
Ծայրահեղ աղքատներ, %՝ բնակչության թվից	7.2%	4.0%	2.7%	2.2%	1.8%	1.5%
Ծայրահեղ աղքատներ, հազ. մարդ	69.1	38.4	26.5	21.4	18.4	15.2
Գյուղ						
Աղքատներ, %՝ բնակչության թվից	28.3%	17.4%	12.7%	10.2%	9.1%	8.1%
Աղքատներ, թվաքանակ, հազ. մարդ	327.4	202.7	150.6	122.5	111.0	98.8
Ծայրահեղ աղքատներ, %՝ բնակչության թվից	3.2%	1.8%	1.5%	1.2%	1.2%	1.1%
Ծայրահեղ աղքատներ, հազ. մարդ	37.0	21.4	17.4	14.9	14.2	13.5
Աղքատությունը՝ հաշվարկված ՆԱՁ-ով						
Աղքատներ, %՝ բնակչության թվից	41.2%	30.1%	20.9%	16.2%	13.0%	9.9%
Աղքատներ, թվաքանակ, հազ. մարդ	1326.3	975.6	689.6	541.5	440.3	336.0
Ծայրահեղ աղքատներ, %՝ բնակչության թվից	6.9%	4.2%	2.8%	2.2%	1.9%	1.6%
Ծայրահեղ աղքատներ, հազ. մարդ	222.1	136.1	92.4	73.5	64.1	54.3
Նվազագույն սպառողական զամբյուղ, ամսական, դրամ	27 962	34 316	39 940	43 824	47 862	52 058

141. Ինչ վերաբերում է բնակչության առանձին խմբերի աղքատության մակարդակին, ԱՀՌԾ նպատակադրումները բերված են Աղյուսակ 3.2-ում: Ինչպես ցույց է տալիս Աղյուսակ 3.2-ը, աղքատության մակարդակները հիմնովին կրճատվում են բնակչության բոլոր նշված խմբերի համար: Աղյուսակը վկայում է նաև ԱՀՌԾ-ում ընդունված կենսաթոշակների առաջանցիկ աճի ապահովման պետական քաղաքականության էական ազդեցության մասին կենսաթոշակառուների և հաշմանդամների աղքատության մակարդակների արագ կրճատման վրա:

142. Այդ քաղաքականության ամենացայտուն արտահայտությունը աղքատության ըստ ամենայնի վերացումն է միայնակ թոշակառուների սոցիալական խմբում՝ սկսած 2012թ., որը հիմնականում պայմանավորված կլինի կենսաթոշակների առաջանցիկ աճով: Այդ աճը նաև պայմանավորում է աղքատության մակարդակի՝ միջին հանրապետականից ավելի արագ

համակարգին, ապա ԱՀՌԾ-ն նախատեսում է դրա նպատակայնության աստիճանը հասցնել 90 տոկոսի՝ 2005թ. 60 տոկոսի փոխարեն:

կրճատումը կենսաթոշակ ստացող բոլոր սոցիալական խմբերի համար՝ ներառյալ հաշմանդամներն և մանկուց հաշմանդամները:⁵²

Աղյուսակ 3.2. ԱՀՌԾ աղքատության կրճատման հիմնական նպատակային ցուցանիշները՝ ըստ բնակչության առանձին խմբերի

Ցուցանիշներ	2005		2008		2012		2015		2021	
	Փաստ.		ԱՀՌԾ կանխատեսումներ							
	աղքատ	շատ աղքատ	աղքատ	շատ աղքատ	աղքատ	շատ աղքատ	աղքատ	շատ աղքատ	աղքատ	շատ աղքատ
Երեխաներ 5-16 տարեկան	33.1	5.2	19.3	2.5	12.6	1.8	8.7	1.4	6.8	1.1
Երեխաներ մինչև 5 տարեկան	34.9	5.1	19.4	2.7	12.9	1.9	9.6	1.4	6.7	1.2
Կենսաթոշակառուներ	30.1	4.0	11.7	1.2	5.8	0.6	3.2	0.3	1.0	0.1
Միայնակ կենսաթոշակառուներ	20.0	0.0	2.9	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
75 և ավելի տարիք ունեցող անձինք	30.5	5.2	9.7	1.1	3.8	0.4	3.2	0.3	0.9	0.2
1-ն կարգի հաշմանդամներ	27.3	1.9	15.7	1.9	8.6	1.4	6.2	0.5	1.7	0.4
2-րդ կարգի հաշմանդամներ	33.1	4.2	17.5	1.8	9.8	0.9	5.0	0.4	2.2	0.3
3-րդ կարգի հաշմանդամներ	36.2	7.7	17.8	2.6	12.1	1.5	7.1	1.1	3.7	0.7
Մանկուց հաշմանդամներ	51.9	10.6	22.7	2.4	13.7	1.7	7.8	0.6	3.9	0.5
Վարձու աշխատողներ	22.8	3.0	7.7	0.7	3.8	0.4	2.6	0.3	1.4	0.1
Ինքնագրավածներ	27.4	3.2	19.7	2.6	14.4	2.1	12.2	1.9	10.8	1.8

143. Ինչ վերաբերում է երեխաներին, ապա նրանց աղքատության մակարդակի կրճատումը պայմանավորված կլինի ինչպես տնտեսական աճով, որի հիմնական ազդեցությունը կարտահայտվի վարձու աշխատողների եկամուտների աճի մեջ, որոնք արդեն իսկ հանդիսանում են տնային տնտեսությունների եկամուտների հիմնական աղբյուրը⁵³, այնպես էլ սոցիալական օժանդակության քաղաքականությամբ, որտեղ ընտանեկան նպաստներ ստացող հիմնական նպատակային խումբը կշարունակեն մնալ երեխաներ ունեցող աղքատ տնային տնտեսությունները:

⁵² Վերջինների համար աղքատության մակարդակը 2021թ. կկրճատվի մոտ 12 անգամ, 2005թ. 51.9 տոկոսից մինչև 3.9 տոկոս՝ 2021թ.:

⁵³ 2005թ. ՏՏԿԱՀ տվյալներով՝ վարձու աշխատանքից ստացված եկամուտները կազմել են տնային տնտեսությունների ընդհանուր դրամական եկամուտների 52.9 տոկոսը: ԱՀՌԾ կանխատեսումներով ենթադրվում է, որ վարձու աշխատանքից եկամտի տեսակարար կշիռը ընդհանուր դրամական եկամուտների մեջ 2008-2023թթ. կպահպանվի 52-53 տոկոսի շրջակայքում:

---

4. Մակրոտնտեսական շրջանակ

4.1. 2003-2005 թթ. մակրոտնտեսական հիմնական զարգացումները

144. Մակրոտնտեսական ցուցանիշների փաստացի շարժընթացը, մասնավորապես՝ տնտեսական աճի տեմպերը, որոշակիորեն շեղվել են ԱՀՌԾ-ի մակրոտնտեսական ցուցանիշների նախատեսված սցենարից, սակայն, ընդհանուր առմամբ, ԱՀՌԾ-ով նախանշված միտումները համընկել են:

4.1.1. Իրական հատված

145. 2003-2005 թթ. ՀՀ-ում արձանագրվել է միջինում տարեկան 12.8 տոկոս տնտեսական աճ՝ ԱՀՌԾ-ով նախատեսված 6.3 տոկոսի փոխարեն, իսկ նշված ժամանակահատվածում ըստ տարիների տնտեսական աճը համապատասխանաբար կազմել է 13.9, 10.5 և 14 տոկոս՝ ծրագրված 7.6 և 6 տոկոսի փոխարեն: Ընդ որում, տնտեսական աճի՝ ծրագրվածից ավելի բարձր տեմպին մասնակցել են տնտեսության գրեթե բոլոր հիմնական ճյուղերը: Միաժամանակ նշենք, որ ՀՆԱ կառուցվածքում զգալիորեն մեծացել է տնտեսության ոչ արտահանելի հատվածի դերը, այսինքն՝ շարունակվել և խորացել է պահանջարկի աճով պայմանավորված տնտեսական աճը:

146. Այսպես, **շինարարության** ճյուղում 2003-2005 թթ. աճը միջին տարեկան կտրվածքով կազմել է 32 տոկոս՝ ծրագրված 10.8 տոկոսի փոխարեն, որի արդյունքում ճյուղի տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում մեծացել և 2005 թ., նախատեսված 14.9 տոկոսի փոխարեն, կազմել է 21.7 տոկոս: Ըստ տարիների՝ շինարարության ճյուղի աճի տեմպերը կազմել են. 2003 թ.՝ 45.5 տոկոս, 2004 թ.՝ 15.3 տոկոս և 2005 թ.՝ 35.1 տոկոս: Շինարարության աննախադեպ աճը պայմանավորվել է հիմնականում մասնավոր ներդրումների, այդ թվում՝ հատկապես բնակարանային շինարարության ծավալների աճով: Վերջինիս հիմնական պատճառը եղել է արտերկրից դրամական փոխանցումների և, զուգահեռաբար, բնակչության խնայողությունների՝ նախորդ տարիների համեմատ ավելի բարձր տեմպով աճը:

147. Եկամուտների աճով է պայմանավորվել նաև **ծառայությունների** նկատմամբ բարձր պահանջարկը: Նշված ժամանակահատվածում ծառայության ոլորտի միջին աճի տեմպը կազմել է 11.6 տոկոս՝ նախատեսված 6.1 տոկոսի փոխարեն, որի արդյունքում ճյուղի տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում 2005 թ. կազմել է 32.7 տոկոս՝ նախատեսված 32.2 տոկոսի փոխարեն:

148. Ծրագրվածից ավելի բարձր աճ է արձանագրվել նաև արդյունաբերության և գյուղատնտեսության ճյուղերում: **Արդյունաբերությունում** աճը հիմնականում պայմանավորվել է, 2002-2003 թթ. սկսած, մետաղի հումքի արդյունահանման և մետաղի վերամշակման ծավալների աճով: Աճին նպաստել են նաև քիմիական արդյունաբերության, էլեկտրաէներգիայի, գազի, ջրի արտադրության և բաշխման ոլորտները: Այս զարգացումների արդյունքում ճյուղում 2003-2005 թթ. միջին աճը կազմել է 8.3 տոկոս՝ նախատեսված 7 տոկոսի փոխարեն: Ըստ տարիների՝ արդյունաբերության աճի տեմպերը կազմել են. 2003 թ.՝ 15.6 տոկոս, 2004 թ.՝ 2.2 տոկոս և 2005 թ.՝ 7.2 տոկոս: Արդյունաբերության ճյուղում կատարվել են նաև խոշորածավալ օտարերկրյա ներդրումներ, ինչը նպաստել է նաև ներդրումների ընդհանուր մակարդակի մեծացմանը:

149. **Գյուղատնտեսության** աճը հիմնականում պայմանավորվել է բարենպաստ բնակլիմայական պայմաններով և ցանքատարածությունների ավելացմամբ: 2003-2005 թթ. ճյուղի միջին տարեկան աճը կազմել է 9.8 տոկոս՝ ծրագրված 2.3 տոկոսի փոխարեն: Ընդ

որում, հիմնական շեղումը ծրագրվածից արձանագրվել է 2004-2005 թթ., երբ փաստացի աճը կազմել է համապատասխանաբար 14.2 և 11.1 տոկոս:

150. Այդուհանդերձ, շինարարության ճյուղի առաջանցիկ աճը և ծառայությունների ճյուղի մեկնարկային բարձր մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում հանգեցրել են ՀՆԱ-ում արդյունաբերության և գյուղատնտեսության ճյուղերի տեսակարար կշիռների նվազմանը (ինչն, ի դեպ, համապատասխանում է ԱՀՌ-Ծ կանխատեսումներին):

151. 2003-2005 թթ. տեղաշարժեր են արձանագրվել նաև տնտեսության **սպառման և խնայողությունների** հարաբերակցություններում: Տնտեսական բարձր աճով և արտերկրից ստացվող դրամական փոխանցումների խոշորածավալ հոսքերով պայմանավորված՝ ազգային խնայողությունները ավելացել են, որոնց զգալի մասը, հիմնականում, շրջանցելով ֆինանսական հատվածը, վերածվել է ներդրումների: Այս պարագայում աճել է հատկապես մասնավոր ներդրումների ծավալը, այդ թվում՝ բնակարանային շինարարության ոլորտում կատարվող: Այսպես, 2005 թ. ներդրումների տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում մոտ 9 տոկոսային կետով ավելի բարձր է եղել կանխատեսվածից՝ կազմելով 29.7 տոկոս, իսկ ազգային խնայողությունների տեսակարար կշիռը կազմել է 22.4 տոկոս՝ գերազանցելով կանխատեսված մակարդակը մոտ 8 տոկոսային կետով:

152. Տնտեսության զարգացման նշված միտումներով պայմանավորված՝ 2003-2005 թթ. էական աճ է արձանագրվել նաև մեկ շնչին բաժին ընկնող ՀՆԱ գծով: Այսպես, 2005 թ. մեկ շնչին բաժին ընկնող ՀՆԱ-ն դուրային արտահայտությամբ կազմել է 1.523 ԱՄՆ դոլար՝ 2002 թ. 786 ԱՄՆ դոլարի փոխարեն:

4.1.2. Գներ

153. **Սպառողական գների** աճը 2003-2005 թթ. կազմել է միջինում տարեկան 3.5 տոկոս, իսկ տարիների կտրվածքով, համապատասխանաբար՝ 4.7 տոկոս, 7.0 տոկոս և 0.6 տոկոս՝ ծրագրված տարեկան 3 տոկոսի փոխարեն: Ընդ որում, պետք է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ 2003-2004 թթ. գնաճի նման բարձր ցուցանիշը հիմնականում պայմանավորված է եղել սպառողական ապրանքների զամբյուղի մեկ ապրանքախմբի՝ հացամթերքների գների աննախադեպ բարձր աճով, որն էլ իր հերթին կրել է ցորենի միջազգային գների 30 տոկոսից ավելի աճի ազդեցությունը:

4.1.3. Արտաքին հատվածի զարգացումները

154. 2003-2005 թթ. տնտեսության արտաքին հատվածին բնորոշ է եղել ՀՀ առևտրային և ընթացիկ հաշվի հաշվեկշիռների լավացման միտումը: Ընդ որում, ԱՀՌ-Ծ-ով ծրագրված է եղել **ընթացիկ և առևտրային հաշվի պակասորդների** կրճատման ավելի հարթ սցենար՝ մինչդեռ փաստացի արդյունքները գերազանցել են ակնկալիքները: Դա պայմանավորված է եղել միջազգային տնտեսությանը ՀՀ տնտեսության ինտեգրման ավելի մեծ ինտենսիվությամբ և արտաքին առևտրաշրջանառության՝ սպասվածից բարձր աճով (արտաքին առևտրաշրջանառության միջին տարեկան աճը 2003-2005 թթ. կազմել է 23.8 տոկոս՝ ծրագրված 8.8 տոկոսի փոխարեն), ինչպես նաև եկամուտների և պաշտոնական տրանսֆերտների՝ կանխատեսվածից ավելի բարձր աճով (2003-2005 թթ. միջին տարեկան փաստացի աճը կազմել է 28.5 տոկոս՝ ծրագրված 5.8 տոկոսի փոխարեն): Դրա հետ մեկտեղ, 2003 թ. երրորդ եռամսյակից սկսած, անվանական փոխարժեքը արժևորվել է, ինչը համակցվելով նաև տնտեսական աճի բարձր տեմպերի (աճի միջին տեմպը 2003-2005 թթ. կազմել է 12.8%՝ ծրագրված 6.3%-ի փոխարեն) հետ, հանգեցրել է ընթացիկ հաշիվ/ՀՆԱ ցուցանիշի էական լավացման: Արդյունքում, ընթացիկ հաշվի բացասական հաշվեկշիռը

(ՀՆԱ նկատմամբ) 2003, 2004 և 2005 թվականներին կազմել է համապատասխանաբար 6.8, 4.5 և 3.9 տոկոս՝ ծրագրված 6.5, 5.8 և 5.5 տոկոսի փոխարեն:

4.1.4. Պետական ֆինանսներ

155. 2003-2005 թթ. համախմբված բյուջեի ցուցանիշները բացարձակ արտահայտությամբ զգալիորեն աճել են, սակայն զիջել են ՀՆԱ աճի տեմպերին: 2003-2005 թթ., միջին հաշվով, ՀՆԱ նկատմամբ համախմբված բյուջեի եկամուտները և ծախսերը փոքր են եղել ինչպես 2002 թ. փաստացի, այնպես էլ 2003-2005 թթ. ծրագրային ցուցանիշներից: Մասնավորապես, 2003-2005 թթ. փաստացի եկամուտներ/ՀՆԱ և փաստացի ծախսեր/ՀՆԱ միջին հարաբերակցությունները, 2002 թ. համապատասխան ցուցանիշների համեմատ, կրճատվել են համապատասխանաբար 2.1 և 3.1 տոկոսային կետերով՝ կազմելով 20.1 և 21.6 տոկոս՝ կանխատեսված 22.1 և 24.5 տոկոսի փոխարեն: Ինչպես նախորդ տարիներին, այս տարիներին ևս բյուջեի եկամուտների գերակշիռ մասը ապահովվել է հարկային եկամուտների հաշվին: Ծախսերի կառուցվածքում տեղի ունեցած հիմնական փոփոխություններից, մասնավորապես, կարելի է նշել սոցիալական հատվածի ծախսերի կշռի ավելացումը:

156. ՀՆԱ-ի բարձր աճը չի ուղեկցվել **հարկային եկամուտների** նմանատիպ աճով: Հարկեր/ՀՆԱ հարաբերակցությունը 2003-2005 թթ. կազմել է 17 տոկոս՝ 0.2 տոկոսային կետով զիջելով 2002 թ. ցուցանիշը և 1.8 տոկոսային կետով՝ այդ ժամանակահատվածի համար կանխատեսված ցուցանիշը: Դա հիմնականում պայմանավորված է եղել փաստացի ՀՆԱ-ի՝ ծրագրայինի համեմատ կրկնակի բարձր աճով, որին հարկման կարողությունները անմիջապես ադապտացվել չէին կարող, բացի այդ, տնտեսական աճի զգալի մասը պայմանավորվել է շինարարության ճյուղի աճով, որի մի մասը հարկումից ազատված է, իսկ մնացած մասը՝ հարկային վարչարարության տեսանկյունից՝ դժվար հարկելի: Այս պարագայում, հարկային եկամուտների ավելացման կարևոր աղբյուրներից մեկը միջնաժամկետ հեռանկարում ՀՀ կառավարության կողմից դիտվելու է հարկային վարչարարության շարունակական բարելավումը:

157. Պետական ֆինանսների ոլորտում 2003-2005 թթ. զարգացումների արդյունքում զգալիորեն բարելավվել է **բյուջեի հաշվեկշիռը**՝ պակասուրդ/ՀՆԱ հարաբերակցությունը՝ 2002 թ. 2.5 տոկոսից կրճատվելով, 2005 թ. կազմել է շուրջ 1.7 տոկոս, իսկ 2003-2005 թթ. տատանվել է 1.5 տոկոսի շրջակայքում:

4.2. 2007-2021 թթ. մակրոտնտեսական շրջանակի կանխատեսումներ

158. Աղքատության հաղթահարման և եկամուտների վերաբաշխման հնարավորությունների ընդլայնման հիմնական նախադրյալը շարունակելու է մնալ երկարաժամկետ կայուն տնտեսական աճի ապահովումը: Տնտեսական աճը, մի կողմից, միջնորդավորված զբաղվածության ընդլայնմամբ, հանգեցնելու է աշխատանքային եկամուտների ավելացմանը և, մյուս կողմից, նպաստելով պետական բյուջեի եկամտային հենքի ավելացմանը, ընդարձակելու է պետության կողմից վարվող՝ եկամուտների վերաբաշխման քաղաքականության հնարավորությունները:

159. Հաշվի առնելով ՀՀ տնտեսության նախորդ տարիների զարգացումները, դրանք պայմանավորող գործոնների վարքագիծը, ինչպես նաև տնտեսության ինստիտուցիոնալ հենքի ուժեղացմանն ուղղված բարեփոխումների ընթացքը, կանխատեսվում է, որ առաջիկա տասնհինգ տարիների ընթացքում ՀՀ տնտեսությունը կշարունակի զարգանալ կայուն տեմպերով՝ միջինում տարեկան ապահովելով մոտ 7 տոկոս աճ:

160. 1994 թվականից սկսած, մինչ այժմ, ՀՀ տնտեսությունն անընդհատ աճել է՝ միջին տարեկան կտրվածքով ապահովելով 8.5 տոկոս աճի ցուցանիշ: Ընդ որում, վերջին հինգ տարիներին տնտեսության աճն արագացել և կազմել է տարեկան միջին 12.2 տոկոս: Չնայած այն հանգամանքին, որ 2006-2011 թթ. ՀՆԱ աճը փոքր-ինչ կզիջի վերջին հինգ տարիների միջին ցուցանիշին, այդուհանդերձ, դեռևս կրնորոշվի բավականին բարձր ցուցանիշներով: Նշված զարգացումների համատեքստում 2007 թ. ՀՆԱ իրական մակարդակը 1994 թվականի համեմատ կեռապատկվի՝ գերազանցելով 1990 թվականի մակարդակը մոտ 50 տոկոսով: Միևնույն ժամանակ, անվանական ՀՆԱ-ի միջին տարեկան 10 տոկոս աճի արդյունքում, 2021 թվականին, 2005 թ. համեմատ, բնակչության մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ն ավելի քան կհնգապատկվի:

Աղյուսակ 4.1. ԱՀՌԾ մակրոտնտեսական շրջանակը. հիմնական ցուցանիշների կանխատեսում

Ցուցանիշներ	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2015	2018	2021
	Փաստ.	Նախն.	Կանխատեսում							
	%՝ ՀՆԱ նկատմամբ, եթե այլ նշում չկա									
Ազգային եկամուտ և զներ										
Իրական ՀՆԱ, % փոփ.-ը նախորդ տարվա նկատմամբ	14.0	13.2	13.5	10.0	9.4	8.3	7.0	6.0	5.8	5.4
Համախառն ներքին արդյունք, մլրդ դրամ	2,244	2,657	3,143	3,596	4,091	4,608	5,078	7,318	9,507	12,220
Համախառն ներքին արդյունք, մլն ԱՄՆ դոլար	4,903	6,387	8,804	10,733	12,212	13,754	15,158	21,414	27,405	34,703
ՀՆԱ 1 շնչի հաշվով, ԱՄՆ դոլար	1,523	1,981	2,725	3,311	3,753	4,208	4,615	6,406	8,119	10,226
ՍԳԻ (միջին), % փոփ. նախորդ տարվա նկատմամբ	3.2	4.6	4.2	4.0	4.0	4.0	3.0	3.0	3.0	3.0
Փոխարժեք (միջին), դրամ/ԱՄՆ դոլար	457.7	416.0	357.0	335.0	335.0	335.0	335.0	341.8	346.9	352.1
Ներդրումներ և խնայողություններ										
Ներդրումներ	29.7	33.4	35.2	33.6	32.4	31.9	31.3	29.2	27.2	27.2
Համախմբված բյուջե	3.7	4.2	4.7	4.9	4.4	3.9	3.8	4.0	3.8	3.8
Այլ	26.0	29.1	30.5	28.7	28.0	27.9	27.5	25.2	23.4	23.4
Ազգային խնայողություններ	25.7	29.5	30.8	28.9	27.3	26.1	26.5	25.8	25.2	25.8
Համախմբված բյուջե	1.6	2.7	2.7	1.8	2.1	1.6	1.6	2.0	2.0	2.5
Այլ	24.1	26.9	28.1	27.1	25.3	24.5	24.9	23.7	23.2	23.3
Հարկարյուցեության հատված										
Համախմբված բյուջե										
Ընդամենը եկամուտներ և շնորհներ	20.3	20.0	19.7	21.4	21.6	21.6	21.7	22.2	23.4	24.5
որից՝ հարկային եկամուտներ	17.6	17.6	18.2	19.8	20.2	20.5	20.7	20.9	22.1	23.3
շնորհներ	0.5	0.6	0.5	1.0	0.8	0.6	0.5	0.2	0.2	0.1
Ընդամենը ծախսեր	22.2	21.5	21.9	24.3	23.9	24.0	24.1	25.2	26.2	26.6
Ընթացիկ ծախսեր	18.0	16.6	16.5	18.7	18.9	19.5	19.7	20.7	21.9	22.4
Կապիտալ ծախսեր	3.7	4.2	4.7	4.9	4.4	3.9	3.8	4.0	3.8	3.7
Հաշվեկշիռ (հաշվեզրման սկզբունքով)	-1.9	-1.5	-2.2	-2.8	-2.3	-2.4	-2.4	-2.4	-2.3	-1.7
Արտաքին հատված										
Արտահանում	26.6	21.4	18.0	17.3	17.4	17.1	18.4	21.0	22.8	24.1
Ներմուծում	39.8	36.0	35.0	33.0	32.7	32.2	31.9	31.3	30.7	30.6
Ընթացիկ հաշիվ	-3.9	-3.8	-4.4	-4.7	-5.1	-5.7	-4.8	-3.4	-2.0	-1.3

161. Հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշների գծով կանխատեսվում են հետևյալ զարգացումները (տե՛ս Աղյուսակ 4.1)⁵⁴.

- (i) **Իրական հատված:** ՀՆԱ-ն կանխատեսվող ժամանակահատվածում ունենալու է աճի միտում, որի տեմպերը՝ մինչև 2011 թվականը, 2005 թ. համեմատ, թեև նվազելու են, սակայն մնալու են բարձր՝ կազմելով միջինում տարեկան 10.2 տոկոս: 2012-2021թթ. տնտեսական աճի տեմպերը հարաբերականորեն կայունանալու են 6 տոկոսի շրջակայքում: Այս զարգացումները տեղի են ունենալու ներկայումս ձևավորված իրական ՀՆԱ աճի բավականին բարձր մակարդակի և ՀՆԱ ճյուղային կառուցվածքում կանխատեսվող հետևյալ փոփոխությունների արդյունքում. մինչև 2011 թվականը ՀՆԱ ճյուղային կառուցվածքում, աճող պահանջարկի գործոններով պայմանավորված, շարունակելու է առաջնորդող դեր ունենալ և տնտեսական աճի շարժիչ ուժը լինել տնտեսության ոչ արտահանելի հատվածը, մասնավորապես՝ կապիտալ շինարարության և ծառայությունների ոլորտները: 2012 թվականից սկսած՝ տնտեսության զարգացման շարժիչ ուժն աստիճանաբար կտեղափոխվի կապիտալ և գիտական պոտենցիալի մեծացման հենքի վրա հիմնված ճյուղեր: Այլ խոսքով՝ տնտեսական աճը առաջիկա 5-6 տարիների ընթացքում լինելու է պահանջարկի աճով պայմանավորված, իսկ դրանից հետո աստիճանաբար առաջատար են լինելու բարձր արտադրողականություն ունեցող ոլորտները:
- (ii) **Սպառողական զների** շարժընթացը կանխատեսվող ողջ ժամանակահատվածում գտնվելու է ՀՀ ԿԲ վերահսկողության ներքո, և ՍԳԻ աճը կազմելու է միջին հաշվով տարեկան 3 տոկոս: Դրան նպաստելու է ՀՀ ԿԲ նոր՝ գնաճի նպատակադրման ռազմավարությունը, ինչը գնաճի կառավարման գործընթացում, նախորդ ռազմավարության համեմատ, ավելի ճկուն է:
- (iii) **ՀՆԱ-ի ծախսային կառուցվածքում** ներդրումների մասնաբաժինը առաջիկա տասնհինգ տարիների ընթացքում կմնա բարձր մակարդակի վրա՝ 27-33 տոկոս: Միաժամանակ կանխատեսվում է, որ միջին ժամկետ հեռանկարում, ներդրումների կառուցվածքում գերակշռելու է ոչ արտադրական նշանակության կապիտալ շինարարությունը (հատկապես բնակարանային շինարարությունը)՝ արտացոլելով վերը նշված ՀՆԱ ճյուղային զարգացումների միտումը: Հեռանկարում, ներդրումների կառուցվածքում աստիճանաբար կսկսեն գերակշռել արտադրական նշանակության կապիտալ ներդրումները, իսկ պետության մասնակցությունը կապիտալ շինարարությանը հետզհետե կնվազի՝ այնուհանդերձ մնալով բավականին բարձր մակարդակի վրա:
- (iv) **Համախմբված բյուջեի ցուցանիշների** կանխատեսման հիմնական ուղեցիղը եղել է հարկային եկամուտների աճի ապահովումը (հիմնականում՝ ի հաշիվ հարկային վարչարարության արդյունավետության բարձրացման), պետական բյուջեի պակասուրդի աստիճանական կրճատումը և պարտքի կայունության ապահովումը: Բյուջեի հարկային եկամուտներ / ՀՆԱ հարաբերակցությունը տարեկան կավելանա 0.4 տոկոսային կետով: Ընդ որում, հարկային մուտքերի կառուցվածքում կլինեն որոշակի տեղաշարժեր. ուղղակի հարկատեսակներից մուտքերի կշիռը աստիճանաբար կաճի (ի հաշիվ անուղղակի հարկերի կշիռի նվազման)՝ արտացոլելով տնտեսության զարգացման արդյունքում բնակչության և տնտեսավարող սուբյեկտների եկամուտների աստիճանական աճի ազդեցությունը:

⁵⁴ Մակրոտնտեսական ցուցանիշների կանխատեսման ընդհանուր մեթոդաբանությունը և որոշ ցուցանիշների կանխատեսման տնտեսամաթեմատիկական մոտեցումները ներկայացված են հավելված 1-ում:

Այս գնահատականների ներքո, հարկեր/ՀՆԱ ցուցանիշը 2021 թվականին կկազմի մոտ 24.5 տոկոս՝ 2005 թ. փաստացի 17.6 տոկոսի փոխարեն, իսկ ծախսեր/ՀՆԱ հարաբերակցությունը կաճի ավելի ցածր տեմպերով՝ 2021 թվականին կազմելով 26.6 տոկոս՝ 2005 թ. փաստացի 22.2 տոկոսի փոխարեն: Այս համապատկերում բյուջեի պակասուրդը (ՀՆԱ նկատմամբ) կտատանվի 2-2.5 տոկոսի շրջանակներում և չի վտանգի պետական պարտքի կայունության ցուցանիշները⁵⁵:

- (v) **Ղրամավարկային հատվածի ցուցանիշների** կանխատեսման հիմնական ուղենիշը եղել է գնաճը մինչև 3 տոկոս նպատակային միջակայքում պահպանելու, ինչպես նաև տնտեսության մյուս հատվածների կանխատեսումներից բխող՝ փողի նկատմամբ պահանջարկի բավարարման անհրաժեշտությունը: Այս պայմաններում, նախատեսվել է ֆինանսական միջնորդության մակարդակի որոշակի աճ, որը հանգեցնելու է փողի շրջապտույտի արագության անկմանը և մոնետիզացիայի մակարդակի մեծացմանը: Ընդ որում, սպասվում է, որ ներկայումս դրսևորվող տնտեսության դրամայնացման երևույթի շարունակականության պարագայում առաջանցիկ աճ կունենա փողի դրամային մասի նկատմամբ պահանջարկը: Տնտեսության փողայնացման ցուցանիշը 2021 թ. կհասնի մինչև 33.8 տոկոսի, իսկ դրամայնացման ցուցանիշը՝ 29.8 տոկոսի⁵⁶: Միևնույն ժամանակ, կկրճատվի դրանց միջև եղած տարբերությունը՝ 2005 թ. 6.2 տոկոսային կետից 2021 թ. հասնելով 4.0 տոկոսային կետի:
- (vi) **Արտաքին հատվածի** զարգացումները կրելու են հիմնականում ներքին տնտեսության զարգացումների և կառուցվածքային տեղաշարժերի, ինչպես նաև միջազգային տնտեսությանը ՀՀ տնտեսության ինտեգրման գործընթացի ազդեցությունը: Այս համատեքստում կանխատեսվում է, որ երկրի արտաքին բացվածությունը՝ հաշվարկված որպես ՀՆԱ-ում ապրանքների և ծառայությունների շրջանառության (արտահանման և ներմուծման հանրագումար) հարաբերակցություն, կանխատեսվող ժամանակահատվածի ընթացքում ունենալու է աճի միտում՝ 2007 թ. կանխատեսվող 50.2 տոկոսից 2021 թ. հասնելով մինչև 54.4 տոկոսի: Միևնույն ժամանակ, առաջիկա 2-3 տարիներին ապրանքների և ծառայությունների հաշվեկշռի բացասական մնացորդը ՀՆԱ նկատմամբ մինչև 2010 թվականը, 2005 թ. համեմատ, փոքր-ինչ կխորանա (մոտ 2 տոկոսային կետով) և կկազմի 15.2 տոկոս: Այս զարգացումները պայմանավորված կլինեն բնակչության եկամուտների և ներդրումային ապրանքների նկատմամբ պահանջարկի բարձր աճով: 2012- 2021 թթ. ընկած ժամանակահատվածում նշված ցուցանիշը տարեցտարի կբարելավվի (2021 թ. կազմելով 6.5 տոկոս)՝ արտացոլելով տնտեսության ավելի արտադրողական ճյուղերի, հետևաբար, նաև մրցունակ ապրանքների և ծառայությունների արտահանման աճի բարձր տեմպերի ազդեցությունը: Կանխատեսվում է, որ ընթացիկ հաշվի պակասուրդ/ՀՆԱ հարաբերակցությունը կունենա գրեթե նույն վարքագիծը, որը բնորոշ է լինելու ապրանքների և ծառայությունների հաշվեկշռի ցուցանիշին: Այն է՝ մինչև 2010 թ., 2005 թ. համեմատ, ընթացիկ հաշվեկշիռը փոքր-ինչ կվատթարանա՝ 2010 թ. կազմելով ՀՆԱ 5.7 տոկոսը, այնուհետև, հաշվեկշիռը կայունորեն կբարելավվի և 2021 թ. կկազմի ՀՆԱ 1.3 տոկոսը:

---

⁵⁵ Նշենք, որ կանխատեսման ողջ ժամանակահատվածի ընթացքում պետական հատվածի ցուցանիշները (պակասուրդ/ՀՆԱ և արտաքին պարտք/ՀՆԱ), ինչպես նաև գնաճը գտնվելու են Մասստրիխտի չափանիշների շրջանակում:

⁵⁶ Տնտեսության դրամայնացումը ներառում է կանխիկ դրամի և դրամային ավանդների հանրագումարի հարաբերությունը ՀՆԱ-ին, իսկ փողայնացումը՝ նաև արտաբժութային ավանդները:

162. **Տնտեսության ճյուղերի** զարգացումների կանխատեսումները կատարվել են՝ 2006-2021 թթ. ժամանակահատվածը պայմանականորեն բաժանելով երկու մասի, քանի որ այդ ժամանակահատվածներում ճյուղային զարգացումներն ունենալու են տարբեր ուղղվածություն: Միաժամանակ նշենք, որ կանխատեսվող ողջ ժամանակահատվածում ՀՆԱ-ի կառուցվածքը ենթարկվելու է էական փոփոխությունների: Այսպես, 2006-2011 թթ. շարունակվելու է ՀՀ տնտեսության ներկայիս զարգացումներին բնորոշ պահանջարկի աճով պայմանավորված ՀՆԱ աճի դրսևորումը: Այս պարագայում տնտեսության ճյուղային կառուցվածքում շարունակվելու են առաջնորդող տեղ զբաղեցնել շինարարության և ծառայությունների ոլորտները, որոնց առաջարկի աճը հիմնականում արձագանքում է տնտեսությունում ձևավորվող պահանջարկին, իսկ վերջիններիս արտադրողականության աճը երկարաժամկետ հեռանկարում սահմանափակ է⁵⁷:

163. 2011-2021 թթ. նշված միտումները որոշակիորեն փոխվելու են, ինչը պայմանավորվելու է մի շարք կառուցվածքային գործոններով: Նախ, շինարարության և ծառայությունների ոլորտների աճի բարձր տեմպերը զսպվելու են՝ այդ ոլորտներում արտադրողականության աճի պոտենցիալի սահմանափակ լինելու հանգամանքով: Երկրորդ, այդ ոլորտների աճը հանգեցնելու է ՀՀ-ում աշխատավարձերի մակարդակի բարձրացման, որի պարագայում կարելի է ակնկալել սեզոնային աշխատանքի մեկնած ՀՀ քաղաքացիների վերադարձ հանրապետություն, ինչն իր հերթին ազդելու է արտերկրից եկող տրանսֆերտների ծավալների վրա (նշենք, որ ՀՀ դրամական փոխանցումներ կատարող անձանց 30.6 տոկոսը սեզոնային աշխատողներն են⁵⁸): Մյուս կողմից, նախորդ տարիներին կատարված արտադրական նշանակության կապիտալ ներդրումները աստիճանաբար հետ կբերեն կատարված ծախսերը՝ արտադրողականության աճի միջոցով, որի արդյունքում աստիճանաբար կարագանա տնտեսության, մասնավորապես՝ արդյունաբերության, ինչպես նաև այլ կապիտալատար ճյուղերի զարգացումը: Դրա հետ մեկտեղ, կապված արդյունաբերությանը սպասարկող ծառայությունների նկատմամբ պահանջարկի աճի, ինչպես նաև տնտեսության զարգացմանը զուգահեռ վերջինիս կառուցվածքի բարդացման հետ, ծառայությունների ավելացված արժեքի աճի բարձր տեմպերը կպահպանվեն: Վերը նշվածի ներքո կանխատեսվում են հետևյալ զարգացումները.

- (i) 2006-2011 թթ. **արդյունաբերությունում** ստեղծված ավելացված արժեքի աճի միջին տեմպը կզիջի ՀՆԱ աճի տեմպերին և կլինի բավականին ցածր՝ տարեկան 4.8 տոկոս: Արդյունքում, այդ ժամանակահատվածում ճյուղի ավելացված արժեքի կշիռը ՀՆԱ-ում կնվազի՝ 18.8 տոկոսից մինչև 12.0 տոկոս: Այնուհետև, 2011-2021 թթ. այս ոլորտի աճը կսկսի արագանալ (միջինում տարեկան 6 տոկոս) և հեռանկարում կգերազանցի ՀՆԱ միջին տարեկան աճը: Այս միտումները կդրսևորվեն ճյուղում կատարվող ներդրումների արդյունքում՝ արտադրողականության աճի տեմպերի արագացման զուգակցումով: Վերջինիս միջին ցուցանիշը առաջանցիկ կլինի տնտեսության մյուս ճյուղերի արտադրողականությունների փոփոխության միջին ցուցանիշներից և կկազմի շուրջ 7.4 տոկոս:
- (ii) Հաշվի առնելով **գյուղատնտեսության** յուրահատկությունները՝ կանխատեսվող ողջ ժամանակահատվածում գյուղատնտեսության աճի բարձր տեմպեր չեն

⁵⁷ Այս մասին են վկայում նաև ռեգրեսիոն վերլուծության արդյունքում ստացված գնահատականները, ըստ որի՝ շինարարության և ծառայությունների ոլորտները մեծամասամբ պայմանավորվում են արտերկրից դրամական փոխանցումների ծավալներով (մասնավոր տրանսֆերտներով): Ավելի մանրամասը՝ տես Հավելված 1:

⁵⁸ Աղբյուրը՝ ՀՀ ԿԲ վիճակագրության վարչության «2005 թ. ՀՀ տնային տնտեսությունների կողմից արտերկրներից ստացված դրամական փոխանցումների իրական ծավալների գնահատմանն ուղղված հարցման արդյունքների ամփոփում և վերլուծություն»:

ակնկալվում՝ 2006-2021 թթ. ոլորտի ավելացված արժեքը կաճի տարեկան 3.5 տոկոս միջին տեմպով:

- (iii) 2006-2011 թթ. **շինարարությունում** ստեղծված ավելացված արժեքի աճը կկազմի միջին տարեկան կտրվածքով մոտ 15.1 տոկոս, իսկ ոլորտի մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում կտատանվի ՀՆԱ շուրջ 25 տոկոսի շրջակայքում: 2011 թվականից սկսած՝ ոլորտի աճի տեմպերն էապես կդանդաղեն՝ 2018-2021 թթ. կայունանալով տարեկան 5-6 տոկոսի շրջակայքում, իսկ ճյուղի կշիռը ՀՆԱ-ում 2021 թ. կկազմի մոտ 24 տոկոս:
- (iv) 2006-2021 թթ. **ծառայությունների** ոլորտի ավելացված արժեքը շարունակելու է աճել բարձր տեմպերով՝ միջին հաշվով տարեկան 8.9 տոկոսով: Արդյունքում, այս ոլորտի մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում 2021 թվականին, 2005 թվականի համեմատ, կավելանա շուրջ 6.5 տոկոսային կետով՝ կազմելով շուրջ 41 տոկոս:

164. ԱՀՌԾ-ի մակրոտնտեսական շրջանակով նախատեսվող զարգացումները՝ ըստ տնտեսության հիմնական ոլորտների, ներկայացվում են Աղյուսակ 4.2-ում:

Աղյուսակ 4.2. Տնտեսության ոլորտների զարգացման հիմնական ցուցանիշների կանխատեսում

Ցուցանիշներ	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2015	2018	2021
	Փաստ.	Նախմ.	Կանխատեսում							
ՀՆԱ ճյուղային կառուցվածք	<i>ընթացիկ գներով՝ միլիարդ դրամ</i>									
Արդյունաբերություն	422	423	442	478	517	559	607	855	1 123	1 482
Գյուղատնտեսություն	422	478	537	576	617	660	714	959	1 134	1 315
Շինարարություն	487	677	841	936	1 038	1 155	1 247	1 797	2 218	2 965
Ծառայություններ	723	875	1 041	1 248	1 503	1 753	1 986	2 901	3958	5003
Զուտ անուղղակի հարկեր	190	204	281	358	417	480	524	807	1074	1455
ՀՆԱ	2 244	2 657	3 143	3 596	4 091	4 608	5 078	7318	9507	12220
ՀՆԱ ճյուղային կառուցվածքը	<i>տոկոս՝ ՀՆԱ նկատմամբ</i>									
Արդյունաբերություն	18.8	15.9	14.1	13.3	12.6	12.1	12.0	11.7	11.8	12.1
Գյուղատնտեսություն	18.8	18.0	17.1	16.0	15.1	14.3	14.1	13.1	11.9	10.8
Շինարարություն	21.7	25.5	26.8	26.0	25.4	25.1	24.6	24.6	23.3	24.3
Ծառայություններ	32.2	32.9	33.1	34.7	36.7	38.0	39.1	39.6	41.6	40.9
Զուտ անուղղակի հարկեր	8.5	7.7	9.0	10.0	10.2	10.4	10.3	11.1	11.3	11.9
ՀՆԱ	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Աճը՝ ըստ հիմնական ճյուղերի	<i>փոփոխությունը նախորդ տարվա նկատմամբ՝ տոկոս</i>									
Արդյունաբերություն	7.4	-0.9	2.0	5.0	5.0	5.0	5.5	6.0	6.5	6.5
Գյուղատնտեսություն	11.2	0.4	7.0	4.0	4.0	4.0	5.0	4.0	2.0	2.0
Շինարարություն	35.1	37.1	24.8	9.1	7.0	7.4	4.9	7.2	5.4	8.6
Ծառայություններ	10.8	12.9	10.0	9.0	8.5	8.5	8.5	8.6	9.0	8.0
Զուտ անուղղակի հարկեր	10.5	4.3	32.2	22.4	11.9	10.8	5.9	4.0	3.0	3.0
ՀՆԱ	14.0	13.2	13.5	10.0	9.4	8.3	7.0	6.0	5.8	5.4

165. Տնտեսական աճի տեմպերի նման բարձր ցուցանիշների պահպանումը, բնականաբար, չի կարող կրել իներցիոն բնույթ: Դա, անհրաժեշտաբար, պայմանավորված է լինելու նաև տնտեսության ինստիտուցիոնալ հենքի ամրապնդման և հիմնարարների որակի բարձրացմանն ուղղված մի շարք կառուցվածքային միջոցառումների իրականացմամբ, ինչպիսիք են, մասնավորապես՝ ներդրումային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացումը, արտահանման ճյուղերում արտադրողականությանը, հետևաբար և մրցունակության բարձրացմանը նպաստող գործողությունները, ինչպես նաև կրթության և գիտության ներուժի մեծացմանն ուղղված՝ այդ ոլորտի ինստիտուտների զարգացումը:

---

5. Տնտեսական զարգացման ռազմավարությունը

5.1. Կառավարության տնտեսական զարգացման քաղաքականության հիմնական գերակայությունները և տնտեսական բարեփոխումների գերակա ուղղությունները

166. Կայուն և բարձր տեմպերով տնտեսական զարգացման շարունակությունը 2008-2021թթ⁵⁹. ընթացքում՝ դրա որակի անընդհատ բարձրացմամբ, հանդիսանում է Կառավարության տնտեսական քաղաքականության հիմնական նպատակը: Այդ նպատակին հասնելու համար Կառավարությունը կշարունակի և կխորացնի տնտեսության ազատականացումը՝ միևնույն ժամանակ պահպանելով ձեռք բերած մակրոտնտեսական կայունությունը:

167. 2008-2021թթ. բարձր տեմպերով տնտեսական աճն ապահովելու և դրա որակը անընդհատ բարձրացնելու նպատակին հասնելու համար Կառավարության տնտեսական քաղաքականության հիմնական գերակայությունները կլինեն.

- Տնտեսական գործունեության ազատության և տնտեսական մրցակցության հավասար պայմանների ապահովումը բոլորի համար՝ համապատասխան հակամենաշնորհային և մրցակցության խրախուսման քաղաքականության, ինչպես նաև երկրի ինստիտուցիոնալ արդիականացմանը ուղղված քաղաքականության իրականացման միջոցով:
- Տնտեսության մասնավոր հատվածի առաջանցիկ զարգացման ապահովումը՝ ձեռնարկատիրական միջավայրի որակի անընդհատ բարելավմանը և ՓԲՁ առաջանցիկ զարգացմանը ուղղված քաղաքականության միջոցով:
- Ներքին և արտաքին ներդրումների ծավալների առաջանցիկ աճի և կառուցվածքի բազմազանեցման խրախուսումը՝ ներդրումային միջավայրի որակի անընդհատ բարելավմանը ուղղված քաղաքականության միջոցով:
- Ներքին և արտաքին խնայողությունների տնտեսական զարգացման նպատակների համար օգտագործման արդյունավետության և փոխառու միջոցների հասանելիության աճի խրախուսումը՝ տնտեսության ֆինանսական (ներառյալ բանկային) հատվածի առաջանցիկ զարգացմանը ուղղված քաղաքականության միջոցով:
- Հայաստանի միջազգային մրցունակության մակարդակի անընդհատ բարձրացման ապահովումը՝ աշխատանքի արտադրողականության առաջանցիկ աճի և միավոր աշխատուժի կայուն ցածր արժեքի պահպանման խրախուսման միջոցով:
- Համաշխարհային տնտեսությանը Հայաստանի ինտեգրման աստիճանի անընդհատ ավելացումը՝ արտահանման խրախուսմանը, արտաքին առևտրի պայմանների դյուրինացմանը և տրանսպորտային ծախսերի նվազեցմանը ուղղված տնտեսական քաղաքականության իրականացման միջոցով:
- Տնտեսական զարգացման որակի բարելավումը՝ «գիտելիքների» տնտեսության հիմնական կառույցների ներդրումը ապահովող քաղաքականության միջոցով, որը ուղղված կլինի տեղեկատվական և հեռահաղորդակցության տեխնոլոգիաների,

---

⁵⁹ ԱՀՌ-Ծ կանխատեսումներով՝ 2008-2021 թթ. նախատեսվում է ապահովել միջին տարեկան 6.3% տնտեսական աճ, որից 2008-2015թթ. տնտեսական աճի միջին տարեկան տեմպը պետք է կազմի 7.5%, իսկ 2016-2021թթ.՝ 5.7%:

գիտության և հետազոտությունների, ինչպես նաև մասնագիտական կրթության ոլորտների առաջանցիկ աճի խրախուսմանը և ապահովմանը:

168. Նշված գերակայությունների իրականացման համար կենսական նշանակություն ունի տնտեսական և հասարակական ինստիտուտների որակի և հնարավորությունների անընդհատ աճը, դրանց արդիականացումը և համապատասխանեցումը զարգացած երկրների ստանդարտներին և պահանջներին կամ այլ բառերով՝ երկրի ինստիտուցիոնալ արդիականացման անընդհատ գործընթացի ապահովումը: Այդ գործընթացի հիմքը 2008-2021թթ. կհանդիսանա Հայաստանի օրենսդրության, ինչպես նաև տնտեսական և հասարակական ինստիտուտների քայլ այլ քայլ համապատասխանեցումը ԵՄ պահանջներին և ստանդարտներին ԵՀԶ⁶⁰ շրջանակներում, որը նույնպես հանդիսանում է Կառավարության տնտեսական քաղաքականության հիմնական գերակայություններից մեկը 2008-2021թթ. համար:

Աղյուսակ 5.1. ԵԶՎԲ անցումային կարգավիճակի գահատականները 2001 և 2006թթ.

Ցուցանիշներ	2001					2006				
	Հայաստան	ԱՊՀ	Եվրոպա	Միջինը	Առավելագույնը	Հայաստան	ԱՊՀ	Եվրոպա	Միջինը	Առավելագույնը
Մասնավորեցում	3.00	2.47	3.10	2.84	4.00	3.67	2.61	3.50	3.14	4.00
«Փոքր» մասնավորեցում	3.67	3.39	3.87	3.67	4.33	4.00	3.58	4.02	3.84	4.33
Ձեռնարկությունների վերակառուցում	2.00	1.78	2.46	2.16	3.33	2.33	1.83	2.92	2.45	3.67
Գների ազատականացում	4.33	3.70	4.17	3.98	4.33	4.33	3.72	4.23	4.02	4.33
Առևտրի և արտադրության փոխանակման ազատականացում	4.00	3.14	4.02	3.65	4.33	4.33	3.39	4.16	3.85	4.33
Մրցակցության քաղաքականություն	2.00	1.92	2.27	2.11	3.00	2.33	1.92	2.58	2.30	3.67
Բանկային բարեփոխումներ	2.33	1.83	2.92	2.45	4.00	2.67	2.31	3.38	2.91	4.00
Արժեթղթերի շուկա և ոչ բանկային ֆինանսական հաստատություններ	2.00	1.78	2.27	2.06	3.67	2.00	2.31	2.73	2.38	4.00
Ենթակառուցվածքային ընդհանուր բարեփոխումներ	2.33	1.78	2.65	2.28	3.67	2.33	1.94	2.85	2.46	3.67
Հեռահաղորդակցություն	2.33	2.14	3.10	2.68	4.00	2.67	2.42	3.35	2.94	4.33
Երկաթգիծ	2.00	1.92	2.73	2.37	4.00	2.00	2.00	2.94	2.52	4.33
Էներգետիկա	3.33	2.17	2.81	2.56	4.00	3.33	2.44	3.19	2.88	4.00
Ճանապարհային տնտեսություն	2.33	1.67	2.48	2.14	3.33	2.33	1.69	2.60	2.22	4.00
Ջուր և ջրահեռացում	2.00	1.53	2.87	2.29	4.00	2.00	1.67	3.00	2.41	4.00
Բարեփոխումների ընդհանուր համաթիվ	2.69	2.23	2.98	2.66	3.86	2.88	2.42	3.25	2.88	4.05

Աղբյուրը՝ Transition Report, EBRD 2006: ԱՊՀ՝ առանց Հայաստանի և ներառելով Մոնղոլիան:

⁶⁰ Եվրոպական հարևանության քաղաքականություն, որի մեջ Հայաստանը, Հարավային Կովկասի այլ հանրապետությունների հետ միասին, ընդգրկվել է 2004թ. հունիսից: Հայաստանի համար ԵՀԶ շրջանակում գործողությունների ծրագիրը 2007-2012թթ. համար հաստատվել է 2006թ. նոյեմբերին, իսկ ԵՄ ինտեգրմանն ուղղված ԳՀՀ իրականացման 2006-2009 թթ. Ազգային ծրագիրը՝ 2006թ. մայիսին:

Աղյուսակ 5.2. ԵԶՎԲ «առաջին» և «երկրորդ» սերնդի բարեփոխումների իրականացման գնահատականները 2001 և 2006 թթ.

Երկրներ	Ընդհանուր			Առաջին սերնդի բարեփոխումներ			Երկրորդ սերնդի բարեփոխումներ		
	2001	2006	2006-2001	2001	2006	2006-2001	2001	2006	2006-2001
Հունգարիա	3.81	3.90	0.10	4.25	4.25	0.00	3.63	3.77	0.13
Էստոնիա	3.67	3.81	0.14	4.25	4.25	0.00	3.43	3.63	0.20
Չեխիայի Հանրապետություն	3.50	3.71	0.21	4.25	4.25	0.00	3.20	3.50	0.30
Լեհաստան	3.62	3.67	0.05	4.08	4.08	0.00	3.43	3.50	0.07
Սլովակիայի Հանրապետություն	3.12	3.57	0.45	4.17	4.25	0.08	2.70	3.30	0.60
Լատվիա	3.19	3.43	0.24	4.00	4.17	0.17	2.87	3.13	0.27
Լիտվա	3.19	3.43	0.24	4.00	4.25	0.25	2.87	3.10	0.23
Բուլղարիա	3.12	3.38	0.26	4.00	4.17	0.17	2.77	3.07	0.30
Խորվաթիա	3.09	3.36	0.26	3.92	4.00	0.08	2.77	3.10	0.34
Ռումինիա	3.12	3.33	0.21	3.92	4.00	0.09	2.80	3.07	0.27
Սլովենիա	3.24	3.26	0.02	3.92	3.92	0.00	2.97	3.00	0.03
Ռուսաստանի Դաշնություն	2.57	2.90	0.33	3.50	3.58	0.08	2.20	2.63	0.43
ՆՀՀ Սակեդոնիա	2.62	2.90	0.29	3.75	4.00	0.25	2.17	2.47	0.30
Ղազախստան	2.67	2.88	0.22	3.58	3.67	0.09	2.30	2.57	0.27
Հայաստան	2.69	2.88	0.19	3.75	4.08	0.33	2.27	2.40	0.13
Վրաստան	2.78	2.86	0.07	4.00	4.08	0.08	2.30	2.37	0.07
Ուկրաինա	2.50	2.74	0.24	3.33	3.67	0.34	2.17	2.37	0.20
Մոլդովա	2.64	2.71	0.07	3.67	3.75	0.08	2.23	2.30	0.07
Ալբանիա	2.55	2.69	0.14	3.92	3.92	0.00	2.00	2.20	0.20
Մոնղոլիա	2.43	2.67	0.24	3.58	3.92	0.33	1.97	2.17	0.20
Բոսնիա և Հերցեգովինա	2.21	2.57	0.36	3.00	3.34	0.34	1.90	2.27	0.37
Սերբիա	1.91	2.55	0.64	2.67	3.42	0.75	1.60	2.20	0.60
Դրոզդաստան	2.33	2.52	0.19	3.92	4.08	0.17	1.70	1.90	0.20
Ադրբեջան	2.24	2.43	0.19	3.17	3.42	0.25	1.87	2.03	0.17
Մոնտենեգրո	1.74	2.38	0.64	2.59	3.42	0.83	1.40	1.97	0.57
Ուզբեկստան	1.98	2.07	0.09	2.50	2.67	0.17	1.77	1.84	0.07
Տաջիկստան	1.83	2.05	0.21	3.25	3.33	0.08	1.27	1.53	0.27
Բելառուս	1.57	1.67	0.10	1.92	2.08	0.17	1.43	1.50	0.07
Թուրքմենստան	1.19	1.19	0.00	1.67	1.67	0.00	1.00	1.00	0.00
ԱՊՀ միջինը	2.23	2.39	0.16	3.17	3.33	0.15	1.85	2.02	0.17
Եվրոպական երկրների միջինը	2.98	3.25	0.27	3.79	3.98	0.19	2.66	2.95	0.29
Անցումային երկրների միջինը	2.66	2.88	0.22	3.53	3.71	0.18	2.31	2.55	0.24

Աղբյուրը՝ Transition Report, EBRD 2006: ԱՊՀ՝ առանց Հայաստանի և ներառելով Մոնղոլիան:

169. Հայաստանի 1994-2007թթ. և հատկապես 2001-2007թթ.⁶¹ արագ աճի հիմնական գրավականներից մեկը այսպես կոչված՝ «առաջին սերնդի» բարեփոխումների հաջող իրականացումն է⁶²: Ինչպես ցույց են տալիս Աղյուսակ 5.1-ի տվյալները, Հայաստանը,

⁶¹ 1994-2006 թթ. անընդհատ տնտեսական աճի արդյունքում ՀՆԱ-ն 2006թ. կազմել է 1990 թ. մակարդակի 136.2%-ը՝ 1993թ. 46.8%-ի փոխարեն, այսինքն՝ 13 տարվա ընթացքում աճել է մոտ 2.9 անգամ: Ընդ որում, 1994-2006թթ. միջին տարեկան տնտեսական աճը կազմել է 8.5%, որից 1994-2000թթ.՝ 5.4%, իսկ 2001-2006թթ.՝ 12.3%, որը ապահովել է ՀՆԱ կրկնապատկումը 6 տարվա ընթացքում:

⁶² Ըստ ԵԶՎԲ՝ «առաջին սերնդի» բարեփոխումների թվին են դասվում մասնավորեցումը և «փոքր» սեփականաշնորհումը, որոնք անցումային երկրներում հանդիսացել են տնտեսության մասնավոր հատվածի ձևավորման հիմնական աղբյուրը, գների և արտաքին առևտրի ու փոխանակման կուրսի ազատականացումը,

համաձայն ԵԶՎԲ բարեփոխումների իրականացման գնահատականների, և 2001 թ., և 2006 թ. համապատասխանել էր գնահատվող 29 անցումային երկրների միջինին:

170. Միևնույն ժամանակ, տարածությունը⁶³ Հայաստանի և Եվրոպական երկրների միջև 2006թ., 2001թ. համեմատ, աճել է՝ 0.29-ից մինչև 0.37: Դա բացատրվում է քննարկվող ժամանակաշրջանում, այսպես կոչված՝ «երկրորդ սերնդի»⁶⁴ բարեփոխումների ավելի դանդաղ ընթացքով, քան եվրոպական անցումային և ԱՊՀ մի շարք երկրներում:

171. Աղյուսակ 5.2-ի տվյալները վկայում են, որ չնայած «առաջին սերնդի» բարեփոխումների առումով Հայաստանը 2006թ. համեմատելի էր ԵՄ-10⁶⁵ երկրների միջինի հետ, առաջին տեղերում էր ԱՊՀ-ում և գերազանցում էր միջին եվրոպական մակարդակը (բոլոր եվրոպական անցումային երկրները) 0.10 կետով, «երկրորդ սերնդի» բարեփոխումները 2001-2006թթ. իրականացվում էին ոչ միայն ավելի դանդաղ, քան եվրոպական երկրներում, այլ նաև ԱՊՀ մի շարք երկրներում, որի արդյունքում այդ ոլորտում Հայաստանը ներկայումս զիջում է ոչ միայն ԵՄ-10 բոլոր երկրներին, այլ նաև Ռուսաստանի Դաշնությանը և Բազախստանին⁶⁶:

172. «Երկրորդ սերնդի» բարեփոխումների՝ նախատեսվածից ավելի դանդաղ իրականացման մասին է վկայում նաև ԱՀՌԾ-1-ի 2006թ. համար նախատեսված տնտեսական բարեփոխումների մի շարք հեռանկիչերին չհասնելը⁶⁷: Մասնավորապես, ԱՀՌԾ-1-ը նախատեսում էր 2006թ. համար հետևյալ հեռանկիչերը՝ ձեռնարկությունների վերակառուցում՝ 3 (փաստացին՝ 2.33), մրցակցության քաղաքականություն՝ 2.4 (փաստացին՝ 2.33), բանկային բարեփոխումներ՝ 3 (փաստացին՝ 2.67), ֆինանսական շուկայի և ոչ բանկային ֆինանսական հաստատությունների բարեփոխումներ՝ 2.5 (փաստացին՝ 2.0) և ենթակառուցվածքների բարեփոխումներ՝ 3 (փաստացին՝ 2.33):

173. Կառավարությունը գիտակցում է, որ երկրի զարգացման ներկայիս փուլում կայուն տնտեսական աճի ապահովումը երկարաժամկետ հեռանկարում և երկրի շարունակական ինստիտուցիոնալ արդիականացումը մեծապես կախված կլինեն «երկրորդ սերնդի» բարեփոխումների նշանակալից արագացումից և հաջող ներդրումից, որոնց իրականացման հաշվին Կառավարությունը համապատասխանաբար նախատեսում է (Աղյուսակ 5.3) 2010թ. գերազանցել եվրոպական անցումային երկրների 2006թ. միջին մակարդակը, 2015թ.՝ գերազանցել Լեհաստանի ներկայիս մակարդակը, իսկ 2021թ.՝ Հունգարիայի ներկայիս մակարդակը:

որոնք ժամանակակից շուկայական տնտեսության հիմքն են հանդիսանում (տե՛ս Transition Report, EBRD 2006):

⁶³ Չափվում է որպես բարեփոխումների ընդհանուր համաթվի (աղյուսակում բերված ոլորտների գնահատականների միջին թվաբանականի) տարբերությունը:

⁶⁴ Ըստ ԵԶՎԲ՝ «երկրորդ սերնդի» բարեփոխումների շարքն են դասվում՝ ձեռնարկությունների վերակառուցումը, մրցակցության խրախուսման քաղաքականությունը, ֆինանսական ոլորտի (ներառյալ՝ բանկային) բարեփոխումները, ենթակառուցվածքային ոլորտների բարեփոխումները (ներառյալ՝ հեռահաղորդակցությունը, երկաթգիծը, էներգետիկան, ճանապարհային և ջրային տնտեսությունները):

⁶⁵ ԵՄ նորանդամ անցումային երկրները:

⁶⁶ Միևնույն ժամանակ, Կառավարությունը կարծում է, որ Հայաստանի «երկրորդ սերնդի», մասնավորապես՝ էներգետիկայի և ջրային տնտեսության բարեփոխումների ԵԶՎԲ գնահատականները հատկապես 2006թ. համար ավելի ցածր են, քան պետք է լինեին, հաշվի առած լայնածավալ բարեփոխումները էներգետիկայի և ոռոգման ոլորտներում, որոնք տեղի են ունեցել 2001-2006թթ. ընթացքում: Չնայած դրան, Կառավարությունը ԱՀՌԾ-2-ի իրականացման ընթացքում օգտագործելու է ԵԶՎԲ բարեփոխումների գնահատման մեթոդաբանությունը՝ համապատասխան գնահատականներ հաշվարկելու համար, որոնք կհանդիսանան ԱՀՌԾ-2-ի տնտեսական քաղաքականության գերակայությունների իրականացման հիմնական հեռանկիչերը:

⁶⁷ Տե՛ս Աղյուսակ 6.8: Երևան, 2003 թ., Աղյուսակ 6.8:

Աղյուսակ 5.3. ԱՀՌԾ- 2-ի «առաջին» և «երկրորդ» սերնդի բարեփոխումների իրականացման հենանիշերը 2008-2021 թթ. համար

	2006	2010	2015	2021
Մասնավորեցում	3.67	4.00	4.00	4.00
«Փոքր» մասնավորեցում	4.00	4.33	4.33	4.33
Չեռնարկությունների վերակառուցում	2.33	3.00	3.67	4.00
Գների ազատականացում	4.33	4.33	4.33	4.33
Առևտրի և տարադրամի փոխանակման ազատականացում	4.33	4.33	4.33	4.33
Մրցակցության քաղաքականություն	2.33	2.67	3.00	3.67
Բանկային բարեփոխումներ	2.67	3.00	3.67	4.00
Արժեթղթերի շուկա և ոչ բանկային ֆինանսական հաստատություններ	2.00	2.67	3.33	4.00
Ենթակառուցվածքային ընդհանուր բարեփոխումներ	2.33	2.67	3.33	4.00
Հեռահաղորդակցություն	2.67	3.00	3.67	4.33
Երկաթգիծ	2.00	2.67	3.33	4.00
Էներգետիկա	3.33	3.67	4.00	4.33
Ճանապարհային տնտեսություն	2.33	2.67	3.33	4.00
Ջուր և ջրահեռացում	2.00	2.67	3.33	4.00
Բարեփոխումների ընդհանուր համաթիվ	2.88	3.26	3.69	4.09

5.2. Տնտեսական մրցակցության հավասար պայմանների ապահովումը

174. Հայաստանի տնտեսության հետազոտությունները⁶⁸ վկայում են, որ միջին և երկարա-ժամկետ հեռանկարում ազատ մրցակցության պաշտպանման ներկայիս անկատար և թույլ համակարգը կարող է հանդիսանալ երկրի կայուն զարգացման և աղքատության հաղթահարմանը միտված տնտեսական աճի հիմնական արգելքներից մեկը: Տնտեսական մրցակցության հավասար պայմանների ապահովումը և պահպանումը զարգացած երկրների ստանդարտներին համապատասխան, ինչպես վկայում է միջազգային (մասնավորապես՝ ԵՄ-10 երկրների) փորձը, բարդ, բազմատարր և երկարաժամկետ գործընթաց է և պայմանավորված կլինի մի շարք ոլորտներում իրականացվող «երկրորդ» սերնդի բարեփոխումների ընթացքով:

175. Այդ բարեփոխումները կվերաբերեն նախ և առաջ՝ ուղղակիորեն մենաշնորհների կարգավորման և մրցակցության պահպանման ոլորտին, որտեղ Կառավարությունը նախատեսում է՝

- համապատասխանեցնել մրցակցության մասին օրենքը ԵՄ ստանդարտներին, մասնավորապես հստակեցնելով միաձուլումներին և ձեռքբերումներին, ինչպես նաև փոխկապված սեփականությամբ ֆինանսական խմբերին վերաբերող դրույթները.
- Էականորեն ուժեղացնել Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի (ՏՄՊՊՀ) ինստիտուցիոնալ կարողությունները և հնարավորությունները, մասնավորապես՝ ապրանքային շուկաների հետազոտության, գերակա դիրքի որոշման, մրցակցությունը սահմանափակող միաձուլումների և ձեռքբերումների բացահայտման, ինչպես նաև սեփական որոշումների արտադատարանական կարգով կիրարկման գործում.
- Էականորեն հեշտացնել, արագացնել և հստակեցնել ՏՄՊՊՀ կողմից հարուցվող գործերի դատական ընթացքը՝ ներառյալ մասնագիտացված դատարանի ձևավորումը:

⁶⁸ The Caucasian Tiger: Sustaining Economic Growth in Armenia. The World Bank, 2007 Ch.2 and 3.

176. Մրցակցության խրախուսման և հավասար պայմանների ապահովման գործում էական է տնտեսության մի շարք՝ ներկայումս այս կամ այն աստիճանի մենաշնորհային ոլորտներում նոր խաղացողների անարգելք մուտքի հնարավորության ապահովումը: Դրան կնպաստեն համապատասխան բարեփոխումները, որոնք ուղղված կլինեն ինչպես երկրի ընդհանուր ինստիտուցիոնալ արդիականացմանը, այնպես էլ տնտեսության առանձին ոլորտներում մուտքի արգելքների վերացմանը և ազատ մրցակցության վերականգնմանը:

177. Բարեփոխումների առաջին խմբին են պատկանում՝

- պետական կառավարման որակի բարձրացումը, ներառյալ՝ կառավարման գործունեության թափանցիկության աստիճանի ավելացումը և վարչական ընթացակարգերի պարզեցումը, որի արդյունքը պետք է լինի այն բնութագրող ցուցանիշների քայլ առ քայլ բարելավումը՝ համաձայն ԱՀՌ-Ծ-2-ի համապատասխան հենանիշերի⁶⁹.
- գործարար և ներդրումային միջավայրի անընդհատ բարելավումը⁷⁰.
- ստվերային տնտեսության քայլ առ քայլ կրճատումը, որը մի շարք բարեփոխումների արդյունք կհանդիսանա, ներառյալ՝ ՓՄՁ զարգացմանը, ֆինանսական միջնորդության խորացմանը և փոխառու միջոցների արժեքի կրճատմանը, ժամանակակից կորպորատիվ կառավարման ստանդարտների ներդրմանը, ինչպես նաև գործարքների օրենսդրական կարգավորման հստակեցմանը և պարզեցմանը ուղղված քաղաքականությունը:

178. Բարեփոխումների երկրորդ խումբը ուղղված է տնտեսության այն ոլորտներին, որտեղ տարբեր պատճառներով նոր խաղացողների մուտքը ներկայումս սահմանափակված է, և նպատակ ունի էականորեն խրախուսելու մրցակցությունը՝ մուտքի սահմանափակումները այդ ոլորտներում վերացնելու և ազատ շուկա ներդնելու միջոցով: Այդ բարեփոխումները նույնպես բաժանվում են երկու խմբի՝

- մենաշնորհների էական սահմանափակումը և ազատ մրցակցության ներդրումը պետության կողմից կարգավորվող արտադրական ենթակառուցվածքի

⁶⁹ Պետական կառավարման որակի բարեփոխումների ընթացքի գնահատման համար ԱՀՌ-Ծ-2-ում կօգտագործվեն Համաշխարհային բանկի կողմից մշակված (տե՛ս Kaucffmann, Kray & Mastruzzi, “Governance Matters III: Governance Indicators for 1996-2002. The World Bank, 2003) և պարբերաբար հրատարակվող՝ պետական կառավարման որակը բնութագրող քանակական գնահատականները աշխարհի մոտ 200 երկրների համար: Մրցակցության խրախուսման և հակամրցակցային վարվելակերպի սահմանափակման համար որոշիչ նշանակություն ունեն 3 ցուցանիշներ՝ քաղաքական կայունությունը, կառավարման արդյունավետությունը և կարգավորման որակը:

⁷⁰ Գործարար միջավայրի բարելավմանը ուղղված քաղաքականության ընթացքի գնահատման համար ԱՀՌ-Ծ-2-ում որպես համապատասխան հենանիշեր կօգտագործվեն Համաշխարհային բանկի կողմից մշակված և պարբերաբար հրատարակվող՝ գործարար միջավայրի (Doing Business տարեկան զեկույցները) պետական կարգավորման որակը և գործարարների՝ դրանց հետ կապված որոշ գործարքային ծախսերը բնութագրող քանակական ցուցանիշները: Գործարար միջավայրը բնութագրող ցուցանիշները արտահայտում են գործարարության, ներառյալ՝ համապատասխան շուկաներ մուտք գործելու, ֆորմալ (օրենսդրորեն սահմանվող) մեխանիզմների և գործարքային ծախսերի համեմատական բարենպաստության աստիճանը: Ի տարբերություն դրանց, երկրի ներդրումային միջավայրը կամ կլիման բնութագրող ցուցանիշները, որոնք զարգացող և անցումային երկրների համար համատեղ մշակվում և հրատարակվում են Համաշխարհային բանկի և ԵԶՎԲ կողմից (BEEPS հետազոտությունները), արտահայտում են ուսումնասիրվող ձեռնարկությունների ընդհանրացված տեսակետները տվյալ երկրում ներդրումներ իրականացնելու հիմնական արգելքների (քաղաքական, օրենսդրության, պետական կառավարման, ներառյալ՝ հարկային և մաքսային ռեժիմները և վարչարարությունը, ենթակառուցվածքային և այլն), ինչպես նաև տարբեր ոլորտներում ձեռնարկությունների գործունեության պայմանների վերաբերյալ:

ուղորտներում, ներառյալ՝ հեռահաղորդակցությունը, էներգետիկան, երկաթգիծը և ավիացիան⁷¹.

- մուտքի սահմանափակումների վերացումը և ազատ շուկայի ձևավորումը պետության կողմից չկարգավորվող առանձին ապրանքների ներմուծման և մեծածախ առևտրի ուղորտներում, որոնք ներկայումս վերահսկվում են մեկ կամ մի քանի փոխկապված ընկերությունների կողմից, հիմնականում հարկային և մաքսային վարչարարության կատարելագործման, տարբեր տեսակի պետական կառույցների հովանավորչական վարվելակերպի սահմանափակման և վերացման, տվյալ ուղորտներում վերագրային հայտնի ընկերությունների մուտքի խրախուսման և ՏՄՊՊՀ ինստիտուցիոնալ կարողությունների ուժեղացման միջոցով:

5.3. Գործարար միջավայրի բարելավումը

179. Վերջին մի քանի տարվա ընթացքում Հայաստանում ձևավորվել է բավականին բարենպաստ գործարար միջավայր: Ինչպես վկայում են Աղյուսակ 5.4-ի տվյալները, Հայաստանը 2006թ. դրությամբ գործարարության միջավայրի ընդհանուր որակով գրավում էր աշխարհում 39-րդ տեղը, ԵԿԱ անցումային երկրների մեջ՝ 6-րդ տեղը, իսկ սեփականության իրավունքների գրանցման հեշտության առումով առաջինն է ԵԿԱ երկրների մեջ և երկրորդը՝ աշխարհում:

Աղյուսակ 5.4. Հայաստանի գործարար միջավայրի որակի գնահատականների համեմատությունը այլ անցումային երկրների գործարար միջավայրի գնահատականների հետ 2006թ.

Երկրներ	Ընդհանուր	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Էստոնիա	17	20	14	156	21	48	33	31	7	29	50
Վրաստան	18	10	11	4	11	48	33	102	64	42	105
Լատվիա	22	30	82	96	85	13	51	20	19	3	64
Լիտվա	26	57	57	124	4	36	83	71	23	18	31
Սլովակիայի Հանրապետություն	32	72	50	75	5	7	98	122	90	50	36
Հայաստան	39	47	73	48	2	36	83	143	118	64	42
Հունգարիա	45	67	87	81	96	26	107	127	45	12	53
Բուլղարիա	46	100	103	57	62	13	33	88	89	90	72
Ռումինիա	48	26	90	145	123	13	33	134	38	37	81
Մոնղոլիա	52	62	43	64	18	68	19	90	168	27	115
Սլովենիա	55	120	62	166	99	68	19	63	69	79	34
Չեխիայի Հանրապետություն	56	91	83	55	54	26	83	113	30	97	108
Ղազախստան	71	57	173	22	72	48	51	44	178	28	100
Լեհաստան	74	129	156	78	81	68	33	125	40	68	88
ՆՀՀ Մակեդոնիա	75	21	76	128	91	48	83	104	72	84	127
Մոնտենեգրո	81	98	113	98	103	84	19	129	113	131	41
Սերբիա	86	90	149	110	115	13	64	121	58	101	103
Մոլդովա	92	81	153	93	46	97	98	111	122	17	82
Ղրղզստան	94	49	152	74	16	68	33	152	177	32	128
Ադրբեջան	96	64	159	80	56	26	107	141	173	30	75
Խորվաթիա	97	93	162	139	99	48	122	43	96	45	78
Բոսնիա և Հերցեգովինա	105	150	150	114	144	13	83	142	53	126	61
Ռուսաստանի Դաշնություն	106	50	177	101	45	156	83	130	155	19	80
Բելառուս	110	119	94	43	94	115	98	178	137	16	69
Ալբանիա	136	123	168	109	82	48	165	118	70	74	178
Ուզբեկստան	138	54	145	67	119	170	107	159	165	48	119

⁷¹ Ավելի մանրամասն տե՛ս ԱՀՌԾ -2-ի համապատասխան բաժիններում:

Ուկրաինա	139	109	174	102	138	68	141	177	120	46	140
Տաջիկստան	153	161	166	125	43	135	176	155	176	23	99
Հայաստանի տեղը	6	6	7	4	1	10	12	23	18	19	5

Համապատասխան թվերը բնութագրում են գործարար միջավայրի համեմատական որակը (երկրի տեղը հետազոտված 178 երկրների մեջ) հետևյալ ոլորտներում՝ 1 – նոր ձեռնարկությունների (ընկերությունների) ստեղծումը, 2 – լիցենզավորման գործընթացները, 3 - զբաղվածության կարգավորումը, 4 – սեփականության իրավունքի գրանցումը, 5 – վարկեր ստանալը, 6 – ներդրողների պաշտպանությունը, 7 – հարկեր վճարելը, 8 – միջազգային առևտրի գործառնությունները, 9 – պայմանագրերի կիրարկումը և 10 – ձեռնարկության լուծարումը: Աղբյուրը՝ “Doing Business – 2008”, WB, 2007:

180. Միևնույն ժամանակ, երկու կարևորագույն ոլորտներում, որոնք բնութագրում են արտաքին առևտրի իրականացման և հատկապես հարկերի վճարման հեշտության աստիճանը, գործարար միջավայրը չի կարելի համարել բարենպաստ: Այդ ցուցանիշներով Հայաստանը ԵԿԱ 28 հետազոտված երկրների մեջ գրավել է համապատասխանաբար 18-րդ և 23-րդ տեղը, որը նաև վկայում է մաքսային և հարկային վարչարարության ներկայիս անբավարար վիճակի մասին: Վիճակը բարվոր չի կարելի համարել նաև պայմանագրերի կիրարկման ոլորտում, որտեղ Հայաստանը 19-րդ տեղում է:

Աղյուսակ 5.5. Հայաստանի և Վրաստանի գործարար միջավայրի որակի գնահատականները 2004-2006թթ.

Ցուցանիշներ	2004		2005		2006	
	Հայաստան	Վրաստան	Հայաստան	Վրաստան	Հայաստան	Վրաստան
Գործարար միջավայրի ընդհանուր որակը	37	112	34	37	39	18
Նոր ձեռնարկությունների ստեղծումը	48	21	46	16	47	10
Լիցենզավորման գործառնությունները	70	152	36	42	73	11
Զբաղվածության կարգավորումը	22	71	41	6	48	4
Սեփականության գրանցումը	6	18	2	16	2	11
Վարկեր ստանալը	76	96	65	48	36	48
Ներդրողների պաշտպանությունը	81	133	83	135	83	33
Հարկերի վճարումը	147	160	148	104	143	102
Միջազգային առևտուրը	113	149	119	95	118	64
Պայմանագրերի կիրարկումը	19	56	18	32	64	42
Ձեռնարկությունների լուծարումը	39	98	40	86	42	105

Աղբյուրը՝ “Doing Business” – WB 2006, 2007, 2008:

181. Աղյուսակ 5.5-ի տվյալները վկայում են Հայաստանում գործարար միջավայրի բարեփոխումների որոշակի դանդաղեցման մասին 2005-2006թթ. ընթացքում՝ նախորդ տարիների համեմատ: Աղյուսակը ցույց է տալիս, որ Հայաստանում 2006թ., 2004թ. համեմատ, նկատելի առաջընթաց է գրանցվել միայն սեփականության գրանցման և վարկերի ստացման ոլորտներում, մինչդեռ այլ ոլորտներում առաջընթաց, ըստ էության, չի եղել, իսկ զբաղվածության կարգավորման, պայմանագրերի կիրարկման և լիցենզավորման ոլորտներում կարգավորումների կոշտացման և բարդացման արդյունքում գրանցվել է էական հետընթաց:

182. Ի տարբերություն Հայաստանի, հարևան Վրաստանում բավականին արագացել են գործարար միջավայրի բարեփոխումները, որոնց արդյունքում, եթե 2004թ. դրությամբ

Հայաստանը նկատելիորեն առաջ էր Վրաստանից 10 ոլորտներից 9-ում, ապա 2006թ. դրությամբ՝ միայն 3 ոլորտում, իսկ մնացած 7 ոլորտում նկատելիորեն հետ էր Վրաստանից:

183. Կառավարությունը, գիտակցելով գործարար միջավայրի որակի նշանակությունը տնտեսության մասնավոր հատվածի կայուն զարգացման, ներդրումների ներգրավման և ստվերային տնտեսության քայլ առ քայլ կրճատման գործում⁷², նախատեսում է ԱՀՌԾ-2-ի գործունեության ժամկետում, հատկապես՝ 2008-2010թթ. էականորեն արագացնել գործարար միջավայրի բարեփոխումները, այն հաշվարկով, որ 2010թ. Հայաստանը մտնի ամենանպաստավոր գործարար միջավայր ունեցող 10 երկրների շարքը՝ հետագայում պահպանելով և ամրապնդելով իր դիրքերը լավագույն տասնյակում:

184. Աղյուսակ 5.6-ում ներկայացված են գործարարության միջավայրի բարելավման 2008-2021թթ. համար ԱՀՌԾ-2-ի հենանիշերը՝ “Doing Business” վերջին տարեկան զեկույցի մեջ մտած բոլոր ցուցանիշների գծով: Հենանիշերը կառուցվել են հաշվի առնելով Հայաստանի ներկա իրավիճակը, ինչպես նաև ԵԿԱ և ՏՀԶԿ այն երկրների փորձը, որոնք 2006թ. գրավել են առաջատար դիրքեր գործարար միջավայրը բնութագրող առանձին ոլորտներում⁷³:

185. Բարեփոխումների շրջանակը, որոնք 2008-2021թթ. ընթացքում պետք է նպաստեն գործարար միջավայրի որակի էական բարելավմանը, վերաբերում է տնտեսության պետական կարգավորման մի շարք ոլորտներին՝ ներառելով օրենսդրական, ընթացակարգային, վարչարարական, ինչպես նաև պետության և գործարար աշխարհի փոխգործության մեխանիզմների փոփոխությունը: Այդ բարեփոխումները հիմնականում ուղղված կլինեն՝

- ընթացակարգերի կրճատմանը և պարզեցմանը,
- դրանց իրականացման համար պահանջվող ժամանակի և ֆինանսական ռեսուրսների քանակի (գործարարական ծախսերի) կրճատմանը,
- գործարարության միջավայրի որակի աճին և ստվերայինության կրճատմանը խոչընդոտող օրենսդրական դրույթների վերացմանը,
- պետական պաշտոնյաների և գործարարների անմիջական շփման նվազեցումը «մեկ կանգառ» կետերի (one-stop shop), էլեկտրոնային կառավարման ներդրման և ընթացակարգերը on-line լայնորեն տեղափոխելու միջոցով:

Բարեփոխումների բաշխումը ժամանակի մեջ հաշվի է առնում համապատասխան ոլորտների բարեփոխման դժվարության, ինչպես նաև ներկայիս իրավիճակի բարենպաստության աստիճանը գործարարության համար:

Աղյուսակ 5.6. ԱՀՌԾ -2-ի գործարար միջավայրի որակի հենանիշերը

	2006	2010	2015	2021
Ընդհանուր տեղը*	39	5	3	3
Նոր ձեռնարկությունների ստեղծումը, տեղը	47	3	3	2
Ընթացակարգերի քանակը	9	3	3	2

⁷² Համաձայն ժամանակակից հետազոտությունների (Doing Business 2004-2008, The Caucasian Tiger: Sustaining Economic Growth in Armenia. The World Bank, 2007)՝ գործարար միջավայրի որակի բարձրացումը, գործարարության պետական կարգավորումների հստակեցման և պարզեցման շնորհիվ էականորեն կրճատում է տնտեսության ֆորմալ հատվածում գտնվելու գործարարային ծախսերը: Միաժամանակ, վարկեր ստանալու, սեփականատերերին պաշտպանելու և պայմանագրերը կիրարկելու հեշտ և արդյունավետ մեխանիզմների առկայությունը նկատելիորեն ավելացնում է ֆորմալ հատվածում գտնվելու գրավչության աստիճանը, որը և տնտեսության ստվերայինության աստիճանի նվազեցման հիմնական նախապայմաններից մեկն է:

⁷³ Օգտագործվել են՝ ԵԿԱ երկրներից՝ Վրաստանի, Սլովակիայի, Մոնղոլիայի, Լատվիայի, Էստոնիայի, իսկ ՏՀԶԿ երկրներից՝ Ավստրալիայի, Նոր Զելանդիայի, ԱՄՆ, Միացյալ Թագավորության, Դանիայի, Լյուքսեմբուրգի և Ճապոնիայի փորձը:

	2006	2010	2015	2021
Տնողությունը, օր	18	7	4	3
Արժեքը, %՝ մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ նկատմամբ	4,8	2,1	2	2
Կանոնադրական կապիտալ, %՝ մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ նկատմամբ	3,1	0	0	0
Լիցենզավորման գործառույթներ, տեղը	73	11	8	7
Ընթացակարգերի քանակը	19	11	10	9
Տնողությունը, օր	116	110	105	100
Արժեքը, %՝ մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ նկատմամբ	411,3	43,1	43	43
Ջրաղվածության կարգավորումը, տեղը	48	4	4	4
Աշխատանքի ընդունելու ինդեքս	33,33	0	0	0
Աշխատանքի ժամերի կոշտության ինդեքս	40	0	0	0
Աշխատանքից ազատելու բարդության ինդեքս	20	0	0	0
Ջրաղվածության կոշտության ինդեքս	31	0	0	0
Աշխատանքից ազատելու արժեքը (աշխատավարձ, շաբաթ)	13	4	4	4
Սեփականության գրանցումը, տեղը	2	2	2	2
Ընթացակարգերի քանակը	3	3	3	3
Տնողությունը, օր	4	4	4	4
Արժեքը, սեփականության նկատմամբ, %	0,4	0,4	0,4	0,4
Վարկեր ստանալը, տեղը	36	3	3	3
Վարկային ինֆորմացիայի ինդեքս	5	6	6	6
Իրավական իրավունքների ինդեքս	5	9	9	9
Վարկային ռեզիստների ծածկույթը (չափահաս բնակչության %)	16,3	25	35	45
Ներդրողների պաշտպանությունը, տեղը	83	9	9	9
Բացահայտման ինդեքս	5	9	9	9
Տնօրենի պատասխանատվության ինդեքս	2	8	8	8
Բաժնետերերի կողմից հարուցված դատական գործերի ինդեքս	8	8	8	8
Ներդրողների պաշտպանության ինդեքս	5	8,33	8,33	8,33
Հարկերի վճարումը, տեղը	143	118	90	78
Վճարումների քանակը	50	34	30	24
Ծախսվող ժամանակը, ժամ	1120	720	600	500
Արժեքը, %՝ մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ նկատմամբ	65,1	41,8	34,8	29
Միջազգային առևտուրը, տեղը	118	19	16	15
Արտահանում, փաստաթղթերի քանակը	7	4	3	3
Արտահանման համար պահանջվող ժամանակը, օր	30	10	8	6
Արտահանման արժեքը (ԱՄՆ \$ մեկ կոնտեյնրի համար)	1165	1000	1000	1000
Ներմուծում, փաստաթղթերի քանակը	8	4	3	3
Ներմուծման համար պահանջվող ժամանակը, օր	24	8	7	6
Ներմուծման արժեքը (ԱՄՆ \$ մեկ կոնտեյնրի համար)	1335	1200	1200	1200
Պայմանագրերի կիրարկումը, տեղը	64	11	9	8
Ընթացակարգերի քանակը	50	30	27	25
Տնողությունը, օր	285	210	195	170
Արժեքը (% պահանջից)	19	19	19	19
Չեռնարկությունների լուծարում, տեղը	42	41	37	31
Արժեքը, %՝ մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ նկատմամբ	4	4	4	4
Ժամանակը, տարի	1,9	1,8	1,7	1,6
Վերականգնման դրույքը, %	42	43	45	50

* Հայաստանի համեմատական դիրքերը ինչպես գործարար միջավայրի ընդհանուր որակի, այնպես էլ առանձին ոլորտների համար հաշվարկվել են 2006թ. դրությամբ՝ օգտագործելով “Doing Business” վերջին գեկույցին կից հրապարակված հատուկ ծրագիրը (simulator, www.doingbusiness.org):

186. 2006թ. դրությամբ նոր ձեռնարկություն (սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերություն) գրանցելու համար Հայաստանում պահանջվել է 9 ընթացակարգ, այն տևել է 18 օր, գրանցման արժեքը կազմել է 38.5 հազար դրամ կամ մեկ շնչին բաժին ընկնող ՀՆԱ-ի 4.8%-ը, նվազագույն կանոնադրական կապիտալի չափը՝ 25 հազար դրամ կամ մեկ շնչին

բաժին ընկնող ՀՆԱ-ի 3.1%-ը⁷⁴: 2008-2010թթ. բարեփոխումները այս ոլորտում ուղղված կլինեն՝

- նվազագույն կանոնադրական կապիտալի ընդհանուր պահանջի վերացմանը⁷⁵,
- կնիք ունենալու պարտադիր պահանջի վերացմանը,
- պետական ռեգիստրի տեղափոխմանը Հարկային պետական ծառայության ենթակայության ներքո և պետական գրանցման, հարկատուի հաշվառման համար ստանալու և վիճակագրական ծառայությունում գրանցվելու ընթացակարգերի միացմանը (հարկային մարմինները կիրականացնեն «մեկ կանգառ» կետի դերը գրանցման գործընթացներում)
- on-line գրանցման փաստաթղթերի լրացման, պետական գրանցման և հարկատուի հաշվառման համար ստանալու տեխնիկական հնարավորությունների ստեղծմանը և քայլ առ քայլ կիրարկմանը՝ սկսած Երևան քաղաքից:

187. 2010թ. հետո բարեփոխումները ուղղված կլինեն գրանցման on-line համակարգի համատարած ներդրմանը, որի հաշվին նախատեսվում է պետական գրանցման ժամկետը հասցնել 2010թ. համար նախատեսված 7 օրից 4 օր՝ 2015թ. և 3 օր՝ 2021թ.՝ նախատեսելով 2015թ. հետո ձեռնարկության անունների գրանցման գործընթացները տեղափոխել հարկային մարմինների իրավասության տակ՝ կրճատելով ևս մեկ ընթացակարգ:

188. 2006թ. դրությամբ լիցենզավորման գործառնությունները (Երևան քաղաքում արտադրական պահեստ կառուցելու օրինակով) բաղկացած են եղել 19 ընթացակարգերից, տևել են միջինը 116 օր և արժեցել են 3.3 միլիոն դրամ կամ մեկ շնչի հաշվով՝ ՀՆԱ 411%-ը⁷⁶: Բարեփոխումները այս ոլորտում ուղղված կլինեն լիցենզավորման արժեքի և գործընթացների քանակի կրճատմանը: 2010 թ. սկսած՝ նախատեսվում է ունենալ 11 ընթացակարգ՝ ներկայիս 19 փոխարեն, մասնավորապես՝ միացնելով առաջին 6 ընթացակարգերը⁷⁷ մեկում և դրանց համար «մեկ կանգառի» կետ սահմանել համապատասխան քաղաքապետարանները՝ վերացնելով առաջին ընթացակարգի համար 2006թ. գործող 3 մլն դրամ վճարը և կրճատելով լիցենզավորման ընդհանուր ժամկետը 6 օրով: 2008-2010թթ. հիմքեր կդրվեն ընթացակարգերի մեծ մասը on-line տեղափոխելու համար, որի հաշվին նախատեսվում է 2021թ. դրությամբ կրճատել ևս երկու ընթացակարգ և գործընթացի ընդհանուր տևողությունը հասցնել 100 օրվա:

⁷⁴ Աշխարհում 2006թ. առաջին տեղը գրավող Ավստրալիայում և 10 տեղը գրավող Վրաստանում (լավագույնը ԵԿԱ երկրներում) պատկերը համապատասխանաբար հետևյալն է՝ ընթացակարգերի քանակը՝ 2 և 5, տևողությունը՝ 2 և 11 օր, արժեքը՝ ՀՆԱ մեկ շնչին՝ 1 և 10%, նվազագույն կանոնադրական կապիտալի պահանջը՝ 0 տոկոս երկու երկրում (2006թ. աշխարհի 76 երկրներում նվազագույն կանոնադրական կապիտալի առկայությունը գրանցման ժամանակ պարտադիր չէր): Հայաստանի վերաբերյալ 2006թ. տվյալները նշված և հետագայում քննարկվող այլ ոլորտների համար վերցված են “Doing Business 2008. Armenia” ՀԲ զեկույցից: Վրաստանին և Ավստրալիային վերաբերող 2006թ. տվյալները վերցված են “Doing Business 2008. Australia” և “Doing Business 2008. Georgia” համապատասխան զեկույցներից:

⁷⁵ Նվազագույն կանոնադրական կապիտալի պահանջը կապալանալի պետության կողմից հատուկ կարգավորման ենթակա ոլորտներում (ֆինանսական հատված, արտադրական ենթակառուցվածքներ և օրենքով սահմանված այլ դեպքերում):

⁷⁶ Աշխարհում 2006թ. երկրորդ տեղը գրավող Նոր Զելանդիայում (լավագույնը OECD երկրներում) և 10 տեղը գրավող Վրաստանում (լավագույնը ԵԿԱ երկրներում) պատկերը համապատասխանաբար հետևյալն է՝ ընթացակարգերի քանակը՝ 7 և 12, տևողությունը՝ 65 և 113 օր, արժեքը՝ ՀՆԱ մեկ շնչի հաշվով՝ 25 և 29%: (Աղբյուրը՝ “Doing Business 2008. New Zealand”): Պետք է նշել, որ Հայաստանը 2005թ. այդ ոլորտում գրավում էր 36-րդ տեղը՝ ամբողջ գործընթացի մոտ 8 անգամ պակաս արժեքով, քան 2006 թ.:

⁷⁷ Ներկայումս գործող ընթացակարգերի մանրամասն նկարագրությունը տես՝ “Doing Business 2008. Armenia” ՀԲ զեկույցի հավելվածում:

189. Նոր Աշխատանքային օրենսգրքի կիրարկումը էականորեն հատակեցրեց աշխատանքային հարաբերությունների կարգավորումը⁷⁸: Սակայն հաշվի առնելով տնտեսության ֆորմալ հատվածում աշխատատեղերի էական ավելացման անհրաժեշտությունը, որը հանդիսանում է Կառավարության տնտեսական քաղաքականության գերակայություններից մեկը, օրենսգրքի մի շարք չափազանց կոշտ դրույթներ ենթակա են փոփոխման՝ աշխատանքի շուկան առավելագույնս ազատականացնելու և աշխատատեղերը տնտեսության սովորական հատվածից ֆորմալ հատված տեղափոխելը խրաբուսելու համար⁷⁹: Մասնավորապես՝ մինչև 2010 նախատեսվում է.

- թույլ տալ ժամանակային աշխատանքային պայմանագրերի օգտագործումը մշտական աշխատանքներ իրականացնողների համար,
- վերացնել ներկայիս գործող սահմանափակումները ժամանակային աշխատանքային պայմանագրերի տևողության վրա⁸⁰,
- վերացնել սահմանափակումները գիշերային աշխատանքի և շաբաթ ու կիրակի օրերը աշխատելու վրա⁸¹,
- վերացնել սահմանափակումները ավելորդ դարձած աշխատողներին աշխատանքից ազատելու վրա⁸²,
- կրճատել աշխատանքից ազատելու արժեքը՝ ներկայիս 13 շաբաթվա աշխատավարձից մինչև 4 շաբաթվա աշխատավարձ:

190. Սեփականության իրավունքի գրանցման հեշտության աստիճանով Հայաստանը 2006թ. զբաղեցնում էր աշխարհում 2-րդ տեղը Նոր Զելանդիայից հետո⁸³: Այդ ոլորտում Կառավարությունը չի նախատեսում ընթացակարգերի քանակի, ժամանակի և գրանցման հարաբերական արժեքի ավելացում:

191. Վարկեր ստանալու հեշտության ոլորտում⁸⁴ Հայաստանը 2006թ. զբաղեցնում էր բավականին բարձր՝ 36-րդ տեղը: Բարեփոխումները այդ ոլորտում պետք է նպաստեն մասնավոր վարկային ռեգիստրների հետագա զարգացմանը և տեղեկատվության

⁷⁸ Աշխարհում 2006թ. երրորդ տեղը գրավող ԱՄՆ-ում (լավագույնը ՏՀԶԿ անդամ երկրներում) և չորրորդ տեղը գրավող Վրաստանում (լավագույնը ԵԿԱ երկրներում) Աղյուսակ 5.5-ի առաջին 4 ինդեքսների արժեքը գրոյական էր, իսկ աշխատանքից ազատելու արժեքը կազմել էր 0 և 4 շաբաթ՝ համապատասխանաբար (աղբյուրը՝ “Doing Business 2008. USA”):

⁷⁹ Նոր Աշխատանքային օրենսգրքի կիրարկմամբ աշխատանքային պայմանների կոշտացումը (“Doing Business” զեկույցի տերմինաբանությամբ՝ աշխատանքի ընդունելու ինդեքսի աճը 2004թ. 0-ից մինչև 33.33՝ 2006թ.) հիմնական պատճառը հանդիսացավ այս ոլորտում Հայաստանի հարաբերական դիրքի վատթարացման համար՝ 2004թ. 22-րդ տեղից 48-րդ տեղը՝ 2006թ.:

⁸⁰ Ներկայումս մեկ անձի հետ կնքվող ժամանակային աշխատանքային պայմանագրի գործողության առավելագույն ժամկետը սահմանված է 60 ամիս՝ ներառյալ վերակնքումները: Նշված երկու սահմանափակումների վերացումը կգրոյացնի աշխատանքի ընդունելու ինդեքսի արժեքը:

⁸¹ Այդ երկու սահմանափակումների վերացումը կգրոյացնի աշխատանքային ժամերի կոշտության ինդեքսի արժեքը:

⁸² Այդ սահմանափակումների վերացումը կգրոյացնի աշխատանքից ազատելու բարդության ինդեքսը: Աղյուսակ 5.5-ում ներկայացված վերջին՝ զբաղվածության կոշտության ինդեքսը, որը հաշվարկվում է որպես նախորդ երեք ինդեքսների միջին թվաբանականը, նույնպես կգրոյանա:

⁸³ 2006թ. Նոր Զելանդիայում սեփականության իրավունքի գրանցումը ներառել է 2 ընթացակարգ, տևել է 2 օր և կազմել է գրանցվող սեփականության արժեքի 0.1%-ը:

⁸⁴ Տվյալ ոլորտը վերաբերում է ոչ թե օգտագործվող վարկային ռեսուրսների ընդհանուր ծավալին և մատչելիությանը, որոնցով Հայաստանը զբաղեցնում է աշխարհում վերջին տեղերից մեկը (2006թ. տնտեսությանը տրամադրված վարկերի ծավալը կազմել է ՀՆԱ ընդամենը 9.17%), այլ բնութագրում է գրավառուների և գրավատուների իրավական պաշտպանվածության և վարկառուների վերաբերյալ տեղեկատվության ծավալի և տարածման աստիճանը:

ընդլայնմանը: Մնանկության, գրավադրմանը և ընկերությունների լուծարմանը վերաբերող օրենսդրության փոփոխությունները ուղղված կլինեն որպես գրավ ծառայող գույքի կազմի և գրավատուների իրավունքների ընդլայնմանը⁸⁵: Մասնավորապես՝ նախատեսվում է.

- մինչև 2010թ. ընդլայնել մասնավոր վարկային ռեզիստրների կողմից տրամադրվող տեղեկատվության կազմը՝ ներառելով առևտրային և ոչ բանկային ֆինանսական կազմակերպությունների կողմից տրամադրվող վարկերի, ծառայություններ մատուցող ընկերություններին վճարների մասին տեղեկատվությունը,
- տնտեսության ֆինանսական հատվածի զարգացմանը համահունչ ընդլայնել չափահաս բնակչության ծածկույթը վարկային ռեզիստրների կողմից՝ 2021թ. դրությամբ հասցնելով այն առնվազն 45%-ի,
- մինչև 2010թ. ստեղծել գրավադրված շարժական գույքի միասնական ռեզիստր և հասանելի դարձնել այնտեղ պարունակվող տեղեկատվությունները բոլոր բանկերի և վարկային կազմակերպությունների համար:

192. Մինչև 2010թ. փոփոխություններ կատարել օրենսդրության մեջ, որոնք ուղղված կլինեն գրավատուների իրավունքների պաշտպանվածության աստիճանը էականապես բարձրացնելուն: Մասնավորապես՝

- տարածել գրավադրման հնարավորությունները բոլոր տեսակի պատրային պարտավորությունների վրա,
- դուրս բերել գրավով ապահովված պահանջները հարկադիր բռնագանձման ենթակա գույքի կազմից,
- վերացնել բոլոր տեսակի սահմանափակումները գրավադրված գույքի արտադատարանական բռնագանձման վրա (վեճերի բացակայության դեպքում),
- էականորեն պարզեցնել գրավի բռնագանձման դատական ընթացակարգերը և կրճատել դրանց ժամկետները:

193. Ներդրողների պաշտպանության համեմատականորեն թույլ մակարդակը Հայաստանում⁸⁶ հանդիսանում է փոքրամասնության պորտֆելային ներդրումների (ներառյալ օտարերկրյա ներդրումները), ինչպես նաև կորպորատիվ կառավարման ներկայիս շատ ցածր մակարդակը պայմանավորող հիմնական գործոններից մեկը: Բացի այդ, ներդրողների պաշտպանության անբավարար մակարդակը նպաստում է սեփականության կենտրոնացմանը և արգելակում է արժեթղթերի շուկայի զարգացումը: ԱՀՌԾ-2-ում նախատեսվող տնտեսական աճի բարձր տեմպերի ապահովման համար տեղական և օտարերկրյա ներդրումների (ներառյալ պորտֆելային ներդրումները) խրախուսումը և դրանց

⁸⁵ Աշխարհում 2006թ. առաջին տեղը գրավող Միացյալ Թագավորությունում և 12-րդ տեղը գրավող Մլովակիայում (լավագույնը ԵԿԱ երկրներում) պատկերը համապատասխանաբար հետևյալն է՝ վարկային տեղեկատվության ինդեքսը՝ 6 և 4, իրավական իրավունքների ինդեքսը՝ 10 և 9, վարկային ռեզիստրների ծածկույթը՝ չափահաս բնակչության՝ 84.6 և 57.2% (աղբյուրը՝ “Doing Business 2008. United Kingdom” և “Doing Business 2008. Slovakia”): Հայաստանում 2006թ. համապատասխան ցուցանիշների արժեքը կազմել էր 5,5 և 16.3%:

⁸⁶ Այս ոլորտը բնութագրում է փոքրամասնություն կազմող սեփականատերերի (ներդրողների) ընկերության ղեկավարության կողմից իրականացվող գործարքների վրա իրավական ներազդելու իրավունքների մակարդակը: Աշխարհում 2006թ. առաջին տեղը գրավող Նոր Զելանդիայում և 19-րդ տեղը գրավող Մոնղոլիայում (լավագույնը ԵԿԱ երկրներում) պատկերը համապատասխանաբար հետևյալն է՝ բացահայտման ինդեքսը՝ 10 և 5, տնօրենի պատասխանատվության ինդեքսը՝ 9 և 8, բաժնետերերի կողմից հարուցվող դատական գործերի ինդեքսը՝ 10 և 6, ներդրողների պաշտպանության ընդհանուր ինդեքսը (նախորդ երեքի միջին քվարանականը)՝ 9,7 և 6,3 (աղբյուրը՝ “Doing Business 2008. New Zealand” և “Doing Business 2008. Mongolia”): Հայաստանում 2006թ. համապատասխան ցուցանիշների արժեքը կազմել էր 5, 2, 8 և 5 և նա զբաղեցրել է 83-րդ տեղը աշխարհում և եղել է 12-րդը ԵԿԱ երկրների մեջ:

ծավալների առաջանցիկ աճը հանդիսանում է Կառավարության տնտեսական քաղաքականության հիմնական գերակայություններից մեկը: Այդ առումով Կառավարությունը կարևորում է ներդրողների պաշտպանության աստիճանի էական ավելացումը մոտակա մի քանի տարիների ընթացքում:

194. Մասնավորապես, մինչև 2010թ. կվերափոխվի ընկերություններին վերաբերող օրենսդրությունը, որտեղ կխստացվեն պոտենցիալ շահերի բախում հանդիսացող գործարքների պարտադիր բացահայտման պայմանները և կավելացվի ընկերության տնօրենի՝ սեփականատերերի նկատմամբ պատասխանատվության աստիճանը շահերի բախում պարունակող գործարքների կնքման դեպքում: Այդ փոփոխությունները՝ դրանց արդյունավետ կիրարկման մեխանիզմների ներդրման հետ մեկտեղ, հնարավորություն կտան բարձրացնելու ներդրողների պաշտպանության ինդեքսի արժեքը ներկայիս 5-ից մինչև 8.33՝ 2010թ.:

195. Հայաստանի գործարար միջավայրի ամենամեծ թուլությունը հարկերի վճարման գործարքային ծախսերի չափազանց բարձր մակարդակն է⁸⁷: Հայաստանի տնտեսության վերջին հետազոտությունները վկայում են, որ հարկերի վճարման բարդության ներկայիս աստիճանը և հարկային վարչարարության ցածր որակը հանդիսանում են տնտեսության սովորականության բարձր և, հետևաբար, հարկահավաքման հնարավորից նկատելիորեն ավելի ցածր մակարդակը պայմանավորող հիմնական գործոններից մեկը⁸⁸:

196. ԱՀՌԾ-2-ի գործողության ընթացքում հարկերի վճարումը հեշտացնելու համար հարկային համակարգի բարեփոխումները նպատակաուղղված կլինեն հարկերի վճարման հաճախականության և դրա վրա ծախսվող ժամանակի կրճատման վրա: Մասնավորապես նախատեսվում է քայլ առ քայլ հրաժարվել ԱԱՀ, շահութահարկի և եկամտահարկի ամսական վճարումներից (կանխավճարներից) և անցնել հարկերի վճարման եռամսյակային սկզբունքին: Բացի այդ, նախատեսվում է տեխնիկական պայմանների պատրաստ լինելուն համահունչ, քայլ առ քայլ անցում կատարել հարկերի հիմնականում on-line վճարման սկզբունքին:

197. Հայաստանի նման փոքր և բաց տնտեսության համար, աշխարհագրական անբարենպաստ դիրքի և դրանով պայմանավորված օբյեկտիվորեն բարձր տրանսպորտային ծախսերի (բացակայում է ուղղակի ելքը դեպի ծով և չորս ցամաքային սահմաններից երկուսը փակ են արտաքին առևտրի համար, երկիրը հեռու է գտնվում հիմնական միջազգային շուկաներից) բացասական ազդեցությունը հնարավորինս նվազեցնելու համար հիմնարար նշանակություն ունի արտաքին առևտրի առավելագույն ազատականացումը և արգելքների (ներառյալ՝ տեխնիկական) հնարավորինս վերացումը: Մակայն արտաքին առևտրի իրականացման հեշտության աստիճանով, նույնիսկ հաշվի առնելով երկրի անբարենպաստ աշխարհագրական դիրքը և փակ սահմանները Թուրքիայի և Ադրբեջանի հետ, Հայաստանը էականորեն հետ է ԵԿԱ այլ երկրներից⁸⁹:

⁸⁷ 2006թ. Հայաստանը հարկերի վճարման հեշտության աստիճանով գրավել է 143-րդ տեղը և եղել է 23-րդը ԵԿԱ 28 երկրների մեջ: Տարեկան կրտրվածքով՝ հարկերը վճարվում են միջին ընկերության կողմից 50 անգամ և դրա համար պահանջվել է 1120 ժամ կամ 140 մարդ/օր, և հարկերի վճարման արժեքը կազմել է մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ 65,1%-ը: 2006թ. աշխարհում վեցերորդ տեղը գրավող Իռլանդիայում (լավագույնը ՏՀԶԿ երկրներում) և 20-րդ տեղը գրավող Լատվիայում (լավագույնը ԵԿԱ երկրներում) հարկերը վճարվել են տարեկան 9 և 7 անգամ, դրա համար պահանջվել է 76 և 219 ժամ, իսկ հարկերի վճարման արժեքը կազմել է մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի 3,6 և 10,3 տոկոսը (աղբյուրը՝ “Doing Business 2008. Ireland”, “Doing Business 2008. Latvia”): Հարկային ստուգումների հետ կապված՝ ընկերությունների ժամանակի և ֆինանսական ծախսերը հաշվի չեն առված:

⁸⁸ The Caucasian Tiger: Sustaining Economic Growth in Armenia. The World Bank, 2007:

⁸⁹ Այդ ոլորտում 2006թ. Հայաստանը գրավում էր 118-րդ տեղը, իսկ ԵԿԱ երկրների մեջ՝ 18-րդն էր: Էստոնիայի (լավագույնը ԵԿԱ երկրներում) և Դանիայի (լավագույնը ՏՀԶԿ երկրներում) համեմատ, Հայաստանում 2006թ.

198. Բարեփոխումները այդ ոլորտում ուղղված կլինեն արտահանման և ներմուծման համար պահանջվող փաստաթղթերի քանակի կրճատմանը, դրանց պատրաստման և ստանալու ժամանակի կրճատմանը և մոտակա նավահանգստից ցամաքային տրանսպորտային ծախսերի կրճատմանը, այն հաշվարկով որ 2010թ. դրությամբ արտահանման և ներմուծման համար պահանջվի չորս, իսկ 2015թ.՝ երեք փաստաթուղթ (մասնավորապես վերացնել ծագման սերտիֆիկատներ և տեխնիկական/առողջապահական ստանդարտների ներկայացման պահանջը):

199. Արտահանման և ներմուծման համար պահանջվող ժամկետի և արժեքի կրճատմանը պայմանավորված կլինի նաև Հայկական երկաթգծի բարեփոխումներով, տեխնիկական արդիականացմամբ, բեռների տեղափոխման մեջ երկաթուղային տրանսպորտի տեսակարար կշռի էական ավելացմամբ, ինչպես նաև Դիլիջան-Վանաձոր նոր երկաթգծի կառուցմամբ, որը մոտ 70 կիլոմետրով կկրճատի տարածությունը Երևանից մինչև վրացական Փոթի և Բաթումի նավահանգիստները:

200. Պայմանագրերի կիրարկման ոլորտում Հայաստանը 2006թ. գրավում էր 64-րդ տեղը և 19-րդ էր ԵԿԱ 28 երկրների մեջ: Բարեփոխումները այդ ոլորտում կկենտրոնանան երկու ուղղությունների վրա՝ օրենսդրական բարեփոխումներ, որոնց արդյունքում կկրճատվեն դատարանում պայմանագրի կիրարկման հետ կապված ընթացակարգերի քանակը և ժամկետները, և դատական բարեփոխումներ, որոնք տվյալ դեպքում ուղղված կլինեն քաղաքացիական գործերի քննարկման արդյունավետության բարձրացմանը, որը նույնպես հնարավորություն կտա կրճատել պայմանագրերի կիրարկման հետ կապված ժամկետները:

201. Ձեռնարկությունների լուծարման ոլորտում Հայաստանը 2006թ. գրավում էր 42-րդ տեղը և 5-րդ էր ԵԿԱ 28 երկրների մեջ: Բարեփոխումները այդ ոլորտում կկենտրոնանան երկու ուղղությունների վրա՝ օրենսդրական և դատական բարեփոխումներ, որոնք ուղղված կլինեն ընթացակարգերի պարզեցմանը և պարտատերերի իրավունքների ավելացմանը սնանկացման ընթացակարգերում, որի արդյունքում հնարավորություններ կստեղծվեն ընդհանուր ժամկետների կրճատման և վերականգնման դրույթի բարձրացման համար, և լուծարային կառավարիչների որակավորման և պատասխանատվության բարձրացմանը, որոնք կնպաստեն վերականգնման դրույթի աճին:

5.4. Ներդրումային միջավայրի բարելավումը և ներդրումների խրախուսումը

202. Ինչպես արդեն նշվել էր, երկրի ներդրումային միջավայրը բնութագրող ցուցանիշները (BEEPS⁹⁰) արտահայտում են տվյալ երկրի գործարար շրջանակների ընդհանրացված տեսակետները երկրում գործարարության և ներդրումների հիմնական արգելքների, ինչպես նաև տնտեսության մի շարք ոլորտներում ձեռնարկությունների գործունեության պայմանների վերաբերյալ: Ներդրումային միջավայրի որակը բնութագրող ցուցանիշները կարող են օգտակար տեղեկատվություն պարունակել ինչպես օրենսդրական

արտահանման համար պահանջվում էր 7 փաստաթուղթ (Էստոնիայում՝ 3, Դանիայում՝ 4), պահանջվող ժամկետը կազմել էր 30 օր (Էստոնիայում և Դանիայում՝ 5 օր), իսկ մեկ ստանդարտ կոնտեյնների արտահանման արժեքը կազմել էր 1165 ԱՄՆ դոլար (Էստոնիայում՝ 675 ԱՄՆ դոլար, Դանիայում՝ 540 ԱՄՆ դոլար): Ներմուծման ժամանակ պահանջվում է 8 փաստաթուղթ (Էստոնիայում՝ 4, Դանիայում՝ 3), այն տևում է 24 օր (Էստոնիայում և Դանիայում՝ 5 օր) և արժի մեկ ստանդարտ կոնտեյնների համար 1335 ԱՄՆ դոլար (Էստոնիայում՝ 675 ԱՄՆ դոլար, Դանիայում՝ 540 ԱՄՆ դոլար):

⁹⁰ BEEPS – Business Environment and Enterprise Performance Survey՝: Այս բաժնում օգտագործված են 2005թ. իրավիճակը բնութագրող Համաշխարհային բանկի և ԵԶՎԲ կողմից ԵԿԱ 26 երկրների ներդրումային միջավայրի հետազոտությունների արդյունքները (տե՛ս www.enterprisesurveys.org):

կարգավորումների՝ իրական կյանքում կիրարկման վերաբերյալ, այնպես էլ բնութագրել երկրում գործարար և ներդրումային ակտիվության տարբեր խոչընդոտների մասին:

203. Ի տարբերություն գործարար միջավայրի, որտեղ Հայաստանը 2006թ. ԵԿԱ 28 երկրների մեջ 6-րդ էր, ներդրումային միջավայրի որակի ընդհանուր համաթվի մեծությամբ Հայաստանը 2005թ. ԵԿԱ 26 երկրների մեջ գրավել էր ընդամենը 18-րդ տեղը⁹¹: Հայաստանի ներդրումային միջավայրի հիմնական առանձնահատկություններից են դրա բարենպաստության կտրուկ տարբերությունները՝ կախված ձեռնարկության չափից. այն ամենաանբարենպաստն է փոքր ձեռնարկությունների և ամենաբարենպաստն է մեծ ձեռնարկությունների համար: Այսպես, եթե այդ ձեռնարկությունները դիտարկել առանձին, ապա մեծ ձեռնարկությունների համար գործարար միջավայրի որակով Հայաստանը ԵԿԱ երկրների մեջ կգրադեցներ 6-րդ տեղը, միջին չափի ձեռնարկությունների համար՝ 9 տեղը, իսկ փոքր ձեռնարկությունների համար՝ 21-րդ տեղը (տե՛ս Աղյուսակ 5.7):

204. Նշված իրավիճակի և գործարար ու ներդրումային միջավայրի որակի այդչափ մեծ տարբերությունները, ներառյալ գործունեության տարբեր պայմանների առկայությունը փոքր, միջին և մեծ բիզնեսի համար, հիմնականում բացատրվում են հետևյալ գործոններով՝

- գործարար միջավայրը կարգավորող բավականաչափ առաջավոր օրենսդրության իրական կիրառման հիմնախնդիրներով, որը հիմնականում պայմանավորված է պետական կառավարման և դատական համակարգի ցածր արդյունավետությամբ, կոռուպցիայի և հովանավորչության բարձր աստիճանով, մենաշնորհների սահմանափակման և մրցակցության պաշտպանման արդյունավետ համակարգի բացակայությամբ, հարկային և մաքսային վարչարարության ցածր մակարդակով⁹²,
- գործարարար և ներդրումային ակտիվությունը՝ սպասարկող ֆիզիկական միջավայրի պայմաններով, մասնավորապես՝ ֆինանսական միջնորդության, տեղեկատվական և ենթակառուցվածքային համակարգերի կողմից տրամադրվող ծառայությունների մակարդակով և արտաքին աշխարհի դուրս գալու գոյություն ունեցող պայմաններով:

---

⁹¹ Ներդրումային միջավայրի որակի ամփոփ համաթիվը հաշվարկվել է մեր կողմից որպես բաղկացուցիչ 7 ոլորտը (ենթակառուցվածքների վիճակը, ձեռնարկությունների ֆինանսավորումը, աշխատանքային շուկան, կոռուպցիայի և պետական կարգավորման որակը, դատական համակարգը և հանցագործությունները, տեղեկատվությունը և տեխնոլոգիաները, արտաքին առևտուրը) բնութագրող համաթվերի գումար: Վերջիններս հաշվարկվել են որպես այդ ոլորտները բնութագրող ցուցանիշների արժեքների գումար: Ցուցանիշների արժեքները հաշվարկվել են որպես ԵԿԱ երկրների միջինի և տվյալ ցուցանիշի տարբերությունը հարաբերած ԵԿԱ երկրների միջինին: Համաթվի բացասական արժեքը նշանակում է, որ այն ԵԿԱ երկրների միջինից ցածր է, իսկ դրականը՝ որ բարձր է (միջին արժեքները հավասար են զրոյի):

⁹² Նույնանման խնդիրներ գոյություն ունեն մաս հարևան Վրաստանում, որը 2005թ. գործարար միջավայրի որակով ԵԿԱ 28 երկրների մեջ գրավում էր 6-րդ տեղը, իսկ ներդրումային միջավայրի որակով ԵԿԱ 26 երկրներից նախավերջին տեղում էր:

Աղյուսակ 5.7. 2005թ. ներդրումային միջավայրի ամփոփ գնահատականները ԵԿԱ երկրների համար

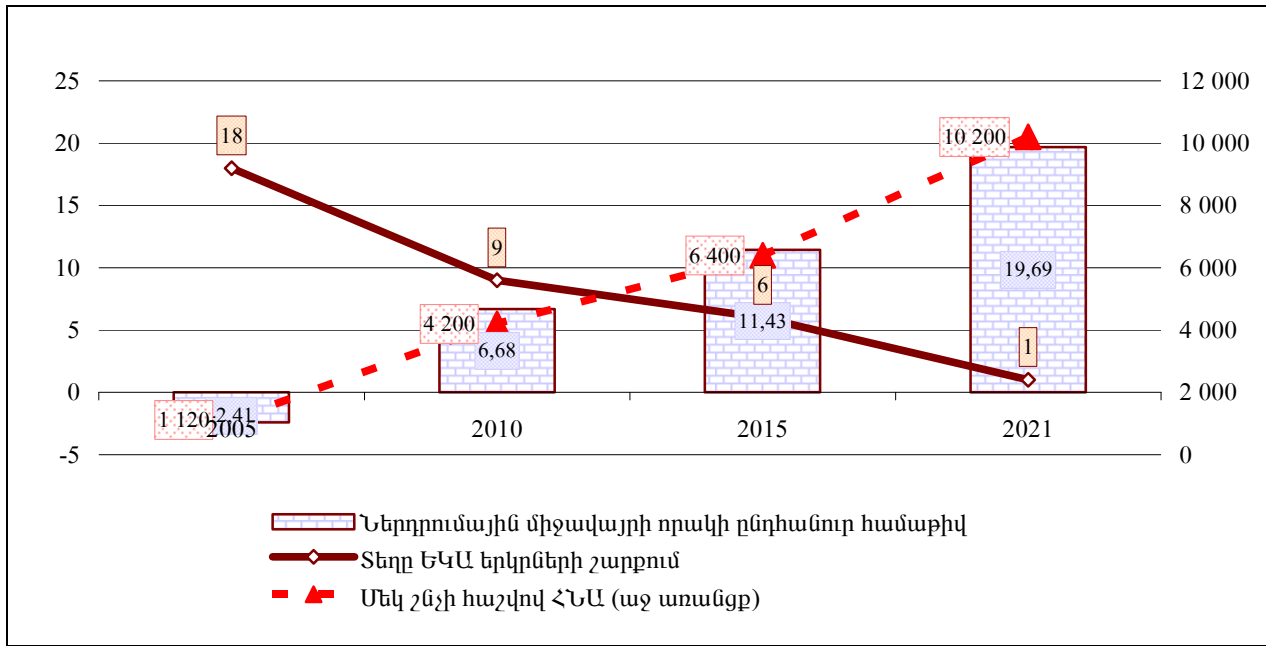
Երկրներ	Համաթիվը, 2005 թ.	Մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ, ԱՄՆ դոլար (2004 թ.)
Սլովենիա	19.02	14810
Սլովակիա	16.12	6480
Էստոնիա	15.63	7010
Խորվաթիա	14.66	6590
Բելառուս	13.33	2120
Հայաստան. մեծ ձեռնարկություններ	10.16	
Լատվիա	9.63	5460
Հունգարիա	8.44	8270
Լիտվա	8.33	5740
Հայաստան. միջին չափի ձեռնարկություններ	5.04	
Բոսնիա և Հերցեգովինա	3.70	2040
Ուզբեկիստան	2.69	460
Լեհաստան	2.26	6090
Չեխիայի Հանրապետություն	1.57	9150
Ռումինիա	1.21	2920
Ղազախստան	0.92	2260
Մոլդովա	-0.48	710
Ռուսաստանի Դաշնություն	-1.01	3410
Բուլղարիա	-1.72	2740
Հայաստան. քնիանուր	-2.41	1120
ՆՀՀ Մակեդոնիա	-2.71	2350
Ադրբեջան	-3.25	950
Հայաստան. փոքր ձեռնարկություններ	-5.17	
Ուկրաինա	-5.52	1260
Տաջիկստան	-7.41	280
Սերբիա	-11.60	2620
Դրոգաստան	-13.06	400
Վրաստան	-13.62	1040
Ալբանիա	-58.6	2080

Աղբյուրը՝ BEEPS 2005, The World Bank:

205. Կառավարությունը, գիտակցելով ներդրումային միջավայրի որակի բարձրացման խնդրի կարևորությունը տնտեսության մասնավոր հատվածի զարգացման և ներդրումների առաջանցիկ աճի համար, որոնք պետք է հանդիսանան ԱՀՌԾ-2-ի շրջանակներում նախատեսվող բարձր տեմպերով տնտեսական աճի ապահովման հիմնական նախադրյալները, նախատեսում է 2010թ. դրությամբ մոտեցնել ներդրումային միջավայրի ընդհանուր համաթվի արժեքը Լիտվայի 2005թ. ցուցանիշին, 2010թ. գերազանցել Լատվիայի 2005թ. մակարդակը, իսկ 2021թ.՝ Սլովենիայի 2005թ. մակարդակը (Գծանկար 5.1)⁹³՝ միևնույն ժամանակ էականորեն մոտեցնելով իրար գործունեության պայմանները փոքր, միջին և մեծ ձեռնարկությունների համար:

⁹³ Հենանիշերը հաշվարկված են՝ ելնելով ԱՀՌԾ- 2-ի շրջանակներում նախատեսված տնտեսական աճի տեմպերից և կանխատեսվող մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ ցուցանիշից, ու հաշվի են առնում գործարար միջավայրի որակի հենանիշերը:

Գծանկար 5.1. Ներդրումային միջավայրի որակի ընդհանուր համաթիվը 2005-2021թթ.

206. Այդ նպատակներին հասնելուն ուղղված ընդհանուր քաղաքականությունը կպարունակի փոխկապված ոլորտների լայն շրջանակ՝ ներառյալ հետևյալ հիմնական բաղադրիչները.

- արդյունավետ հակամենաշնորհային և մրցակցության պաշտպանման համակարգի ձևավորումը,
- գործարար միջավայրի բարելավումը և համապատասխան հենանիշերին հասնելը,
- պետական կառավարման որակի անընդհատ բարելավումը և համապատասխան հենանիշերին հասնելը
- հակակոռուպցիոն ծրագրի արդյունավետ իրականացումը և դատական համակարգի արդյունավետության աճի ապահովումը,
- ֆինանսական միջնորդության աստիճանի հետագա խորացումը և ծառայությունների ծավալի առաջանցիկ աճի ապահովումը,
- առևտրի հետագա ազատականացումը և առևտրի տեխնիկական արգելքների վերացումը,
- ենթակառուցվածքների որակի բարելավումը, ենթակառուցվածքների դիտարկումը՝ որպես պետական ներդրումային ծրագրերի գերակա ուղղություններ, ավիացիայի և երկաթգծի բարեփոխումները և ազատականացումը:

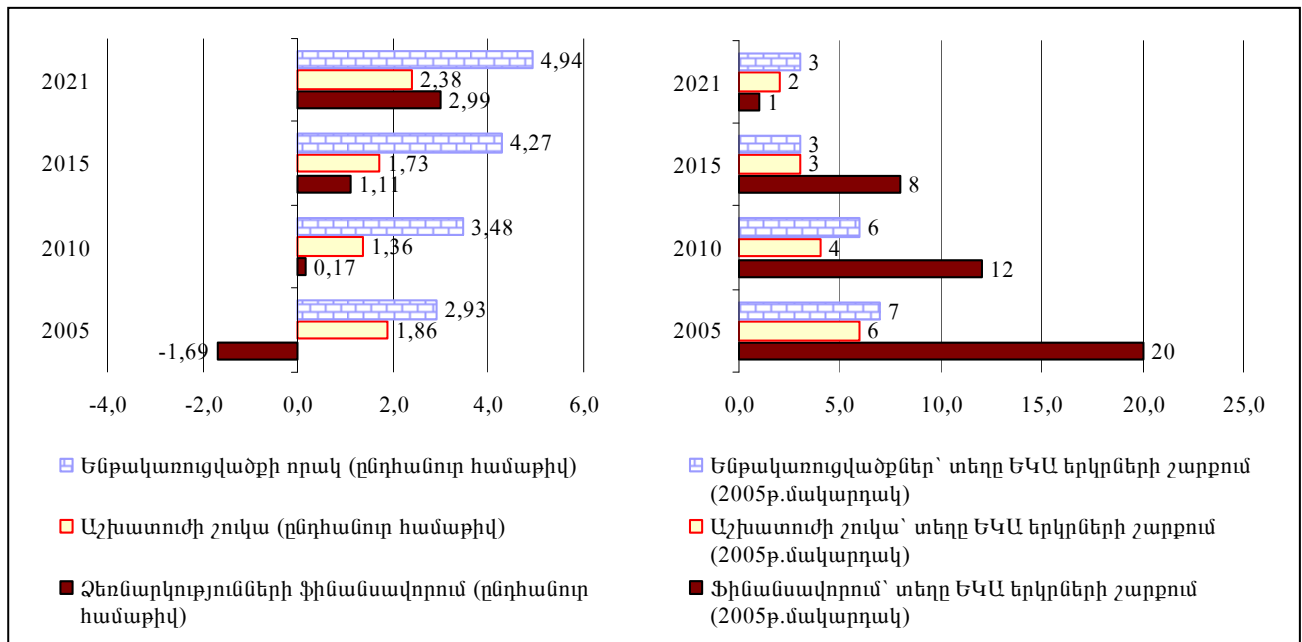
207. Ներդրումային միջավայրի բաղկացուցիչ ոլորտների համար ԱՀՌԾ-2-ի նպատակային հենանիշերը ներկայացված են ստորև և հաշվարկված են՝ ելնելով 2005թ. իրավիճակից և հաշվի են առնում համապատասխան ոլորտներում նախատեսված բարեփոխումների ժամանակային բաշխումը: Ենթակառուցվածքի, ձեռնարկությունների ֆինանսավորման և աշխատանքային շուկային վերաբերող հենանիշերը ներկայացված են Գծանկար 5.2-ում, իսկ համապատասխան նպատակային ցուցանիշները՝ Աղյուսակ 5.8-ում:

208. Ենթակառուցվածքային ոլորտում, որի որակի ընդհանուր համաթիվով Հայաստանը 2005թ. ԵԿԱ 26 երկրներից 7-րդն էր, ներդրումների իրականացման հիմնական արգելք են հանդիսանում տրանսպորտային ծախսերը (23-րդ տեղը ԵԿԱ երկրների մեջ): Առանց

տրանսպորտային ծախսերը հաշվի առնելու, Հայաստանը ենթակառուցվածքային ծառայությունների որակով զբաղեցնում էր ԵԿԱ երկրների մեջ չորրորդ տեղը: ԱՀՌԾ-2-ը ենթակառուցվածքներում նախատեսում է.

- երկաթգծի և ավիացիայի բարեփոխումների, համապատասխան ներդրումների իրականացման, ինչպես նաև նոր՝ Դիլիջան-Վանաձոր երկաթգծի կառուցման արդյունքում էականորեն նվազեցնել տրանսպորտային ծախսերը. տրանսպորտային ծախսերը զարգացման ու ներդրումների հիմնական արգելք համարող ընկերությունների քանակը, ներկայիս 9.2 տոկոսից հասցնել մինչև 4 տոկոսի՝ 2021թ.,
- էներգետիկայի, ջրամատակարարման և հեռահաղորդակցությունների ոլորտների բարեփոխումների իրականացման արդյունքում քայլ առ քայլ կրճատել էներգա- և ջրամատակարարման խափանումների քանակը, ինչպես նաև բարելավել տրամադրվող ծառայությունների որակը:

Գծանկար 5.2. Ենթակառուցվածքի որակի, ձեռնարկությունների ֆինանսավորման և աշխատանքային շուկայի համաթվերը 2005-2021 թթ.

209. Ձեռնարկությունների ֆինանսավորման ոլորտում, որտեղ Հայաստանը 2005թ. 20-րդ էր ԵԿԱ 26 երկրների մեջ, հիմնական խնդիրները կապված են ֆինանսավորման ցածր մատչելիության, ֆինանսավորման և գրավի բարձր արժեքի, ինչպես նաև ձեռնարկությունների ֆինանսավորման աղբյուրների կառուցվածքի հետ, որտեղ չափազանց բարձր են ոչ ֆորմալ աղբյուրներից և ցածր են ոչ բանկային աղբյուրներից ֆինանսավորման ծավալները:

210. Նշված խնդիրների լուծման համար ԱՀՌԾ-2-ի հիմնական գերակայությունը կհանդիսանա ֆինանսական միջնորդության խորացմանը ուղղված քաղաքականության իրականացումը, ներառյալ՝ գրավադրման պարզեցմանը և գրավի առարկա հանդիսացող գույքի կազմի ընդլայնմանը ուղղված օրենսդրական փոփոխությունները, որոնց արդյունքում նախատեսվում է 2015-2021թթ. ընթացքում ավարտել ֆինանսական միջնորդության ժամանակակից և արդյունավետ համակարգի ձևավորումը և 2021թ. Հայաստանը դուրս բերել ներկայիս Խորվաթիայի մակարդակին (առաջինը՝ 2005թ. դրությամբ):

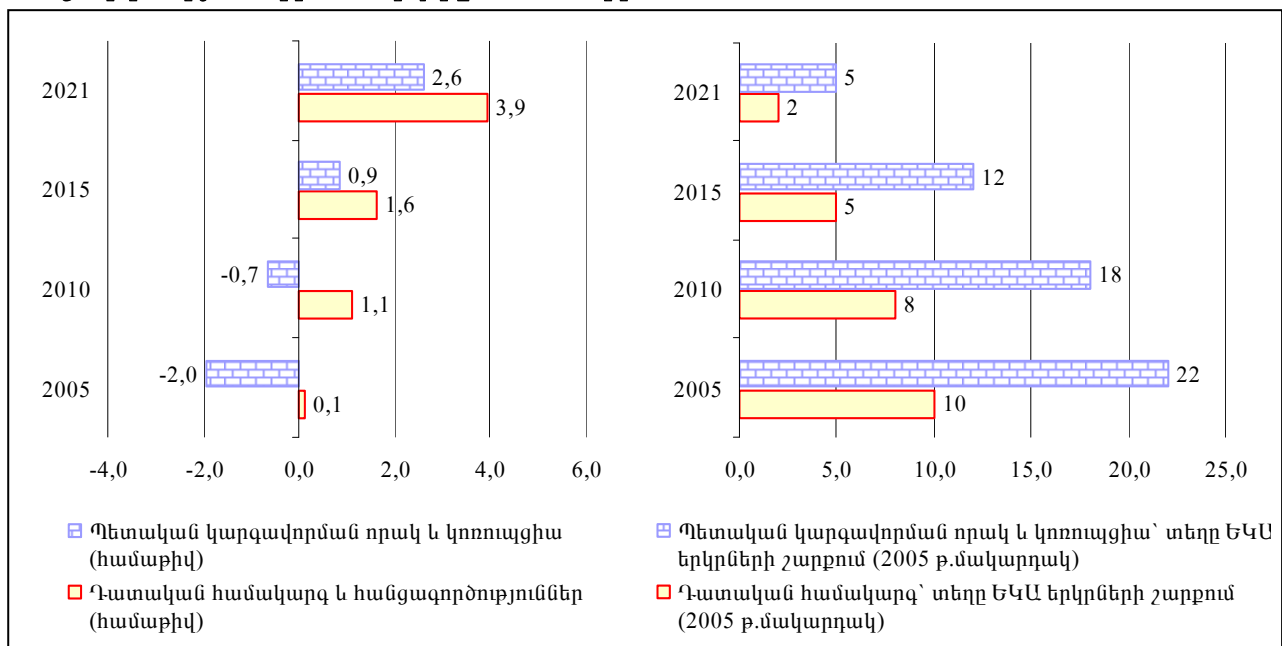
Աղյուսակ 5.8. Ենթակառուցվածքի որակը, ձեռնարկությունների ֆինանսավորումը և աշխատանքային շուկան բնութագրող նպատակային ցուցանիշները 2005-2021թթ. համար

	2005		2010		2015		2021	
	Արժեքը	Տեղը	Արժեքը	Տեղը	Արժեքը	Տեղը	Արժեքը	Տեղը
Ենթակառուցվածքի որակը բնութագրող ցուցանիշներ								
Տրանսպորտային ծախսերը որպես զարգացման հիմնական արգելք (ընկերությունները, %)	9.2	23	8	22	6	21	4	13
Էներգամատակարարումը որպես զարգացման հիմնական արգելք (ընկերությունները, %)	3.2	8	2.9	7	2	2	1.5	1
Էներգամատակարարման խափանումները (օր՝ տարվա ընթացում)	1.4	11	1.2	7	1	7	0.9	7
Կորուստները Էներգամատակարարման խափանումների պատճառով (% իրացման ծավալներից)	2.5	13	2	9	1.5	6	1.3	3
Ջրամատակարարման խափանումները (օր՝ տարվա ընթացում)	1	15	0.8	14	0.7	14	0.5	14
Էլեկտրացանցին միանալու տևողությունը (օր՝ տարվա ընթացում)	2.7	3	2.5	3	2.4	3	2.3	2
Հեռախոսային ցանցին միանալու տևողությունը (օր՝ տարվա ընթացում)	6.5	6	6	6	5	5	4	3
Ձեռնարկությունների ֆինանսավորումը բնութագրող ցուցանիշներ								
Ֆինանսավորումը որպես զարգացման հիմնական արգելք (ընկերությունները, %)	18.1	17	16	13	12	12	6	4
Ֆինանսավորման արժեքը որպես զարգացման հիմնական արգելք (ընկերությունները, %)	22.6	14	20	14	15	10	10	8
Ներքին աղբյուրներից ֆինանսավորվող ներդրումները, %	64.2	8	62.2	7	60	6	55	4
Բանկերի կողմից ֆինանսավորվող ներդրումները, %	19.5	4	22.7	4	25	3	28	1
Այլ ֆորմալ աղբյուրներից ֆինանսավորվող ներդրումները, %	7.1	19	9.7	16	10	16	14	11
Ոչ ֆորմալ աղբյուրներից ֆինանսավորվող ներդրումները, %	9.2	26	5.3	22	5	19	3	14
Գրավադրման արժեքը (%՝ վարկի գումարից)	177.7	19	170	17	150	15	130	4
Աշխատանքային շուկան բնութագրող ցուցանիշներ								
Աշխատանքային օրենսդրությունը որպես զարգացման հիմնական արգելք (ընկերությունները, %)	2.9	7	2.9	7	2.9	7	2.9	7
Որակյալ աշխատուժի բացակայությունը որպես զարգացման հիմնական արգելք (ընկերությունները, %)	2.3	2	2.3	2	2.3	2	2.3	2
Ընկերությունները, որոնք իրականացնում են աշխատուժի վերապատրաստում (ընկերությունների %)	64.8	21	70	19	85	12	90	8
Վերապատրաստված որակյալ աշխատուժը, %	16.5	19	20	16	30	8	45	4
Որակյալ աշխատուժը, %՝ ընդհանուր աշխատուժից	43.2	17	46	11	48	9	48	9
Ցածրորակ աշխատուժը, %՝ ընդհանուր աշխատուժից	9.1	10	8	6	10	15	10	15

211. Աշխատանքի շուկայի առումով՝ գործատուների տեսակետից վիճակը կարելի է համարել հարաբերականորեն բարվոք՝ հաշվի առնելով Հայաստանում գոյություն ունեցող զբաղվածության հիմնահարցը (7-րդ տեղը ԵԿԱ 26 երկրների մեջ): Հիմնական խնդիրը այս ոլորտում՝ ձեռնարկությունների ներդրումների ցածր մակարդակն է աշխատուժի որակը ապահովելու մեջ (21-րդ տեղը՝ վերապատրաստում իրականացնող ընկերությունների քանակով և 19-րդ տեղը՝ վերապատրաստված որակյալ աշխատուժի մասնաբաժնի ցուցանիշով): Այդ առումով՝ աշխատանքի շուկայում իրականացվող քաղաքականությունը, աշխատանքային կարգավորումները ազատականացնելու հետ մեկտեղ, ուղղված կլինի ձեռնարկություններին աշխատուժի որակը բարձրացնելու նպատակով ներդրումների խրախուսումը ապահովելուն:

Գծանկար 5.3. Պետական կառավարման որակի և կոռուպցիայի ու դատական համակարգի և հանցագործությունների համաթվերը 2005-2021թթ.

212. Պետական կառավարման որակը և կոռուպցիայի տարածումը բնութագրող ոլորտում իրավիճակը երկրի հետագա կայուն զարգացումը վտանգող հիմնական գործոններից մեկն է: Հայաստանում շատ բարձր է ընկերությունների կողմից ոչ պաշտոնական վճարումների տոկոսը տարբեր պետական կառուցվածքներին (20-րդ տեղը, իսկ հարկային տեսուչներին վճարումներով՝ 25-րդ տեղը ԵԿԱ 26 երկրների մեջ):

213. Այդ և Աղյուսակ 5.9-ում ներկայացված այլ հիմնահարցերի լուծումը կիրականացվի ԱՀՌԾ-2-ի պետական քաղաքականության հիմնական գերակայություններից մեկը հանդիսացող՝ պետական կառավարման որակի և արդյունավետության անընդհատ բարձրացմանը ուղղված քաղաքականության, ինչպես նաև 2003թ. ընդունված՝ Հակակոռուպցիոն ռազմավարության հետևողական իրագործման շրջանակներում: Աղյուսակ 5.9-ում, ինչպես նաև այս բաժնի այլ աղյուսակներում բերված նպատակային ցուցանիշների արժեքներին հասնելը կրնոթագրի համապատասխան պետական քաղաքականության իրականացման արդյունավետության աստիճանը:

Աղյուսակ 5.9. Պետական կառավարման որակը, կոռուպցիայի հետ կապված իրավիճակը, դատական համակարգի որակը և հանցագործությունների ազդեցությունը բնութագրող նպատակային ցուցանիշները 2005-2021թթ.

	2005		2010		2015		2021	
	Արժեքը	Տեղը	Արժեքը	Տեղը	Արժեքը	Տեղը	Արժեքը	Տեղը
Պետական կառավարման որակը և կոռուպցիան բնութագրող ցուցանիշներ								
Կոռուպցիան որպես զարգացման հիմնական արգելք (ընկերությունները, %)	19.8	17	15	11	12	9	8	5
Ոչ պաշտոնական վճարումները (% իրացման ծավալներից)	1.2	20	1	15	1	15	0.7	8
Հարկային տեսուչներին ոչ պաշտոնական վճարումներ կատարող ընկերությունները, %	39.9	25	35	23	25	18	15	7
Գործունեության արտոնագրեր ստանալու համար ոչ պաշտոնական վճարումներ տրամադրող ընկերությունները, %	15.1	17	12	13	8	8	6	5
Ներմուծման արտոնագրեր ստանալու համար ոչ պաշտոնական վճարումներ տրամադրող ընկերությունները, %	23	24	20	23	15	20	10	15
Ընկերության ղեկավարության պետական կարգավորումների վրա ծախսվող ժամանակը (օր՝ տարվա ընթացքում)	4.2	11	4	8	3.5	6	3	3
Հարկային մարմինների հետ շփման վրա ծախսվող ժամանակը (օր՝ տարվա ընթացքում)	2.6	13	2.4	12	2.2	10	2	10
Դատական համակարգը և հանցագործությունների ազդեցությունը բնութագրող ցուցանիշներ								
Դատական համակարգը և վեճերի լուծումը որպես զարգացման հիմնական արգելք (ընկերությունները, %)	12	12	11	11	10	11	9	11
Հանցագործությունները, գողությունը և կարգուկանոնի բացակայությունը որպես զարգացման հիմնական արգելք (ընկերությունները, %)	2.3	4	2.2	3	1.9	2	1.8	2
Ընկերությունները, որոնք ունեն չվճարված փոխադարձ պարտավորություններ մատակարարողների/գնորդների/սպառողների հետ, %	18.8	25	25	24	30	24	35	20
Ընկերությունները, որոնք լուծում են վեճերը դատական համակարգի միջոցով, %	7.6	26	15	24	20	24	30	19
Ընկերությունները, որոնք վատահում են դատական համակարգին պայմանագրերը լուծելու գործում, %	52.5	11	56.5	10	60	10	65	5
Անվտանգության պաշտպանման արժեքը (%՝ իրացման ծավալներից)	0.7	18	0.6	13	0.5	11	0.4	9
Կորուստներ հանցագործությունների պատճառով (%՝ իրացման ծավալներից)	0	1	0	1	0	1	0	1

214. Իրավիճակը համետաբար ավելի բարվոք է դատական համակարգի որակը բնութագրող ոլորտում (10-րդ տեղը ԵԿԱ 26 երկրների մեջ): Հիմնահարցերը այս ոլորտում երկուսն են՝

- չնայած գործարարների վստահության աստիճանը դատական համակարգի հանդեպ պայմանագրերի լուծման գործում բավականաչափ բարձր է (52.5%, 11-րդ տեղը ԵԿԱ 26 երկրների մեջ), սակայն ընկերությունների քանակը, որոնք լուծում են վեճերը դատական համակարգի օգնությամբ, ամենացածրն է ԵԿԱ երկրների մեջ (7.6%⁹⁴ . այդ ցուցանիշով 2005թ. առաջին տեղում է Խորվաթիան՝ 61.8%):
- դատական համակարգի այսչափ թույլ օգտագործման հիմնական պատճառները դուրս են դատական համակարգից և հիմնականում պայմանավորված են ընկերությունների չլուծված փոխադարձ պարտավորությունների շատ ցածր մակարդակով⁹⁵:

215. Այսպիսով, տնտեսական կյանքին դատական համակարգի նկատելիորեն ավելի բարձր մասնակցության աստիճանը ասպահովելը հանդիսանում է այս ոլորտում քաղաքականության հիմնական գերակայությունը և կլուծվի ինչպես դատական համակարգի ընդհանուր բարեփոխումների, այնպես էլ գործարար միջավայրի որակի բարելավմանը ուղղված քաղաքականության շրջանակներում: Դրանք ուղղված կլինեն ինչպես դատական համակարգի նկատմամբ վստահության, այնպես էլ գործարար աշխարհի փոխադարձ վստահության մակարդակների աճը ասպահովելուն, որը ոչ պաշտոնական պայմանագրերի քանակը կրճատելու հիմնական պայմանն է:

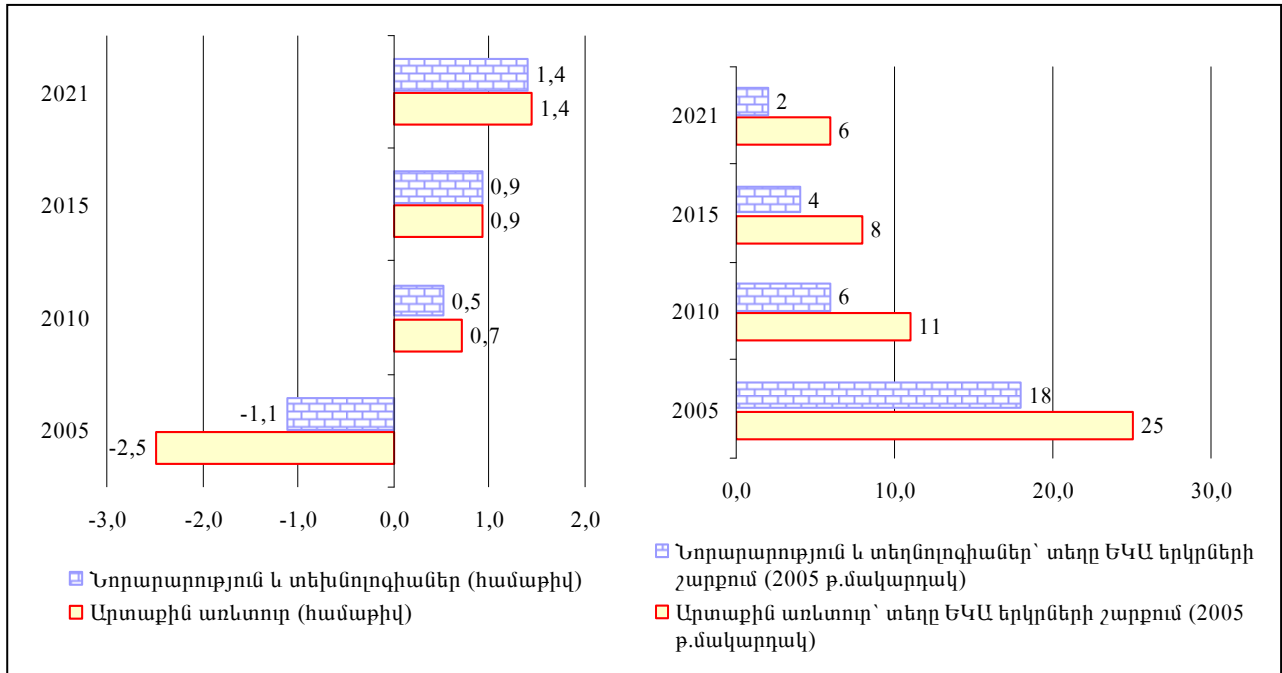
216. Ձեռնարկությունների կողմից նորարարության և տեխնոլոգիաների ոլորտում հիմնահարցերը կայանում են գործարարության և սպառողների/մատակարարողների հետ արդյունավետ կապն ասպահովող ժամանակակից ինտերնետային միջոցների (էլեկտրոնային փոստ և ինտերնետային կայքեր) համեմատաբար թույլ տարածվածությամբ: Դա բացատրվում է ինչպես վերը նշված պաշտոնական պայմանագրերի անբավարար քանակությամբ (տնտեսության ստվերայնության բարձր աստիճանով), այնպես էլ ինտերնետի հարաբերականորեն ցածր տարածման աստիճանով, որը, իր հերթին, պայմանավորված է հեռահաղորդակցությունների ոլորտում մրցակցության ներկայումս գոյություն ունեցող սահմանափակումներով և դրանից բխող հետևանքներով՝ ծառայության բարձր արժեքը, կապի ցածր արագությունը և համեմատական ցածր մատչելիությունը:

217. Այսպիսով, նորարարությունների և տեխնոլոգիաների ոլորտում քաղաքականությունը ուղղված կլինի նորարարություն իրականացնող ընկերությունների արդյունավետ խրախուսման մեխանիզմների մշակմանը և գործարկմանը, հեռահաղորդակցության ոլորտում արդյունավետ մրցակցության համար գոյություն ունեցող խոչընդոտների վերացմանն ու տնտեսության ստվերայնության աստիճանի նվազեցմանը և կիրականացվի գիտելիքի վրա հիմնված տնտեսության հիմնական կառույցների ստեղծման և արդյունավետ գործարկման շրջանակներում:

⁹⁴ Հատկանշական է, որ մեծ ընկերությունները ընդհանրապես չեն օգտագործում դատական համակարգը վեճերը լուծելու համար, փոքր ձեռնարկություններից դա անում են 5,6%-ը, իսկ միջին չափի ձեռնարկություններից՝ 20%-ը, որը ևս մեկ անգամ վկայում է ներդրումային միջավայրի տարբեր որակի մասին՝ կախված ձեռնարկության չափերից:

⁹⁵ 2005թ. ընկերությունների ընդամենը 18.8%-ը ունեին չվճարված պարտավորություններ՝ նախավերջին տեղը ԵԿԱ երկրների մեջ (որից՝ փոքր ընկերությունները՝ 19.5%, միջին չափի ընկերությունները՝ 20%, և մեծ ընկերությունները՝ 8.3%), Խորվաթիայի ցուցանիշն է 72% և Լիտվայինը՝ 88.3%:

Քճանկար 5.4. Նորարարության և տեխնոլոգիաների ու արտաքին առևտրի համաթվերը 2005-2021թթ.

Աղյուսակ 5.10. Նորարարությունը և տեխնոլոգիաները ու արտաքին առևտուրը բնութագրող նպատակային ցուցանիշները 2005-2021թթ. համար

	2005		2010		2015		2021	
	Արժեքը	Տեղը	Արժեքը	Տեղը	Արժեքը	Տեղը	Արժեքը	Տեղը
Նորարարությունը և տեխնոլոգիաների բնութագրող ցուցանիշներ								
Նորարարություններ իրականացնող ընկերությունները, %	71,8	11	80	3	80	3	80	3
Հետազոտությունների և զարգացման վրա իրականացվող ծախսերը (%՝ իրացման ծավալներից)	0,3	6	0,4	4	0,45	4	0,5	3
Մատակարարողների/գնորդների/սպառողների հետ փոխհարաբերություններում էլեկտրոնային փոստ օգտագործող ընկերությունները, %	45,6	22	70	11	75	8	85	7
Մատակարարողների/վաճառողների/սպառողների հետ փոխհարաբերություններում էլեկտրոնային փոստ օգտագործող ընկերությունները, %	26,2	24	55	17	65	15	75	8
Արտաքին առևտուրը բնութագրող ցուցանիշներ								
Արտաքին առևտրի կարգավորումը և մաքսային վարչարարությունը որպես զարգացման հիմնական արգելք (ընկերությունները, %)	28,3	25	10	9	9	9	6	6
Մաքսային մարմիններում ներմուծված չափաքանակը մաքսազերծելու համար անհրաժեշտ ժամանակը, օր	4	17	3	11	2,8	9	2,5	7
Մաքսային մարմիններում արտահանվող չափաքանակը մաքսազերծելու համար անհրաժեշտ ժամանակը, օր	4,7	22	3	15	2,8	13	2,5	11
Ներմուծման մաքսազերծման համար ոչ պաշտոնական վճարումներ տրամադրող ընկերությունները, %	23	24	10,2	16	9,9	15	8,2	10

218. Արտաքին առևտրի ոլորտում վիճակը խիստ անբավարար է (նախավերջին տեղը ԵԿԱ երկրների մեջ 2005թ. դրությամբ): Դրա հիմնական պատճառը, արտաքին առևտրի բավականին ազատական ռեժիմների առկայության և առևտրի քանակական սահմանափակումների, ըստ էության, բացակայության պայմաններում, մաքսային վարչարարության ներկայիս ցածր և հովանավորչության բարձր մակարդակներն են⁹⁶: Հաշվի առնելով արտաքին առևտրի և հատկապես արտահանման խրախուսման կարևորությունը երկրի կայուն բարձր տեմպերով զարգացման համար՝ մաքսային վարչարարության կտրուկ բարելավումը արտաքին առևտրի հետագա ազատականացմանը և տրանսպորտային ծախսերի կրճատմանը ուղղված քաղաքականության շրջանակներում հանդիսանում է պետական տնտեսական քաղաքականության հիմնական գերակայություններից մեկը:

219. Վերը նշված բարեփոխումները նպատակաուղղված կլինեն Ադյուսակ 5.11-ում նախատեսվող ներդրումների ծավալներին հասնելուն, որոնք, իրենց հերթին, անհրաժեշտ են ԱՀՌ-Ծ-2-ով կանխատեսվող ՀՆԱ ծավալները ապահովելու համար: Ադյուսակ 5.11-ը վկայում է, որ ԱՀՌ-Ծ-2-ի գործունեության ժամանակ անհրաժեշտ է պաշտպանել կուտակման բարձր ծավալները, որոնք, կախված տնտեսական աճի նախատեսված տեմպերից, պետք է կազմեն ՀՆԱ 27-32 տոկոսը: Հատկանշական է նաև տեղական ներդրումների տեսակարար կշռի ավելացումը հատկապես ժամանակահատվածի վերջում: Մասնավոր և պետական ներդրումների միջև հարաբերակցությունը կլինի բավականին կայուն՝ մասնավոր ներդրումների օգտին որոշակի բարձրացման միտումով:

220. Չնայած օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների ծավալների կանխատեսվող անկմանը՝ օտարերկրյա ներդրումների կուտակված ծավալը 2007-2021թթ. ընթացքում նախատեսվում է ավելացնել մոտ 8 անգամ, որը ենթադրում է ՕՈՒՆ-ի խրախուսմանը ուղղված քաղաքականության իրականացում, որտեղ որոշիչ պետք է լինի վերագոյային ընկերությունների ակտիվ ներգրավումը, որը պետք է հանդես գա որպես երկրի տեխնոլոգիական արդիականացման հիմնական գործիքներից մեկը:

Ադյուսակ 5.11. Ներդրումները 2005-2021թթ. (համապատասխան տարիների գներով)

	2005	2006	2010	2015	2021
Ընդամենը ներդրումներ, մլրդ դրամ	666.1	886.2	1467.6	2134.3	3317.8
որից՝ պետական	82.2	112.4	180.5	289.8	457.4
մասնավոր	584.0	773.8	1287.1	1844.4	2860.4
Ուղղակի օտարերկրյա ներդրումներ, մլն ԱՄՆ դոլար	260.4	476.1	600.0	800.0	650.0
Կուտակված օտարերկրյա ներդրումներ, մլն ԱՄՆ դոլար	1298.3	1774.4	3540.3	7440.3	11940.3
	<i>տոկոս՝ ՀՆԱ նկատմամբ</i>				
Ընդամենը ներդրումներ	29.7	33.4	31.9	29.2	27.2
որից՝ պետական	3.7	4.2	3.9	4.0	3.7
մասնավոր	26.0	29.1	27.9	25.2	23.4
Ուղղակի օտարերկրյա ներդրումներ	5.3	7.5	4.4	3.7	1.9
Տեղական ներդրումներ	20.7	21.7	23.6	21.5	21.5
Կուտակված օտարերկրյա ներդրումներ	26.5	27.8	25.7	34.7	34.4

⁹⁶ 2005թ. մաքսային վարչարարությունը որպես զարգացման և ներդրումների հիմնական արգելք են համարել փոքր ձեռնարկությունների 36.2%-ը, միջին չափի ձեռնարկությունների 25%-ը և խոշոր ձեռնարկությունների 5.3%-ը: Փոքր ձեռնարկությունների համար արտաքին առևտրի համաթվի մեծությամբ Հայաստանը ԵԿԱ երկրների մեջ 2005թ. գրավել էր վերջին տեղը, միջին չափի ձեռնարկությունների համար՝ 23-րդ տեղը և խոշոր ձեռնարկությունների համար՝ 16-րդ տեղը:

6. Չբաղվածություն, գործազրկություն, աշխատանքի արտադրողականություն, բնակչության եկամուտներ և աղքատության կրճատում

6.1. Չբաղվածության և աղքատության փոխկադարձ կապը

221. Աղքատության հիմնավոր հաղթահարման հեռանկարը տնտեսական զարգացման ճանապարհով «արժանավայել զբաղվածության»⁹⁷ ընդլայնումն է: Արժանավայել զբաղվածությունը, նախ և առաջ, ենթադրում է աշխատանքի վարձատրության այնպիսի նվազագույն մակարդակ, որը առնվազն թույլ է տալիս աշխատողին և նրա ընտանիքի անդամներին խուսափել աղքատությունից: Այս առումով, չնայած վերջին տարիներին արձանագրված զգալի դրական տեղաշարժերին, 2005 թվականին զբաղվածների շուրջ 24 տոկոսը և նրանց ընտանիքների անդամները աղքատ էին համարվում⁹⁸: Իհարկե, երկրում աղքատության ընդհանուր մակարդակի հետ այս ցուցանիշի համեմատությունը վկայում է այն մասին, որ զբաղվածությունը զգալիորեն նվազեցնում է աղքատության ռիսկը (2005 թվականին շուրջ 10 տոկոսային կետով): Հատկապես դա ակնառու կլինի, եթե համեմատվեն գործազուրկների և զբաղվածների աղքատության մակարդակները: Այնուհանդերձ, զբաղված աղքատների նշանակալի առկայությունը, որը շատ հաճախ արդյունք է աշխատանքի արտադրողականության ցածր մակարդակի, մի հիմնախնդիր է, որի լուծումը առաջիկայում լինելու է աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագրի գերակա առաջնահերթություններից մեկը:

222. Ծրագրի հեռանկարային նպատակներից է լինելու զբաղվածության ընդլայնման և գործազրկության մակարդակի կրճատման հետ միասին զգալիորեն նվազեցնել նաև զբաղվածների աղքատ լինելու ռիսկը այն հաշվով, որ 2015 թվականին զբաղված աղքատների մասնաբաժինը հասցվի առնվազն 5 տոկոսի: Ակնկալվում է նաև, որ 2021 թվականին հիմնախնդիրը հիմնովին լուծված կլինի, քանի որ լրիվ զբաղվածություն ունեցող ընտանիքի մեկ անդամի նվազագույն վաստակը կհավասարվի միջին չափի ընտանիքի հաշվով աղքատության բերված գծին:

223. Արժանավայել զբաղվածությունը չի սահմանափակվում աշխատանքի վարձատրության մակարդակով, դրա կարևորագույն հայտանիշներից են նաև աշխատանքի պայմանները, ֆորմալության աստիճանը և սոցիալական ապահովության, հատկապես՝ կենսաթոշակային ապահովության նվազագույն երաշխիքների առկայությունը: Այս առումով հատկապես կարևոր է ֆորմալ զբաղվածության ընդլայնման խնդիրը, հատկապես, երբ խոսքը վերաբերում է ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածությանը: Ծրագրով նախատեսվում է, որ ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածների ֆորմալության աստիճանը տարեկան կաճի 2-3 տոկոսով՝ 2021 թվականին հասնելով 85 տոկոսի:

6.2. Բնակչության տնտեսական ակտիվությունը

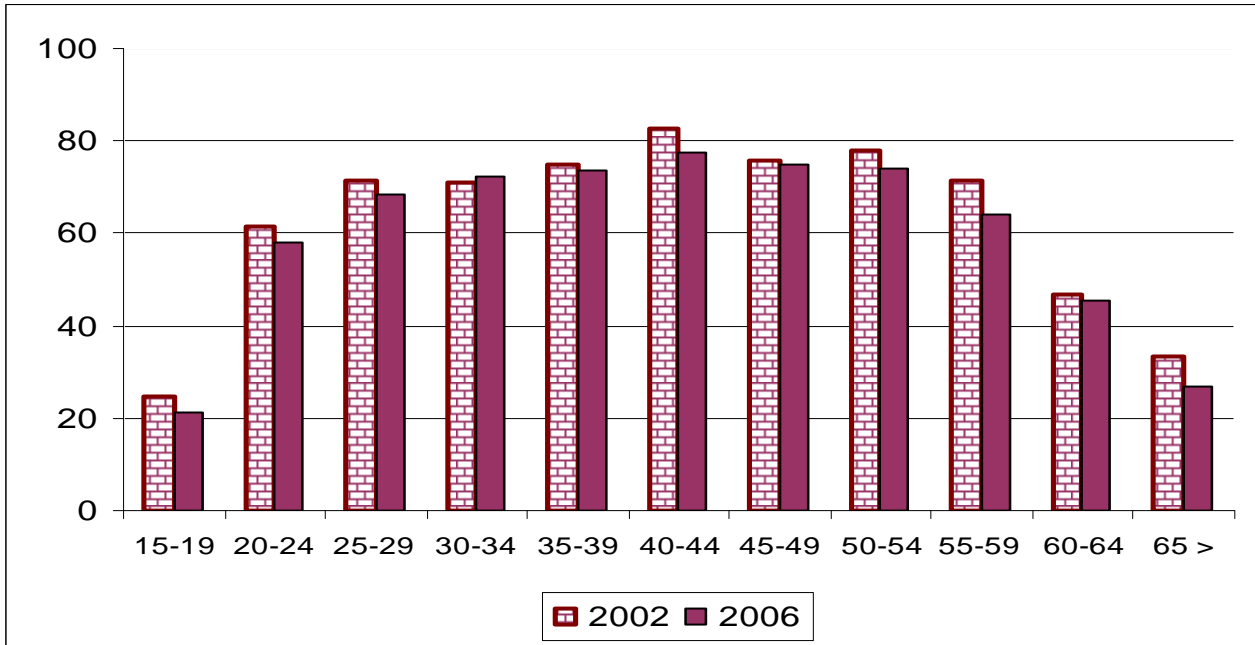
224. Վերջին տարիներին շարունակվել է 1990 թվականից ի վեր նկատվող բնակչության տնտեսական ակտիվության մակարդակի նվազման վարքագիծը, որը յուրահատուկ է եղել նախկին սոցիալիստական ճամբարի գրեթե բոլոր երկրներին, ներառյալ Արևելյան և Կենտրոնական Եվրոպայի բոլոր երկրները: Ըստ աշխատուժի ընտրանքային հետազոտությունների արդյունքների, 2002-2006 թվականներին տնտեսական ակտիվության մակարդակը Հայաստանում նվազել է շուրջ 4 տոկոսային կետով: Ընդ որում, առավել

⁹⁷ Այս հասկացությունը շրջանառության մեջ է դրվել վերջին տարիների ԱՄԿ կողմից: <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc91/pdf/rep-i-a.pdf>.

⁹⁸ Համեմատության համար 1999 թվականին այս ցուցանիշը կազմել է շուրջ 49 տոկոս:

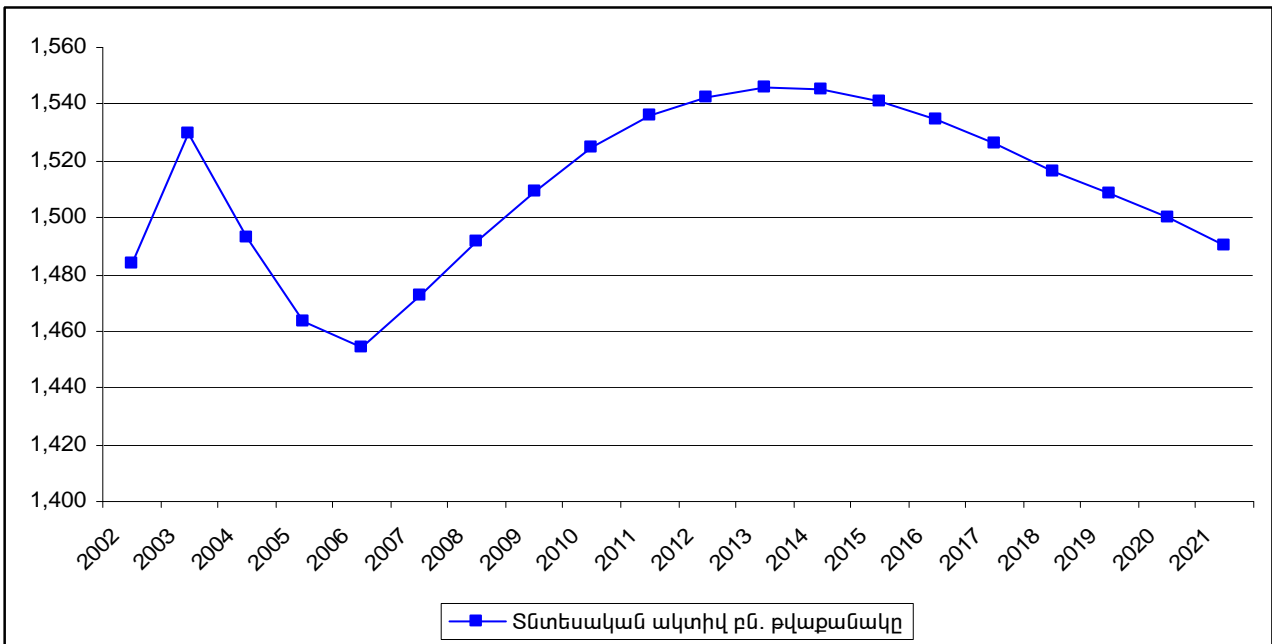
նկատելի նվազել է կանանց տնտեսական ակտիվությունը, որը 2006 թ. կազմել 48.8 տոկոս՝ 2002 թ. 53.5 տոկոսի համեմատ նվազելով 4.7 տոկոսային կետով: Ընդհանուր առմամբ տնտեսական ակտիվության մակարդակը նվազել է բոլոր տարիքային խմբերում, բացառություն են կազմել 30-34 տարեկանները, որոնց շրջանում տնտեսական ակտիվության մակարդակը նույնիսկ մի փոքր ավելացել է :

Գծանկար 6.1. Տնտեսական ակտիվության մակարդակը ըստ տարիքային խմբերի 2002 և 2006 թվականներին, տոկոս համապատասխան խմբի բնակչության նկատմամբ

225. Տնտեսական ակտիվության ներկայիս մակարդակը (65 տոկոս՝ 15-64 տարիքային խմբում), թեև զիջում է զարգացած երկրների համապատասխան ցուցանիշների մակարդակը (հատկապես՝ կանանց տնտեսական ակտիվության առումով), այնուհանդերձ համեմատելի է Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի երկրների ցուցանիշների հետ: Առաջիկա 10-15 տարիներին, չնայած հնարավոր տատանումներին, առավել հավանական է, որ բնակչության տնտեսական ակտիվության ներկայիս մակարդակը պահպանվի, կրելով որոշակի կառուցվածքային փոփոխություններ՝ պայմանավորված հատկապես բարձրագույն կրթության ոլորտում ընդգրկվածության աստիճանի աճով և կանանց ակտիվության մակարդակի ավելացմամբ: Միաժամանակ տնտեսական ակտիվության հաստատուն մակարդակի դեպքում, ինչպես վկայում են ժողովրդագրական կանխատեսումները, աշխատուժի առաջարկը մինչև 2015 թ. կունենա աճի միտում, որից հետո այն կսկսի նվազել՝ պայմանավորված 15-64 տարիքային խմբի կանխատեսվող վարքագծով:

Գծանկար 6.2. Տնտեսապես ակտիվ բնակչության թվաքանակի կանխատեսումը՝ հաստատուն (65 տոկոս) ակտիվության մակարդակի պայմաններում

6.3. Զբաղվածության ընդհանուր մակարդակը

226. Ըստ պաշտոնական վիճակագրության, Հայստանում զբաղվածության բացարձակ, ինչպես նաև հարաբերական մակարդակը և դրա դինամիկան միանշանակ չի գնահատվում: Զբաղվածների բացարձակ թվաքանակը 2006 թվականին՝ ըստ կազմակերպություններից և գյուղացիական տնտեսություններից ստացվող պաշտոնական վիճակագրության տվյալների, կազմել է 1,092 հազար աշխատող՝ արձանգրելով զբաղվածների աննշան՝ 1.25 տոկոսի անկում՝ 2002 թվականի համեմատ: Այդուհանդերձ, աշխատուժի ընտրանքային հետազոտությունների արդյունքներով, զբաղվածության հարաբերական մակարդակը՝ զբաղվածների մասնաբաժինը համապատասխան տարիքի բնակչության (15-70 տարեկան) նկատմամբ նույն ժամանակահատվածում ավելացել է շուրջ 2 տոկոսային կետով՝ 2006 թվականին կազմելով 43.8 տոկոս: Հաշվի առնելով, որ նույն ժամանակահատվածում ավելացել է նաև համապատասխան բնակչության տարիքային խմբի բնակչության թվաքանակը՝ կարելի է եզրահանգել, որ 2002-2006 թվականներին արձանագրվել է զբաղվածության ընդլայնում: Մոտավոր գնահատականներով, զբաղվածների թվաքանակը այս ժամանակահատվածում ավելացել է 120-150 հազար մարդով կամ շուրջ 15 տոկոսով: Այդպիսով, ըստ աշխատուժի ընտրանքային հետազոտությունների՝ 2002-2006 թվականներին տնտեսական աճը առաջին անգամ հետխորհրդային ժամանակահատվածում հանգեցրել է զբաղվածության ընդլայնման: Ըստ գնահատականների, 2002-2006 թվականներին տնտեսական աճի նկատմամբ զբաղվածության առաձգականությունը կազմել է 0.2, այսինքն՝ մեկ տոկոս տնտեսական աճը ընդլայնել է զբաղվածությունը 0.2 տոկոսով⁹⁹:

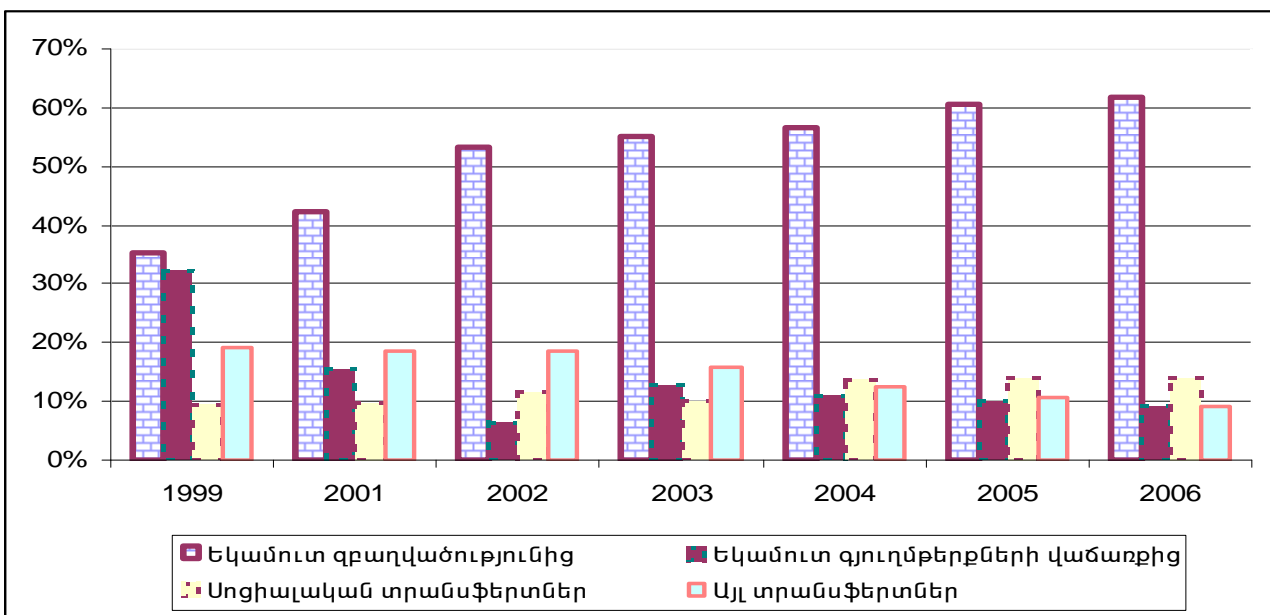
⁹⁹ Պետք է նշել, որ համաձայն գործող ԱՀՌԾ-Ի կանխատեսումների, զբաղվածության առաձգականությունը միջին ժամկետ հեռանկարում գնահատվում էր 0.17, իսկ 2002-2015 թվականների համար՝ միջինում 0.2: Այդպիսով կարելի է արձանագրել, որ այս ցուցանիշի տեսանկյունից փաստացի արդյունքները գրեթե չեն շեղվել ԱՀՌԾ-Ի կանխատեսումներից: Միաժամանակ, պետք է նշել նաև, որ այս բնագավառում վիճակագրությունը զգալի բարելավման կարիք է զգում և ներկայացվող արդյունքներին պետք է վերաբերվել որոշակի վերապահումներով: Այսպես 2002-2006թթ զբաղվածների թվաքանակի ավելացումը ըստ ԱԼՀ-ի գրեթե

227. Այսպիսով, ընդհանուր առմամբ, չնայած զբաղվածության գնահատականների տարբերություններին, վերջին 5 տարիներին հիմնական դրական արդյունքը եղել է այն, որ տնտեսական աճը չի ուղեկցվել զբաղվածության կրճատմամբ, ինչպես դա շարունակաբար տեղի էր ունենում մինչև 1998-1999թթ.: Ավելին, ըստ աշխատուժի ընտրանքային հետազոտությունների, տեղի է ունեցել զբաղվածության աճ, որը միաժամանակ ուղեկցվել է աշխատանքի արտադրողականության աճի բարձր տեմպերով:

228. Տնտեսական աճի աննախադեպ տեմպերը զբաղվածության կայունության պայմաններում հանգեցրել են բնակչության եկամուտների կառուցվածքի զգալի փոփոխության՝ ի օգուտ զբաղվածությունից ստացվող եկամուտների: Վերջին 5 տարիներին զբաղվածությունից եկամուտները բնակչության դրամական եկամուտների կառուցվածքում ավելացել են շուրջ 11 տոկոսային կետով, իսկ 1999 թվականի համեմատ դրանք գրեթե կրկնապատկվել են:

Գծանկար 6.3. Բնակչության եկամուտների կառուցվածքը 1999-2006 թթ.

6.4. Գործազրկության մակարդակը և կառուցվածքը

229. Աշխատանքի շուկայի մյուս կարևոր բնութագրիչները, որոնք նաև առանձնակի նշանակություն ունեն աղքատության հաղթահարմանը նպատակադրված զբաղվածության քաղաքականության մշակման տեսանկյունից, վերաբերում են գործազրկության մակարդակին ու կառուցվածքին: Գործազուրկ լինելու հանգամանքը, ըստ տնային տնտեսությունների հետազոտության արդյունքների, շարունակում է զգալիորեն ավելացնել աղքատության ռիսկը: Այսպես, 2005 թ. գործազուրկ լինելու հանգամանքը շուրջ 60 տոկոսով ավելցնում էր աղքատության ռիսկը:

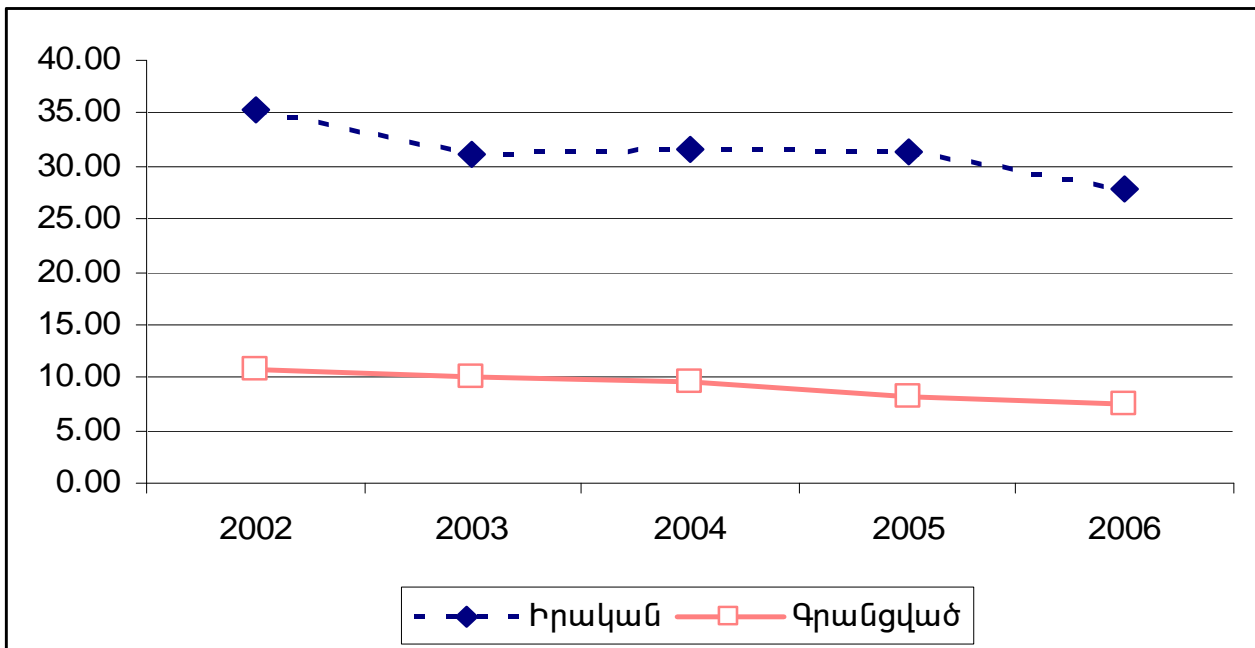
230. Գործազրկության մակարդակը հանրապետությունում ներկայումս գնահատվում է երկու տարբեր եղանակներով: Առաջինը պաշտոնական գործազրկությունն է, որը վերաբերում է զբաղվածության ծառայություններում գրանցված գործազուրկներին: Երկրորդը իրական գործազրկությունն է, որը ստացվում է աշխատուժի ընտրանքային

ամբողջովին վերաբերում է 2002-2003թթ-երին, որից հետո փաստորեն զբաղվածների թվաքանակի աճ չի արձանագրվել: Նկատի ունենալով, որ այս տարիներին տնտեսության զարգացումները զգալիորեն չեն տարբերվել, մեկ տարվա զգալի տատանումը դժվար է չվերագրել վիճակագրական շեղումներին:

հետազոտությունների ճանապարհով և հիմնականում համապատասխանում է ԱՄԿ չափանիշներին: Չնայած այս երկու եղանակով ձևավորվող գործազրության մակարդակները էականորեն՝ շուրջ 20 տոկոսային կետով, տարբերվում են միմյանցից, այդուհանդերձ վերջին 5 տարիներին հստակ արտահայտվել է ինչպես գրանցված, այնպես էլ իրական գործազրության մակարդակի նվազման միտումը (տես՝ սա Գ-ժանկար 6.4):

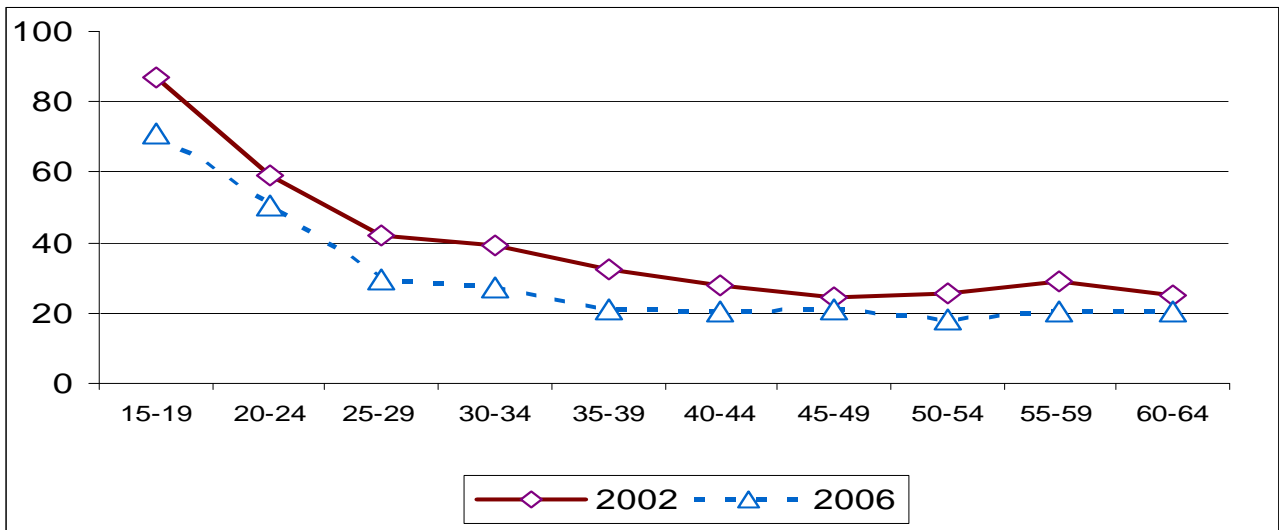
231. Գործազրության մակարդակը, չնայած դրա էական կրճատմանը, մնում է շատ բարձր ցանկացած միջազգային համեմատականներով: Պաշտոնական (գրանցված) գործազրության մակարդակը 2006 թվականին կազմել է 7 տոկոս կամ 4 տոկոսային կետով պակաս՝ 2002 թվականի ցուցանիշի համեմատ, իսկ իրական գործազրության մակարդակը, համաձայն աշխատուժի ընտրանքային հետազոտությունների, կազմել է 27 տոկոս՝ 2002 թվականի համեմատ արձանագրելով 7 տոկոսային կետով կրճատում:

Գ-ժանկար 6.4 Գրանցված և իրական գործազրության մակարդակի փոփոխությունները 2002-2006թթ.

232. Գործազրության սեռատարիքային առանձնահատկությունները ԱՀՌԾ ժամանակահատվածում չեն փոխվել: Ըստ աշխատուժի ընտրանքային հետազոտությունների, կանանց գործազրության մակարդակը շարունակում է գերազանցել տղամարդկանց գործազրության մակարդակը: Տարիքային խմբերի առումով իրական գործազրության մակարդակը շարունակում է հատկապես բարձր մնալ երիտասարդության շրջանում՝ գերազանցելով դրա միջին մակարդակը շուրջ 2.5 անգամ:

Գծանկար 6.5. Իրական գործազրկության մակարդակը՝ ըստ տարիքային խմբերի 2002-2006 թթ.

233. Վերջին տարիներին որոշակի դրական տեղաշարժեր են նկատվել նաև երկարատև գործազրկության ցուցանիշի դիմամիկայում: Այսպես, ըստ աշխատուժի ընտրանքային հետազոտությունների, 12 ամիս և ավելի ժամանակահատված աշխատանք փնտրող գործազուրկների տեսակարար կշիռը նվազել է, 2006 թ. կազմելով 39 տոկոս՝ 2002 թ. 51.3 տոկոսի համեմատ: Այդուհանդերձ, նկատի ունենալով գործազրկության բարձր մակարդակը, գործազուրկների մեծամասնության չգրանցված լինելու հանգամանքը և գործազրկության նպաստի դեռևս շատ ցածր մակարդակը, մեկ տարուց ավելի աշխատանք փնտրող գործազուրկների թվաքանակի կրճատման խնդիրը առաջնային նշանակություն է ունենալու աղքատության ռիսկի կրճատման առումով:

234. Ընդհանուր առմամբ աղքատության հաղթահարման առումով, ինչպես և նախորդ ծրագրում, առանձնակի կարևորվելու է իրական գործազրկության մակարդակի, հատապես՝ երկարատև կառուցվածքային գործազրկության և երիտասարդների շրջանում գործազրկության մակարդակի կրճատումը, ինչպես նաև գործազուրկներին տրամադրվող աջակցության ծավալների և արդյունավետության ավելացումը: ԱՀՌԾ՝ իրական գործազրկության մակարդակի (որի հաշվարկման աղբյուրը լինելու են աշխատուժի ընտրանքային հետազոտությունները) միջին ժամկետ թիրախը լինելու է 15 տոկոս՝ մինչև 2015թ., իսկ հեռանկարային թիրախը՝ ոչ ավելի, քան 10 տոկոս: Ինչ վերաբերում է գրանցված գործազուրկներին, ապա այն չի համարվելու ծրագրի թիրախ և դրա տատանումները, ինչպես նաև գրանցված գործազրկության մակարդակի հնարավոր ավելացման երևույթը չի դիտարկվելու որպես ծրագրից շեղման փաստ:

235. Գործազրկության ազդեցությունը աղքատության վրա մեղմելու առումով հեռանկարում մեծ դեր է խաղալու գործազրկության նպաստների համակարգը: Ներկայումս գործազրկության նպաստները շարունակում են շատ ցածր մնալ՝ գործազրկության նպաստի միջին մեծությունը 2006 թ. չէր գերազանցում աղքատության գծի 50 տոկոսը:¹⁰⁰ Նկատի

¹⁰⁰ 2006 թ. դեկտեմբերին գործազրկության նպաստ են ստացել 10,000 անձինք (գրանցված գործազուրկների՝ 11 տոկոսը) և գործազրկության նպաստի միջին գումարը կազմել է ամսական 8,600 դրամ (մոտ 20 ԱՄՆ դոլար): Այսպիսով, նպաստի գումարը, միջին հաշվով, կազմել է նվազագույն աշխատավարձի 57 տոկոսը և միջին աշխատավարձի՝ 14 տոկոսը: Դրամական օգնություն են ստացել ևս 24,000 (2004) գործազուրկներ՝ գործազրկության բազային նպաստի 30 տոկոսի չափով: Շահառուների փոքր թվաքանակը հիմնականում բացատրվում է այն փաստով, որ գործազուրկներից շատերն օգտագործել և կորցրել են գործազրկության

ունենալով, որ ներկայումս գործազրկության նպաստ են ստանում շատ սահմանափակ թվով գործազուրկներ, գործազրկության նպաստների ավելացումը թվում է, թե զգալի դեր չի կարող խաղալ ընդհանուր առմամբ գործազուրկների շրջանում աղքատության ռիսկերի կրճատման առումով, սակայն պետք է հաշվի առնել նաև, որ գործազուրկների չգրանցման պատճառներից մեկը հենց գործազրկության նպաստների ցածր մակարդակն է: Այսպիսով, հեռանկարային առումով չափից ավելի համեստ գործազրկության նպաստների համակարգը շարունակաբար հանգեցնելու է իրական և գրանցված գործազուրկների մակարդակների զգալի տարբերությանը: Միաժամանակ, այս հանգամանքը որոշակիորեն հակազդում է նաև ֆորմալ զբաղվածության ավելացմանը՝ ոչ ֆորմալ զբաղվածների մոտ համապատասխան խթանների բացակայության առումով, որն իր հերթին բերում է փակ շրջանի, քանի որ ոչ ֆորմալ զբաղվածները չեն կարող հավակնել գործազրկության նպաստներ ստանալուն:

6.5. Գյուղատնտեսական զբաղվածություն

236. Գյուղական բնակավայրերում աղքատության մակարդակը, ի տարբերություն քաղաքային բնակավայրերի, ավելի շատ պայմանավորված է զբաղվածությունից ստացվող եկամուտների ցածր մակարդակով, քան գործազրկության բարձր մակարդակով: Ըստ տարբեր գնահատականների, գյուղական բնակավայրերում գործազրկության մակարդակը զգալիորեն՝ 3-5 անգամ ցածր է քաղաքային գործազրկության մակարդակից: Ավելի զգալի է տարբերությունը համաձայն պաշտոնական վիճակագրության՝ 2006 թվականին գրանցված գործազուրկների միայն 10 տոկոսն էր գյուղաբնակ:

237. Միաժամանակ, գյուղաբնակ բնակչության զբաղվածության գերակշիռ մասը ապահովող ճյուղում՝ գյուղատնտեսությունում, աշխատանքի արտադրողականության ցածր մակարդակի հետ միասին զբաղվածությունից եկամուտների բաշխման անհավասարության գործակիցը նույնպես զգալի ցածր է, ինչի արդյունքում գյուղաբնակ բնակչության ընդհանուր աղքատության մակարդակը և գյուղատնտեսությունում ինքնազբաղվածների աղքատության մակարդակը իրարից գրեթե չեն տարբերվում կամ, այլ խոսքերով, գյուղատնտեսությունում ինքնազբաղվածությունը չի նվազեցնում գյուղաբնակ բնակչության աղքատության ռիսկը¹⁰¹:

238. Գյուղաբնակ բնակչության զբաղվածության և մասնավորապես, գյուղատնտեսությունում զբաղվածության հարցերը հանգամանալից ներկայացված են ԱՀՌԾ գյուղատնտեսության բաժնում:

6.6. Ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության իրավիճակը և հեռանկարը

239. Ըստ զբաղվածության հաշվառման երկու հիմնական եղանակների՝ աշխատուժի ընտրանքային հետազոտության և ձեռնարկություններից վարձու աշխատողների, գրանցված ինքնազբաղվածների, ինչպես նաև գյուղացիական տնտեսությունների աշխատունակ անդամների վերաբերյալ հավաքագրվող տեղեկատվության, ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության մասնաբաժինը ընդհանուր զբաղվածությունում 2006թ. համապատասխանաբար կազմել է 76 և 55 տոկոս: Նման զգալի տարբերությունը, հիմնականում, արդյունք է գյուղատնտեսական զբաղվածության՝ ըստ տարբեր մեթոդաբանությունների ստացվող արդյունքների տարբերության:

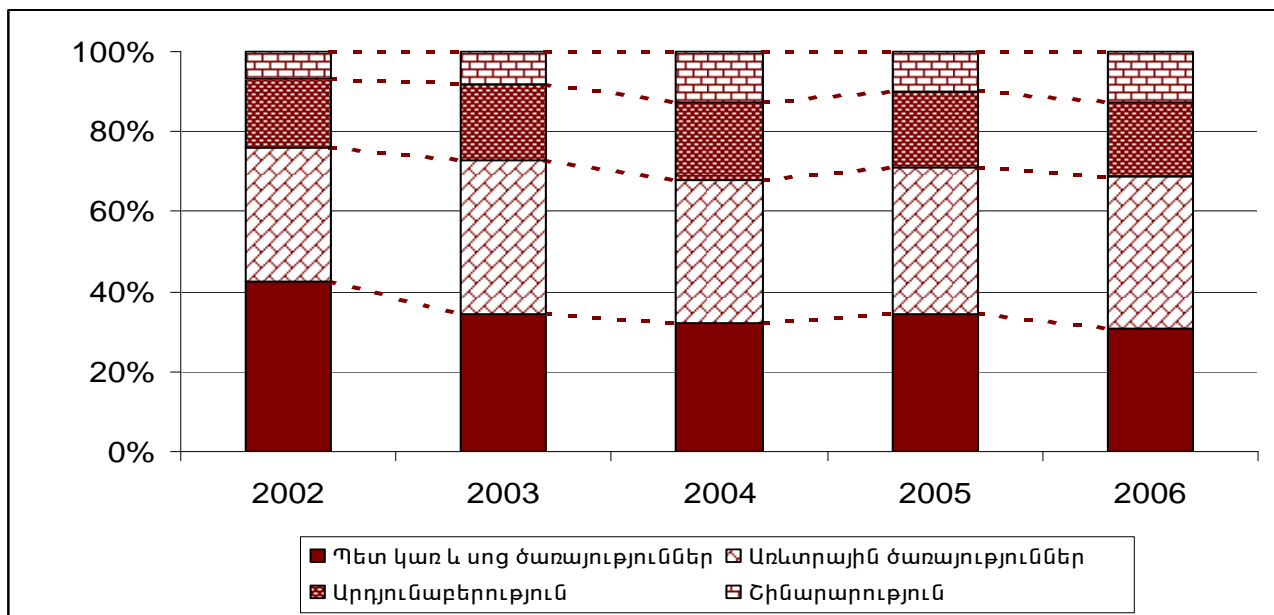
նպաստ ստանալու իրենց իրավունքը: 2006 թ. գրանցված գործազուրկների ավելի քան 73 տոկոսն աշխատանք չէր ունեցել անցյալ 12 ամիսների ընթացքում, ևս 13 տոկոսը՝ 6-12- ամսվա ընթացքում: Բոլոր այդ անձինք կորցրել էին իրենց նպաստ ստանալու իրավունքը, որը տրվում է առավելագույնը վեց ամիս (ԱՎԾ 2006):

¹⁰¹ Համաձայն 2005 թ. ՏՏԿԱՀ (տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված հետազոտություն) գյուղական բնակչության ընդհանուր աղքատության մակարդակը կազմել է 28.2 տոկոս, իսկ գյուղատնտեսությունում ինքնազբաղվածներինը՝ 27.3 տոկոս:

240. Ըստ պարբերաբար անցկացվող աշխատուժի ընտրանքային հետազոտությունների, 2002-2006 թթ. ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության կառուցվածքում նկատվել են մի շարք միտումներ, որոնք հիմնականում արտացոլում են տնտեսությունում տեղի ունեցող տեղաշարժերը:

- Զգալիորեն նվազել է պետական կառավարման և սոցիալական ծառայությունների ոլորտներում զբաղվածների մասնաբաժինը, որը հիմնականում արդյունք է եղել այս ոլորտներում շարունակվող կառուցվածքային բարեփոխումների: Ընդհանուր առմամբ, 2002-2006 թվականներին այս ոլորտներում զբաղվածների մասնաբաժինը զբաղվածության կառուցվածքում նվազել է շուրջ 10 տոկոսային կետով: Հատկանշական է, որ դրան զուգահեռ, զգալիորեն ավելացել է այդ ոլորտներում աշխատողների աշխատանքի վարձատրությունը: Մասնավորապես, դա վերաբերում է պետական ծառայության, կրթության և առողջապահության ոլորտներին, որտեղ աշխատավարձերի ավելացման տեմպերը գերազանցել են հանրապետությունում միջին աշխատավարձի աճի տեմպերին:
- Զբաղվածության կառուցվածքում առևտրային (ոչ սոցիալական) ծառայությունների մասնաբաժնի շարունակական ավելացման պայմաններում, 2006 թվականին՝ 2002 թվականի համեմատ արձանագրվել է ցուցանիշի մակարդակի 4 տոկոսային կետով աճ՝ 2006 թ. կազմելով ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության շուրջ 38 տոկոսը:
- Ի տարբերություն մինչև 2002 թվականը արդյունաբերության ճյուղում շարունակաբար արձանագրվող զբաղվածության անկմանը, 2002-2006 թթ. ճյուղի մասնաբաժինը զբաղվածության կառուցվածքում կայունացել է 19 տոկոսի շրջակայքում:
- Եվ վերջապես, 2002-2006 թթ. արձանագրվել է շինարարության ճյուղի զբաղվածության մասնաբաժնի զգալի աճ (շուրջ 70 տոկոս)՝ չնայած, հիմնականում, ի հաշիվ ոչ ֆորմալ զբաղվածության:

Քճանկար 6.6. Ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության ճյուղային կառուցվածքի միտումները 2002-2006 թթ.

241. Առաջիկա 10-15 տարիներին սպասվում է, որ ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության տեսակարար կշիռը ընդհանուր զբաղվածության մեջ շարունակաբար կաճի՝ 2021 թվականին

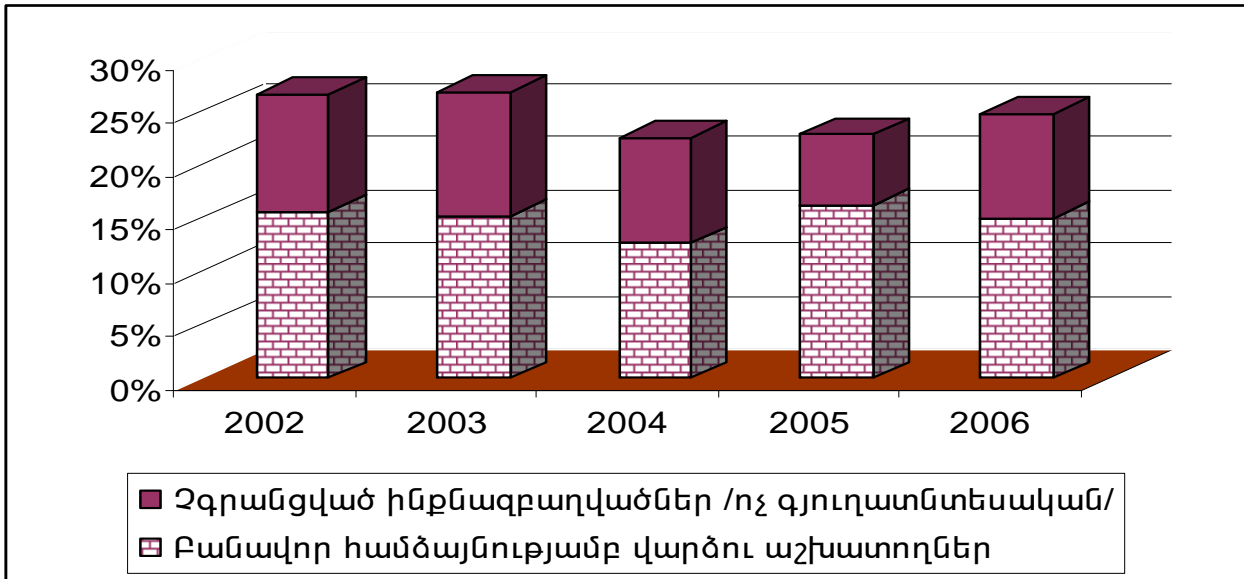
հասնելով 80 տոկոսի (ըստ ԱՄԿ մեթոդաբանության): Դա տեղի կունենա ընդհանուր զբաղվածության ընդլայնման պայմաններում գյուղատնտեսական զբաղվածության կանխատեսվող կայուն մակարդակի պատճառով: Ընդ որում, սպասվում է, որ բացի շինարարությունից, որի մասնաբաժինը միջին ժամկետում մնալով կայուն, հեռանակարում որոշակիորեն կնվազի՝ հասնելով 7-9 տոկոսի, մնացած ոլորտներում 2002-2006 թթ. միտումները կպահպանվեն, որի հետևանքով առևտրային ծառայությունների ոլորտում զբաղվածների մասնաբաժինը 2021 թվականին կհասնի 50 տոկոսի, սոցիալական ծառայությունների և պետական կառավարման բնագավառներում մասնաբաժինը կնվազի մինչև 25 տոկոսի սահմանագիծը, իսկ արդյունաբերության ճյուղում զբաղվածության մասնաբաժինը՝ հիմնականում կապիտալատարության ավելացման պատճառով, կմնա 20 տոկոսի շրջակայքում: Այս գնահատականի հիմքում դրված են Հայաստանի տնտեսության հեռանկարային զարգացման ճյուղային կանխատեսումները և զբաղվածության առաձգականության գնահատականները, որոնք հիմնված են տնտեսական աճի և աշխատանքի արտադրողականության գնահատականների վրա, իսկ սոցիալական ծառայությունների և պետական կառավարման ոլորտների համար՝ բնակչության և ընդգրկվածության աստիճանի կանխատեսումների ու ոլորտների կանխատեսվող արդյունավետության ցուցանիշների վրա:

242. Ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության կառուցվածքում ակրնկալվող տեղաշարժերը իրենց դրական ազդեցությունն են ունենալու զբաղվածության ֆորմալացման, ինչպես նաև ընդհանուր առմամբ աշխատանքի արտադրողականությամբ պայմանավորված զբաղվածությունից եկամուտների ավելացման առումով:

6.7. Ֆորմալ և ոչ ֆորմալ զբաղվածություն

243. Ոչ ֆորմալ զբաղվածության մակարդակը Հայաստանում շարունակում է մնալ բարձր՝ 2006 թ. կազմելով ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածների 25 տոկոսը: Ըստ ԱԸՀ արդյունքների, թաքնված զբաղվածների մասնաբաժինը ընդհանուր զբաղվածների թվաքանակում 2002-2006 թթ. նվազել է շուրջ 2 տոկոսային կետով՝ հիմնականում ի հաշիվ չգրանցված ինքնազբաղվածների մասնաբաժնի նվազման: Ոչ ֆորմալ զբաղվածության մակարդակը էլ ավելի անհանգստացնող է, եթե հաշվի առնվի նաև այն փաստը, որ Հայաստանում գյուղատնտեսական ոլորտի զբաղվածների գերակշիռ մեծամասնությունը չի համապատասխանում ֆորմալ զբաղվածության հիմնական հայտանիշներին և այդպիսով որոշակի վերապահումներով կարող է դասակարգվել ոչ ֆորմալ զբաղվածների շարքին: Նման եղանակով վերահաշվարկված ոչ ֆորմալ զբաղվածության մասնաբաժինը ընդհանուր զբաղվածությունում գնահատվում է 45-50 տոկոսի շրջանակներում:

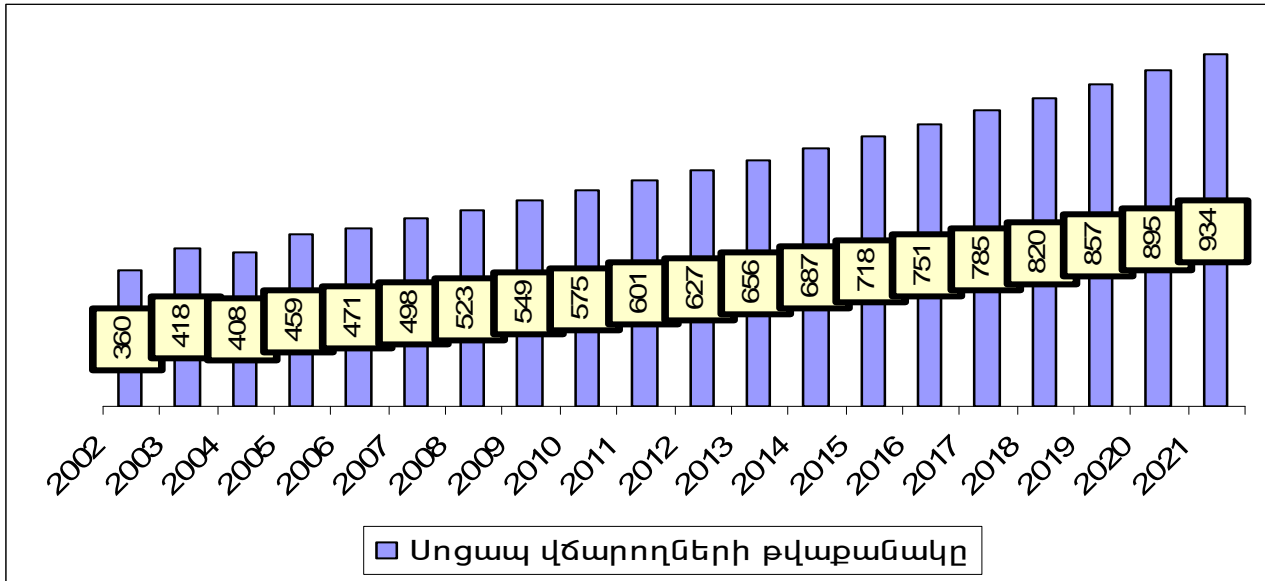
Գծանկար 6.7. Ոչ ֆորմալ զբաղվածության ցուցանիշներ (տոկոս՝ զբաղվածության կառուցվածքում)

244. Վերջին տարիներին ֆորմալ զբաղվածության ընդլայնման մասին է խոսում այն փաստը, որ 2002-2006 թթ. ոչ ֆորմալ զբաղվածության գրեթե անփոփոխ մակարդակի պայմաններում շուրջ 110 հազարով ավելացել է սոցիալական ապահովագրության պարտադիր վճարումներ կատարողների թվաքանակը՝ 360 հազարից հասնելով 470 հազարի: Նկատի ունենալով, որ նույն ժամանակահատվածում տեղի է ունեցել բարձր ֆորմալության աստիճան ունեցող պետական հատվածի և սոցիալական ծառայությունների ճյուղերում զբաղվածության մասնաբաժնի կրճատում՝ ի օգուտ շինարարության և առևտրային ծառայությունների, որտեղ ավանդապես ոչ ֆորմալության բարձր աստիճան է արձանագրվում, ապա դրական տեղաշարժերը բավականին խոստումնալից են: Այդուհանդերձ, նույնիսկ նման զգալի դրական տեղաշարժի պայմաններում 2006 թ. ընդհանուր զբաղվածների միայն 45 տոկոսն է կատարել սոցիալական ապահովագրության պարտադիր վճարներ: Նման իրավիճակը, անկասկած, այն հիմնական պատճառներից է, որը թույլ չի տվել գործող կենսաթոշակային համակարգի պայմաններում ապահովել կենսաթոշակների՝ գործող ԱՀՌԾ-ով նախատեսված մակարդակները:

245. Ակրնկալվում է, որ առաջիկա տարիներին պահպանվելու են զբաղվածության ֆորմալության աստիճանի ավելացման արձանագրված միտումները: Դրան նպաստելու են զբաղվածության ներկայիս ճյուղային կառուցվածքի փոփոխությունները՝ ի օգուտ ոչ գյուղատնտեսական ճյուղերի, աշխատուժի հարկման ներկայիս ցածր մակարդակի պահպանումը և հարկային վարչարարության բարելավմանն ուղղված միջոցառումները, ինչպես նաև մասնավոր հատվածում կորպորատիվ կառավարման ավանդույթների հետզհետե տարածումը: Առավել պահպանողական սցենարով ակրնկալվում է, որ յուրաքանչյուր հինգ տարին մեկ ֆորմալության աստիճանը կավելանա 15 տոկոսով:

Գծանկար 6.8 Սոցիալական ապահովագրության վճարներ կատարողների թվաքանակը՝ ֆորմալության աստիճանի ակնկալվող սցենարի դեպքում, 2002-2021¹⁰²

6.8. Աշխատանքի արտադրողականության աճը՝ որպես 2002-2006 թվականներին Հայաստանում տնտեսական աճի հիմնական շարժիչ ուժ

246. Աշխատանքի արտադրողականությունը, հատկապես ոչ գյուղատնտեսական ճյուղերում, վերջին տարիներին եղել է զբաղվածությունից եկամուտների ավելացման և աղքատության նվազեցման հիմնական աղբյուրներից մեկը: Աշխատանքի արտադրողականության աճը Հայաստանում 2002-2006թթ. կազմել է շուրջ 60 տոկոս՝ զգալիորեն գերազանցելով կենտրոնական ու արևելյան Եվրոպայի և ԱՊՀ երկրների միջին ցուցանիշը: Միաժամանակ, Հայաստանում դեռևս աշխատանքի արտադրողականության մակարդակը հետ է մնում նշված երկրների մակարդակից՝ կազմելով դրանց միջին ցուցանիշի 80 տոկոսը: Էլ ավելի մեծ է ճեղքվածք կա Հայաստանի և Եվրոմիությանը նոր¹⁰³ անդամակցած 8 երկրների միջև՝ շուրջ 4 անգամ, իսկ հաշվի առնելով գնողունակության համարժեքությամբ ճշգրտված ցուցանիշները՝ շուրջ 2.7 անգամ:¹⁰⁴

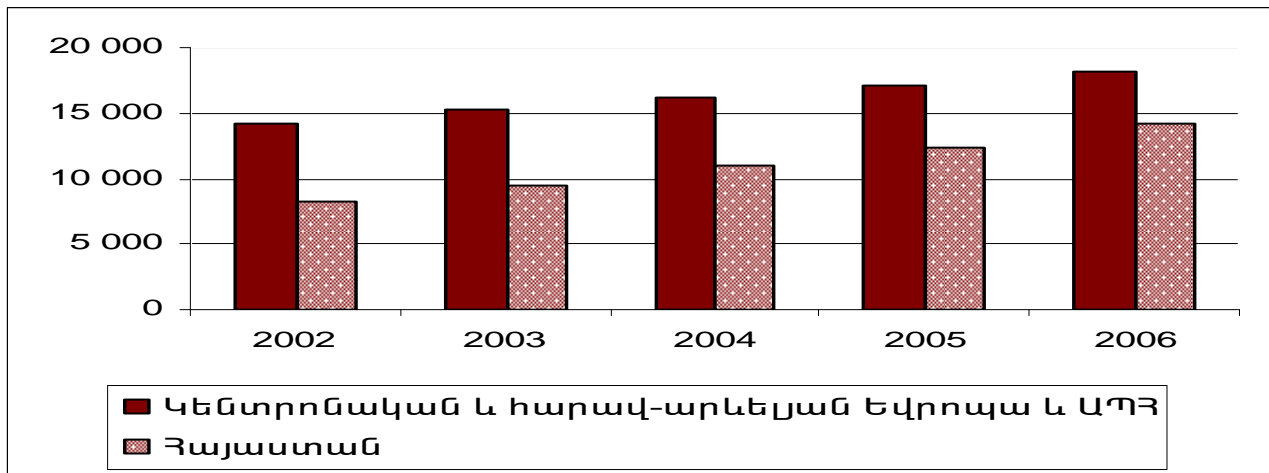
¹⁰² Պետք է նշել, որ սոցապ վճարողների թվաքանակը պայմանական անվանում է և ապագայում հնարավոր է, որ նման կատեգորիան անօգտագործելի լինի՝ ֆորմալության աստիճանի գնահատման նպատակներով: Այնուհանդերձ աշխատավարձից հարկ վճարողների կամ ֆորմալ աշխատավարձ ստացողների թվաքանակը կարող է լիովին փոխարինել այս կատեգորիան:

¹⁰³ Խոսքը այստեղ վերաբերում է հետևյալ երկրներին՝ Լեհաստան, Հունգարիա, Չեխիա, Սլովակիա, Սլովենիա, Լիտվա, Լատվիա և Էստոնիա

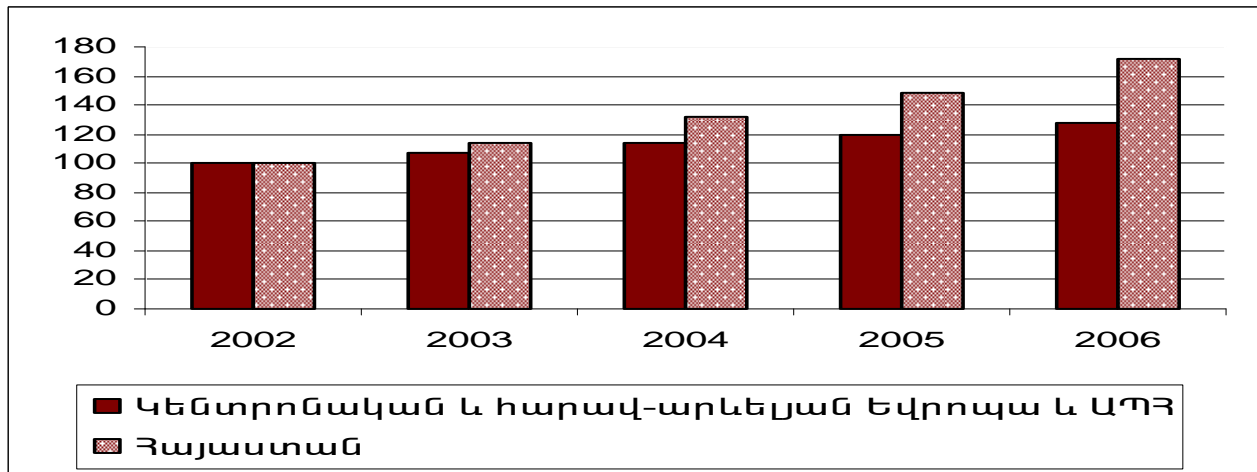
¹⁰⁴ Հաշվարկների հիմքում դրված են եվրոյով հաշարկված ցուցանիշները՝ օգտագործելով Եվրոստատի ԱՀ տվյալների բազան 2005թվականի համար:

Գծանկար 6.9. Աշխատանքի արտադրողականությունը, 2000թ համադրելի ԱՄՆ ԳՈՒՀ դոլար , 2002-2006թթ

Գծանկար 6.10. Աշխատանքի արտադրողականության ինդեքսը /2002=100/ , 2000թ. համադրելի ԱՄՆ ԳՈՒՀ դոլար

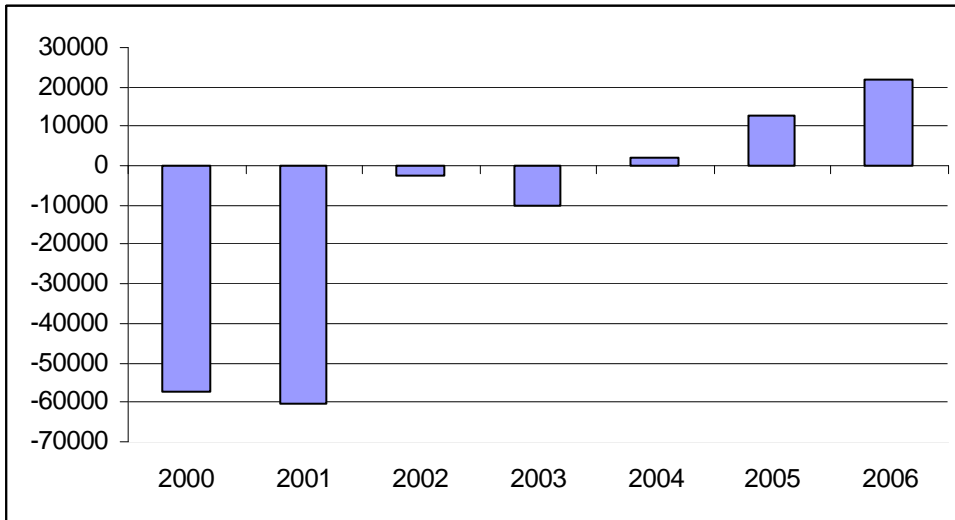

247. Միջին ժամկետ և երակրաժամկետ հեռանկարում աշխատանքի արտադրողականության աճի տեմպերը մեծապես պայմանավորված են լինելու երկու հիմնական գործոններով: Մի կողմից, դա աշխատուժի առաջարկի որակի և համապատասխանության ավելացումն է: Այս տեսանկյունից առաջնային դեր են խաղալու կրթության և հատկապես՝ բարձրագույն կրթության ընդգրկվածության ավելացումը և որակի բարձրացումը, ինչպես նաև զբաղվածության ակտիվ քաղաքականությունների իրականացումը: Մյուս կողմից, աշխատանքի արտադրողականության հետագա աճը պահանջելու է տնտեսությունում ներդրումների զգալի ավելացում և ճյուղային վերաբաշխում՝ ի օգուտ արտադրողականության տեսանկյունից ավելի բարձր մակարդակ ապահովող ճյուղերի կողմից ներկայացվող պահանջարկի հարաբերական և բացարձակ ավելացման: Այդ նպատակով ծրագրով նախատեսվում է հետևողական և կտրուկ քայլեր իրականացնել հանրապետությունում ձեռնարկատիրական և ներդրումային միջավայրի բարելավման, ֆինանսական միջնորդության հասանելիության և դրա մակարդակի ավելացման, ինչպես նաև պետական կառավարման և սոցիալական ծառայությունների արդյունավետության բարձրացման ուղղությամբ:

6.9. Արտագաղթը և այն պայմանավորող գործոնները

248. Վերջին տարիներին միգրացիոն միտումները որոշակի առումով արձագանքել են աշխատանքի շուկայում տեղի ունեցող դրական տեղաշարժերին՝ աշխատուժի նկատմամբ պահանջարկի և աշխատավարձերի ավելացմանը: Պաշտոնական միգրացիայի՝ մշտական բնակության վայրը փոխողների բացասական հաշվեկշռի նվազման հետ միասին, 2002-2006թթ. արձանագրվել է ոչ պաշտոնական միգրացիայի դրական հաշվեկշիռ:

Գծանկար 6.11. Միգրացիայի հաշվեկշիռը Հայաստանում 2000-2006 թթ.

249. Արտերկրից ստացվող տրանսֆերտների, ներառյալ աշխատանքային միգրանտներից ստացվող տրանսֆերտների մասնաբաժինը բնակչության դրամական եկամուտներում 2002-2006 թթ. նվազել է շուրջ 6 տոկոսային կետով, կամ 70 տոկոսով՝ 2006թ կազմելով 9 տոկոս, 2002թ. 15 տոկոսի փոխարեն: Պետք է նշել, որ արտերկրից ստացվող տրանսֆերտները, ինչպես և նախկինում, զգալիորեն նվազեցրել են աղքատության ռիսկը: Միաժամանակ տրանսֆերտների զգալի ծավալները որոշակի ճնշում են գործադրում աշխատուժի շուկայի վրա, ինչն արտահայտվում է տնտեսական ակտիվության նվազմամբ և աշխատուժի գնի ավելացմամբ:

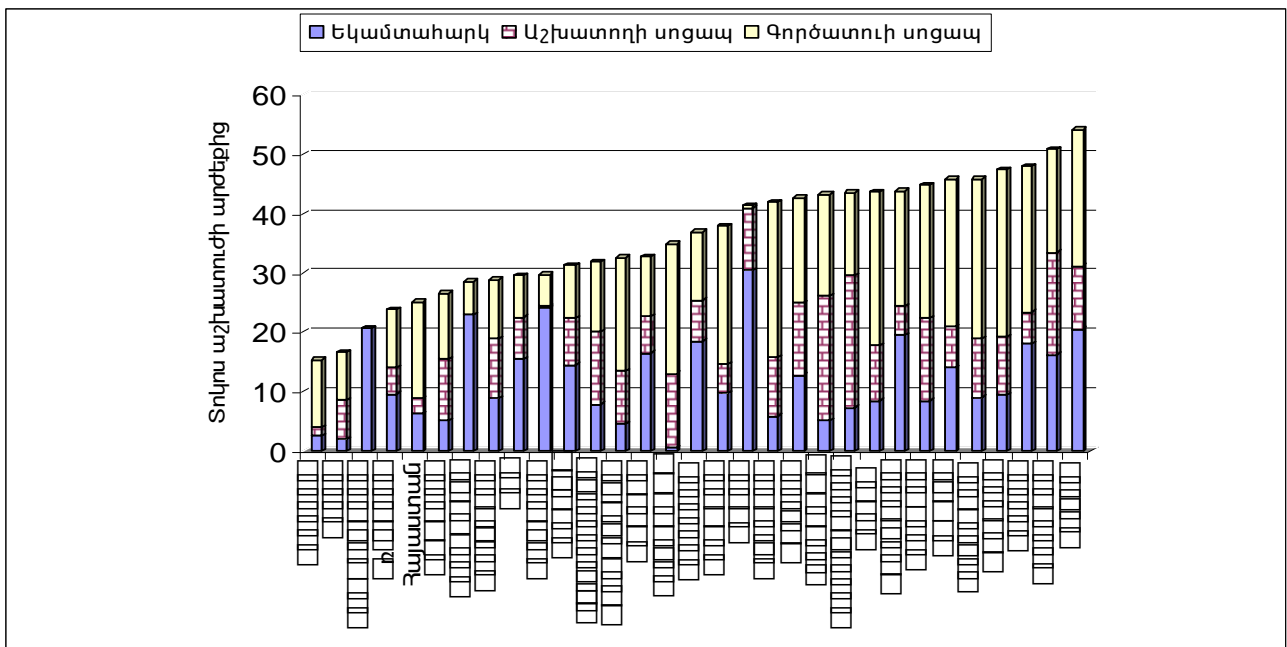
250. Արտագաղթի հիմնական պատճառներից եղել է և շարունակում է մնալ Հայաստանի և Ռուսաստանի դաշնության՝ աշխատանքային միգրանտների հիմնական ընդունող երկրի, աշխատանքային շուկայում պահանջարկի պայմանների զգալի տարբերությունները: Աշխատանքային միգրացիան երկակի դեր է խաղում միգրանտների և դրանց ընտանիքի անդամների աղքատության ռիսկերի տեսանկյունից: Կարճաժամկետ առումով այն զգալի դերակատարում ունի աղքատության կրճատման մեջ, նկատի ունենալով Հայաստանում դեռևս բարձր գործազրկության մակարդակը: Այնուհանդերձ երկարաժամկետ առումով, հատկապես ոչ ֆորմալ միգրացիան զգալի ռիսկեր է պարունակում միգրանտների համար, որոնք հիմնականում պայմանավորված են ոչ կայուն զբաղվածությամբ և սոցիալական պաշտպանության նվազագույն էլեմենտների բացակայությամբ: Վերջին տարիներին զգալի ջանքեր են գործադրվում միգրացիայի, ներառյալ աշխատանքային միգրացիայի անցնկալի դրսևորումների մեղմացման, արտագաղթողների և վերջին տարիներին ավելացող նեգաթիվների ինֆորմացիոն և խորհրդատվական աջակցության տրամադրման հարցերում: Ապագայում նման աշխատանքները շարունակվելու են՝ ինչպես արտագնա աշխատանքների մեկնողների իրազեկման և կողմնորոշման առումով, այնպես և ներգաղթի խրախուսման նպատակով իրականացվող աջակցման ծրագրերի շրջանակներում:

6.10. Աշխատաշուկայի ինստիտուտները և քաղաքականությունները

251. Ինչպես ցույց է տալիս միջգագային փորձը, տնտեսական աճի, աշխատանքի արտադրողականության ավելացման և զբաղվածության ընդլայնման տեսանկյունից կարող են կարևոր դերակատարում ունենալ աշխատաշուկայի կարգավորման հետևյալ ինստիտուտները՝ հարկման համակարգը և մակարդակը, արհմիություններում ներգրավվածության մակարդակը, նվազագույն աշխատավարձի քաղաքականությունը, գործազրկության նպաստների համակրագը և մակարդակը, զբաղվածության պաշտպանության կարծրության մակարդակը, ինչպես նաև աշխատաշուկայի ակտիվ քաղաքականությունների ձևերն ու մակարդակը:

252. Աշխատանքի հարկման մակարդակը և դինամիկան թերևս ամենակարևոր ցուցանիշներից են, որոնք ազդում են տնտեսական աճի և զբաղվածության՝ հատկապես ֆորմալ զբաղվածության ընդլայնման պոտենցիալի վրա: Հայաստանում աշխատուժի հարկման օրենսդրությունը վերջին տարիներին զգալի փոփոխությունների չի ենթարկվել և դրա մակարդակը ներկայումս համարվում է ոչ բարձր:

Գծանկար 6.12. Աշխատանքի հարկումը Հայաստանում և ՏՀԶԿ անդամ երկրներում

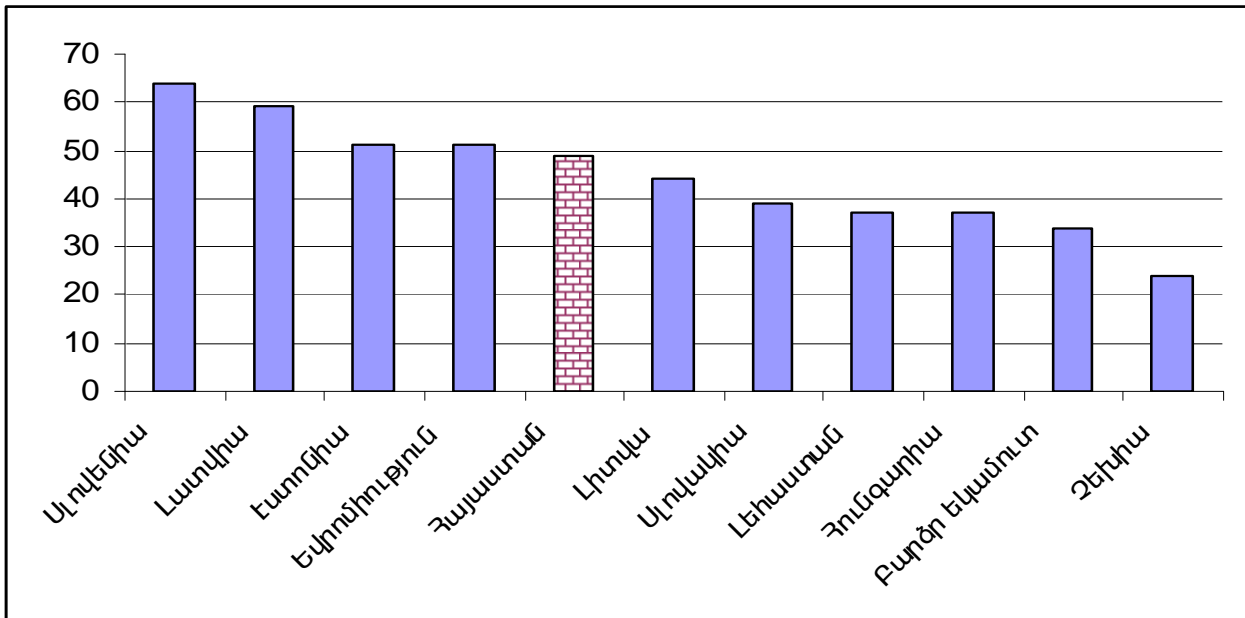
* Հայաստան՝ 2006 թ., ՏՀԶԿ անդամ երկրներ՝ 2004թ.:

253. Այնուհանդերձ, նկատի ունենալով Հայաստանի տնտեսական զարգացման մակարդակը, որը զգալիորեն զիջում է զարգացած երկրների մակարդակին, աշխատուժի հարկման բեռի ավելացումը կարող է լրջորեն խոչընդոտել տնտեսական աճի բարձր տեմպերին և զբաղվածության ընդլայնմանը: Ավելին, նկատի ունենալով զբաղվածության ֆորմալության ցածր մակարդակը, հարկային բեռի ցանկացած ավելացում կհանգեցնի ավելի անհավասար մրցակցության և չի կարող նպաստել ֆորմալ զբաղվածության ընդլայնմանը: Միաժամանակ՝ նկատի ունենալով Հայաստանի ֆիսկալ իրավիճակը, հարկային բեռի նվազեցման հեռանկարը նույնպես չի կարող հիմնավոր լինել, քանի դեռ հարկային եկամուտների հավաքագրման աստիճանը զգալիորեն չի ավելանա: Այդպիսով, այս բնագավառում ԱՀՌԾ հիմնական քաղաքականությունը լինելու է աշխատուժի հարկման

ներկայիս պոտենցիալ մակարդակի պահպանումը և զուգահեռաբար դրա արդյունավետ մակարդակի ավելացումը՝ ի հաշիվ զբաղվածության ֆորմալացման:¹⁰⁵

254. Զբաղվածության պաշտպանության նպատակով կիրառվող օրենսդրական սահմանափակումները, որոնցից հիմնականը վերաբերում է աշխատանքից ազատման պայմաններին, կարող են դրական ազդեցություն թողնել ոչ միայն աշխատողների իրավունքների պահպանման տեսանկյունից այլ նաև անուղղակի ձևով նպաստելով աշխատանքային փորձի և ունակությունների կուտակմանը: Սակայն միաժամանակ ձեռնարկատիրական միջավայրի տեսանկյունից դրանց կարծրությունը համարվում է զգալի խոչընդոտ՝ հատկապես փոքր և միջին ձեռնարկությունների և դրանցում ֆորմալ զբաղվածության ընդլայնման տեսանկյունից: Կարծր պայմանները նաև զգալի խոչընդոտ են հատկապես երիտասարդների գործազրկության մակարդակի նվազեցման համար: ՀԲ կողմից կիրառվող առավել տարածված զբաղվածության կարծրության ինդեքսով 2005թ. Հայաստանում զբաղվածության կարծրության ինդեքսը՝ 49, զգալիորեն ավելի բարձր էր քան բարձր եկամտով երկրների միջինը՝ 38, ինչպես նաև ցածր և միջին եկամուտ ունեցող Եվրոպայի և կենտրոնական Ասիայի երկրների միջինը՝ 44:

Գծանկար 6.13. Զբաղվածության կարծրության ինդեքսը Հայաստանում և մի շարք Եվրոմիության անդամ արեյան Եվրոպայի երկրների համար, 2005թ. ՀԲ

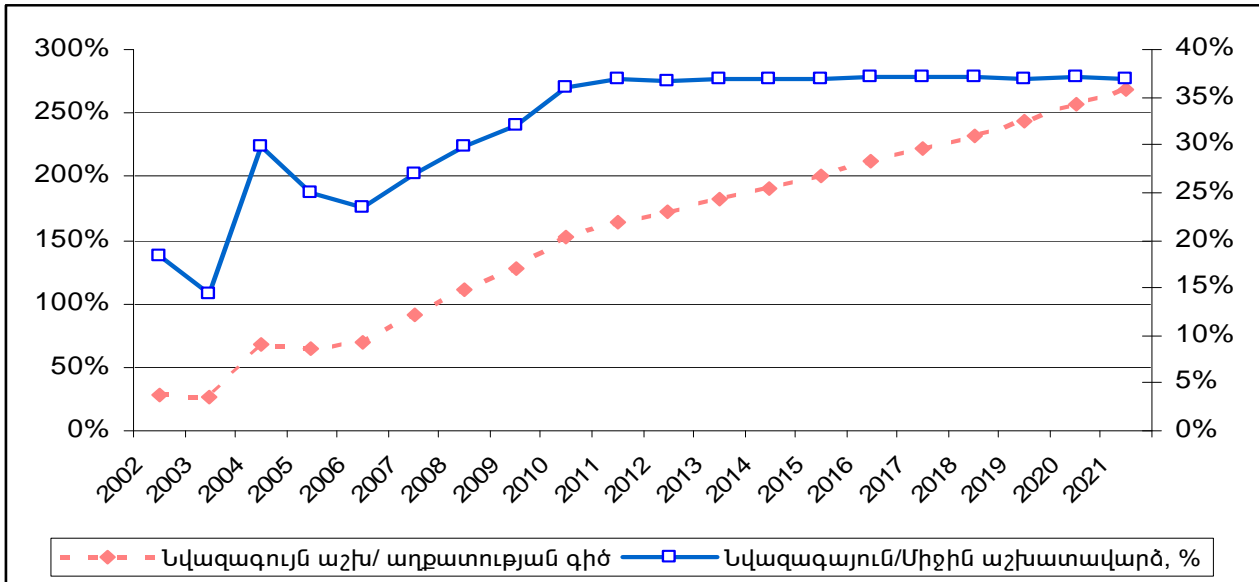

255. Անկախությունից ի վեր նվազագույն աշխատավարձի վարվող քաղաքականությունը Հայաստանում նպատակ է հետապնդել չխոչընդոտել ձեռնարկատիրության զարգացմանը և միաժամանակ նպաստել ֆորմալ զբաղվածության ընդլայնմանը: Այս տեսանկյունից Հայաստանը ներկայումս դասվում է առավել ազատական աշխատանքային շուկա ունեցող երկրների շարքին: Այնուհանդերձ, ինչպես ցույց է տալիս նախկին տարիների փորձը, նվազագույն աշխատավարձի քաղաքականության մնացած զուսպ մոտեցումը չի հանգեցրել ցանկալի հետևանքների: Հաշվի առնելով անցած տարիների փորձը, գործող ԱՀՌ-Ծ-ում առաջըրվեցին նվազագույն աշխատավարձի քաղաքականության նոր մոտեցումներ, որոնցից հիմնականը նվազագույն աշխատավարձի և աղքատության սահմանագծի փոխհարաբերության սահմանումն էր: Առաջիկայում նվազագույն աշխատավարձի

¹⁰⁵ Միաժամանակ, նախատեսվում են հարկային օրենսդրության պարամետրիկ բարեփոխումներ, որոնց հիմնական նպատակն է լինելու պարզեցնել և միասնականացնել աշխատուժի հարկման ռեժիմը: / տես համապատասխան բաժին/

քաղաքականությունը ավելի հավասարակշռված է լինելու և հիմնականում հետևելու է գործող ԱՀՌ-Ծ նպատակադրումներին: Միջին ժամկետում այն ավելի արագ տեմպերով է աճելու՝ ապահովելու համար նախ աղքատության սահմանագիծը՝ 2008 թ-ին և այնուհետև մինչև 2012թ. միջին աշխատավարձի 35-37 տոկոսը, որից հետո հիմնականում հետևելու է միջին աշխատավարձի աճի տեմպերին:

Գծանկար 6.14. Նվազագույն աշխատավարձը 2002-2021 թթ.

256. Նվազագույն աշխատավարձի հավասարակշռված քաղաքականությունը իր ազդեցությունն է թողնելու նաև գործազրկության նպաստների մակարդակի վրա՝ նկատի ունենալով որ ներկայիս օրենսդրությունը գործազրկության նպաստի չափը կախվածության մեջ է դրել նվազագույն աշխատավարձից: Պետք է նշել, որ ընդհանրապես նվազագույն աշխատավարձի հաճախակի օգտագործումը տարբեր տեսակի սոցիալական օժանդակության ծրագրերի և առավել ևս վարչական պատժամիջոցների չափերի կամ աշխատանքային շուկային չվերաբերող այլ նպատակներով չի խրախուսվելու և հետզհետե վերանայվելու են բոլոր նմանատիպ օրենսդրական դրույթները:

257. Զբաղվածության ակտիվ քաղաքականություն միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ անգամ ամենաբարենպաստ սցենարների դեպքում, աշխատանքի շուկայի ակտիվ ծրագրերի արդյունքները բավականին համեստ են, թեպետ կարող են օգտակար լինել որոշակի խմբերի համար: Անգամ ԵՄ երկրներում, որտեղ ակտիվ ծրագրերի բյուջեները բավականին մեծ են և համապատասխան ծրագրերի իրականացման ուղղությամբ տարիների փորձ է կուտակված, այդ ծրագրերից օգտվածների շրջանում դեռևս բարձր է գործազրկության և անգործունեության մակարդակը: Այս երևույթից կարելի է եզրահանգել, որ սկզբից պետք է հայտնաբերվեն աշխատանք փնտրողների կարիքները և ապա զբաղվածության ակտիվ ծրագրերը համապատասխանեցվեն այդ կարիքներին:

258. Հաշվի առնելով ՏՀԶԿ-ի փորձը, Հայաստանը պետք է իր բոլոր ջանքերը վերաուղղորդի դեպի ակտիվացման քաղաքականություն:¹⁰⁶ Ակտիվացման հաջողված

¹⁰⁶ Ակտիվացման քաղաքականությունը որոշ գործազուրկների խրախուսում է ավելի ակտիվորեն աշխատանք փնտրելու ուղղությամբ, եւ հետագայում տարբեր ծրագրերում մասնակցելու պարտավորությամբ: Վերջ ի վերջո, ակտիվացման սկզբունքով նպաստների ստացումը պայմանավորվում է ծրագրերում մասնակցությամբ՝ գործազուրկի իրավունքների ու պարտականությունների հավասարակշռության տեղաշարժի գործընթացում: Տե՛ս ԵՀ 2006:

քաղաքականության տարրերն են՝ (i) անձնական, սոցիալական և մասնագիտական հմտությունների ու կարողությունների բարելավումը, աջակցությունը՝ սոցիալական ինտեգրմանը. (ii) առանձին համապատասխանեցված ԱՇԱԲ-ի մասնակցելու եղանակները, հաշվի առնելով անձի տարիքը, փորձը, կարիքներն ու առաջնահերթությունները. (iii) շահառուի ռեսուրսներից ու հզորություններից օգտվելը (iv) ցանցավորումը՝ աշխատանքի շուկայի ծառայությունների, սոցիալական ծառայությունների, առողջապահական ծառայությունների, բնակարանաշինական հատվածի և համայնքների հետ. և (v) համագործակցությունն ու փոխներգործությունը շահառուների եւ գործակալության միջև՝ պլանավորման, ձեւավորման և իրագործման հարցերում: Դրա համար անհրաժեշտ է Ջրաղվածության պետական ծառայության հզորությունների զարգացումը, որը ներկայումս ունի անբավարար անձնակազմ, թերի նյութատեխնիկական բազա և թույլ մոտիվացիա: Աշխատանքի շուկայի ակտիվ այլ ծրագրերի առումով, մեծ ուշադրություն է դարձվելու դրանց ընդլայնման հնարավորություններին, առաջնայնությունը տալով առավել ծախսաարդյունավետ ծրագրերին:

259. Սոցիալական գործընկերների ներգրավումը աշխատաշուկայի կարգավորման և պետական միջամտության եղանակների վերաբերյալ որոշումների ընդունմանը առավել չափով է խրախուսվելու: Սոցիալական գործընկերները՝ արհեստակցական միություններն ու գործատուները, պետք է ավելի մեծ դերակատարում ունենան աշխատանքային հարաբերություններում: ՀՀ զբաղվածության ծառայության տարածքային կենտրոնների համար հատկապես կարևորվում է շարունակել արդեն իսկ հաջողված գործելաձևը՝ պետական և մասնավոր կառույցների հետ գործընկերային հարաբերությունների հաստատումը՝ աշխատատեղերի ստեղծման տեղական ռազմավարությունների մշակման և իրականացման նպատակով: Սոցիալական գործընկերների ներգրավումը կոչված է լինելու ապահովել լայն մասնակցություն օրենսդրության մշակման, ուսուցման բովանդակության ձեւավորման հարցերում, ինչպես նաև Ջրաղվածության պետական ծառայության եւ մասնագիտական կրթության հաստատությունների գործունեության մոնիտորինգի աշխատանքներում՝ որպեսզի վերջիններս կարողանան ավելի ճկուն կերպով արձագանքել շուկայի զարգացումներին:

260. Գործատուները պետք է ներգրավվեն մասնագիտական կրթության խնդիրներում: 2004թ. Մասնագիտական կրթության բարեփոխումների ռազմավարության հիման վրա, 2005թ. հուլիսին ընդունվեց «Մասնագիտական կրթության եւ ուսուցման մասին» ՀՀ օրենքը, որը բարելավում է սոցիալական գործընկերների դիրքերը: Նրանք այժմ համարվում են մասնագիտական կրթության համակարգի լիարժեք գործընկերներ: Գործատուների կազմակերպությունների մասնակցությունը կարելու է միջոց է հանդիսանում աշխատանքի շուկայում հմտությունների անհամապատասխանությունը նվազեցնելու համար: Աշխատանքային ստանդարտները, կամ աշխատանքի բնութագրերը, պետք է սահմանվեն գործատուների կողմից՝ հետեւելով բոլոր շահագրգիռ կողմերի հետ համաձայնեցված ընթացակարգերին: Ուսուցման ստանդարտները, կամ բնութագրերը, պետք է օգտագործվեն ուսումնական հաստատություններում պլանների կազմման նպատակով:¹⁰⁷

¹⁰⁷ Ավելի մանրամասն զբաղվածության բնագավառում պետական միջամտության եղանակների և դրանց արդյունավետության մասին ներկայացված է ՀՀ աշխատանքային շուկայի դինամիկան ՀԲ 2 հատորանի զեկույցում, որում առջադրված քաղաքականության ուղղությունները հիմնականում օգտագործվել են ԱՀՌԾ նպատակներով:

7. Գյուղատնտեսությունը և գյուղական զարգացումը

261. Գյուղատնտեսությունը Հայաստանի տնտեսության հիմնական ոլորտներից մեկն է, և գյուղական վայրերի բնակչության հիմնական զբաղմունքը: Ինչպես վկայում են Աղյուսակ 7.1-ի տվյալները, գյուղատնտեսության տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում 11 տարվա ընթացքում կրճատվել է համարյա երկու անգամ, ինչը պայմանավորված է գյուղատնտեսության ավելի դանդաղ աճի տեմպերով՝ տնտեսության ընդհանուր աճի տեմպերի համեմատ: ՀՆԱ-ն 1995-2006 թթ. ընթացքում աճել է 2.59 անգամ, ավելացված արժեքը գյուղատնտեսությունում՝ մոտ 1.7 անգամ, իսկ տնտեսության ոչ գյուղատնտեսական հատվածում արտադրված ավելացված արժեքը՝ 2.93 անգամ¹⁰⁸:

Աղյուսակ 7.1. Գյուղատնտեսության զարգացման հիմնական ցուցանիշները 1996-2006թթ.

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Գյուղատնտեսության տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում, %	34.80	29.41	30.85	26.96	23.21	25.54	23.40	21.49	22.55	18.74	18.00
Գյուղատնտեսական զբաղվածության տեսակարար կշիռը, %	40.82	41.29	42.46	43.32	44.35	45.06	45.26	45.95	46.87	46.23	46.16
Աշխատանքային եկամուտները գյուղատնտեսությունում, % ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի աշխատավարձերի նկատմամբ	74.70	59.83	42.97	50.43	51.17	54.93	53.62	58.54	55.44	52.39	61.10
Աշխատանքի արտադրողականությունը գյուղատնտեսությունում, % ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի արտադրողականության նկատմամբ	77.37	59.25	60.45	48.29	37.93	41.81	36.93	32.21	33.00	26.82	25.60
Միավոր աշխատուժի արժեքը գյուղատնտեսությունում, %	28.94	39.03	41.62	51.10	64.50	55.77	51.51	60.83	61.44	75.40	78.82
Միավոր աշխատուժի արժեքը ոչ գյուղատնտեսական ոլորտում, %	24.97	27.72	33.20	31.43	31.23	29.26	24.08	24.20	25.63	25.93	24.59

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ:

262. Սակայն ելնելով Հայաստանում 1995-2006թթ. տնտեսության ոչ գյուղատնտեսական հատվածում տնտեսական աճի հիմնական առանձնահատկությունից՝ այն, որ աճը համարյա բացառապես տեղի է ունեցել աշխատանքի արտադրողականության աճի հաշվին, և նոր ստեղծվող ֆորմալ աշխատատեղերի քանակը զիջել է վերացվող աշխատատեղերի քանակին, գյուղատնտեսությունից դեպի ոչ գյուղատնտեսական ոլորտ աշխատուժի արտահոսք տեղի չի ունեցել, ընդհակառակը, 2001-2006թթ. ընթացքում կայունացել է՝ կազմելով ընդհանուր զբաղվածության 45-46 տոկոսը¹⁰⁹:

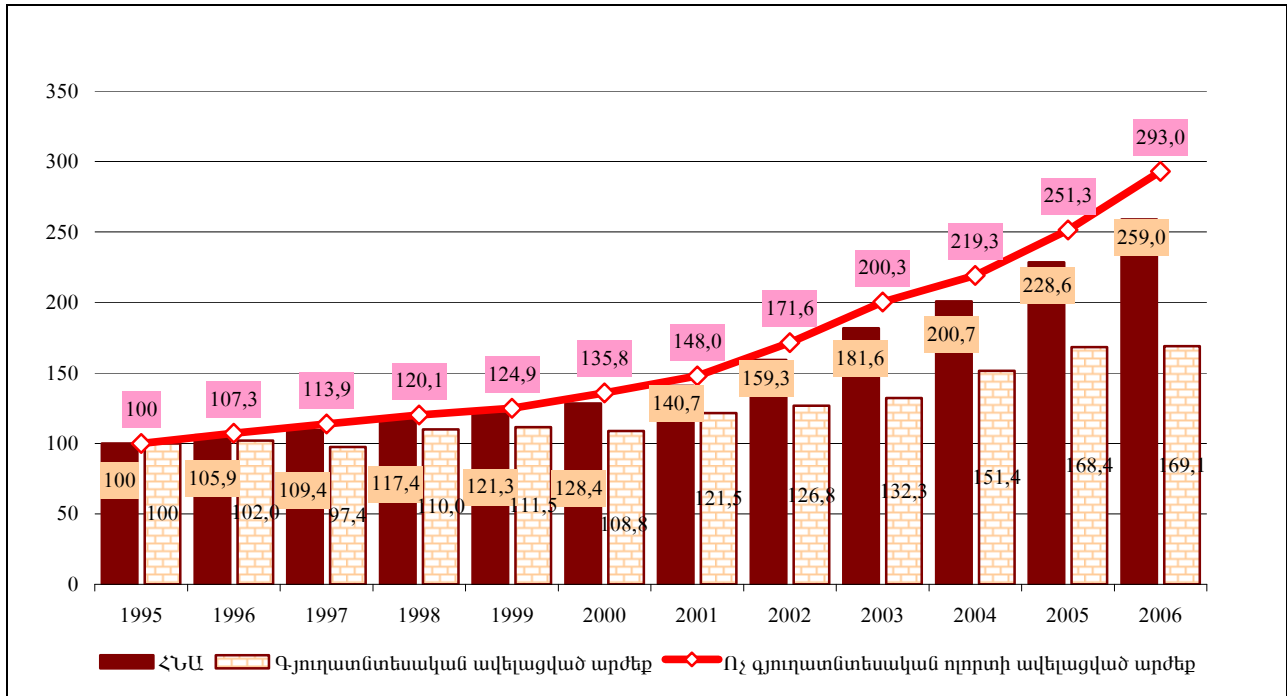
263. Գյուղատնտեսությունում կայուն և չպակասող զբաղվածության մակարդակի պահպանման արդյունքում էականորեն մեծացավ խզումը գյուղատնտեսական և ոչ գյուղատնտեսական ոլորտների արտադրողականության միջև՝ եթե աշխատանքի արտադրողականությունը գյուղատնտեսությունում 1996թ. կազմել էր ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի մոտ երեք քառորդը, ապա 2006թ. այն համարյա չորս անգամ ավելի ցածր էր: Այնուամենայնիվ, գյուղատնտեսության աճի և համեմատաբար կայուն զբաղվածության պայմաններում աշխատանքի արտադրողականությունը գյուղատնտեսությունում 1996թ.

¹⁰⁸ Ինչպես տնտեսության ընդհանուր, այնպես էլ գյուղատնտեսության զարգացման տեմպերը կտրուկ արագացել են 2001թ. սկսած: Այսպես՝ 1996-2000թթ. տնտեսական աճը կազմել էր միջին տարեկան 5.1%, որից գյուղատնտեսությունում՝ 1.7%, իսկ ոչ գյուղատնտեսական ոլորտում՝ 6.3%: Նույն ցուցանիշները 2001-2006թթ. կազմել են համապատասխանաբար 12.4, 7.6 և 13.7 տոկոս:

¹⁰⁹ Նման երևույթը՝ աճ առանց զբաղվածության, բնորոշ է մի շարք անցումային երկրների համար (տես՝ World Employment Report 2004-2005, ILO, 2005), սակայն Հայաստանում այն արտահայտվում է առավել ցայտուն կերպով:

նկատմամբ 2006թ. աճել է 92.6 տոկոսով կամ միջին տարեկան 6.8%, իսկ ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի արտադրողականությունը՝ 3.94 անգամ կամ միջին տարեկան 14.7%:

Քճանկար 7.1. ՀՆԱ, գյուղատնտեսական և ոչ գյուղատնտեսական ոլորտների ավելացված արժեքի շարժընթացը 1996-2006 թթ. (ինդեքս, 1995=100)

264. Մյուս կողմից՝ վերջին տարիներին գյուղատնտեսական ասպրանքների գների նկատելի աճը¹¹⁰, որը պայմանավորված էր ինչպես սննդամթերքի միջազգային գների աճով, այնպես էլ ներքին պահանջարկի արագ ընդլայնման արդյունքում բնակչության եկամուտների առաջանցիկ աճով, էականորեն բարելավեց գյուղատնտեսական գործունեության իրականացման պայմանները և հնարավորություն տվեց բարձրացնելու գյուղատնտեսությունում զբաղվածների աշխատանքային եկամուտները, որոնք 2006թ. կազմել են ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի միջին աշխատավարձի 61.1 %-ը (1996թ.՝ 74.7%)՝ 1996-2006թթ. ընթացքում անվանական արտահայտությամբ աճելով մոտ 5.9 անգամ (ոչ գյուղատնտեսական ոլորտում միջին աշխատավարձը նույն ժամանակահատվածում անվանական արտահայտությամբ աճել էր մոտ 7.2 անգամ):

265. Նշված հանգամանքը, հաշվի առնելով աշխատանքի արտադրողականության նկատելիորեն ավելի ցածր տեմպերը, միավոր աշխատանքի արժեքի աճի (աշխատավարձի և աշխատանքի արտադրողականության հարաբերակցություն) պատճառ հանդիսացավ: Եթե 1996թ. միավոր աշխատանքի արժեքը գյուղատնտեսությունում և ոչ գյուղատնտեսական ոլորտում համարյա նույնն էր, ապա 2006թ. այն ավելի քան 3 անգամ բարձր էր: Դա նշանակում է, որ գյուղատնտեսության աճի ֆինանսավորման և գործունեության պայմանների բարելավման հնարավորությունները ներքին ռեսուրսների հաշվին նկատելիորեն ավելի ցածր են, քան ոչ գյուղատնտեսական ոլորտում:

¹¹⁰ 2006թ. գյուղմթերքների արտադրողների իրացման գների ինդեքսը 2001թ. նկատմամբ աճել էր 32.2 տոկոսով, մինևույն ժամանակ, սպառողական գների ինդեքսի աճը նույն ժամանակահատվածում կազմել էր 18.6 տոկոս: Սննդամթերքի միջազգային գների աճը պայմանավորված է ինչպես սննդամթերքի նկատմամբ զարգացող աշխարհի պահանջարկի առաջանցիկ աճով, այնպես էլ ֆերմերային տնտեսություններին հատկացվող սուբսիդիաների աստիճանական կրճատմամբ ԱՄՆ-ում և ԵՄ անդամ երկրներում:

266. Այդ հանգամանքը, նկատի ունենալով ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի հետ համեմատելի աշխատանքային եկամուտների մակարդակ պահպանելու անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև գյուղատնտեսությունում ավելցուկային աշխատուժի արագ կրճատման և ոչ գյուղատնտեսական ոլորտ տեղափոխման անհնարիությունը, ենթադրում է՝

- պետական ռեսուրսների լայն օգտագործում գյուղատնտեսական ենթակառուցվածքների պահպանման և նորացման համար¹¹¹.
- փոխառու ֆինանսական միջոցների մատչելիության ավելացում և գյուղացիական տնտեսությունների բանկային և այլ տիպի ֆինանսավորման հնարավորությունների ընդլայնում¹¹².
- գյուղացիական տնտեսությունների սուբսիդավորման արդյունավետ համակարգի ստեղծում, որը պետք է հաշվի առնի գյուղատնտեսական գործունեության բնական պայմանները և կարողանա ապահովել արդյունավետ գյուղատնտեսական արտադրությունը անբարենպաստ պայմաններում.
- գյուղացիական տնտեսությունների համար պետական միջոցների մասնակցությամբ և պետական-մասնավոր համագործակցության սկզբունքների կիրառմամբ ռիսկերից ապահովագրման արդյունավետ համակարգի ստեղծում¹¹³.

Աղյուսակ 7.2. Գյուղատնտեսական ապրանքների արտահանումը և ներմուծումը 1996-2006 թթ.

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Գյուղատնտեսական ապրանքների արտահանում, մլն ԱՄՆ \$	1.18	3.53	1.45	2.06	2.41	2.56	4.43	8.99	13.72	17.23	26.79
Տեսակարար կշիռը ընդհանուր արտահանման մեջ, %	0.41	1.52	0.66	0.88	0.80	0.75	0.88	1.31	1.90	1.77	2.67
Տեսակարար կշիռը գյուղատնտեսական ավելացված արժեքի մեջ, %	0.21	0.73	0.25	0.41	0.54	0.47	0.80	1.49	1.70	1.87	2.32
Գյուղատնտեսական ապրանքների ներմուծում, մլն ԱՄՆ \$	184.11	135.67	149.91	135.52	120.47	130.50	170.01	170.03	179.33	170.03	179.33
Տեսակարար կշիռը ընդհանուր ներմուծման մեջ, %	21.51	15.20	16.61	16.90	13.62	14.87	17.22	13.29	13.28	9.44	8.17
Տեսակարար կշիռը գյուղատնտեսական ավելացված արժեքի մեջ, %	33.07	28.11	25.66	27.22	27.15	24.12	30.57	28.18	22.18	18.50	15.52

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ:

267. Ինչպես ցույց են տալիս Աղյուսակ 7.2-ի տվյալները, երկրի գյուղատնտեսության ինտեգրման աստիճանը համաշխարհային տնտեսությանը չնայած դեռ խիստ անբավարար է, սակայն և՛ բացարձակ առումով, և՛ տեսակարար կշռով էականորեն աճել է: Գյուղատնտեսական ապրանքների արտահանումը ընթացիկ դոլարային արտահայտությամբ 1996-2006թթ. ընթացքում ավելացել է 22.7 անգամ, իսկ տեսակարար

¹¹¹ Ներկայումս այդ նպատակների (ոռոգման համակարգի նորացման և գյուղական ճանապարհների վերականգնման) համար օգտագործվում են ԱՄՆ կառավարության Հազարամյակի մարտահրավերների կորպորացիայի կողմից տրամադրված դրամաշնորհը, ինչպես նաև Հայաստանի պետական բյուջեից տրամադրվող միջոցները:

¹¹² 2006թ. վերջին բանկերի վարկային ներդրումները գյուղատնտեսությունում կազմել են 14,196 մլրդ դրամ կամ ընդհանուր վարկային ներդրումների 5.5 և գյուղատնտեսական ավելացված արժեքի 3 տոկոսը: Վարկավորման ծավալները արդյունաբերության համար 2006թ. վերջին կազմել են 39,263 մլրդ դրամ կամ ընդհանուր վարկային ներդրումների 15.1 և արդյունաբերության ավելացված արժեքի 9.8 տոկոսը:

¹¹³ Այդպիսի համակարգի ստեղծումը նախատեսված էր նաև ԱՀՌԾ –1- ով, սակայն այն դեռևս գործարկված չէ:

կշիռը գյուղատնտեսական ավելացված արժեքի մեջ՝ 11 անգամ: Հատկանշական է, որ արտահանման աճի գերակշռող մասը տեղի է ունեցել 2002-2006թթ. ընթացքում, երբ այն աճել է մոտ 10.5 անգամ, իսկ արտահանման հավելվածը այդ ժամանակահատվածում կազմել է արտահանման ամբողջ հավելվածի 94.6 տոկոսը:

268. Գյուղատնտեսական ապրանքների արտահանման առաջանցիկ աճի խրախուսումը և դրանց տեսակարար կշռի ավելացման ապահովումը այս ոլորտում Կառավարության տնտեսական քաղաքականության հիմնական գերակայություններից են: Նշված քաղաքականությունը կիրականացվի ինչպես արտաքին առևտրի խրախուսման, մաքսային վարչարարության բարելավման, տրանսպորտային ծախսերի կրճատման և առևտրի տեխնիկական արգելքների վերացման ընդհանուր ռազմավարության սահմաններում, այնպես էլ հաշվի առնելով գյուղատնտեսական արտադրանքի առանձնահատկությունները, խրախուսելով համապատասխան մասնավոր ինտեգրացիոն և գյուղմթերքների առաջնային մշակմամբ զբաղվող կառույցների ստեղծումը և ապահովելով փոխառու ֆինանսական ռեսուրսների մատչելիությունը դրանց համար:

269. Աղյուսակ 7.2-ի տվյալները նաև վկայում են երկրի՝ սեփական արտադրության գյուղմթերքներով ապահովման աստիճանի էական աճի մասին: Այսպես՝ 1996-2006թթ. ընթացքում երկուսից ավելի անգամ կրճատվել է ներմուծված գյուղմթերքի տեսակարար կշիռը գյուղատնտեսության ավելացված արժեքի մեջ և 2.3 անգամ՝ ընդհանուր ապրանքային ներմուծման մեջ: Սեփական արտադրության գյուղմթերքներով երկրի ապահովման աստիճանի հետագա աճը Կառավարության ազրարային քաղաքականության հիմնական գերակայություններից է: Այդ գերակայությունը ԱՀՌԾ-2-ի գործունեության ժամանակահատվածում կիրականացվի գյուղատնտեսության նախատեսված աճի տեմպերի ապահովման, տնտեսությունների ապրանքայնության աճի և ապրանքային արտադրության կառուցվածքի փոփոխման խրախուսման՝ բարձր ապրանքայնություն ունեցող գյուղմթերքների արտադրության առաջանցիկ աճի խրախուսմանը ուղղված քաղաքականության միջոցով:

Աղյուսակ 7.3. Գյուղացիական տնտեսությունների գործունեությունը բնութագրող հիմնական ցուցանիշները 1996-2006թթ.

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Գյուղացիական տնտեսությունների քանակը, հազար	319.5	321.1	333.8	335.1	332.6	334.8	334.7	337.9	338.5	339.2	339.2
Տեսակարար կշիռը գյուղատնտեսության արտադրանքի մեջ, %	98.9	99.2	99.2	98.5	97.5	96.5	96.8	96.2	96.2	97.2	97.6
Ջբաղվածների միջին քանակը մեկ գյուղացիական տնտեսությունում, մարդ	1.83	1.76	1.70	1.68	1.70	1.70	1.50	1.51	1.50	1.50	1.49
Ավելացված արժեքը մեկ գյուղացիական տնտեսությունում, հազար դրամ	712.1	730.8	875.8	782.5	701.8	865.7	922.0	994.1	1222.6	1205.0	1376.3
Ապրանքայնության աստիճանը, %					45.1	49.9	54.1	58.9	55.7	55.8	58.7
Վաճառքը, հազար դրամ					316.5	432.0	498.8	585.5	681.0	672.4	808.2
Ներքին սպառումը, հազար դրամ					385.3	433.7	423.2	408.6	541.6	532.6	568.0

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ:

270. Ինչպես վկայում են Աղյուսակ 7.3-ի տվյալները, գյուղատնտեսական մթերքների ճնշող մեծամասնությունը արտադրվում է գյուղացիական տնտեսությունների կողմից, որոնց տեսակարար կշիռը 2003-2006թթ. նույնիսկ ավելացել է, իսկ առևտրային գյուղատնտեսական

ձեռնարկությունների մասնակցությունը գյուղմթերքների արտադրությանը տատանվել է 0.8-3.8 տոկոսի միջակայքում և էական բնույթ դեռևս չի կրում:

271. Այսպիսով, գյուղատնտեսական արտադրության ճնշող մասը ապահովել են գյուղացիական տնտեսությունները և ԱՀՌ-Ծ-1-ով նախատեսված տնտեսությունների խոշորացում տեղի չի ունեցել, ընդհակառակը, գյուղացիական տնտեսությունների քանակի որոշակի աճի պայմաններում կրճատվել է նրանցում զբաղվածների և տնօրինվող հողատեսքերի քանակը: Այնուամենայնիվ, բավականին աճել է տնտեսությունների առևտրայնության աստիճանը՝ գերազանցելով ԱՀՌ-Ծ-1-ի կանխատեսումները¹¹⁴: Ապրանքայնության աստիճանի աճը պայմանավորված էր հետևյալ հիմնական գործոնների ազդեցությամբ, որոնք կշարունակեն գործել նաև միջնա- և երկարաժամկետ հեռանկարում՝

- գյուղմթերքների նկատմամբ ներքին պահանջարկի արագ աճով և գյուղմթերքների ներմուծման ծավալների բացարձակ և հարաբերական կրճատմամբ,
- գյուղմթերքների գների աճով և գյուղատնտեսական արտադրության համար համեմատաբար ավելի նպաստավոր պայմանների ձևավորմամբ,
- ոռոգման համակարգի բարեփոխումներով և ոռոգման ջրի մատակարարման պայմանների բարելավմամբ,
- որպես բոլոր այդ գործոնների ազդեցության արդյունք՝ արտադրության կառուցվածքի (crop pattern) բարելավմամբ բարձր ապրանքայնություն ունեցող գյուղմթերքների արտադրության ծավալների առաջանցիկ աճի և ցածր ապրանքայնություն ունեցող գյուղմթերքների (մասնավորապես՝ ցորեն) արտադրության ծավալների հարաբերական կրճատման միջոցով:

272. Այդ բոլոր գործոնները ազդել են նաև մեկ գյուղացիական տնտեսության կողմից արտադրվող ավելացված արժեքի ծավալների ավելացման վրա. անվանական արտահայտությամբ այն 2000-2006թթ. աճել է համարյա 2 անգամ, իսկ վաճառքի ծավալները¹¹⁵՝ 2.55 անգամ: Այնուամենայնիվ, գյուղացիական տնտեսությունները դեռ պահպանում են տնտեսավարման բնափրային բնույթը, որը պայմանավորված է գործունեության ցածր դրամական արդյունքներով, զարգացման համար ներքին ռեսուրսների անբավարարությամբ և չափազանց փոքր չափերով:

273. ԱՀՌ-Ծ-2-ի գյուղատնտեսության զարգացման հիմնական ցուցանիշները ներկայացված են Աղյուսակ 7.4-ում: Գյուղատնտեսական զարգացման կանխատեսումները հիմնված են քաղաքականությունների հետևյալ շրջանակի վրա՝

- գյուղատնտեսության էքստենսիվ, ներքին ռեսուրսների և երկրի ներքին ավտոնոմ սպառման արագ ընդլայնման վրա հիմնված աճի ներուժը կարելի է հիմնականում սպառված համարել. այդ պատճառով միջնաժամկետ հեռանկարում անցում է կատարվելու ինտենսիվ զարգացմանը, որը պետք է հիմնված լինի առևտրայնության, արդյունավետության և արտահանման ներուժի աճի վրա.
- այնուամենայնիվ, փոքր գյուղացիական տնտեսությունները մնալու են գյուղատնտեսական արտադրության հիմքը, և ագրարային քաղաքականության հիմնական գերակայություններ կշարունակեն հանդիսանալ տնտեսությունների

¹¹⁴ ԱՀՌ-Ծ-1-ով նախատեսվում էր գյուղացիական տնտեսությունների ապրանքայնության աստիճանը 2005թ. հասցնել 48%-ի, իսկ 2006թ.՝ 51%-ի: Ապրանքայնության փաստացի աստիճանը 2005թ. կազմել է 55.8% և 2006թ.՝ 58.7%:

¹¹⁵ Վաճառք դրամով, ապրանքափոխանակություն և բնափրային տեսքով վճարումներ ծառայությունների համար

ապրանքայնության և արտադրողականության աճը, ինչպես նաև փոխառու ֆինանսական միջոցների մատչելիության ապահովումը.

- միևնույն ժամանակ, քաղաքականությունը ուղղված կլինի նաև խոշոր առևտրային ձեռնարկությունների ձևավորման խրախուսմանը.
- գյուղատնտեսության ընդհանուր արդյունավետության աճը կապահովվի այն սպասարկող ոլորտների, մասնավորապես՝ ինտեգրացնող կառույցների, առաջնային վերամշակման ձեռնարկությունների, մատակարարող և իրացնող կոոպերատիվների ցանցի առաջանցիկ զարգացման խրախուսման միջոցով.
- արդյունավետության աճը ապահովող այլ կարևոր գործոն կհանդիսանան պետական մեծածավալ ներդրումները գյուղատնտեսական ենթակառուցվածքի, մասնավորապես՝ ոռոգման (որոնք իրականացվում և շարանակելու են իրականացվել ոռոգման համակարգի նոր ինստիտուցիոնալ կառուցվածքի կայացմանն ու ամրապնդմանը զուգընթաց) և գյուղական ճանապարհների ոլորտներում.
- գյուղատնտեսական գործունեության հետ կապված բնական ռիսկերը կմեղմացվեն համապատասխան ապահովագրական համակարգի մշակման և ներդրման միջոցով.
- գյուղատնտեսական արտադրության սուբսիդավորման արդյունավետ համակարգի մշակումը և ներդրումը որը ուղղված կլինի գյուղատնտեսական արտադրության օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող տարածքային տարբերությունները մեղմելուն և գործունեության համար հավասար պայմաններ ստեղծելուն, ինչպես նաև ազդելու գյուղացիական տնտեսությունների արտադրանքի կառուցվածքի վրա (crop pattern)՝ խրախուսելով բարձր ապրանքայնության աստիճան ունեցող գյուղմթերքների արտադրությունը:

274. Այնուամենայնիվ, զարգացման ինտենսիվ ուղուն անցնելու անհրաժեշտությունից ելնելով, որը պահանջելու է էական կառուցվածքային փոփոխությունների իրականացում, ԱՀՌԾ-2-ը նախատեսում է գյուղատնտեսության ոլորտի աճի ավելի ցածր տեմպեր, քան 1996 – 2006թթ. և ավելի ցածր տեմպեր, քան ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի համար, որի արդյունքում 2007-2015թթ. կխորանա հիմնական ցուցանիշների գծով խզումը գյուղատնտեսության և ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի միջև, ապա կսկսի մեղմանալ 2015թ. հետո:

275. ԱՀՌԾ-2-ը, ելնելով 1996-2006թ. զբաղվածության միտումներից ինչպես գյուղատնտեսությունում, այնպես էլ տնտեսության ոչ գյուղատնտեսական ոլորտում, որոնք ցույց են տալիս, որ աշխատուժի արտահոսք գյուղատնտեսությունից տեղի չի ունեցել¹¹⁶, և զբաղվածության մակարդակը այնտեղ, ըստ էության, եղել է անփոփոխ, նախատեսում է, որ ներկայիս զբաղվածության մակարդակները կպահպանվեն նաև 2008-2021թ.:

---

¹¹⁶ Գյուղատնտեսական զբաղվածության կրճատումը 2002թ. (500.8 հազար մարդ), 2001թ. համեմատ (570 հազար մարդ), պայմանավորված է 2001թ. մարդահամարի արդյունքներով տնտեսությունում զբաղվածության մակարդակների գնահատականների նվազեցմամբ: Մյուս կողմից՝ գյուղատնտեսությունում զբաղվածության կայուն և անփոփոխ բնույթը պայմանավորված է հաշվարկի մեթոդաբանությամբ. զբաղված են համարվում գյուղացիական տնտեսության բոլոր չափահաս և տնտեսապես ակտիվ անդամները: Այնուամենայնիվ, գյուղատնտեսությունից դեպի տնտեսության ոչ գյուղատնտեսական ոլորտ աշխատուժի արտահոսքի բացակայությունը պայմանավորվում է այն հանգամանքով, որ այդտեղ զբաղվածությունը ոչ միայն չի ավելացել, այլ ընդհակառակը՝ նվազել է 1990-2006թթ. ամբողջ ժամանակահատվածում:

Աղյուսակ 7.4. Գյուղատնտեսության զարգացման հիմնական ցուցանիշները 2006-2021թթ.

	2006	2010	2015	2021
Ընդհանուր				
Ավելացված արժեքը, մլրդ դրամ՝ ընթացիկ գներով	478.28	660.49	958.71	1314.58
% ՀՆԱ նկատմամբ	18.00	14.33	13.10	10.76
Ինդեքս, 2006 = 100	100	120.36	150.70	173.06
Աճի միջին տարեկան տեմպերը		4.74	4.60	2.33
Միջին տարեկան գնաճը գյուղատնտեսությունում	1.13	1.034	1.030	1.030
Զբաղվածությունը, աշխատանքի արտադրողականությունը և եկամուտները				
Զբաղվածների քանակը	504.3	504.3	504.3	504.3
Աշխատանքի արտադրողականությունը, հազար դրամ՝ ընթացիկ գներով	948.4	1309.7	1901.1	2606.7
Աշխատանքի արտադրողականության աճի միջին տարեկան տեմպերը, %		4.74	4.60	2.33
% ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի արտադրողականության նկատմամբ	25.6	20.6	20.2	17.7
Միավոր աշխատուժի արժեքը, %	78.82	50.58	50.58	50.58
Ամսական աշխատանքային եկամուտ գյուղատնտեսական գործունեությունից, հազար դրամ՝ ընթացիկ գներով	46.39	54.70	79.40	108.87
% ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի ամսական միջին աշխատավարձի նկատմամբ	61.1	38.0	36.8	31.5
Արտահանումը և ներմուծումը				
Գյուղատնտեսական ապրանքների արտահանում, մլն ԱՄՆ \$	26.8	63.7	151.9	337.5
Տեսակարար կշիռը ընդհանուր արտահանման մեջ, %	2.67	3.5	4.1	4.8
Տեսակարար կշիռը գյուղատնտեսական ավելացված արժեքի մեջ, %	2.32	3.2	5.4	9.0
Գյուղատնտեսական ապրանքների ներմուծում, մլն ԱՄՆ \$	179.3	208.8	245.6	289.7
Տեսակարար կշիռը ընդհանուր ներմուծման մեջ, %	8.17	6.1	5.2	4.5
Տեսակարար կշիռը գյուղատնտեսական ավելացված արժեքի մեջ, %	15.5	10.6	8.8	7.8
Գյուղացիական տնտեսություններ				
Տնտեսությունների քանակը, հազար	339.2	330.8	320.4	307.9
Տեսակարար կշիռը գյուղատնտեսության արտադրանքի մեջ, %	97.6	95.2	92.2	88.6
Մեկ տնտեսության միջին ավելացված արժեքը, հազար դրամ՝ ընթացիկ գներով	1376.3	1853.9	2606.1	3434.0
Ապրանքայնության աստիճանը, %	58.7	63.0	70.0	75.0
Վաճառքը, հազար դրամ	808.2	1167.9	1824.3	2575.5
Ներքին սպառումը, հազար դրամ	568.0	685.9	781.8	858.5
Ֆինանսավորման ծավալները				
Վարկեր գյուղատնտեսությանը, % գյուղատնտեսական ավելացված արժեքի նկատմամբ	2.97	6	11	18
Վարկեր գյուղատնտեսությանը, մլրդ դրամ՝ ընթացիկ գներով	14.2	39.6	105.5	236.6

276. Այնուամենայնիվ, ԱՀՌԾ-2-ը նախատեսում է, որ խոշոր ապրանքային տնտեսությունների ստեղծմանը նպաստող ագրարային քաղաքականության արդյունքում քայլ առ քայլ կավելանա դրանց տեսակարար կշիռը գյուղատնտեսության ավելացված արժեքում՝ 2006թ. 2.4%-ից մինչև 11.4%՝ 2021թ.: Համապատասխանաբար, մոտ 10%-ով կկրճատվի գյուղացիական տնտեսությունների քանակը, և տեղի կունենա աշխատուժի տեղաշարժ գյուղացիական տնտեսություններից դեպի խոշոր առևտրային տնտեսություններ:

277. Այդ անցումը ապահովող քաղաքականության հիմնական բաղկացուցիչներն են գործարար և ներդրումային միջավայրների բարելավումը, գյուղատնտեսական հողերի գրավադրման արդյունավետ մեխանիզմների կիրառումը, հողի շուկայի ակտիվացումը և հողի վաճառքի ստվերային գործարքների ծավալների էական կրճատումը:

278. Գյուղատնտեսության զարգացման և արտադրության ինտենսիֆիկացման հիմնական շարժիչ ուժերը 2008-2021թթ. կհանդիսանան գյուղմթերքների արտահանման առաջանցիկ աճը և պարենային ինքնաապահովման մակարդակի կտրուկ ավելացումը: Նախատեսվում է մինչև 2021թ. ավելացնել գյուղմթերքների արտահանման ծավալները անվանական դոլարային արտահայտությամբ մոտ 12.6 անգամ՝ 2021թ. արտահանման տեսակարար կշիռը գյուղատնտեսության ավելացված արժեքում հասցնելով 9 տոկոսի, 2006թ. 2.32%-ի փոխարեն: Ինչ վերաբերում է պարենային ինքնաապահովման մակարդակի աճին, ապա այն կիրականացվի ներմուծման փոխարինման տեսքով, որտեղ նախատեսվում է կրճատել ներմուծվող գյուղմթերքների տեսակարար կշիռը գյուղատնտեսական ավելացված արժեքի նկատմամբ՝ 2006թ. 15.5 տոկոսից 2021թ. հասցնելով մինչև 7.8 տոկոսի:

279. Ինչ վերաբերում է ներքին շուկայի ավտոնոմ ընդլայնմանը, որը հանդիսացել է գյուղատնտեսության զարգացման հիմնական շարժիչ ուժը 1996-2006թթ., ապա դրա դերը ԱՀՌ-Ծ-2-ի գործողության ժամկետում նվազելու է՝ ելնելով այն հանգամանքից, որ զարգացման արդյունքում գյուղմթերքների պահանջարկը կաճի ավելի դանդաղ տեմպերով, քան ոչ գյուղատնտեսական ապրանքների և ծառայությունների նկատմամբ պահանջարկը:

280. Գյուղմթերքների արտահանման առաջանցիկ աճը և երկրի պարենային ինքնաապահովման մակարդակի ավելացումը կապահովվի ինչպես գործարար և ներդրումային միջավայրի բարելավման ու առևտրի հետագա ազատականացման, տեխնիկական արգելքների վերացման և տրանսպորտային ծախսերի կրճատման ընդհանուր քաղաքականության շրջանակներում, այնպես էլ ԱՀՌ-Ծ-2-ի ագրարային քաղաքականության արդյունքում:

281. Այստեղ որոշիչ դեր կխաղան գյուղատնտեսությունում ֆինանսական միջնորդության ծավալների նախատեսվող կտրուկ աճը (2021թ. նախատեսվում է վարկավորման ծավալները հասցնել գյուղատնտեսական ավելացված արժեքի 18%-ի, 2006թ. 3%-ի փոխարեն) և գյուղատնտեսությունը սպասարկող արդյունավետ կառույցների ձևավորումը (մատակարարող և սպասարկող կոոպերատիվների համակարգ, ինտեգրացիոն կառույցներ, առաջնային վերամշակման ձեռնարկություններ):

Աղյուսակ 7.5. Գյուղական զարգացման նպատակային ցուցանիշները 2005-2021թթ.

	2005	2006	2010	2015	2021
ՀՆԱ, մլրդ դրամ	555.4	589.4	781.4	1018.3	1272.7
Գյուղատնտեսության ավելացված արժեք	411.1	413.8	498.0	623.6	716.1
Ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի ավելացված արժեք	129.3	160.2	252.4	349.8	488.8
Գյուղատնտեսության ավելացված արժեք, % ՀՆԱ	74.0	70.2	63.7	61.2	56.3
Ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի ավելացված արժեք, % ՀՆԱ	23.3	27.2	32.3	34.4	38.4
Զբաղվածությունը, հազար մարդ	601.1	606.7	623.6	637.8	653.6
Գյուղատնտեսությունում	500.7	500.7	500.7	500.7	500.7
Ոչ գյուղատնտեսական ոլորտում	100.4	106.0	122.9	137.2	152.9
Զբաղվածությունը գյուղատնտեսությունում, % ընդհանուրի նկատմամբ	83.3	82.5	80.3	78.5	76.6
Զբաղվածությունը ոչ գյուղատնտեսական ոլորտում, % ընդհանուրի նկատմամբ	16.7	17.5	19.7	21.5	23.4
ՀՆԱ մեկ շնչին, հազար դրամ	480.0	508.7	665.2	847.7	1043.6
Գյուղատնտեսության ավելացված արժեք	355.3	357.1	423.9	519.1	587.1
Ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի ավելացված արժեք	111.8	138.2	214.9	291.2	400.8
ՀՆԱ մեկ շնչին, ԱՄՆ դոլար	1049.6	1112.3	1454.5	1853.5	2281.8
Գյուղատնտեսության ավելացված արժեք	776.9	780.9	926.9	1135.0	1283.8
Ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի ավելացված արժեք	244.4	302.3	469.9	636.8	876.4

282. Գյուղական զարգացման ներկայիս հիմնահարցերը պայմանավորված են գյուղական բնակավայրերում գյուղատնտեսության բացարձակ գերակա դերով: Ինչպես վկայում են Աղյուսակ 7.5-ի տվյալները, 2005թ. գյուղատնտեսական գործունեության արդյունքում ստեղծվել էր գյուղական բնակավայրերի ՀՆԱ-ի 74%-ը, իսկ գյուղատնտեսությունում զբաղվածությունը կազմել էր ընդհանուր գյուղական զբաղվածության 83.3%-ը: Այդպիսի իրավիճակը գյուղական վայրերի բնակչության բարեկեցությունը անցանկալի կախվածության մեջ է դնում գյուղատնտեսության զարգացման մակարդակից և աճի տեմպերից: Հաշվի առնելով ԱՀՌ-Ծ-2-ով նախատեսվող գյուղատնտեսական զարգացման ավելի ցածր տեմպերը՝ կենսամակարդակի խզումը գյուղական բնակավայրերի ու երկրի այլ քաղաքների և հատկապես Երևանի միջև անխուսափելիորեն կավելանա:

Աղյուսակ 7.6. Գյուղական զարգացման նպատակային ցուցանիշները 2006-2021թթ. (2005 թ. =100)

	2006	2010	2015	2021
ՀՆԱ	106.1	140.7	183.4	229.2
Գյուղատնտեսության ավելացված արժեք	100.7	121.2	151.7	174.2
Ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի ավելացված արժեք	123.9	195.2	270.6	378.1
Զբաղվածությունը	100.9	103.7	106.1	108.7
Գյուղատնտեսությունում	100.0	100.0	100.0	100.0
Ոչ գյուղատնտեսական ոլորտում	105.6	122.4	136.6	152.3
Մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ	106.0	138.6	176.6	217.4
Գյուղատնտեսության ավելացված արժեք	100.5	119.3	146.1	165.2
Ոչ գյուղատնտեսական ոլորտի ավելացված արժեք	123.7	192.3	260.6	358.6

283. Այդ խզման խորացումը կանխելու և հետագայում Երևանի, երկրի այլ քաղաքների ու գյուղական բնակավայրերի կենսամակարդակների տարբերությունները կրճատելու նպատակով Հայաստանում 2008թ. ընթացքում կմշակվի տարածքային զարգացման համապարփակ ազգային ծրագիր, որի բաղկացուցիչ մաս կհանդիսանա գյուղական զարգացման ծրագիրը: Վերջինիս հիմնական հեմանիշերը ներկայացված են Աղյուսակներ 7.5-ում և 7.6-ում:

284. Այդ ծրագրի հիմնական նպատակները կլինեն գյուղական բնակավայրերի բնակչության զբաղմունքների բազմազանեցումը, ոչ գյուղական ոլորտի ճյուղերի առաջանցիկ զարգացման խրախուսումը և ոչ գյուղատնտեսական աշխատատեղերի ստեղծումը պետական և մասնավոր ֆինանսական ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման մեխանիզմների ու ուղղությունների մշակման և կիրարկման միջոցով:

8. Հանրային կառավարման և դատաիրավական համակարգի բարեփոխումներ

285. Հանրային կառավարման և դատաիրավական համակարգի արդյունավետությունը, համապատասխան ծառայությունների մատուցման որակը և մատչելիությունը, թափանցիկությունը, հաշվետվողականությունը և վերահսկելիությունը աղքատության հաղթահարման ռազմավարության կարևորագույն նախապայմաններից են: Ինչպես ցույց են տալիս միջազգային վերլուծությունները, հանրային կառավարման և դատաիրավական համակարգի բարեփոխումները կարող են որոշիչ դեր ունենալ երկարաժամկետ հեռանկարում աղքատության հաղթահարման գործընթացում: Այսպես, Համաշխարհային բանկի փորձագետների կարծիքով, հանրային կառավարման ցուցանիշների՝ մեկ ստանդարտ կետով բարելավումը կարող է երկարաժամկետ ժամանակահատվածում հանգեցնել մեկ շնչին բաժին ընկնող եկամուտների աճի՝ երկուսից երեք անգամ¹¹⁷:

8.1. Պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումներ

286. Պետական կառավարումն ունի տարաբնույթ դրսևորումներ և այդ համակարգը գնահատող տարբեր հայտանիշներ: Հետևաբար գոյություն չունի հանրային կառավարումը գնահատող՝ համընդհանուր օգտագործման մեկ ինտեգրացված համաթիվ: Այդ պատճառով սույն ԱՀՌԾ-ում օգտագործվում է Համաշխարհային բանկի կողմից մշակված և միջազգային համեմատականներում առավել ընդունված՝ հանրային կառավարումը գնահատող վեց տիպի ցուցանիշների համախումբը¹¹⁸: Ներքոնշյալ ցուցանիշները, որոնք գնահատում են կառավարման քաղաքական, տնտեսական և ինստիտուցիոնալ ասպեկտները, ունեն տոկոսային գնահատական, և որքան բարձր է այդ գնահատականը, այնքան ավելի բարձր է գնահատվում հանրային կառավարումը բնութագրող համապատասխան ոլորտը: Այդ ցուցանիշներն են.

- (i) Քաղաքացիական հասարակայնության մասնակցությունը իշխանությունների ձևավորման գործընթացում, խոսքի և մամուլի ազատությունը: Այս ցուցանիշը բնութագրում է տվյալ երկրի քաղաքացիների՝ իրենց իշխանությունները ընտրելու իրական կարողությունը, ինչպես նաև բազմակարծության, խոսքի և մամուլի ազատության աստիճանը:
- (ii) Քաղաքական կայունության ցուցանիշը տվյալ համատեքստում գնահատում է իշխանություններին ոչ սահմանադրական եղանակով հեռացնելու հնարավորությունը, իշխանության բռնազավթումը:
- (iii) Կառավարության արդյունավետությունը բնութագրում է հանրային ծառայությունների որակը, քաղաքացիության որակը, դրա անկախության աստիճանը քաղաքական ճնշումներից, քաղաքականության մշակման և դրա իրագործման՝ կառավարության կարողությունը:
- (iv) Կառավարության կարգավորման գործառույթի որակը: Այս ցուցանիշը գնահատում է կառավարության կարողությունը մասնավոր հատվածի աջակցությանն ու զարգացմանն ուղղված քաղաքականության մշակման և իրագործման գործում:

¹¹⁷ Measuring Governance Using Cross-Country Perceptions data. D. Kaufmann, A. Kraay, M. Mastruzzi. WB.2005.

¹¹⁸ Տե՛ս օրինակ՝ WGI 1996-2005: Worldwide Governance Indicators Country Snapshot. WB.2006:

- (v) Օրենքի գերիշխանությունը ցույց է տալիս, թե որքանով է հասարակությունը առաջնորդվում իր իսկ կողմից ընդունված օրենքներով: Մասնավորապես կարևորվում է դատաիրավական համակարգի գործունեության որակը:
- (vi) Կոռուպցիայի վերահսկելիությունը բնութագրում է կառավարության կոռումպացվածության աստիճանը, կամ, այլ խոսքով, որքանով է այն իր գործունեության ընթացքում առաջնորդվում մասնավոր և էլիտար շահերով:

287. Վերոնշյալ ցուցանիշները հաշվարկվում են սկսած 1996 թվականից, շուրջ 200 երկրների համար, 25 միջազգային կազմակերպությունների կողմից՝ օգտագործելով 31 տարբեր տիպի տվյալների աղբյուրներ: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է ՀՀ կառավարման համակարգը գնահատող ցուցանիշների դինամիկան 1998-2006թթ.: Ինչպես երևում է աղյուսակից, հիմնական առաջընթացը վերջին տարիներին նկատվում է քաղաքական կայունությունը և կառավարման արդյունավետությունը բնութագրող ցուցանիշներում (2-4): Միևնույն ժամանակ, կոռուպցիայի վերահսկելիությունը և օրենքի գերիշխանությունը բնութագրող ցուցանիշների առումով, 2003-2006թթ. որևէ շոշափելի առաջընթաց չկա, իսկ ընտրությունները, խոսքի և մամուլի ազատությունը գնահատող ցուցանիշների առումով, 1998-2000թթ. համեմատ, նկատվում է որոշակի անկման միտում:

Աղյուսակ 8.1. ՀՀ կառավարման համակարգի ցուցանիշները (տոկոսային գնահատական, 0-100, 1998-2006թթ.)

	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006
1.Քաղաքացիական հասարակայնության մասնակցությունը իշխանությունների ձևավորման գործընթացում, խոսքի և մամուլի ազատություն	35.3	37.2	34.8	33.3	30.0	30.4	26.9
2.Քաղաքական կայունություն	22.6	17.9	23.6	28.3	31.6	38.2	35.1
3.Կառավարության արդյունավետություն	29.7	18.7	45.5	45.5	44.5	49.3	51.2
4.Կառավարության կարգավորման գործառույթի որակ	26.6	28.1	56.7	57.1	53.2	56.9	59.0
5.Օրենքի գերիշխանություն	38.0	36.1	35.6	39.4	38.0	41.5	38.1
6.Կոռուպցիայի վերահսկելիություն	21.6	23.0	32.4	33.8	28.9	33.5	35.0

288. Համաշխարհային բանկի գնահատմամբ՝ Հայաստանի կառավարման համակարգը բնութագրող ցուցանիշները, ԱՊՀ երկրների համեմատ, ընդհանուր առմամբ ավելի բարենպաստ դիրք ունեն, մինչդեռ դրանք էապես զիջում են Արևելյան Եվրոպայի և Մերձբալթյան երկրների կառավարման համապատասխան ցուցանիշներին (տե՛ս Աղյուսակ 8.2):

Աղյուսակ 8.2. ԱՊՀ և Արևելյան Եվրոպայի երկրների կառավարման համակարգի ցուցանիշները 2006թ. (տոկոսային գնահատական, 0-100)

	Քաղաքացիական հասարակայնության մասնակցությունը իշխանությունների ձևավորման գործընթացում, խոսքի և մամուլի ազատություն	Քաղաքական կայունություն	Կառավարության արդյունավետություն	Կառավարության կարգավորման գործառույթի որակ	Օրենքի գերիշխանություն	Կոռուպցիայի վերահսկելիություն
Հայաստան	26.9	35.1	51.2	59.0	38.1	35.0
Վրաստան	44.7	21.6	50.7	44.4	32.9	44.7
Ադրբեյջան	14.9	15.9	27.5	34.1	22.4	15.0
Մոլդովա	32.7	29.8	22.3	41.5	32.4	30.1
Բելառուս	4.3	52.4	10.4	4.9	11.9	21.4
Տաջիկստան	11.1	10.6	14.2	17.6	12.9	18.9

Ղազախստան	19.7	46.2	33.6	36.1	23.8	18.4
Ղրղզստան	27.9	13.0	21.3	28.3	10.5	10.2
ԱՊՀ միջինը	21.3	27.2	26.3	28.2	20.0	22.2
Չեխիա	77.4	70.2	80.1	79.5	73.3	66.0
Սլովակիա	78.4	76.4	78.2	83.4	61.4	65.5
Լեհաստան	76.9	54.3	69.2	69.3	59.0	60.2
Էստոնիա	78.8	71.2	85.3	92.2	80.5	80.1
Լատվիա	72.6	73.6	73.5	82.4	63.8	68.4
Սլովենիա	84.6	82.7	84.4	72.7	75.2	81.1
Ռումինիա	61.5	50.0	53.6	62.0	50.5	53.4
Բուլղարիա	65.4	57.2	60.2	66.3	50.0	57.3
Արևելյան Եվրոպայի և Մերձբալթյան երկրների միջինը	65.3	56.6	62.1	65.7	53.3	56.3

289. Հայաստանում պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումները սկսվեցին հիմնական մակրոտնտեսական բարեփոխումներից ավելի ուշ (1990-ականների վերջից): Այդ բարեփոխումների առաջնահերթ նպատակն էր արդյունավետ կառավարման հաստատությունների զարգացումը, հանրային (պետական) ծառայությունների մատուցման, կառավարման մոդելների և մեխանիզմների բարելավումը, կառավարման ապակենտրոնացման, ապահամակենտրոնացման խորացումը, քաղաքացիական ծառայության պատասխանատվության, թափանցիկության, հաշվետվողականության զարգացումը, քաղաքականության մշակման գործընթացին քաղաքացիական հասարակության մասնակցության ապահովումը:

290. Պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումները իրականացվում են երեք առանցքային ուղղություններով.

- պետական կառավարման համակարգի կառուցվածքային եւ գործառութային վերափոխումներ,
- քաղաքացիական ծառայության ներդրում և զարգացում,
- ֆինանսական կառավարման համակարգի բարեփոխումներ:

8.1.1. Պետական կառավարման համակարգի կառուցվածքային և գործառութային վերափոխումներ

291. ՀՀ կառավարման համակարգի հիմնական բարեփոխումները իրականացվել են 2000-2006թթ., երբ ՀՀ կառավարությանը և նախարարություններին առընթեր գերատեսչությունները գործակալությունների, տեսչությունների, պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների կարգավիճակով ներառվեցին համապատասխան նախարարությունների կառավարման համակարգերում, հստակեցվեցին պետական կառավարման մարմինների գործառութները և այլն:

292. ՀՀ պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումների իրականացումն ապահովեց հետևյալ կարևոր արդյունքները՝

- պետական կառավարման մարմիններում իրականացվեց գործառութային վերլուծություն, բացահայտվեցին կրկնվող, ավելորդ, տվյալ մարմնին ոչ բնորոշ գործառութները,

- պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ստեղծվեցին համապատասխան կառավարչական հիմնարկներ: Հիմնարկի ղեկավարի գործառույթները տարանջատվեցին պետական մարմնի ղեկավարի գործառույթներից,
- նախարարություններում ձևավորվեցին առանձնացված ստորաբաժանման կարգավիճակով գործակալություններ և տեսչություններ, որոնք մասնագիտացած են ծառայությունների մատուցման, կանոնակարգման և վերահսկողական ու տեսչական գործառույթների իրականացման ոլորտում,
- նախարարներին կից հիմնվեցին տարբեր խորհրդակցական հանձնաժողովներ և խորհուրդներ, որոնք փոխարինեցին նախկին «կոլեգիալ» կառավարման մարմիններին,
- Կառավարությանն առընթեր գերատեսչությունների 21 մարմիններ ընդգրկվեցին համապատասխան նախարարությունների կազմում կամ կառուցվածքում՝ որպես գործակալություն կամ տեսչություն, կամ էլ կառուցվածքային ստորաբաժանում,
- նախարարությունների, Կառավարությանն առընթեր մարմինների համակարգում գործող բազմաթիվ հիմնարկներ վերակազմավորվեցին պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների, դրանցից տարանջատվեցին կառավարչական գործառույթները,
- նախարարությունների կառավարման կառուցվածքը միասնականացվեց՝ դրանցում ձևավորվեցին քարտուղարություններ, վարչություններ և բաժիններ,
- հաստատվեցին նախարարությունների նոր կանոնադրությունները, որոնք ամբողջովին համապատասխանեցվեցին օրենքներով և այլ օրենսդրական ակտերով վերապահված ռազմավարական խնդիրներին և գործառույթներին:

293. Պետական կառավարման վերոնշյալ բարեփոխումների արդյունքներով կրճատվեցին ավելի քան 750 պետական ապարատի աշխատողներ, իսկ նախարարությունների քանակը նվազեց՝ 21-ից հասնելով 16-ի: Միաժամանակ անհրաժեշտ է նշել, որ թեև առաջընթաց է գրանցվել վարչական կառույցների բարեփոխման բնագավառում, սակայն կառավարման կարողությունները դեռևս կարիք ունեն կայացման: Նախարարությունները դեռևս չունեն քավարար կարողություններ՝ արդյունավետ քաղաքականության ձևավորման համար, և լուրջ հիմնախնդիր է մնում ընդունված քաղաքականության և օրենսդրության ժամանակին և արդյունավետ իրականացումը: Խոսքը վերաբերում է մասնավորապես քաղաքական կամ հայեցողական պաշտոնյաների կողմից ռազմավարական պլանավորման մտածելակերպի արմատավորմանը, իսկ վարչական մասնագիտական անձնակազմի համար՝ ռազմավարական խնդիրների իրականացման ուղիների և մեթոդների, մարտավարական լուծումների առաջադրմանը: Պետական կառավարման մարմիններում քաղաքական և վարչական մասնագիտացված ծառայությունների հստակ տարանջատումը պետական ծառայության զարգացման քաղաքականության կարևորագույն բաղադրիչն է: Այստեղ հատկապես կարևորվում է աշխատակազմի ղեկավարների ինստիտուտի զարգացումն ու կատարելագործումը նախարարություններում և պետական կառավարման մյուս մարմիններում: Վերջինս հնարավորություն կտա բարելավելու ռազմավարական պլանավորումը և հստակեցնելու որոշումների կայացման գործում հայեցողական և քաղաքական պաշտոնյաների դերը: Աշխատակազմի ղեկավարների դերի և գործունեության վերաբերյալ նոր հայեցակարգի մշակումը կօգնի Կառավարությանը բարելավելու համակարգի հետագա զարգացումը: Պետական կառավարման մարմիններում քաղաքական և վարչական ծառայությունների հստակ տարանջատումը խնդիր է դնում ուժեղացնելու աշխատակազմի ղեկավարների կառավարման ունակությունները: Վերջինս դեռևս դիտվում է որպես տնտեսական-կազմակերպչական հարցեր լուծող օղակ: Բացի այդ, ներկայիս

աշխատակազմի ղեկավարները, համարվելով կառավարչական հիմնարկի ղեկավար, օժտված չեն այդ հաստատության ղեկավարման հարցերի տնօրինմամբ, մասնավորապես՝ իրավասություն չունեն իրենց անմիջական ենթակա պաշտոնյաներին նշանակումներ կատարելու: Նրանք նաև օժտված չեն անձնակազմի պլանավորման, ռեսուրսների ռացիոնալ տեղաբաշխման և օգտագործման անհրաժեշտ իրավասություններով: Նույն իրավիճակն է նաև աշխատակազմի ֆինանսական, նյութական միջոցների, գնումների իրականացման հարցերում: Այս հանգամանքը թուլացնում է արհեստավարժ կառավարման սկզբունքների արմատավորումը պետական կառավարման մարմիններում:

294. Նախարարությունների միջև համագործակցության համակարգը համարժեք չի գործում, այն շատ դեպքերում հանգեցնում է որոշումների կայացման համակարգում արգելակումների: Էլեկտրոնային կառավարման, էլեկտրոնային փաստաթղթաշրջանառության, տվյալների միասնական բազաների ու փոխանակման հնարավորությունների ստեղծումը կթեթևացնի ծանրաբեռնված թղթատարությունը, կհանգեցնի պետական ծառայողների թվաքանակի օպտիմալացմանը, ինչպես նաև նրանց որակավորման բարձրացմանը:

295. Չնայած Հայաստանում տեղեկատվական հասարակության ձևավորման վերաբերյալ առկա պատկերացումներին, էլ-կառավարման առաջընթացը դեռևս մեծ չէ: Հայաստանի պետական մարմինները որոշակի քայլեր ձեռնարկել են էլ-կառավարման համակարգերի ներդրման ուղղությամբ, մասնավորապես ստեղծելով իրենց ինտերնետ կայքերը, սակայն Հայաստանում դեռևս ձևավորված չէ առցանց (on-line) ծառայությունների տրամադրման մշակված միասնական մոտեցում:

296. Այս ուղղությամբ Հայաստանի կառավարությունը սկսել է իրականացնել էլ-կառավարման ներդրման մի շարք միջոցառումներ: Մասնավորապես՝ Կառավարության որոշումների ընդունման և կատարման, ինչպես նաև պետական կառավարման ոլորտի արդյունավետության բարձրացման նպատակով Համաշխարհային բանկի վարկային ծրագրի շրջանակներում ՀՀ կառավարության կողմից իրականացվում է Պետական հատվածի արդիականացման ծրագիր, որով նախատեսվում է ՀՀ պետական մարմիններում էլեկտրոնային փաստաթղթաշրջանառությունն ապահովող նոր համակարգի ներդրում: Ծրագիրը ընդգրկում է չորս բաղադրիչ.

- Առաջինը նպատակ ունի ուժեղացնելու պետական ծառայության կառավարումը: Դրա փորձնական հատվածը կիրականացվի ՀՀ կառավարության աշխատակազմում, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի և ՀՀ առևտրի և տնտեսական զարգացման նախարարություններում: Նախատեսվում է, որ փորձարկման արդյունքում կկազմվի փաստաթուղթ, որտեղ կնշվեն այն բոլոր բացթողումներն ու խնդիրները, որոնք կբացահայտվեն այդ պիլոտային համակարգի ներդրման և կիրարկման արդյունքում: Նշված ուսումնասիրության արդյունքում միայն հնարավոր կլինի որոշել հետագայում այլ պետական մարմիններում նման համակարգերի նպատակային ներդրման տարբերակներն ու ձևաչափը:
- Երկրորդ բաղադրիչի նպատակն է պետական գնումների էլեկտրոնային համակարգի ներդրումը թե՛ կենտրոնական և թե՛ մարզային ու Երևան քաղաքի մակարդակներում:
- Երրորդ բաղադրիչի նպատակն է քաղաքականության մշակման և իրականացման բարելավման առումով կարողությունների զարգացումը, որը նաև ներառում է էլ-փաստաթղթաշարժի համակարգի ներդրումը:

- Վերջին բաղադրիչը նախատեսում է ծառայությունների տրամադրման էլեկտրոնային համակարգերի ներդրման միջոցով զարգացնել տեղական ինքնակառավարման մարմինների կարողությունները:

297. ՀՀ Նախագահի 03.07.2007թ. NՆԿ-113-Ա կարգադրությամբ՝ Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացման նոր հայեցակարգ մշակելու նպատակով ս.թ. սեպտեմբերին ստեղծվել է միջգերատեսչական աշխատանքային խումբ՝ ՀՀ առևտրի և տնտեսական զարգացման նախարարի ղեկավարությամբ, որի կողմից մինչև տարեվերջ հաստատման կներկայացվի Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտի զարգացման նոր հայեցակարգ, որը ներառելու է նաև Հայաստանում էլեկտրոնային կառավարման համակարգի ներդրումը:

298. Ներկայումս այս ուղղությամբ նախաձեռնվել են նաև մի շարք պիլոտային ծրագրեր, մասնավորապես՝ որոշ մարզերում ինտերնետ կապի ցանցերի նախագծում և կառուցում, այդ ցանցերի միջոցով հեռավոր (սահմանամերձ) գյուղերի երեխաների համար, մայրաքաղաքի կամ մարզկենտրոնների դպրոցների մասնագետների օգնությամբ, հեռահար ուսուցման ծրագրերի իրականացում, բժշկական խորհրդատվությունների և ծառայությունների մատուցում:

299. Առաջիկա տարիներին կուժեղացվի կապը Կառավարության աշխատակազմի և նախարարությունների միջև՝ գործառույթների առավել հստակ կոորդինացման և համակարգման նպատակով: Մասնավորապես, կհատակեցվի կապը ԱՀՌԾ և ՀՀ կառավարության մյուս ռազմավարությունների միջև, Կառավարության աշխատակազմի գործառույթների և նախարարությունների գործողությունների միջև՝ այդ մարմիններում կիրառելով քաղաքականության մշակման և քաղաքականության գնահատման ստանդարտ մոտեցում: Կուժեղացվի ՀՀ կառավարության կողմից ռազմավարական ծրագրերի վերահսկողությունը՝ Կառավարությունում ստեղծելով ծրագրերի կառավարման/կատարողականի վերահսկողության/ստորաբաժանում, որը հաշվետու կլինի վարչապետին, հաշվետվություն կներկայացնի սահմանված նպատակների իրականացման առաջընթացի վերաբերյալ և կառավարման մարմիններում կհետևի կատարողականի բարելավման գործընթացին: Այս գործառույթների մի մասը ներկայումս իրականացնում են ՀՀ պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումների հանձնաժողովը, ԱՀՌԾ հանձնաժողովը և ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարությունը: Այս գործառույթները պետք է փոխանցվեն Կառավարության աշխատակազմի համապատասխան ստորաբաժանմանը: Կառավարության կենտրոնական օղակում այդպիսի վերահսկողության առկայությունը անհրաժեշտ կլինի հանրային կառավարման ոլորտում շարունակական և կայուն բարեփոխումներ իրականացնելու համար: Նախարարություններում և գերատեսչություններում կներդրվեն ծառայությունների մատուցման գործընթացի գնահատման և ծառայությունների մատուցման որակի բարձրացման չափորոշիչներ: Նախարարներից կպահանջվի ներկայացնել տարեկան հաշվետվություն իրականացված գնահատումների և բարելավման ուղղությամբ ձեռնարկված միջոցառումների վերաբերյալ:

300. Պետական կառավարման մարմինների գործունեության հրապարակայնության և թափանցիկության ընդլայնումը, որոշումների ընդունման գործընթացներին քաղաքացիական հասարակայնության մասնակցության ապահովումը: Պետական կառավարման տարբեր մակարդակներում կառավարման արդյունավետության բարձրացման, թափանցիկության և հաշվետվողականության համակարգերի զարգացումը ամրապնդվել է «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի ընդունմամբ: Կառավարության քաղաքականությունը 2004-2006թթ. ուղղվել է տեղեկատվության ազատության մասին նոր օրենքի հիմնական դրույթների ներդրմանը և գերատեսչական մարմիններում տեղեկատվության մշակումն ու տարածումը ապահովող կառուցվածքային ստորաբաժանումների ստեղծմանն ու կարողությունների զարգացմանը: Վերջին մի քանի

տարիներին Հայաստանում դրական տեղաշարժեր են արձանագրվել հանրային մասնակցության զարգացման ուղղությամբ: Հանրային կառավարման գործընթացին հանրության մասնակցությանը նպաստում է կառավարման տարբեր մարմիններին կից մասնագիտական, խորհրդատվական խորհուրդների ստեղծումը, որտեղ ներգրավված են քաղաքացիական հասարակության, մասնավորապես՝ հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ: Այս կապակցությամբ, ներկայիս մարտահրավերն է՝ ԱՀՌԾ, հակակոռուպցիոն ծրագրի մշակման գործընթացների արդյունքում կուտակած փորձը տեղայնացնել նախարարությունների, տարածքային կառավարման մարմինների և ՏԻՄ-երի մակարդակներում: Հանրային մասնակցության գործընթացի հաջողության ապահովմանն է ուղղված նաև ՀԿ-ների հզորացումը, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության և պետական կառավարման մարմինների միջև համագործակցության խթանումը: Դրական նախադեպ է նաև «ՀՀ պետական բյուջեից հատկացվող միջոցները հասարակական կազմակերպություններին որպես դրամաշնորհներ հատկացնելու կարգը հաստատելու մասին» 2005 թվականի մայիսի 13-ի ՀՀ Նախագահի հրամանագիրը, որով հնարավորություններ են ստեղծվում ձևավորելու մասնակցային գործընթացի մշակույթ:

301. ՀՀ պետական կառավարման մարմիններում կհիմնադրվեն ԱՀՌԾ մոնիտորինգի և գնահատման համակարգի ինստիտուցիոնալ հիմունքները՝ ապահովելով մասնակցային մոնիտորինգի հնարավորություններ, որի արդյունքում առավել ամբողջապես կիրագործվեն կառավարության գործունեության հաշվետվողականության, թափանցիկության և հրապարակայնության սկզբունքները:

302. Տարածքային կառավարման և տեղական ինքնակառավարման ուղղությամբ բարեփոխումները իրականացնելիս հիմք են ընդունվել ապակենտրոնացման և ապահամակենտրոնացման, տեղական ինքնակառավարման ամրապնդման, մարզերի զարգացման բնորոշ առանձնահատկությունները համապետական ռազմավարական ծրագրերում առավել ամբողջապես ընդգրկելու կարևորագույն սկզբունքները:

303. 2002-2006թթ. միջազգային կազմակերպությունների օժանդակությամբ կազմվեցին ՀՀ մի շարք մարզերի տարածքային զարգացման հեռանկարային ծրագրեր (Տավուշ, Գեղարքունիք, Արարատ, Վայոց ձոր, Սյունիք): Ի տարբերություն մյուս ծրագրերի, այս ծրագրերի առանձնահատկություններից է այն, որ դոնոր կազմակերպությունները ապահովեցին նաև ծրագրային դրույթների իրականացումը՝ դրա համար նախատեսելով համապատասխան ֆինանսական ներարկումներ ՀՀ պետական բյուջե: Գեղարքունիքի և Տավուշի մարզային զարգացման համալիր ծրագրերը կազմվեցին՝ հիմք ընդունելով ԱՀՌԾ գերակայությունները, սկզբունքները և կառուցվածքը, հաշվի առնելով մարզերին բնորոշ առանձնահատկությունները: Ծրագրերի կազմման և իրագործման ընթացքում լայնորեն կիրառվեց մասնակցային գործընթացը /հասարակական կազմակերպություններ, համայնքների ներկայացուցիչներ, անկախ փորձագետներ և այլն/, որը տարածքային կառավարման և տեղական ինքնակառավարման զարգացման կարևոր գերակայություններից է: Վերոնշյալ մարզերում ներդրվեց նաև մոնիտորինգի և գնահատման գործընթացը /այդ թվում՝ մասնակցային մոնիտորինգի/, որը ծրագրային կառավարման հիմնարար սկզբունքներից է:

304. Հաշվի առնելով մարզերի միջնաժամկետ համալիր զարգացման ծրագրերի փորձը, ինչպես նաև առաջնորդվելով կառավարման ապակենտրոնացման և մարզերի համաչափ զարգացման սկզբունքներով՝ Կառավարությունը կմշակի տարածքային զարգացման հայեցակարգ, որը կներառի հետևյալ հիմնարար դրույթները.

- (i) Մարզերի զարգացման հիմնական գերակայությունները և ուղղությունները պետք է արտացոլվեն մարզերի զարգացման միջնաժամկետ համալիր ծրագրերում, որոնք կկազմվեն մարզպետարանների և կհաստատվեն ՀՀ կառավարության կողմից:
- (ii) Մարզային զարգացման ծրագրերի /ՄՁԾ/ հիմնական նպատակը ԱՀՌԾ-ով և Կառավարության այլ ռազմավարական ծրագրերով նախանշված գերակա զարգացման ուղղությունների ապահովումն է՝ հաշվի առնելով մարզերին բնորոշ առանձնահատկությունները:
- (iii) ՄՁԾ-ների կազմումը և իրագործումը պետք է ընթանա քաղաքացիական հասարակայնության ակտիվ մասնակցությամբ:
- (iv) ՄՁԾ-ները պարբերաբար կվերանայվեն՝ կապված, նախ և առաջ, ԱՀՌԾ և Կառավարության այլ ռազմավարական ծրագրերի վերանայման և ընդունման հետ, ինչպես նաև հիմք ընդունելով ՄՁԾ-ների իրականացման ընթացքում ի հայտ եկած տարբեր հանգամանքները, որոնք կցուցահանվեն մոնիտորինգի և գնահատման գործառույթով:
- (v) ՄՁԾ-ների կազմման և իրագործման ընթացքում կբարձրացվի մարզային խորհուրդների դերը, իսկ մարզպետարաններում կստեղծվեն անհրաժեշտ կարողություններ՝ այդ ողջ գործընթացը համակարգելու և կառավարելու համար:
- (vi) Միասնական մեթոդաբանությամբ կազմված ՄՁԾ-ների հիման վրա կհստակեցվեն և կկանխորոշվեն Կառավարության տարածքային քաղաքականության գերակայությունները, որոնք նախ և առաջ ուղղված կլինեն մարդկային և եկամտային աղքատության հաղթահարմանը և մարզերի զարգացման անհամամասնությունների նվազեցմանը:
- (vii) Սոցիալական ենթակառուցվածքներում Կառավարության կողմից իրականացվող կապիտալ ծախսերի տարածքային կառուցվածքը կնպատակադրվի առաջին հերթին նվազեցնելու մարդկային աղքատության մակարդակը՝ գերակայությունը տալով այս առումով առավել աղքատ մարզերին¹¹⁹:
- (viii) Եկամտային աղքատությունը նվազեցնելու և մարզերի տնտեսական զարգացման անհամամասնությունները մեղմելու նպատակով Կառավարությունը.
  - միջոցներ կհատկացնի՝ ուսումնասիրելու համար յուրաքանչյուր մարզի տնտեսական ներուժը,
  - ըստ ամենայնի կնպաստի մարզերում գերակա ոլորտների զարգացման ծրագրերի կազմմանը և այդ ծրագրերի ներքին և արտաքին ներդրողներին և գործարարներին ներկայացմանը,
  - որոշակի ներդրումներ կկատարի մարզային ենթակառուցվածքներում (այդ թվում՝ համագործակցելով մասնավոր հատվածի հետ)՝ նպատակ ունենալով էապես բարելավելու գործարարության զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանները,

¹¹⁹ Մարդկային աղքատության մակարդակը կգնահատվի ՄՁԾ-ներում միասնական մեթոդաբանությամբ հաշվարկված՝ մարդկային աղքատության ինտեգրացված համաթվի հիման վրա:

- առանձին դեպքերում կիրականացնի ուղղակի և անուղղակի ֆինանսական աջակցություն գործարարներին՝ առավել աղքատ մարզերում և տարածաշրջաններում (մասնավորապես՝ բարձրլեռնային և սահմանամերձ) գործունեություն ծավալելու նպատակով:

305. Վերոնշյալ գերակայությունները և միջոցառումները որոշիչ դեր կունենան միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրերի մշակման բարձրագույն խորհուրդի կողմից բյուջետային ռեսուրսների փաթեթի հավելաճի բաշխման միջճյուղային և հատկապես տարածքային համամասնությունների որոշման ժամանակ: Ընդհանուր առմամբ, առաջիկա տարիներին մարզերի կողմից միասնական մեթոդաբանությամբ կազմված ծրագրերն ու գերակայությունները, ինչպես նաև Կառավարության տարածքային քաղաքականությունը ավելի էական դեր կունենան հանրապետության զարգացման ռազմավարական ծրագրերի մշակման գործընթացում:

306. Տեղական ինքնակառավարման մարմինների կարողությունների հզորացումը հանրային կառավարման համակարգի կարևորագույն խնդիրներից է: «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ նոր օրենքը բարելավեց և ավելացրեց տեղական իշխանությունների գործառույթներն ու իրավասությունները: Սակայն, համայնքներում վարչական կարողությունների ցածր մակարդակն ու վարչական մասնատումը նվազեցնում են տեղական իշխանությունների գործունեության արդյունավետությանը՝ պարտադիր և պատվիրակված նոր լիազորությունները կիրառելիս: Այս առումով կարևորվում է համայնքների խոշորացումը և միջհամայնքային միավորումների ստեղծումը, խոշոր գյուղական համայնքների կառավարման կարողությունների զարգացումը, աշխատատեղերի վերազինումը ժամանակակից համակարգչային տեխնիկայով և կապի միջոցներով:

307. Տեղական ինքնակառավարման ոլորտում անհրաժեշտ բարեփոխումների ուղղություններից են նաև.

- (i) Համայնքների պարտադիր լիազորությունների իրականացման վերաբերյալ օրենսդրական ակտերի ընդունումը, որոնցով՝
  - կսահմանվեն պարտադիր լիազորությունների իրականացման կարգերը, նորմատիվները և չափորոշիչները,
  - պարտադիր լիազորությունների իրականացման կարգի և նորմատիվների հիման վրա կհստակեցվեն և կորոշվեն պարտադիր լիազորությունների կատարման համար անհրաժեշտ նվազագույն ֆինանսական միջոցների ծավալները,
  - չափորոշիչների հիման վրա հնարավոր կդառնա պարտադիր լիազորությունների կատարման նկատմամբ ներքին (համայնքի ավագանի, համայնքի բնակչություն) և արտաքին վերահսկողության իրականացումը:
- (ii) Համայնքներին պետության կողմից պատվիրակված լիազորությունների իրականացման կարգի և ֆինանսավորման մեխանիզմների սահմանումը, որոնք կհստակեցնեն պատվիրակված լիազորությունների իրականացման գործառույթները և պատվիրակված լիազորությունների կատարման համար անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցների ծավալները: Պարտադիր լիազորությունների իրականացման կարգը սահմանող օրենսդրության ընդունումից հետո հնարավոր կդառնա ՀՀ «Տեղական ինքնակառավարման

մասին» օրենքի 67 -րդ հոդվածի ուժի մեջ մտնելը¹²⁰, ինչը «Տեղական ինքնակառավարման Եվրոպական Խարտիայի» հիմնարար դրույթներից է:

308. Կառավարությունը նպատակադրվում է նաև կատարելագործել ֆինանսական համահարթեցման գործող համակարգը այն հաշվով, որ հաշվի առնվի ոչ միայն համայնքի մեկ շնչին բաժին ընկնող եկամտային ունակությունը, այլև ծախսային կարիքները: Արդյունքում ավելի նպատակային կբաշխվեն համահարթեցման գումարները, և ֆինանսական հոսքերն առավելապես կուղղվեն աղքատ համայնքներին:

309. Վերոնշյալ բարեփոխումների արդյունքում ՏԻՄ -երի կողմից կսկսվեն իրականացվել բազմաթիվ՝ ներկայումս չիրականացվող լիազորություններ, զգալիորեն կնվազեն վարչական ծախսերը, կբարձրանան տեղական ինքնակառավարման համակարգի արդյունավետությունը և մատուցվող ծառայությունների մատչելիությունն ու որակը, ինչպես նաև լրացուցիչ նախապայմաններ կստեղծվեն ավագանու ու հասարակության կողմից իրականացվող վերահսկողության համար, կմեծանա իրականացվող լիազորությունների և ֆինանսական միջոցների օգտագործման արդյունավետությունը:

8.1.2. Քաղաքացիական ծառայության ներդրում և զարգացում

310. 2001 թվականից նախարարություններում, տարածքային կառավարման մարմիններում, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ներդրվեց քաղաքացիական ծառայությունը, ինչպես նաև համապատասխան մասնագիտական ծառայությունները, որը հնարավորություն տվեց տարանջատելու քաղաքական, հայեցողական և սպասարկող պաշտոնները քաղաքացիական՝ մասնագիտական ծառայողներից, որպես բարձրագույն քաղաքացիական ծառայող ճանաչելով աշխատակազմի ղեկավարներին: «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի պահանջներին համապատասխան՝ դասակարգվեցին և նկարագրվեցին քաղաքացիական ծառայության բոլոր պաշտոնները:

311. Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենքի և հարակից ենթաօրենսդրական ակտերի ընդունումը դեռևս առաջին քայլերն են մասնագիտական քաղաքացիական ծառայության կայացման ճանապարհին: Մարդկային ռեսուրսների կառավարման տեղեկատվական համակարգը դեռևս չի ձևավորվել և նախարարություններում աշխատակազմերի կառավարման կարողությունները մնում են թույլ: Սա սահմանափակում է քաղաքացիական ծառայության խորհրդին՝ արդյունավետ կիրառելու քաղաքացիական ծառայության մասին օրենքը և խոչընդոտում է մասնագիտական արժանիքների վրա հիմնված քաղաքացիական ծառայության ձևավորմանը: ՀՀ-ում քաղաքացիական ծառայության համակարգը վերջին հինգ տարիներին անցնում է զարգացման ակտիվ գործընթաց, կայացման և ներդրման փորձաշրջան: Քաղաքացիական ծառայողների մասնագիտական ունակությունների և գիտելիքների աճին զուգընթաց, իրականացվում է առաջընթաց համապատասխան ատեստավորման համակարգի միջոցով, ինչպես նաև թափուր տեղերի համար հայտարարվող բաց մրցույթների միջոցով: Այն ենթադրում է վերապատրաստման պարտադիր համակարգ՝ երեք տարին մեկ անգամ: Ըստ պաշտոնների

---

¹²⁰ Հոդված 67. Ազգային ժողովի ընդունած օրենքներով՝ համայնքների եկամուտների նվազեցումը և ծախսերի ավելացումը պետք է փոխհատուցի պետությունը, բացառությամբ հարկային եկամուտների գծով օրենքով սահմանված դեպքերում հարկային պարտավորությունների դադարեցման (բացի հարկային արտոնությունների տրամադրումից և հարկի վերացումից) և օրենքով սահմանված այլ դեպքերի:

ՀՈԴՎԱԾ 84. կետ 12.

Օրենքի 67-րդ հոդվածի դրույթները համայնքի բյուջեի ծախսերին վերաբերող մասով ուժի մեջ են մտնում պարտադիր լիազորությունների իրականացման կարգը սահմանող օրենքն ուժի մեջ մտնելու տարվան հաջորդող երկրորդ տարվանից:

խմբերի և ենթախմբերի ձևավորված է վարձատրության սանդղակ, որը կախվածության մեջ է դրված մասնագիտական ունակություններից և աշխատանքային ստաժից: Այս բոլորի հետ մեկտեղ, դեռևս ամբողջականացված չեն քաղաքացիական ծառայողների սոցիալական պաշտպանվածության՝ կենսաթոշակային, կյանքի և բժշկական ապահովագրության, սոցիալական ապահովության մյուս խնդիրները:

312. Քաղաքացիական ծառայության արդյունավետության բարելավման ուղղությամբ պետական քաղաքականությունը նպատակաուղղված է նորաստեղծ քաղաքացիական ծառայություն հիմնական դրույթների կայացմանը: Մասնավորապես, որպես սկզբնական փուլ է նախանշված քաղաքացիական ծառայության օրենսդրական դաշտի բարելավումը, մրցութային հիմունքներով թափուր պաշտոնների զբաղեցումը, կառավարման մարմիններում անձնակազմի կառավարման ստորաբաժանումների կայացումը: Ծառայության մյուս տեսակների համար համապատասխան օրենսդրության ստեղծումը և այդ համակարգերի կայացումը խնդիր է առաջադրում վերանայելու քաղաքացիական և ընդհանրապես հանրային ծառայության հայեցակարգը: Ներկայումս անհրաժեշտ է ապահովել այդ ծառայությունների միջև ներդաշնակեցումը, ձևավորել կապ՝ ծառայության մեկ տեսակից մյուսին անցնելու համար: Այս իրավիճակը պահանջում է հանրային ծառայության մասին օրենսդրության ստեղծում՝ ապահովելով հանրային ծառայության միասնական սկզբունքներ: Այս ենթատեսքատում անհրաժեշտ է ունենալ նաև պետական ծառայության համակարգի ամբողջական նկարագիրը, որտեղ նաև պետք է սահմանվեն քաղաքական և հայեցողական պաշտոնյաներին ներկայացվող պահանջները:

313. Դրա հետ կապված՝ նախատեսվում է ընդունել «Հանրային /պետական/ ծառայությունների մասին» ՀՀ օրենքը, որն այս ոլորտում կամբողջականացնի իրավական դաշտը: Այս կարգավորումը հնարավորություն կտա նաև ունենալու հստակ դասակարգված պաշտոնյաների ցանկ՝ ըստ ծառայության տեսակների և խմբերի, համապատասխան պաշտոնների անվանումներով: Մասնագիտական պաշտոնները կկապվեն կատարվող աշխատանքի բովանդակության հետ, իսկ նրանց անվանումը կհամապատասխանեցվի կատարվող աշխատանքի բնույթին: Վարչական պաշտոնները կտարանջատվեն մասնագիտականից, որը հնարավորություն կտա մշակելու անձնակազմի կառավարման տարբերակված քաղաքականություն:

314. Պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումների արդյունավետության, ինչպես նաև հակակոռուպցիոն ռազմավարության հաջող իրագործման համատեքստում կարևորագույն դեր ունի պետական ծառայողների վարձատրության և խրախուսման համակարգը: Ներկայումս քաղաքացիական ծառայողների աշխատավարձը մասնավոր հատվածի համեմատ անմրցունակ է, որը հանգեցնում է բարձր որակավորման մասնագետների արտահոսքին դեպի մասնավոր ոլորտ: Քաղաքացիական ծառայողների աշխատավարձի համակարգն ու մակարդակը չեն նպաստում որակյալ աշխատակազմի պահպանմանը, չնայած աշխատավարձերի մակարդակի որոշակի բարձրացմանը: Հաշվի առնելով այս հանգամանքը՝ ԱՀՌ-Ծ ողջ ժամանակահատվածում պետական ծառայողների պաշտոնական դրույքաչափերը կբարձրացվեն տնտեսության միջին աշխատավարձի աճի համեմատ ավելի առաջանցիկ տեմպերով /տե՛ս Աղյուսակ 8.3/:

Աղյուսակ 8.3. Պետական կառավարման համակարգի աշխատողների միջին ամսական աշխատավարձերը 2007-2021թթ. /հազ. դրամ/

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015	2018	2021
Պետական կառավարման մարմինների աշխատողներ, այդ թվում	114.9	127.5	144.0	162.8	184.0	207.8	300.0	432.8	624.5
Քաղաքացիական ծառայողներ	104.9	127.9	144.5	163.3	184.5	208.5	300.1	434.1	626.5

315. Դրա հետ մեկտեղ, կարևոր նշանակություն ունի նաև պետական ծառայողների համար որոշակի սոցիալական երաշխիքների ապահովումը: Այդ նպատակով առաջիկա տարիներին կմշակվեն և կներդրվեն պետական ծառայողների բժշկական և կենսաթոշակային ապահովագրության մասին համապատասխան օրենքները:

316. Քաղաքացիական ծառայության արդյունավետության բարելավման մյուս կարևոր ուղղությունը քաղաքացիական ծառայողների էթիկայի կանոնների ներդրումն է: Ներկայումս քաղաքացիական խորհրդի կողմից հաստատված քաղաքացիական ծառայողների էթիկայի կանոնները կկատարելագործվեն և կհամապատասխանեցվեն Եվրոպական Միության պետական ծառայության էթիկայի միասնականացված կանոններին:

317. Քաղաքացիական ծառայության համակարգի կայացման մյուս ուղղությունը քաղաքացիական ծառայողների վերապատրաստման համակարգի ստեղծումն է: Չնայած քաղաքացիական ծառայողների վերապատրաստման նոր ծրագրերի ու ներուժի առկայությանը՝ դեռևս իրականացվում է վերապատրաստման պասիվ քաղաքականություն: Վերապատրաստման նոր հայեցակարգի ընդունումը, վերապատրաստման ազատականացումը, վարչական կանոնակարգումներից ձերբազատումը հնարավորություն կընձեռեն քաղաքացիական ծառայությունը հագեցնելու բանիմաց կադրերով և շահագրգռելու անձնակազմերին՝ ստանալու մասնագիտական վերապատրաստման հնարավորություն:

318. Քաղաքացիական ծառայության համակարգում ատեստավորման համակարգը, ինչպես նշվեց, ոչնչով չի տարբերվում համակարգ մուտք գործելու գործընթացից: Սա չի խրախուսում քաղաքացիական ծառայողներին՝ մոբիլիզացնելու ուժերը՝ տրված հանձնարարականների կատարման համար: Բացակայում է ուղղակի կապը քաղաքացիական ծառայողների աշխատանքի պարտականությունների, պաշտոնի անձնագրերի և նյութական ու բարոյական խրախուսման միջև: Այս հանգամանքը ուղղակիորեն պայմանավորված է աշխատանքի կատարողականի գնահատման համակարգի բացակայությամբ, որի ներդրումը հնարավորություն կտա աշխատանքի արդյունքները կապելու վարձատրության և խրախուսման համակարգերի հետ:

319. Ընդհանուր առմամբ, վերը նշված խնդիրները հավասարապես վերաբերում են նաև պետական ծառայության մյուս տեսակներին /հարկային, մաքսային, դիվանագիտական, ոստիկանական, համայնքային ծառայություն և այլն/, քանի որ դրանք իրենց գործունեությունը կանոնակարգում են քաղաքացիական ծառայության հիմնական սկզբունքներով:

8.1.3. Ֆինանսական կառավարման համակարգի բարեփոխումներ

320. ՀՀ կառավարության կողմից 2002-2006 թթ. իրականացվեցին էական բարեփոխումներ պետական ֆինանսների կառավարման համակարգում: Դրանցից ամենանշանակալիցը անցումն էր պետական ծախսերի միջնաժամկետ ծրագրմանը: Սկսած 2003թ.՝ միջնաժամկետ ծախսերի ծրագիրը /ՄԺԾԾ/ օրենսդրորեն ամրագրվեց որպես բյուջետային գործընթացի անբաժանելի մաս: Դա հնարավորություն ընձեռեց ավելի կանխատեսելի և իրատեսական դարձնելու Կառավարության միջնաժամկետ ռազմավարական ծրագրերը՝ դրանց ամրագրելով կոնկրետ ֆինանսական ռեսուրսներ: Մեծացան նաև ճյուղային նախարարությունների և գերատեսչությունների կարողությունները և ինքնուրույնությունը՝ միջին ժամկետ ժամանակահատվածում ռազմավարական ծրագրեր կազմելու և իրագործելու առումով: ՄԺԾԾ-ն, արտացոլելով ԱՀՌԾ հիմնական սկզբունքներն ու գերակայությունները, հանդիսացավ դրա իրականացման ֆինանսական ապահովման հիմնական աղբյուրը, մի կողմից էապես բարձրացնելով ԱՀՌԾ իրագործման իրատեսականությունը, իսկ մյուս

կողմից՝ ապահովելով Կառավարության երկարաժամկետ և միջնաժամկետ ռազմավարական ծրագրերի համապատասխանությունը:

321. Պետական ֆինանսների կառավարման համակարգի բարեփոխումների մյուս կարևոր ուղղությունն առնչվում է ըստ արդյունքների կամ ծրագրային բյուջետավորման համակարգի ներդրման գործընթացին: Այս ուղղությամբ 2004-2006թթ. իրականացվեցին առաջին քայլերը, որոնք հանգեցրին հետևյալ արդյունքներին.

- առաջին չորս ընտրված նախարարությունների (կրթության և գիտության, առողջապահության, աշխատանքի և սոցիալական հարցերի, մշակույթի և երիտասարդության հարցերի) բյուջեները, ինչպես նաև միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրի հայտերը ներկայացվում են նոր, ծրագրային բյուջետավորման ձևաչափով,
- նշված նախարարությունների ներքին և արտաքին հաշվետվությունները նույնպես ներկայացվում են նոր ձևաչափով, որը մասնավորապես համադրում է նրանց գործունեության արդյունքների ֆինանսական և ոչ ֆինանսական ցուցանիշները,
- այս նախարարություններում արմատավորվեցին ծրագրային բյուջետավորման սկզբունքներով բյուջեների կազմման և կատարման անհրաժեշտ կարողություններ,
- վերոնշյալ գործընթացը 2007թ. ընդգրկեց նաև լրացուցիչ տասը նախարարություններ և գերատեսչություններ:

322. ՀՀ կառավարությունը կավարտի ամբողջական անցումը ծրագրային բյուջետավորման սկզբունքներով ՀՀ պետական բյուջեի կազմմանը և կատարմանը 2010-2011թթ., որը հնարավորություն կտա առավել նպատակային և հասցեագրված դարձնելու բյուջետային հատկացումները, բարձրացնելու ֆինանսական միջոցների ծախսման արդյունավետությունը՝ մասնավորապես ավելացնելով նաև ճյուղային նախարարությունների ինքնուրույնությունն ու ճկունությունը՝ օրենքով իրենց վերապահված բյուջեի կատարման ընթացքում: Այդ նպատակին հասնելու համար առաջիկա տարիներին առանձնահատուկ ուշադրություն կդարձվի ծրագրերի արդյունքային ցուցանիշների համակարգի ներդրմանը, ինչպես նաև նախարարություններում և գերատեսչություններում մոնիտորինգի, գնահատման և ներքին աուդիտի գործառույթների արմատավորմանը:

323. 2005թ. ընդունված սահմանադրությամբ էլ ավելի բարձրացվեց ՀՀ Վերահսկիչ պալատի՝ որպես գերագույն աուդիտ իրականացնող մարմնի ինքնուրույնությունը և անկախությունը: Դրա հետ կապված անհրաժեշտ փոփոխությունները կամրագրվեն ՀՀ Վերահսկիչ պալատի մասին նոր օրենքում: Այս առումով, լրացուցիչ կհստակեցվի նաև ներքին և արտաքին աուդիտի, մասնավորապես՝ ՀՀ Վերահսկիչ պալատի, ՀՀ նախագահի և ՀՀ վարչապետի վերահսկողական ծառայությունների գործառույթների տարանջատումը:

324. ՀՀ գանձապետական համակարգում 2003-2006թթ. սկսվեցին երկրորդ սերնդի բարեփոխումները, որոնց կարևորագույն նպատակն է հանրային հատվածում դեռևս խորհրդային ժամանակներից գործող հաշվապահական հաշվառման համակարգը վերափոխել հանրային հատվածի հաշվապահական հաշվառման միջազգային չափանիշներին համապատասխանող համակարգի, որը պետք է համահունչ և համադրելի լինի Արժույթի միջազգային հիմնադրամի կողմից հաստատված՝ Կառավարության ֆինանսական վիճակագրության (GFS 2001) և ՀՀ մասնավոր հատվածում ներդրված հաշվապահական հաշվառման ստանդարտներին: Այս տարիներին Կառավարության կողմից հաստատվել է ՀՀ հանրային հատվածի հաշվապահական հաշվառման համակարգի և գանձապետական համակարգի երկրորդ սերնդի բարեփոխումների ծրագիրը (2003թ.),

մշակվել և հաստատվել են ՀՀ բյուջետային և հաշվապահական հաշվառման նոր դասակարգումները և դրանց կիրառման ցուցումները, ֆինանսական հաշվետվությունների ստանդարտների ներդրման գործողությունների ծրագիրը, ինչպես նաև բացահայտվել են ՀՀ համախմբված հաշվետվություններում ներառման ենթակա ՀՀ կառավարության միավորները (ներառյալ պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունները և պետական մասնակցությամբ կազմակերպությունները): Կազմակերպվել և իրականացվել են բազմաթիվ ուսումնական ծրագրեր, որոնց արդյունքում պետական բյուջետային հիմնարկներում և համայնքներում ստեղծվել են անհրաժեշտ կարողություններ՝ կազմելու և կատարելու 2008թ. իրենց բյուջեները նոր դասակարգումների համապատասխան:

325. Համաշխարհային բանկի օժանդակությամբ ՀՀ կառավարությունը սկսել է նաև հաշվեգրման սկզբունքով հանրային հատվածի հաշվապահական հաշվառման միջազգային նորմերի (IPSAS) ընդունման համար համապատասխան իրավական և ինստիտուցիոնալ շրջանակների ստեղծման, ինչպես նաև Կառավարության ֆինանսական կառավարման տեղեկատվական համակարգի նախագծման աշխատանքների իրագործումը: Վերոնշյալ առաջնային ուղղություններով աշխատանքները կավարտվեն 2009-2010թթ.:

326. Հարկեր/ՀՆԱ հարաբերակցության բարձրացում: ԱՀՌԾ- ով նախատեսված էր ՀՆԱ-ի նկատմամբ հարկերի և տուրքերի հավաքագրման աճ՝ տարեկան շուրջ 0.5 տոկոսային կետով: Չնայած հարկային և մաքսային վարչարարության զարգացմանն ուղղված մի շարք միջոցառումներին, ՀՆԱ/հարկեր հարաբերակցությունը 2003-2006 թթ. մնաց գրեթե անփոփոխ: Հաշվի առնելով այդ հանգամանքը, ինչպես նաև կարևորելով հարկերի և տուրքերի հավաքագրման աճը, որպես բյուջետային ծախսերի, հետևաբար նաև ԱՀՌԾ միջոցառումների ֆինանսավորման հիմնական աղբյուր, առաջիկա տարիներին Կառավարությունը նպատակադրվել է էապես բարելավել վերոնշյալ ցուցանիշը: Այսպես, արդեն 2007թ. նախատեսվում է ՀՆԱ/հարկեր հարաբերակցությունը բարձրացնել 0.6, 2008թ.՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ 1.6 տոկոսային կետով, իսկ այնուհետև՝ տարեկան միջին հաշվով 0.3-0.4 տոկոսային կետով՝ ծրագրվող ժամանակահատվածի ողջ ընթացքում:

327. Այդ նպատակին հասնելու համար Կառավարությունը նախատեսում է առաջիկա տարիներին իրականացնել հետևյալ հիմնական բարեփոխումները և միջոցառումները¹²¹.

- (i) Հարկային պարտավորությունների ինքնագնահատման համակարգի զարգացում, մասնավորապես՝ հաշվետվական համակարգի կատարելագործում և հարկային հսկողության արդյունավետության բարձրացում.
- (ii) Հարկային վարչարարությանը վերաբերող օրենսդրության կատարելագործում, այդ թվում՝ հարկային օրենսդրության դրույթների պարզեցում և հստակեցում և միասնական հարկային համակարգի ապահովում.
- (iii) Խոշոր հարկ վճարողների հետ տարվող աշխատանքների բարելավում.
- (iv) Հարկային ապառքների կրճատում.
- (v) Գյուղատնտեսության ոլորտը ԱԱՀ-ով հարկելու մեխանիզմների մշակում և ներդրում.
- (vi) Ստվերային տնտեսության ծավալների կրճատում:

¹²¹ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության հարկային համակարգի զարգացման 2007-2009 թվականների եռամյա ծրագիրը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշում, 24 մայիսի 2007թ. N 696:

328. ՀՆԱ/հարկեր հարաբերակցության աճի ապահովման և հարկային վարչարարության զարգացման գործընթացում Կառավարությունը կշարունակի նաև հարկային և մաքսային մարմինների արդիականացումը հետևյալ հիմնական ուղղություններով.

- հարկային և մաքսային մարմինների կառուցվածքային բարեփոխումներ,
- գույքային և շենքային պայմանների բարելավում,
- ժամանակակից տեղեկատվական տեխնոլոգիաների համակարգերի ներդրում,
- մարդկային ռեսուրսների կառավարման արդի ռազմավարության կիրառում:

8.1.4. ՀՀ կառավարման համակարգի զարգացման նպատակային ցուցանիշները

329. Հաշվի առնելով կառավարման համակարգի ծրագրվող զարգացումները, ինչպես նաև դատական համակարգի բարեփոխումները և հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը, Կառավարությունը նպատակադրում է ՀՀ կառավարման համակարգը բնութագրող ցուցանիշները՝ 2012 թվականին արդեն իսկ գերազանցել Արևելյան Եվրոպայի և Մերձբալթյան երկրների 2006թ. մակարդակը, իսկ 2021թ.՝ հասնել Արևմտյան Եվրոպայի երկրների կառավարման մակարդակը բնութագրող 2006թ. ցուցանիշներին /տե՛ս Աղյուսակ 8.4/: Ընդ որում, առաջնային նշանակություն կտրվի հատկապես կառավարման գործընթացի հետագա ժողովրդավարացմանը, օրենքի գերիշխանության ապահովմանը և հակակոռուպցիոն միջոցառումներին: Անհրաժեշտ է նշել նաև, որ կառավարման համակարգի բարեփոխումների վերոնշյալ քաղաքականությունը լիովին համահունչ է ՀՀ եվրոինտեգրման գործընթացի հիմնական սկզբունքներին:

Աղյուսակ 8.4. ՀՀ կառավարման համակարգի ծրագրվող ցուցանիշները (տոկոսային գնահատական, 0-100, 2006 - 2021թթ.)

	2006 (փաստ.)	2010	2012	2015	2018	2021
1.Քաղաքացիական հասարակայնության մասնակցությունը իշխանությունների ձևավորման գործընթացում, խոսքի և մամուլի ազատություն	26.9	50.0	65.3	72.0	80.1	90.6
2.Քաղաքական կայունություն	35.1	51.2	56.6	62.0	69.0	76.4
3.Կառավարության արդյունավետություն	51.2	58.1	63.1	71.5	81.6	90.0
4.Կառավարության կարգավորման գործառույթի որակ	59.0	67.8	71.7	77.0	81.4	89.6
5.Օրենքի գերիշխանություն	38.1	45.1	51.3	63.4	78.7	90.0
6.Կոռուպցիայի վերահսկելիություն	35.0	47.1	55.3	68.9	79.3	90.2

8.2. Դատաիրավական համակարգի բարեփոխումներ

330. 2003-2006 թթ. շարունակվեցին ԱՀՌԾ-ով նախանշված առավել արդյունավետ և մատչելի դատական համակարգի ձևավորմանն ուղղված բարեփոխումները, որոնց հիմնական նպատակն էր արդարադատության համակարգի իրավական և սոցիալական երաշխիքների ապահովումը, արդարադատության մատչելիությունը և այդ ոլորտում մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների պաշտպանության, ինչպես նաև իրավակիրառական պրակտիկայի արդյունավետության բարձրացումը:

331. Եվրոպայի Խորհրդին Հայաստանի Հանրապետության անդամակցության պահանջների բաղկացուցիչն էր սահմանադրական բարեփոխումների անցկացումը, որոնք ի, թիվս այլոց, կոչված էին ապահովելու անկախ և արդյունավետ գործող դատական

համակարգի առկայությունը երկրում: 2005թ. հանրաքվեով ընդունված սահմանադրական բարեփոխումները ամրագրեցին դատավորների ընդհանուր ժողովի՝ որպես դատական իշխանության ինքնակառավարման բարձրագույն մարմնի ստեղծումը, ինչպես նաև արդարադատության խորհրդի կազմավորման նոր ընթացակարգերը, որոնք բացառեցին դրանում գործադիր իշխանության նեկայացուցչությունը և զգալիորեն նվազեցրին ազդեցությունը դատական պաշտոններում նշանակումներ կատարելիս և կարգապահական պատասխանատվության վարույթներ հարուցելիս:

332. Հստակեցվեց նաև Վճռաբեկ դատարանի կարգավիճակը, որը հռչակվեց որպես Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն դատական ատյան (բացառությամբ սահմանադրական արդարադատության հարցերի)՝ կոչված ապահովելու օրենքի միատեսակ կիրառությունը:

333. Այս զարգացումներին հետամուտ լինելով, ՀՀ կառավարությունը ձեռնամուխ եղավ դատախրավական բարեփոխումների երկրորդ փուլին, որի հայեցակարգը հիմնված է դատական իշխանության անկախության բարձրացման, դատական իշխանության ինքնավարության և ինքնակառավարման սկզբունքների ներդրման, դատական իշխանության ֆինանսական անկախության, բուն դատական գործունեության և դատարանների կառավարման /վարչարարության/ գործառույթների տարանջատման սկզբունքների վրա: Դատախրավական բարեփոխումների նման հայեցակարգը բխում էր նաև ԵՄ-Հայաստան ԵՀԶ գործողությունների ծրագրի պահանջներից:

334. 2006թ. հուլիսին Ազգային ժողովը ընդունեց դատախրավական բարեփոխումների 2-րդ փուլի օրենսդրական նախաձեռնությունների առաջին փաթեթը: Այն մասնավորապես ընդգրկում էր «Դատական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը, որը նախատեսում էր ամբողջ համակարգի կառավարման և վարչարարության գործառույթների փոխանցում նոր ստեղծվող դատական դեպարտամենտին:

335. Դատական համակարգի բարեփոխումներն ամբողջացնող համալիր ակտը ԱԺ կողմից 2007թ. փետրվարի 22-ին ընդունված ՀՀ դատական օրենսգիրքն է, որն արտացոլում է վերոհիշյալ հայեցակարգային դրույթները, ոլորտին վերաբերող բազմաթիվ միջազգային համաձայնագրերի պահանջները, սահմանում է դատական իշխանության ինքնակառավարման մարմինները, հստակեցնում է արդարադատության խորհրդի լիազորությունների շրջանակը, նախատեսում է առանձին վարչական դատարանների, առաջին ատյանի մասնագիտացված քրեական և քաղաքացիական դատարանների, դատական կարգադրիչների ծառայության ստեղծումը, կարգավորում է դատական մարմինների կադրային քաղաքականության հարցերը, ամրագրում է դատավորի վարքագծի հիմնական կանոնները, դատավորներին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու ընթացակարգերը: Նախատեսում է նաև ստեղծել դատական դպրոց՝ դատական համակարգը որակյալ մասնագետներով համալրելու և դատավորների շարունակական վերապատրաստման գործառույթները իրականացնելու համար:

336. Դեռևս սահմանադրական բարեփոխումների շրջանակում իրականացվեց նաև Սահմանադրական դատարանի հետ կապված սահմանադրական դրույթների վերանայում, Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունք ունեցող անձանց և Սահմանադրական դատարանի կողմից լուծվող վեճերի շրջանակի արմատական ընդլայնում: Սահմանադրական դրույթների հետագա մանրամասնեցման նպատակով մշակվեց և 2006 թվականի հունիսի 1-ին ԱԺ կողմից ընդունվեց «Սահմանադրական դատարանի» մասին ՀՀ օրենքը:

337. Դատական համակարգի բարեփոխումների շրջանակներում մշակված հաջորդ կարևոր իրավական ակտը «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքն էր, որը Ազգային ժողովի կողմից ընդունվեց 2007թ. փետրվարի 22-ին: Օրենքը, միջազգային մի շարք փաստաթղթերի պահանջներին և զարգացած երկրներում դատախազության կազմակերպման և գործունեության արդի մոտեցումներին համապատասխան, ներդրեց նոր հայեցակարգ, որով վերացվեց դատախազության համակարգում կենտրոնացվածությունը, արգելվեց դատախազության կողմից գործով քննության իրականացումը՝ դատախազությանը վերապահելով միայն հետաքննության և նախաքննության օրինականության նկատմամբ հսկողությունը, ներդրվեց սկզբունք, համաձայն որի՝ միևնույն դատախազն է պատասխանատու լինելու քրեական գործով վարույթի համար՝ դրա հարուցման սկզբից մինչև դատաքննության ավարտը: Օրենքի կարևոր ձեռքբերում էր նաև այն, որ սահմանվեց համամասնությունն դատախազի և դատավորի աշխատավարձի պաշտոնային դրույքաչափի միջև: Միաժամանակ, սահմանվեցին մի շարք դրույթներ, որոնք բացառեցին դատախազության որևէ միջամտությունը մասնավոր հատվածին, առանց ահազանգերի ծրագրված ստուգումներ կատարելը և այլն: Բացի այդ, կոռուպցիոն դրսևորումները նվազագույնի հասցնելու նպատակով ամրագրվեցին դատախազների գործունեության որոշակի սահմանափակումներ, ներդրվեց նշանակումների մրցութային կարգ և պաշտոնային առաջխաղացման առավել երաշխավորված համակարգ:

338. Անվճար իրավաբանական օգնություն ստանալու սահմանադրական իրավունքի երաշխավորման նպատակով մշակվեց և 2004 թվականի դեկտեմբերի 14-ին ԱԺ կողմից ընդունվեց «Փաստաբանության մասին» օրենքը, որով նախատեսվեց պետության կողմից երաշխավորվող անվճար իրավաբանական օգնություն քրեական գործերով, ինչպես նաև առանձին կատեգորիայի քաղաքացիական գործերով: Անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելու նպատակով օրենքով ներդրվեց հանրային պաշտպանի ինստիտուտը: Նշված պաշտպանների գործունեությունը խրախուսելու և անհրաժեշտ մասնագետներով համարելու նպատակով վերջիններիս վարձատրությունը հավասարեցվել է դատախազների վարձատրությանը:

339. Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքի շրջանակներում իրագործվեց դատական ակտերի հրապարակման պահանջը՝ սահմանելով, որ դատական իշխանությունն ունի պաշտոնական ինտերնետային կայք, իսկ Վճռաբեկ դատարանի կարևորագույն դատական ակտերի համար նախատեսվեց պարտադիր հրապարակում ինչպես «Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագրում», այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության դատական իշխանության պաշտոնական ինտերնետային կայքում: Միևնույն ժամանակ, այլ ատյանների դատական ակտերի՝ Հայաստանի Հանրապետության դատական իշխանության պաշտոնական ինտերնետային կայքում հրապարակման կարգը սահմանելու է Դատարանների նախագահների խորհուրդը:

340. Արդարադատության առավել արդյունավետ իրականացման նպատակով մշակվեցին և 2006 թվականի հունիսի 1-ին ԱԺ կողմից ընդունվեցին «Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություն կատարելու մասին», «Փաստաբանության մասին ՀՀ օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին», «Դատարանակազմության մասին ՀՀ օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին» օրենքները, որոնցով վերացվեց հատուկ արտոնագիր ունեցող փաստաբանների ինստիտուտը՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի՝ վճռաբեկության կարգով բողոքարկման համար:

341. Մշակվեցին և ԱԺ կողմից 2006 թվականի հուլիսի 7-ին ընդունվեցին «Քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին», «Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքները, որոնցով սահմանվեցին վճռաբեկ բողոքարկման

ժամկետները, դատարանի կողմից բողոքը վարույթ ընդունելու հիմքերը, դատական ակտերի վերանայման արդյունքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից կայացվող որոշումները, սահմանվեց, որ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը պետք է լինի պատճառաբանված, ապահովի օրենքի ճիշտ մեկնաբանությունը, նպաստի իրավունքի զարգացմանը:

342. Արդարադատության առավել արդյունավետ իրականացմանը նպաստելու համար 2007թ. փետրվարի 22-ին Ազգային ժողովի կողմից ընդունվեց նաև «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքը, որով կարգավորվեցին կրկին դատապարտման և պատժի անթույլատրելիության, առանձին հանցատեսակներով կասկածյալի /մեղադրյալի/ կամ ամբաստանյալի հետ տուժողի հաշտվելու դեպքում գործի վարույթի կարճման, դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու հետ կապված հարցերը:

343. 2005թ. ընթացքում դատարաններում դատական նիստի արձանագրության վարման համակարգչային եղանակների ներդրման հետ կապված՝ մշակվեցին և ԱԺ կողմից ընդունվեցին «Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություն կատարելու մասին» և «Քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին» օրենքները, և ընդունվեց հատուկ համակարգչային ձայնագրման «SRS Femida» համակարգի շահագործման, տվյալների արխիվացման և համակարգի պահպանության կարգը:

344. Դատական վարչարարության ժամանակակից համակարգ ներդնելու նպատակով 2005 թվականի առաջին կեսին կազմակերպվեց «DPK Consulting» ԱՄՆ խորհրդատվական ընկերության կողմից իրականացվող խորհրդատվական ծրագիրը՝ Երևան քաղաքի երեք դատարաններում դատական գործերի հոսքերի և դատական վարչարարության բարելավման համար: 2005թ. երկրորդ կիսամյակից սկսվել են դատական համակարգի կառավարման, գործերի հոսքերի ավտոմատացման նպատակով համակարգչային ծրագրի մշակման աշխատանքները:

345. Անձի դատական պաշտպանության արդյունավետության բարձրացման շրջանակներում ԱՀՌԾ-ով կարևորվել է փորձագիտական կենտրոնների նյութատեխնիկական ու կադրային պատշաճ մակարդակի, նրանց սոցիալական ապահովության վիճակի բարելավման և ծառայությունների մատչելիության ապահովումը: Այս միջոցառումները չեն իրականացվել ֆինանսական միջոցների բացակայության պատճառով:

346. Միջազգային չափանիշներին համապատասխանող վեճերի այլընտրանքային լուծման մեխանիզմներ ներդնելու համար մշակվել է «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքը, որն ընդունվել է Ազգային ժողովի կողմից 2006 թվականի դեկտեմբերի 25-ին: Օրենքը բխում է նաև ԵՄ-Հայաստան ԵՀԶ գործողությունների ծրագրի Առաջնային ոլորտ 5-ի պահանջներից և հիմնվում է ՄԱԿ-ի ՅՈՒՆԻՍԻՄՍՐԱԼԻ մոդելային օրենքի դրույթների և սկզբունքների վրա:

347. Օրենսդրական հակասությունների, անհատակությունների հաղթահարման համար ԱՀՌԾ-ով (194 կետ) անհրաժեշտ է համարվել կազմակերպել մշտապես գործող անկախ իրավական փորձաքննության գործընթաց (անկախ Կառավարության լիազորած մարմնից), որի արդյունքում փորձաքննության կենթարկվեն թե՛ գործող և թե՛ ընդունվելիք իրավական ակտերը: Հարցը կարգավորված է «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով, որի 31-րդ հոդվածի 8-րդ կետը նախատեսում է համապատասխան նախագիծն իրավական ակտերին համապատասխանելու վերաբերյալ այլ պետական մարմինների, իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց կողմից եզրակացություններ տալու (այդ թվում՝ նաև փորձագիտական)

հնարավորություն՝ անկախ իրավական ակտերի նախագծերի պետական իրավական փորձաքննությունից:

348. Աղքատության հաղթահարման գերակայությունների շրջանակում կարևորվում է որոշումների կայացման գործընթացներում **հանրային մասնակցության աստիճանի մեծացումը**՝ ընդգծելով բնակչության իրազեկման և տեղեկացվածության նշանակությունը, սոցիալական գործընկերության, սոցիալական ներառվածության և սոցիալական մասնակցության անհրաժեշտությունը (ԱՀՌԾ, կետ 111): Այս հարցերը ուղենիշ են հանդիսանում օրենսդրական ակտերի իրավական փորձաքննության, ինչպես նաև օրենքների նախագծերի մշակման ընթացքում:

349. ՀՀ գործադիր իշխանության մարմինների նկատմամբ հասարակական վերահսկողության ընթացակարգերի զարգացման, հասարակության լայն խավերի հետ արդյունավետ համագործակցության ապահովման նպատակով ժամանակակից տեղեկատվական տեխնոլոգիաների, մասնավորապես՝ էլեկտրոնային կառավարման համակարգերի օգտագործմամբ բնակչության հետ համագործակցության ընդլայնման աշխատանքներ են կատարվում «Դատաիրավական բարեփոխումներ» վարկային ծրագրի շրջանակներում: Մասնավորապես, 2005թ. դեկտեմբերից շահագործման է հանձնվել ՀՀ օրենսդրական բազայի տեղեկատվական որոնողական «ARLIS» համակարգը www.arlis.am www.laws.am www.legislation.am հասցեներով և ծրագրային լազերային սկավառակներ թողարկելու եղանակով, ինչպես նաև ՀՀ արդարադատության նախարարության ինտերնետային կայքը (www.justice.am հասցեով):

350. Հանրության շրջանում օրենսդրական ակտերի և նախագծերի մատչելիության բարձրացման, դրանց վերաբերյալ առաջարկությունների ստացման համար հետադարձ կապի ապահովման նպատակով 2005 թվականից առավել կարևոր օրինագծերը հանրային քննարկման են դրվում արդարադատության նախարարության ինտերնետային կայք էջում: Ստացված բոլոր կարծիքները քննարկվում և նույնպես տեղադրվում են կայքում: Շարունակվում են այս միջոցառումների շրջանակը ընդլայնելու աշխատանքները՝ ՀՀ գործադիր իշխանության մարմինների և հասարակության լայն խավերի հետ արդյունավետ համագործակցության ապահովման նպատակով: Բնակչության իրավական իրազեկման և տեղեկացվածության մեծացման նպատակով 2005-2006թթ. ընթացքում պատվիրվել են «Իմ իրավունքը» հաղորդաշարի հեռուստահաղորդումները և այդ հաղորդումները հեռարձակվել են ՀՀ հանրային հեռուստատեսությամբ:

8.2.1. Դատաիրավական համակարգի ռազմավարական բարեփոխումների իրականացման հիմնական ուղղությունները

351. **Անվճար իրավաբանական օգնության կառուցակարգերի հետագա ընդլայնում:** 2006 թվականին Հայաստանի Հանրապետությունում սկսեց գործել հանրային պաշտպանի ինստիտուտը, ընդ որում՝ կատարված օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրվում է ինչպես քրեական գործերով, այնպես էլ որոշակի կատեգորիայի քաղաքացիական գործերով, մասնավորապես՝ ալիմենտի գանձման վերաբերյալ գործերով, խեղման կամ առողջությանն այլ վնաս պատճառելու, ինչպես նաև կերակրողի մահվան հետևանքով պատճառված վնասի փոխհատուցման վերաբերյալ գործերով: Պետության կողմից ֆինանսավորվող անկախ փաստաբանների կողմից անվճար իրավաբանական օգնության տրամադրման տիրույթը նախատեսվում է ընդլայնել՝ հաշվի առնելով բնակչության՝ սոցիալապես խոցելի խավերի կարիքները: Այսպիսով, եթե առաջին փուլում անվճար իրավաբանական օգնությունը նախատեսվեց որոշակի կատեգորիայի քաղաքացիական գործերով, ապա երկրորդ փուլում նախատեսվում է դրա ընդլայնումը որոշակի կատեգորիայի սուբյեկտների համար: Նախատեսվում է

հնարավորինս պարզեցնել անվճար իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունք ձեռք բերելու համար անհրաժեշտ փաստաթղթային հիմքերի շրջանակը: Անվճար իրավաբանական օգնության կառուցակարգերի բարելավման խնդիրը որպես առաջնայնություն է դիտվում նաև ԵՄ - Հայաստան Եվրոպական հարևանության քաղաքականության գործողությունների ծրագրում (Առաջնային ոլորտ 1, կետ 7), որտեղ մասնավորապես շեշտվում է, որ անհրաժեշտ է բարելավել իրավական և մասնավորապես անվճար իրավական օգնության համակարգը՝ կատարելագործելով և ամրապնդելով փաստաբանների համակարգը:

352. **Դատավորների աշխատավարձերի էական բարձրացում:** Ոլորտին վերաբերող միջազգային փաստաթղթերում անվերապահորեն տեղ է գտել այն մտտեցումը, որ դատական իշխանությանը հատկացվող վարձատրության չափերը պետք է համապատասխանեն դատավորի առաքելությանը: Այսինքն՝ հասարակությունը, մի կողմից, կիրառելով աշխատավարձի բարձրացումը՝ որպես կոռուպցիոն ռիսկի նվազեցման եղանակ, մյուս կողմից, և առաջին հերթին, ցույց է տալիս իր վերաբերմունքը դատավորի պաշտոնին: Հայտնի է, որ ցանկացած հասարակության մեջ պաշտոնի գնահատականը տալիս է հենց աշխատավարձը: Բարձր աշխատավարձը վկայում է այն մասին, որ հասարակությունը բարձր է գնահատում դատավորի նշանակությունը, և դա հնարավորություն է տալիս դատավորին իրեն ավելի անկախ զգալու տարբեր ճնշումներից:

353. ԵՄ-Հայաստան Եվրոպական հարևանության քաղաքականության գործողությունների ծրագրում նախատեսվում են կոռուպցիայի դեմ պայքարի բազում միջոցներ, որոնց մի մասը (օրինակ, դատավորների էթիկայի կանոնների մշակումը և դրանց իրականացման նկատմամբ վերահսկողության կառուցակարգերի ապահովումը) արդեն իսկ կյանքի են կոչվել Դատական օրենսգրքով: Այս փուլում առանձնահատուկ կարևորություն է ներկայացնում ծրագրի 4.1.1 «Կոռուպցիայի դեմ պայքար» բաժնի կետ 7-ով նախատեսված գործողությունը, այն է՝ կոռուպցիան նվազեցնելու համար բարձրացնել դատավորների աշխատավարձը այնպիսի մակարդակի, որը կապահովի արժանապատիվ աշխատանք:

354. Միևնույն ժամանակ, անհրաժեշտ է նշել, որ 2004-2006թթ. դատավորների աշխատանքի վարձատրությանն ուղղված միջոցները շուրջ երկու անգամ զիջում են ԱՀՌԾ-ով նախանշված համապատասխան ցուցանիշներին, իսկ դատական համակարգի ֆինանսավորում /ՀՆԱ ցուցանիշը կատարվել է ընդամենը 60 տոկոսով: Դա հիմնականում բացատրվում է բյուջետային ռեսուրսների փաթեթի՝ ծրագրվածի համեմատ ավելի ցածր հավելաճով, որը գերազանցապես պայմանավորված է հարկային եկամուտներ/ՀՆԱ ցուցանիշի թերակատարմամբ:

355. Հայաստանում բավականին ցածր է նաև պետական բյուջեում դատական համակարգի ընդհանուր ծախսերի տեսակարար կշիռը. 2002-2004թթ. այն չի գերազանցել ընդհանուր ծախսերի 0.5 տոկոսը: Չնայած հետագա տարիներին այս ցուցանիշի հարաբերական բարելավմանը /2007 թվականին այն կազմում է 0.9 տոկոս/, այնուհանդերձ այս կարևոր բնութագրիչով Հայաստանը դեռևս հետ է մնում ԱՊՀ և Արևելյան Եվրոպայի մի շարք երկրներից /տե՛ս Աղյուսակ 8.5/:

356. Հայաստանում դատական համակարգի բյուջեի մակարդակը բավականին ցածր է նույն տնտեսական աճի տեմպեր հայտարարագրող և գրեթե նույնատիպ դատական համակարգեր ունեցող մի շարք երկրների դատական բյուջեների մակարդակից:

Մասնավորապես, հիշյալ երկրների պետական բյուջեում դատական համակարգի ընդհանուր ծախսերի մակարդակը զգալիորեն գերազանցում է Հայաստանի նույն ցուցանիշը¹²²:

Աղյուսակ 8.5. Պետական բյուջեում դատական համակարգի ընդհանուր ծախսերի տեսակարար կշիռը ՀՀ-ում և մի շարք այլ պետություններում (2002թ.)

	Երկիր	Պետական բյուջեում դատական համակարգի ընդհանուր ծախսերի տեսակարար կշիռը (%)
1.	Հայաստան	0.4
2.	Բուլղարիա	0.7
3.	Ռուսաստան	0.9
4.	Ռումինիա	1.7
7.	Լիտվա	1.3
8.	Սլովակիա	1.2

357. Հայաստանի դատական համակարգի ընդհանուր ծախսերի ցածր մակարդակի մասին է վկայում նաև մեկ այլ ցուցանիշ՝ մեկ անձին բաժին ընկնող դատական ծախսումների մակարդակը՝ ըստ տարբեր երկրների: Ակնհայտ է, որ Հայաստանի ցուցանիշը զգալիորեն զիջում է մնանատիպ երկրների միջին ցուցանիշին: Հատկանշական է, որ այս երկրները դեռ ոչ վաղ անցյալում թե՛ կոռուպցիայի առկայության և թե՛ դատական համակարգի կայացման առումով գտնվում էին գրեթե նույն իրավիճակում, ինչ Հայաստանը ներկայումս: Հիշյալ երկրներում հակակոռուպցիոն ծրագրերի և բարեփոխումների իրագործման հիմքում դրվեց դատական համակարգերի բավարար ֆինանսավորման գաղափարը, որի արդյունքում այս երկրներում դատական համակարգի կայացման փուլը ներկայումս կայուն հիմքերի վրա է:

Աղյուսակ 8.6. Մեկ շնչի հաշվով դատական համակարգի ծախսերը ՀՀ-ում, ԱՊՀ և Արևելյան Եվրոպայի մի շարք պետություններում (2004 թ.)

	Երկիր	Մեկ շնչի հաշվով դատական ծախսումների մակարդակի հարաբերակցությունը 1 շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի նկատմամբ
1.	Բուլղարիա	0.0025
2.	Էստոնիա	0.0023
3.	Լատվիա	0.0019
4.	Լիտվա	0.0021
5.	Ռումինիա	0.0019
6.	Ռուսաստանի Դաշնություն	0.0033
7.	Սլովակիա	0.0024
8.	Չեխիա	0.0028
9.	Հայաստան	0.0008

358. Վերոգրյալ վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ Հայաստանի Հանրապետությունում դատավորները վարձատրվում են շատ ավելի քիչ, քան մյուս համանման պետություններում: Դա առավել ակնհայտ է դարձնում դատավորների աշխատավարձի էական բարձրացման անհրաժեշտությունը: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է դատախազական համակարգի աշխատողների միջին ամսական աշխատավարձերի աճի սցենարը՝ վերանայված ԱՀՌԾ ժամանակահատվածում: 2021թ., 2007 թվականի համեմատ, դատական համակարգի միջին ամսական աշխատավարձը կավելանա 5.13, իսկ դատախազության համակարգինը՝ 10 անգամ (տես Աղյուսակ 8.7): Դատախազության աշխատավարձերի

¹²² Տես «Արդարադատության եվրոպական համակարգեր»: Արդարադատության արդյունավետության եվրոպական հանձնաժողով, 2004 թ.:

առաջանցիկ աճի տեմպերը պայմանավորված են «Գատախազության մասին» ՀՀ օրենքի՝ դատախազների աշխատավարձը դատավորների աշխատավարձի մակարդակին մոտեցնելու պահանջով, ինչպես նաև այն հանգամանքով, որ դատախազների թվի տեսակարար կշիռը դատախազական համակարգում մոտ 4.3 անգամ ավելի բարձր է, քան դատավորների թվի տեսակարար կշիռը դատական համակարգի աշխատողների ընդհանուր թվում:

Աղյուսակ 8.7. Գատախրավական համակարգի միջին ամսական աշխատավարձերը 2008-2021 թթ. /հազ. դրամ/

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015	2018	2021
Գատական համակարգ	107.8	114.0	127.7	144.3	163.0	184.2	265.8	383.5	553.4
Գատախազություն	119.9	245.7	277.0	313.2	353.9	400.0	577.0	832.6	1201.4

359. **Ոչ պետական հարկադիր կատարման ծառայության ստեղծում:** Գատական ակտերի հարկադիր կատարման արդյունավետության ապահովման խնդիրը ներկա փուլում լուծվում է ԳԱՀԿ ծառայությանն առնչվող իրավական ակտերը կատարելագործելու, ԳԱՀԿ-ը տեխնիկապես վերազինելու ճանապարհով: Այնուամենայնիվ, տվյալ խնդրի ռազմավարական լուծումը անկախ, պետության կողմից լիցենզավորվող հարկադիր կատարման ծառայությունների ստեղծումն է: Այս մոտեցումն արդեն իսկ ընդունել են մի շարք եվրոպական երկրներ: Անկախ հարկադիր կատարման էությունն այն է, որ մասնավոր սուբյեկտը, լիցենզավորվելով պետության կողմից, օժտվում է դատական ակտի կատարում պահանջելու լիազորություններով: Այս ուղղությամբ պետք է իրականացվեն անկախ լիցենզավորվող հարկադիր կատարման ծառայությունների վերաբերյալ անհրաժեշտ օրենսդրության մշակման և ինստիտուցիոնալ ձևավորման խթանման աշխատանքներ: Միաժամանակ, նշված ինստիտուտի ներդրումն ուղեկցվելու է այդ բնագավառում մարդկանց համար անհարկի նոր ծախսերը բացառելու սկզբունքով: Հարկ է նշել, որ դատական ակտերի հարկադիր կատարման այլընտրանքային ծառայություններ ստեղծելը դատական ակտերի կատարման արդյունավետության բարձրացման կարևոր երաշխիք է դիտարկվում նաև ԵՄ - Հայաստան Եվրոպական հարևանության քաղաքականության գործողությունների ծրագրում (Բաժին 4.1.1, Գատախրավական համակարգի բարեփոխումներ, կետ 8):

360. **Վարչական դատարանի, քաղաքացիական դատարանների, քրեական դատարանների ստեղծում:** 2007 թվականի փետրվարի 22-ին ընդունված Գատական օրենսգիրքը նախատեսում է առաջին ատյանի դատարանների նոր համակարգ, որը, բացի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարաններից, ընդգրկում է առաջին ատյանի մասնագիտացված դատարանները, այն է՝ վարչական, քաղաքացիական և քրեական դատարանները: Վարչական դատարանի հիմնադրման անհրաժեշտությունը բխում է նաև ԵՄ - Հայաստան Եվրոպական հարևանության քաղաքականության գործողությունների ծրագրից (Առաջնային ոլորտ 1, կետ 8):

361. **Հայաստանի Հանրապետության բարեփոխված Սահմանադրության, Գատական օրենսգրքի, «Գատախազության մասին» օրենքի դրույթների հաշվառմամբ քրեական դատավարության, քաղաքացիական դատավարության և վարչական դատավարության նոր օրենսգրքերի մշակում:** Նոր օրենսգրքերի մշակումը հատկապես մեծ կարևորություն է ստանում ՀՀ Սահմանադրությամբ Վճռաբեկ դատարանին օրենքների միատեսակ կիրառության ապահովման կապակցությամբ վերապահված դերի ներքո: Սահմանադրության 92-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պահանջում է նոր մոտեցում թե՛ քաղաքացիական, թե՛ քրեական և թե՛ վարչական դատավարությունում Վճռաբեկ դատարանի գործառնությունները և լիազորությունները սահմանելիս, ինչն իր հերթին չի կարող չանդրադառնալ վերաքննության սահմանների, ապացույցների հետազոտման ծավալի և այլ

հարցերի կարգավորման վրա: 2007թ. փետրվարին ընդունված դատական օրենսգիրքը նշված ոլորտներում նախանշեց սկզբունքային դրույթներ, սակայն դրանց լիարժեք կիրառումը հնարավոր է այդ սկզբունքներին համապատասխան մշակված դատավարական օրենսգրքերի ընդունման և կիրարկման պարագայում: Ավելին, առանց վարչական դատավարության օրենսգրքի ընդունման՝ հնարավոր չի լինի ներդնել Հայաստանում վարչական արդարադատության համակարգը, քանի որ վարչական գործերի քննությունը քաղաքացիական դատավարության կարգով խաթարում է վարչական արդարադատության բուն էությունը՝ ի չիք դարձնելով դրա այնպիսի առանձնահատկություններ, ինչպիսիք են՝ դատավորի կողմից ի պաշտոնե քննությունը, ապացուցման բեռի բաշխումը, պետական մարմինների հետ ունեցած վեճերում դատաքննության համար սահմանված պետական տուրքից ազատումը և այլն: Վերը նշված ինստիտուտները միանշանակ ուղղված են արդարադատության մատչելիության նկատելի բարձրացմանը:

362. **Քրեական, քաղաքացիական և վարչական դատավարություններում փորձագետի կարգավիճակի հստակեցում:** Փորձագետի եզրակացությունը՝ որպես ապացույց, այսօր նախատեսված է թե՛ քրեական և թե՛ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերում: Այնուամենայնիվ, փորձագետ ընտրելու, նրան փորձաքննություն հանձնարարելու, փորձագետի եզրակացությունը որպես ապացույց ներկայացնելու հարցում կողմերին հավասար իրավունքներ վերապահված չեն: Սա հատկապես ցայտուն է դրսևորվում քրեական դատավարությունում: Առաջիկայում նախատեսվում է փորձագետներին առնչվող օրենսդրական կարգավորումների հստակեցում, որն ուղղված կլինի դատավարության երկու կողմերի համար փորձաքննության հավասար հնարավորությունների ապահովմանը: Լուծման ենթակա են մասնավորապես այն հարցերը, թե անհրաժե՞շտ է արդյոք դատական փորձաքննությանը վերաբերող առանձին օրենքի ընդունումը, քննարկվող դրույթները պե՞տք է արդյոք արտացոլվեն դատավարական օրենսգրքերի՝ ապացույցներին վերաբերող հատվածներում, ինչպիսի՞ իրավունքներ պետք է ունենան կողմերը փորձաքննություն նշանակելիս մինչդատական վարույթում և դատական քննության փուլում, ինչպե՞ս է ստուգվելու դատական փորձագետի կոմպետենտությունը և այլն:

363. **Քրեական դատավարությունում վկաների ու տուժողների պաշտպանության ինստիտուտի հետագա բարելավում:** 2006թ. մայիսի 5-ին ընդունված «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսվեցին էական նորամուծություններ՝ կապված հիշյալ ոլորտի բարելավման հետ: Մասնավորապես, սահմանվեցին հստակ դատավարական և արտադատավարական միջոցառումներ՝ ուղղված դատավարության մասնակիցների պաշտպանվածությանը: Սակայն այդ խնդիրը դեռևս ամբողջությամբ չի լուծվել, քանի որ օրենսդրությամբ կանոնակարգված չեն հիշյալ միջոցառումների իրականացման ընթացակարգերը վարչաիրավական հարաբերություններում: Նախատեսվում է հիշյալ հարցերի կանոնակարգմանը վերաբերող օրենքի ընդունում:

364. **Քրեական դատավարությունում արագացված դատաքննության ինստիտուտի կատարելագործում:** Քրեական դատավարությունում արագացված դատաքննության հետագա զարգացումը նախատեսվում է տանել այն ուղղությամբ, որ բացառվեն անհարկի քաշքշուկները, դատավարական ժամկետների ձգձգումների միջոցով մարդկանց իրավունքների սահմանափակման դեպքերը: Բացի այդ, նախատեսվում է գործարքի ինստիտուտ, ինչը նկատելի դատավարական արտոնություններ կնախատեսի այն կասկածյալների համար, որոնք կաջակցեն մինչդատական վարույթ իրականացնող մարմիններին՝ հանցագործությունների բացահայտման գործում:

365. **Առևտրային արբիտրաժի և մեդիացիայի ինստիտուտների զարգացում:** 2006 թվականի դեկտեմբերի 25-ին ընդունվեց «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքը, որը միջազգային չափանիշներին համապատասխանող օրենսդրական հենք ձևավորեց Հայաստանում արբիտրաժային գործընթացի իրականացման համար: Այնուամենայնիվ, առաջնահերթ խնդիր է արբիտրաժի ինստիտուտի զարգացումը: Խնդիրները մեծապես կապված են այն հանգամանքի հետ, որ մինչ այժմ Հայաստանի Հանրապետությունում արբիտրաժի ինստիտուտը չի գործել, և առկա է թե՛ որակյալ արբիտր մասնագետների և թե՛ դատարանների կողմից արբիտրաժային որոշումների հարկադիր կատարման, չեղյալ ճանաչման, արբիտրների նշանակման և դատարանների կողմից արբիտրաժի նկատմամբ վերահսկողության այլ ոլորտներում ձևավորված պրակտիկայի պակաս: Այս խնդիրների լուծման համար հաջորդ փուլում նախատեսվում է մի շարք միջոցառումների իրականացում, այն է՝ արբիտրների ուսուցում, դատավորների համար թեմատիկ դասընթացների ներառում, ինչպես նաև ճանաչված միջազգային արբիտրների մասնակցությամբ օրինակելի արբիտրաժների իրականացում: Ինչ վերաբերում է մեդիացիային, ապա կարևոր խնդիր է ընդհանրապես մեդիացիայի և մասնավորապես՝ դատարանին կից մեդիացիայի մասին միջազգային չափորոշիչներին համապատասխանող օրենսդրության մշակումը և կիրարկումը:

366. **Դատարաններում գործերի բաշխման ժամանակակից կառուցակարգերի ներդրում:** Դատարանի նախագահի կողմից որևէ դատավորի գործի քննություն հանձնարարելիս կամայականությունն ու շահագրգիռ լինելը բացառելու և կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործուն միջոց է գործերի բաշխման այնպիսի մեխանիզմի կիրառումը, որը հնարավորություն կտա գործերի բաշխումը իրականացնելու ավտոմատ կարգով՝ առանց բաշխման յուրաքանչյուր դեպքի մասին որոշում կայացնելու: Այսօր տարբեր պետություններում ընդունված են գործերի բաշխման վերաբերյալ տարբեր մոտեցումներ, հարցն ունի լուծման բազում եղանակներ, որոնք, սակայն, ծառայում են մեկ նպատակի՝ բաշխումն իրականացնել օբյեկտիվ չափանիշի հիման վրա: Այս նպատակին պետք է ծառայի նաև գործերի բաշխման այն տարբերակը, որը պետք է առաջիկայում ընտրի և կիրառի Հայաստանի Հանրապետությունը: Հայաստանի Հանրապետության կառավարության հակակոռուպցիոն ծրագրով նախատեսված է գործերի բաշխման համակարգչային եղանակի ներդրում:

367. **Դատական ակտերի հրապարակման արդյունավետ համակարգի ստեղծում:** ԵՄ - Հայաստան Եվրոպական հարևանության քաղաքականության գործողությունների ծրագրով նախատեսվում է բարձրացնել դատական ակտերի կանխատեսելիության և թափանցիկության մակարդակը՝ մասնավորապես դատական ակտերի հրապարակման արդյունավետ համակարգի ստեղծման միջոցով (Բաժին 4.1.1, Դատաիրավական համակարգի բարեփոխումներ, կետ 4): Դատական օրենսգրքով նախատեսվեց բոլոր դատարանների ակտերի պարտադիր հրապարակում դատական իշխանության պաշտոնական ինտերնետային կայքում: Ներկայումս սկիզբ են առել կայքի ստեղծման և համալրման աշխատանքները: Առաջիկայում նախատեսվում է դատական ակտերի միասնական բազայի ձևավորում, նախադեպի վկայակոչումը առավել մատչելի դարձնելու նպատակով՝ դատական ակտերի դասակարգիչների համակարգի մշակում և ներդրում: Ռազմավարական նշանակություն ունի նշված բազայի մատչելիության ապահովումը հասարակության համար:

368. **Դատավորների վերապատրաստման առաջնային ոլորտների նախանշում (մասնավորապես, նախադեպի կիրառման, դատարաններում ներդրվող համակարգչային ծրագրերի վերաբերյալ դասընթացներ):** Դատական օրենսգրքով նախատեսված է դատավորների պարտադիր վերապատրաստման պահանջ. դատավորները պետք է անցնեն տարեկան ոչ պակաս, քան 80 և ոչ ավելի, քան 120 ակադեմիական ժամ վերապատրաստում: Այս դրույթի լիարժեք կենսագործման համար կմշակվեն ինչպես ունիվերսալ, այնպես էլ

ժամանակային՝ տվյալ փուլում դատավորների համար առավել մեծ արդիականություն ունեցող դասընթացներ: Դրանց թվում կարելի է հատկապես վկայակոչել նախադեպային նշանակություն ունեցող դատական ակտերի կիրառման առանձնահատկությունները, դատական ակտերի դասակարգիչներ մշակելու դեպքում՝ այդ դասակարգիչները, ինչպես նաև դատավորների կողմից կիրառման ենթակա համակարգչային տեխնոլոգիաները լուսաբանող դասընթացները:

369. Միևնույն ժամանակ, հաշվի առնելով այն գործառույթները, որոնք Սահմանադրության հիման վրա ստանձնել է արդարադատության խորհուրդը, և դրանց իրականացման ընթացակարգերը, որոնք սահմանված են Դատական օրենսգրքով, մեծ նշանակություն ունի արդարադատության խորհրդի անդամ դատավորների՝ հատկապես արդարադատության խորհրդի անդամի լիազորությունները պատճառ իրականացնելու նպատակով վերապատրաստման կազմակերպումը, որը կնպաստի արդարադատության խորհրդի այնպիսի գործառույթների պատշաճ իրականացմանը, ինչպիսիք են դատական համակարգում կադրային քաղաքականությունը, դատավորի վարքագծի կանոնների մեկնաբանման պրակտիկա ձևավորելը և դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելը:

370. **Դատական ծառայողների ուսուցում և վերապատրաստում:** 2006 թվականին Հայաստանի Հանրապետությունում ներդրվեց դատական ծառայության ինստիտուտը: 2006-2007 թվականների օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում դատական ծառայողները ստանձնեցին բազում գործառույթներ՝ կապված դատարանների բնականոն գործունեության ապահովման հետ: Այս առումով կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում դատական ծառայողների վերապատրաստման ծրագրերի մշակումը դատարանների բյուջետային հայտերի նախապատրաստման, վիճակագրության և պրակտիկայի ամփոփման, մարդկային ռեսուրսների կառավարման, համակարգչային տեխնոլոգիաների ներդրման և կիրառման, այլ հարցերի կապակցությամբ:

371. **Առաջին ատյանի, վերաքննիչ և Վճռաբեկ դատարանների, Սահմանադրական դատարանի տեխնիկական վերազինման և տեխնիկական օժանդակության աշխատանքների շարունակում:** Այս ոլորտում կատարվելիք գործողությունների շարքում պետք է նշել դատարանների արխիվների վարման և պահպանման ժամանակակից մոտեցումների և տեխնոլոգիաների ներդրումը, նշված դատարանների աշխատակազմերի՝ համակարգչային ծրագրերով վերազինումը և տեխնիկական օժանդակությունը՝ կապված դրանց ստանձնած նոր գործառույթների իրականացման հետ:

372. **Իրավական ակտերի վերաբերյալ բնակչության իրազեկության բարձրացում:** Առաջիկա ժամանակահատվածում կարևոր նշանակություն ունի իրավական ակտերի հրապարակման ոլորտում առկա ձեռքբերումների պահպանումը և հետագա զարգացումը: Առաջին փուլում ձևավորվեց «ԱՌԼԻՍ» օրենսդրական բազայի տեղեկատվական-որոնողական համակարգը, առաջիկա փուլում առաջնային է նշված համակարգի հետագա կատարելագործումը և հասարակության համար մատչելիության ապահովումը: Խնդրի լուծման տարբերակների շարքում, ի թիվս այլոց, կարելի է նշել դատարաններում, տեղական ինքնակառավարման մարմիններում կամ հասարակության համար մատչելի այլ վայրերում «ԱՌԼԻՍ»-ի սպասարկման կենտրոններ հիմնելը:

373. Ռազմավարական առումով կարևոր լուծում պետք է համարել նաև իրավական ակտերի նախագծերը հրապարակային դարձնելը: Ինչպես արդեն նշվել է, ներկայումս արդարադատության նախարարության կողմից նախապատրաստվող օրինագծերը հրապարակվում և հանրային քննարկման են դրվում արդարադատության նախարարության կայքում: Հետագայում անհրաժեշտ է օրենսդրությամբ նմանատիպ կառուցակարգեր

նախատեսել նաև պետական այլ մարմինների կողմից մշակվող օրինագծերի համար, ինչը օրենքների մշակման փուլում քաղաքացիական հասարակության իրազեկության և ակտիվ մասնակցության կարևոր երաշխիք կհանդիսանա:

8.3. Հակակոռուպցիոն քաղաքականություն

374. Քաղաքացիների հարցումները ցույց են տալիս, որ կոռուպցիան Հայաստանում առավելապես պրոբլեմային է առևտրային գործունեության, լիցենզիաների, արտոնությունների տրամադրման, հարկերի հավաքագրման, մաքսային ծառայությունների բնագավառներում: «Տրանսպերենսի Ինտերնեյշնլ» կազմակերպության կողմից հաշվարկվող՝ Կոռուպցիայի ընկալման համաթիվը Հայաստանի համար վերջին 3 տարիներին մնում է նույն մակարդակում (3.0- 2003թ., 3.1-2004թ., 2.9-2005թ.): Հայաստանը 159 երկրների շարքում զբաղեցնում է 88-րդ տեղը: Կոռուպցիայի դեմ պայքարի ռազմավարության ծրագիրը գործում է 2003թ-ից: Մինչ այդ, նշված հարցադրումների առնչությամբ ընդունվել են մի շարք օրենսդրական ակտեր և իրականացվել են կազմակերպական միջոցառումներ (օրինակ, «Քաղաքացիական ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքն ընդունվել է 2001թ. դեկտեմբերի 4-ին):

375. ՀՀ կոռուպցիայի դեմ պայքարի ռազմավարական ծրագիրը իր առաքելությունը 2003-2007թթ. իրականացրեց մասնավորապես կոռուպցիայի կանխարգելման ուղղությամբ բազմաթիվ օրենսդրական փաստաթղթերի ընդունմամբ (50-ից ավելի օրենքներ և ենթօրենսդրական փաստաթղթեր), ինստիտուցիոնալ նոր կառույցների ստեղծմամբ, հակակոռուպցիոն պայքարի միջազգային հեղինակավոր կազմակերպություններին (ԵՄ-ան ԳՐԵԿՈ-ի և ՏՀՀԿ անցումային տնտեսության երկրների հակակոռուպցիոն պայքարի ցանց) անդամակցությամբ, ինչպես նաև միջազգային համաձայնագրերի ընդունմամբ ու վավերացմամբ (ԵՄ կոռուպցիայի դեմ պայքարի քաղաքացիական և քրեական կոնվենցիաներ, ՄԱԿ-ի կոռուպցիայի դեմ պայքարի կոնվենցիա) և այլն: Այս փաստաթղթերով ստանձնած երաշխավորությունների կատարումը մեր երկրի առջև ծառայած մարտահրավերներից է:

376. ՀՀ կոռուպցիայի դեմ պայքարի ռազմավարական ծրագիրը պայմանավորեց կոռուպցիայի դեմ պայքարում նոր ինստիտուցիոնալ մարմինների ձևավորումը և նրանց գործունեության կանոնակարգումը: Մասնավորապես, այդ նպատակով ՀՀ նախագահի հրամանագրով, ՀՀ վարչապետի գլխավորությամբ ստեղծվեց կոռուպցիայի դեմ պայքարի խորհուրդ և նրան կից՝ ՀՀ հակակոռուպցիոն ռազմավարության մոնիտորինգի հանձնաժողով: ՀՀ գլխավոր դատախազության կազմում հիմնվեց կոռուպցիայի դեմ պայքարի բաժին, որն այնուհետև վերակազմավորվեց վարչության: Համանման ստորաբաժանումներ ունեն ՀՀ ոստիկանությունը և ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայությունը:

377. Կոռուպցիայի դեմ պայքարի միջազգային կոնվենցիաների ընդունումը, անցումային տնտեսության երկրների հակակոռուպցիոն ցանցին և GRECO-ին անդամակցության երաշխավորություններ-հանձնարարականների կատարումը հիմք են ծառայում ՀՀ հակակոռուպցիոն նոր ռազմավարության մշակման և պայքարի նոր ուղղությունների նախանշման համար: Ռազմավարական խնդիրների շարքում առաջնահերթ պետք է դիտարկել հակակոռուպցիոն քաղաքականության մշակումն ու կոռուպցիայի դեմ պայքարի ինստիտուցիոնալ կառույցի ձևավորումը: Անցած ժամանակահատվածում Հայաստանը բավականին մեծ հաջողությունների է հասել կոռուպցիայի դեմ պայքարի խորհրդի և հակակոռուպցիոն ռազմավարության ծրագրի մոնիտորինգի հանձնաժողովի գործունեության

ապահովման գործում: Այնուհանդերձ, եթե կոռուպցիայի դեմ պայքարի խորհուրդը կարելի է կայացած համարել, ապա մոնիտորինգի հանձնաժողովի գործունեությունը կարիք ունի վերանայման: Վերջինս, չունենալով սպասարկող մասնագիտական կառույցներ և մեծ մասամբ ձևավորվելով քաղաքական կուսակցությունների ներկայացուցիչներից և նրանց կողմից առաջադրվող հասարակական կազմակերպություններից՝ բավարար չափով կենսունակ չէ, քանի որ դրա կազմում ներկայացված հասարակական կազմակերպությունները դեռևս անհրաժեշտ շահագրգռվածություն չեն դրսևորում կոռուպցիայի դեմ համատեղ պայքարի գործընթացում: Կոռուպցիայի դեմ պայքարի նոր ռազմավարության ընդունման ժամանակ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ վերոնշյալ մարմինների գործունեության արդյունքները՝ վերանայել ինստիտուցիոնալ այս կառույցների ձևավորման կարգը և դրանց ներկայացվող պահանջները: Քննարկման առարկա պետք է դառնա մասնագիտացված կառույցի ստեղծումը, որն իր վրա կվերցնի կոռուպցիայի դեմ պայքարի ռազմավարության և քաղաքականության իրականացումն ու կոռուպցիայի դեմ պայքարի՝ իրավապահ մարմինների մասնագիտացված կառույցների գործունեության համակարգումը: Այսօր այդ աշխատանքները մասնակիորեն իրականացնում է ՀՀ գլխավոր դատախազությունը: Այս նոր կառույցը միաժամանակ հնարավորություն կունենա ապահովելու կոռուպցիայի դեմ պայքարի իրազեկման աշխատանքները: Համագործակցությունը քաղաքացիական հասարակության հետ հնարավորություն կտա կոռուպցիայի դեմ պայքարում իրականացնելու համատեղ նախաձեռնություններ:

378. Կոռուպցիայի մակարդակի, դրա դեմ պայքարի գնահատման ու մոնիտորինգի համակարգի զարգացումը ռազմավարական խնդիրների շարքում լրացնում է ինստիտուցիոնալ կառույցի գործառնությունները: Մինչև 2007թ. հանրապետությունում հաստատված է եղել 59 կոռուպցիոն քրեական դեպքերի վիճակագրության վարման մեթոդոլոգիան, որի հիման վրա ՀՀ ոստիկանությունը ամփոփում էր իրավապահ մարմինների կողմից տրամադրված տվյալները և փոխանցում ՀՀ վիճակագրության ազգային ծառայությանը: Սակայն, հաշվի առնելով միջազգային փորձը և ղեկավարվելով այն առանցքային դրույթով, որ կոռուպցիոն կարող են համարվել բացառապես պաշտոնեական չարաշահումներին առնչվող իրավախախտումները, կոռուպցիոն բնույթի հանցագործությունների թվաքանակը հասցվել է 21-ի, ինչը առավել համարժեքորեն է արտացոլում կոռուպցիայի դեմ պայքարը և բացառում է տնտեսական հանցագործությունները ևս որպես կոռուպցիոն դիտարկելը: Կոռուպցիայի դեմ պայքարի ամբողջական պատկերը ստանալու և մոնիտորինգ իրականացնելու համար անհրաժեշտ է ձևավորել և ամբողջականացնել կոռուպցիայի դեմ պայքարի մոնիտորինգի և գնահատման ցուցանիշների համակարգը: Վերջինս հնարավորություն կտա ամփոփելու և ստանալու կոռուպցիայի մոնիտորինգի ցուցանիշների համակարգը՝ ըստ բոլոր բնագավառների՝ քաղաքացիական ծառայության, ոստիկանության, դատախազության, դատական համակարգի և այլ ոլորտներում:

379. ՀՀ կոռուպցիայի դեմ պայքարի ռազմավարական ծրագրի մյուս կարևոր առաքելությունը քաղաքացիական հասարակության ներգրավումն է կոռուպցիայի դեմ պայքարում: Քարոզարշավների, մամուլի, հեռուստատեսության, հասարակական կազմակերպությունների ակտիվացումը կոռուպցիայի դեմ պայքարում նոր ազդակներ հաղորդեցին հասարակությանը և հատկապես պետական մարմիններին: Ըստ Transparency International-ի՝ կոռուպցիայի ընկալման ցուցանիշի կայուն մակարդակի պատճառներից մեկն էլ կոռուպցիա երևույթի ընկալման հարցում ՀՀ քաղաքացիների և բնակչության անտեղյակությունն է կամ սեփական ոչ ճշգրիտ մեկնաբանություններն ու պատկերացումները: Այս տեսանկյունից խիստ կարևորվում են բնակչության հետ տարվող կրթական և տեղեկատվական աշխատանքները: Այլ խոսքով՝ կոռուպցիայի դեմ պայքարի մյուս կարևոր բաղադրիչը պետք է դառնա կրթալուսավորչական քաղաքականության իրականացումը: Հատկապես արդյունավետ են հասարակական կազմակերպությունների

կամ քաղաքացիական հասարակության միավորումների կողմից կազմակերպվող քարոզչալուսավորչական ակցիաները, կոռուպցիա երևույթի պատճառների, հետևանքների էության վերաբերյալ թեմաների ընդգրկումը կրթության պետական ծրագրերում, պետական ծառայողների և մասնավոր հատվածի աշխատակիցների համար վերապատրաստման դասընթացների ձևավորումը՝ կոռուպցիայի դեմ պայքարի ուղիների և մեխանիզմների վերաբերյալ թեմայով:

380. Կոռուպցիա երևույթի տարատեսակ դրսևորումների՝ որպես քրեական հանցագործություն որակումների հստակեցումը կոռուպցիայի դեմ պայքարի բաղկացուցիչ մասերից է: Միայն քաղաքացիական հասարակության կրթման, նրա տեղեկացվածության բարձրացման հաշվին կոռուպցիայի կրճատման միտումները բավարար լինել չեն կարող: Անհրաժեշտ է օրենսդրության մեջ կոռուպցիոն իրավախախտումների սահմանումների և բովանդակության համապատասխանեցումը միջազգային ստանդարտներին, մասնավորապես՝ Եվրոպայի խորհրդի՝ կոռուպցիայի համար քրեական պատասխանատվության մասին կոնվենցիայի պահանջներին: Վերջինս ենթադրում է բարդ և տարանջատված դրույթների փոխարինումը ավելի քիչ թվով դրույթներով, որոնք ընդգրկում են ակտիվ և պասիվ կոռուպցիայի բոլոր դեպքերը: Կոռուպցիոն հանցագործությունների համար անհրաժեշտ է քրեական պատասխանատվություն սահմանել նաև իրավաբանական անձանց համար:

381. Կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործում մեծ դերակատարում ունի և Հայաստանի համար հրատապ է պետական միասնական ծառայության համակարգի ձևավորումը, պետական ծառայողների համար միասնական եվրոպական էթիկայի կանոնների կիրառումը, որոշ մասնագիտական ծառայությունների համար էթիկայի առանձին կանոնակարգերի ընդունումը: Անհրաժեշտ է ներդնել պետական ծառայողների էթիկայի կանոնների խախտումների դեպքում կիրառվող խիստ կարգապահական պատիժներ, ինչպես նաև պետական կառավարման մարմիններում ձևավորել պետական ծառայողների էթիկայի կանոնների, շահերի բախման, ֆինանսական հաշվետվությունները վերահսկող առանձնացված ստորաբաժանումներ:

382. Պետական ծառայության գործում դեռևս լուծում չեն ստացել պետական պաշտոնյաների և ծառայողների կողմից նվերների ստացման և շահերի բախումներից խուսափելու հետ կապված հարցերը, ինչպես նաև նվիրատվությամբ պայմանավորված՝ կանոնների խախտման համար պատժամիջոցները: Դրանք ունեն ինչպես օրենսդրական, այնպես էլ գործնական կիրառման խնդիր: Հատկապես արդիական է դարձել պետական ծառայողների սեփականության նկատմամբ հսկողության մեխանիզմների սահմանումը: Այս առումով կրթարձրացվի անձնական եկամուտների և գույքի հայտարարագրման հարցում պետական ծառայողների պատասխանատվությունը:

383. Զրեական օրենսդրությունում որոշակի թերություններ կան նաև՝ կապված «պաշտոնատար անձ» հասկացության ոչ համարժեք մեկնաբանության հետ: Մասնավորապես, նշված օրենսգրքի 308-րդ հոդվածում տրված բնորոշումը չափազանց նեղ է և հնարավորություն չի տալիս կոռուպցիոն բնույթի դեպքերում պատասխանատվության կանչել վարչարարական լայն լիազորություններով օժտված բազմաթիվ պաշտոնյաների: Այդ նկատառումով, հիշյալ օրենսգրքում կկատարվեն համապատասխան փոփոխություններ:

384. Կարևոր խնդիր է նաև իրավաբանական անձանց՝ քրեական պատասխանատվության սուբյեկտ ճանաչելու հարցադրումը: Առայժմ քրեական օրենսգիրքը պատասխանատվության սուբյեկտներ է ճանաչում միայն ֆիզիկական անձանց, ինչը որոշակի սողանք է թողնում իրավաբանական անձանց համար՝ անպատիժ մասնակցելու կոռուպցիոն բնույթի հանցագործություններին. ներկայումս գործում է միայն վարչական պատասխանատվության

ինստիտուտը: Վերը նշված խնդրի օրենսդրական կարգավորման նպատակով համապատասխան օրենսդրական փաթեթը կներկայացվի ՀՀ ԱԺ:

385. ՀՀ կենտրոնական բանկում ձևավորվել է ֆինանսական հսկողության կենտրոն, որն իրականացնում է 2004թ. ընդունված՝ Հայաստանի Հանրապետությունում փողերի լվացման օրենսդրությունը: Չնայած ձեռք բերված առաջընթացին՝ դեռևս այդ օրենսդրությունը կարիք ունի բարելավման, մասնավորապես այն պետք է համապատասխանեցնել միջազգային օրենսդրության պահանջներին: Բացի այդ, այդ կենտրոնի գործունեության արդյունքները դեռևս շոշափելի չեն, մինչ այժմ ՀՀ գլխավոր դատախազություն են ներկայացվել մի քանի զեկույցներ կասկածելի գործարքների վերաբերյալ, սակայն այդ դեպքերը ամբողջությամբ չեն հետաքննվել:

386. Քաղաքացիական հասարակության տեղեկացվածության, պետական պաշտոնյա և քաղաքացի հարաբերություններում տեղեկատվության մատչելիությունը դեռևս մնում է չհաղթահարված: ՀՀ օրենսդրությունը նախատեսում է համապատասխան վարչական պատժամիջոցներ՝ տեղեկատվության չտրամադրման և այլ դեպքերի համար, իսկ քրեական օրենսգիրքը նախատեսում է տույժեր՝ տեղեկատվության ոչ ճշգրիտ և ժամկետանց տրամադրման համար: Սակայն քաղաքացիական հասարակության շրջանում և գործարար աշխարհում դեռևս գերիշխում է լուրջ անհանգստություն՝ ժամանակին և լիարժեք տեղեկատվություն ստանալու հարցում:

387. Կոռուպցիայի դեմ պայքարում կարևոր ինստիտուտ է ֆինանսական հսկողության/ աուդիտի կազմակերպությունների կայացվածությունը, նրանց համագործակցության և գործունեության նպատակաուղղվածությունը: ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության և մյուս բոլոր պետական կառավարման մարմիններում ձևավորվել են ներքին աուդիտի ստորաբաժանումներ: Բարեփոխումներն այս ոլորությամբ որոշակի առաջընթաց են գրանցել: Արտաքին աուդիտը իրականացնում է ՀՀ ԱԺ-ի վերահսկիչ պալատը, որի մասին նոր օրենքը կանոնակարգում է այս սահմանադրական կառույցի գործունեությունը: Այն պետք է դառնա կոռուպցիայի դեմ պայքարի կարևոր օղակ Հայաստանում:

388. ՀՀ հակակոռուպցիոն նոր ռազմավարության համար որպես արդյունքային ցուցանիշներ կդիտարկվեն «Տրանսպերենսի Ինտերնեյշնլ»-ի Կոռուպցիայի ընկալման ինդեքսը՝ 2006թ. 2,9-ից 2009թ. կհասցվի 3.3-ի, իսկ 2011թ.՝ 4.0-ի, «Ֆրիդոմ Հաուզ»-ի Տրանզիտ կոռուպցիայի գործակիցը՝ 2006թ. 5.75-ից 2009թ. կհասցվի 5.4-ի, իսկ 2011թ.՝ 4.25-ի և Համաշխարհային բանկի Ինստիտուցիոնալ կառավարման ցուցանիշներից՝ Կոռուպցիայի հսկողության ցուցանիշը՝ 2006թ. 33.5-ից 2009թ. կհասցվի 40.5-ի , իսկ 2011թ.՝ 55-ի¹²³:

---

¹²³ Որպես նպատակային ցուցանիշներ 2011թ. համար ընտրվել են այս ոլորտում Եվրոմիության անդամակցության ”նվազագույն շեմն” անցած Բուլղարիայի և Ռումինիայի կողմից արդեն իսկ գերակատարված համապատասխան ցուցանիշները:

9. Սոցիալական պաշտպանության համակարգը

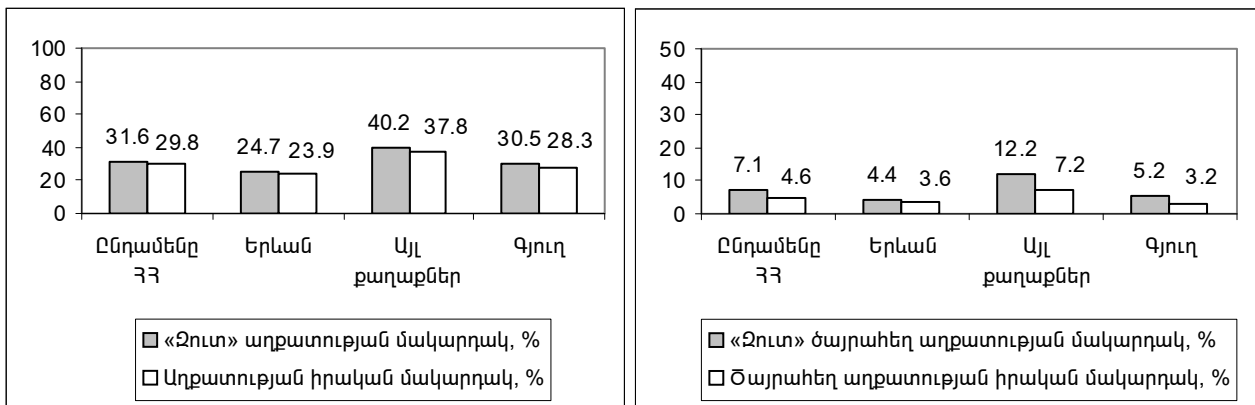
9.1. Սոցիալական օժանդակության համակարգը

9.1.1. Ընտանեկան նպաստներ

9.1.1.1 Ներկա իրավիճակը և ընտանեկան նպաստների ազդեցության գնահատականը

389. Աղքատության ընտանեկան նպաստների համակարգը (այսուհետ՝ ԱԸՆՀ, կազմավորվել է 1999թ-ին) նպատակաուղղված է երկրում ծայրահեղ աղքատության ու անհավասարության նվազեցմանը և դրա նշանակալի գործոն է: Համաձայն 2005թ. ՏՏԿԱՀ արդյունքների, ԱԸՆՀ-ի գործունեությունը նպաստում է, որպեսզի երկրում աղքատության մակարդակը նվազի 1.8 տոկոսայի կետով, այդ թվում՝ շատ աղքատության մակարդակը՝ 2.5 տոկոսային կետով: Այսինքն, համակարգն առավելապես մեծ ազդեցություն ունի երկրում շատ աղքատության նվազեցման վրա, ինչպես որ նպատակադրված է: Ըստ որում, ԱԸՆՀ-ի ազդեցությունն այս տեսանկյունից հատկապես մեծ է ՀՀ փոքր և միջին քաղաքներում և գյուղական բնակավայրերում, որտեղ աղքատության մակարդակն առավել բարձր է:

Գծանկար 9.1. Նախանպաստային «զուտ» աղքատության և ԱԸՆՀ ազդեցությամբ ձևավորված իրական աղքատության բնութագրիչները 2005թ. համար՝ Երևան, քաղաք, գյուղ կտրվածքով

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ 2005թ., «Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված հետազոտություն»:

390. ԱԸՆՀ-ն հիմնված է ինքնանույնականացման սկզբունքով դրանում հաշվառված ընտանիքների անապահովության գնահատման վրա: Ելնելով ընտանիքի անապահովության գնահատված միավորից, որոշվում է համակարգում հաշվառված ընտանիքի՝ նպաստ ստանալու իրավունքը և նպաստի չափը: 1999-2006թթ. ժամանակահատվածում ԱԸՆՀ-ում հաշվառված ընտանիքների քանակը նվազել է շուրջ 3 անգամ: 2006 թ-ին ԱԸՆՀ-ում հաշվառված է եղել ՀՀ ընտանիքների 23.7 տոկոսը՝ 1999 թ. 67.7 տոկոսի դիմաց: 1999-2006թթ. նպաստառու ընտանիքների քանակը ևս նվազել է, սակայն ավելի փոքր չափով՝ 1.6 անգամ: Միևնույն ժամանակ, հաշվառված ընտանիքների թվում նպաստառուների մասնաբաժինն անընդհատ ավելացել է՝ 2006-ին կազմելով հաշվառվածների շուրջ 71 տոկոսը (տե՛ս Աղյուսակ 9.1): ԱԸՆՀ-ում հաշվառվող և հետևաբար, նաև նպաստառու ընտանիքների թվի նվազումը հիմնականում բացատրվում է երկրում աղքատության և հատկապես՝ շատ աղքատության կրճատմամբ:

Աղյուսակ 9.1. ԱԸՆՀ-ում հաշվառված և նպաստառու ընտանիքների քանակի դինամիկան 1999-2006թթ.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ԱԸՆՀ-ում հաշվառված ընտանիքների քանակը	520,009	394,773	319,587	272,696	216,550	210,053	208,910	181,907
ԱԸՆՀ-ում հաշվառված ընտանիքներ, տոկոս՝ ՀՀ ընտանիքների թվում	67.7	52.8	44.0	38.6	28.4	27.0	25.4	23.7
Ընտանեկան նպաստ ստացող ընտանիքների քանակը	211,555	199,456	174,800	149,603	141,218	134,224	127,167	130,190
Ընտանեկան նպաստ ստացող ընտանիքների մասնաբաժինը հաշվառված ընտանիքների թվում, %	40.7	50.5	54.7	54.9	65.2	63.9	60.9	71.5
Ընտանեկան նպաստ ստացող ընտանիքներ, տոկոս՝ ՀՀ ընտանիքների թվում	27.5	26.7	24.1	21.2	19.2	17.2	16.5	16.9

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ, «ՀՀ սոցիալական պատկերը և աղքատությունը», 2005թ., 2006թ. և ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն:

391. Պայմանավորված երկրում աղքատության կրճատմամբ, 2000-2006թթ. ընտանեկան նպաստներին ուղղված բյուջետային միջոցները ՀՆԱ նկատմամբ կրճատվել են շուրջ 2 անգամ՝ 2006թ-ին կազմելով ՀՆԱ 0.9 տոկոսը: Սակայն, անվանական արտահայտությամբ դրանք ավելացել են շուրջ 1.4 անգամ, ինչը, զուգակցվելով համակարգում հաշվառված ընտանիքների թվի նվազման հետ, հնարավորություն է տվել ավելի քան կրկնակի բարձրացնելու նպաստառու ընտանիքի ամսական նպաստի միջին չափը: Նպաստ ստացող ընտանիքի մեկ անդամի հաշվով վճարվող ամսական միջին նպաստի չափը 2000-2006թթ. ևս աճել է՝ 2006թ. դրությամբ հնարավորություն տալով ծածկելու աղքատության պարենային շեմի 38 տոկոսը¹²⁴:

Աղյուսակ 9.2. Ընտանեկան նպաստներին ուղղված պետական ծախսերի դինամիկան 2000-2006թթ.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ընտանեկան նպաստների ընդհանուր գումարը, մլն դրամ	17,720	16,850	14,850	12,350	16,093	19,557	24,208
Տոկոս՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	1.72	1.43	1.09	0.76	0.84	0.87	0.91
Տոկոս՝ պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	6.8	6.1	5.0	3.4	4.1	4.0	4.2
Մեկ ընտանիքին վճարվող ամսական միջին նպաստի չափը, դրամ	7,196	7,712	6,554	7,099	8,254	12,200	15,495
Նպաստ ստացող ընտանիքի մեկ անդամի հաշվով վճարվող ամսական միջին նպաստի չափը, դրամ	2,148	2,255	1,841	1,983	2,520	2,954	3,751
Նպաստ ստացող ընտանիքի մեկ անդամի հաշվով ամսական միջին նպաստի չափը աղքատության պարենային շեմի նկատմամբ, % ¹	29.9	30.6	24.5	25.6	28.1	35.6	38.0

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ, «ՀՀ սոցիալական պատկերը և աղքատությունը», 2005թ., 2006թ. և ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն:

¹²⁴ 2000-2004թթ. համար հարաբերակցությունը հաշվարկված է՝ օգտագործելով աղքատության պարենային գիծը մեկ շնչի հաշվով, որոնք հրապարակվել են ԱՎԾ կողմից՝ ՀԲ պարզեցված մեթոդաբանության կիրառման արդյունքում (աղբյուրը՝ ՀՀ սոցիալական պատկերը և աղքատությունը: Վիճակագրական գեկույց, ՀՀ ԱՎԾ, 2005թ.): 2005-2006թթ. պարագայում աղքատության պարենային շեմը արտահայտվում է մեկ չափահաս անձի հաշվով: Համապատասխան հաշվարկներից հետո, բերելով մեկ չափահաս անձի հաշվով ծայրահեղ աղքատության պարենային շեմը մեկ շնչի հաշվով շեմի, 2006թ-ի համար գնահատվել է, որ ամսական ընտանեկան նպաստի շնչային մեծությունը հնարավորություն է տվել ծածկելու աղքատության պարենային շեմի 38 տոկոսը:

392. Ըստ 2005թ. ՏՏԿԱՀ արդյունքների՝ նախանպաստային «զուտ» շատ աղքատ բնակչության կեսից ավելին, իսկ «զուտ» աղքատ բնակչության շուրջ 25 տոկոսը նպաստառու է: ԱԸՆՀ-ի շնորհիվ նախանպաստային «զուտ» շատ աղքատ բնակչության 35.9 տոկոսը դուրս է եկել շատ (պարենային) աղքատությունից, սակայն չի հաղթահարել աղքատության ընդհանուր շեմը: Իսկ նրանց ևս 0.1 տոկոսը մույնիսկ աղքատության շեմն է հաղթահարել՝ դուրս գալով աղքատությունից: ԱԸՆՀ-ի ազդեցությունը արդյունավետ է եղել երկրի «զուտ» շատ աղքատ ամբողջ բնակչության 36 տոկոսի համար՝ դուրս բերելով նրանց պարենային աղքատությունից: ԱԸՆՀ-ի ազդեցությունը արդյունավետ է եղել ընդհանուր առմամբ ՀՀ նախանպաստային «զուտ» աղքատ բնակչության 5.8 տոկոսի համար՝ դուրս բերելով նրանց աղքատությունից: Այսպիսով, ԱԸՆՀ-ն առավել մեծ ազդեցություն է ունեցել ՀՀ հատկապես շատ աղքատ բնակչության վրա՝ դուրս բերելով նրանց առավել քան մեկ երրորդին պարենային աղքատությունից:

Աղյուսակ 9.3. ԱԸՆՀ-ի ազդեցության գնահատականները

	Նախանպաստային «զուտ» աղքատ բնակչություն	
	«Զուտ» աղքատներ	«Զուտ» շատ աղքատներ
Ընդամենը, %	100.0	100.0
Նրանցից՝ նպաստառու, %	25.3	50.7
Դուրս են եկել աղքատությունից (հաղթահարել են աղքատության ընդհանուր շեմը)՝ ընտանեկան նպաստի շնորհիվ, % նպաստառուների թվից	23.0	0.1
Դուրս են եկել ծայրահեղ աղքատությունից (հաղթահարել են աղքատության պարենային շեմը)՝ նպաստների շնորհիվ, % նպաստառուների թվից	...	70.9
Դուրս են եկել աղքատությունից (հաղթահարել են աղքատության ընդհանուր շեմը)՝ ընտանեկան նպաստների շնորհիվ, % ՀՀ բնակչության տվյալ խմբում	5.8	0.1
Դուրս են եկել ծայրահեղ աղքատությունից (հաղթահարել են աղքատության պարենային շեմը)՝ նպաստների շնորհիվ, % ՀՀ բնակչության տվյալ խմբում	...	35.9

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ, 2005թ. «Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված հետազոտություն»:

393. Աղքատության խմբերի առումով, ԱԸՆՀ-ի հասցեականությունը շուրջ 60 տոկոս է: Ընտանեկան նպաստների միջոցով բնակչությանը տրամադրված միջոցների հասցեականությունն այս տեսանկյունից ևս կազմում է շուրջ 61 տոկոս:

Աղյուսակ 9.4. Ընտանեկան նպաստ ստացող բնակչության բաշխումն ըստ նախանպաստային կենսամակարդակի խմբերի, %

	Մասնաբաժինը՝ ընտանեկան նպաստ ստացող բնակչության թվում, %	Վճարված նպաստների մասնաբաժինը նպաստների ընդհանուր գումարի մեջ, %
Ընտանեկան նպաստ ստացող բնակչություն, %: Որից՝	100.0	100.0
նախանպաստային «զուտ» աղքատներ, %	59.6	60.6
այդ թվում՝ «զուտ» շատ աղքատներ, %	26.9	29.0
ոչ աղքատներ	40.4	39.4

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ 2005թ., «Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված հետազոտություն»:

394. Ընտանիքների անապահովության մակարդակի գնահատման կիրառվող մեխանիզմի սխալանքի չափը կարելի է որոշել ԱԸՆՀ-ում հաշվառված և նպաստ ստացող բնակչության համադրման միջոցով: ԱԸՆՀ-ում հաշվառված նախանպաստային «զուտ» շատ աղքատ ընտանիքների 92 տոկոսը նպաստ է ստանում¹²⁵: Այսինքն՝ համակարգի սխալը «զուտ» շատ աղքատ հաշվառված ընտանիքների նկատմամբ կազմում է 8 տոկոս և անապահովության գնահատման բանաձևը ըստ էության թույլ է տալիս նպաստառուների թվից դուրս չհանել շատ աղքատներին: Ընդհանուր առմամբ, հաշվառված «զուտ» աղքատ ընտանիքների 80 տոկոսն է նպաստ ստանում: Այս պարագայում համակարգի սխալը կազմում է 20 տոկոս, այսինքն՝ աղքատների նկատմամբ կիրառվող բանաձևը շատ ավելի «կոշտ» է: Մինևույն ժամանակ, հաշվառված ոչ աղքատ ընտանիքների 67 տոկոսը նպաստառու է: Ոչ աղքատ ընտանիքների պարագայում, համակարգի սխալանքի չափը ավելի քան 3 անգամ ավելին է՝ աղքատների համեմատ: Ուստի, համակարգի հասցեականության ու արդյունավետության բարձրացումը հիմնականում կապված է ոչ աղքատ ընտանիքների ընդգրկման սխալի պակասեցման հետ:

395. Սակայն, պետք է հաշվի առնել, որ ԱԸՆՀ-ի՝ ընտանիքների անապահովության գնահատումը հիմնված է փոքր-ինչ այլ, ավելի ընդգրկուն մեխանիզմի վրա, քան բնակչության տարանջատումն է սուսկ ըստ աղքատության խմբերի¹²⁶, այն հաշվի է առնում նաև բնակչության խոցելիությունը (կամ աղքատության ռիսկը): Այդ իսկ պատճառով, ԱԸՆՀ ազդեցությունն ուղղված է բնակչության առավել աղքատ խավերին, և ավելի հիմնավորված է համակարգի հասցեականության գնահատումն իրականացնել բնակչության առավել աղքատ խավերի նկատմամբ:

396. Բնակչության առավել աղքատ 50 տոկոսի նկատմամբ ԱԸՆՀ-ի հասցեականությունը շուրջ 80 տոկոս է, և նրանց ուղղվում է ԱԸՆՀ-ի միջոցների 78 տոկոսը: Այսպիսի գնահատման դեպքում ԱԸՆՀ-ի՝ ոչ աղքատ խավերի ընդգրկման սխալանքը 20 տոկոս է: Ըստ որում, բնակչության ամենաաղքատ 10 տոկոսին ուղղվում են նպաստների համակարգով տրամադրվող դրամական միջոցների շուրջ 35 տոկոսը, իսկ այդ դեցիլի բնակչության շուրջ 45 տոկոսը նպաստառուներ են: 1-3 դեցիլներին, որոնք փաստորեն կազմում են «զուտ» շատ աղքատ ու աղքատ բնակչությունը, ուղղվում է նպաստների ընդհանուր գումարների 60 տոկոսը: Մյուս կողմից, բնակչության նույնիսկ ամենաաղքատ 10 տոկոսի կեսից ավելին (շուրջ 55 տոկոսը) ընտանեկան նպաստ ստացողների շարքում չէ: Սակայն, այս երևույթը մեծապես պայմանավորված է համակարգում հաշվառվող բնակչության կազմով:

397. Աղքատ բնակչության մի զգալի մասն ընդհանրապես չի հաշվառվում ԱԸՆՀ-ում: 2005թ. ՏՏԿԱՀ արդյունքները վկայում են, որ ԱԸՆՀ-ում հաշվառված ընտանիքների կեսից ավելին՝ 55.9 տոկոսը, նախանպաստային «զուտ» ոչ աղքատ ընտանիքներն են եղել: «Ձուտ» աղքատները կազմել են համակարգում հաշվառված ընտանիքների 44.1 տոկոսը, այդ թվում՝ «զուտ» շատ աղքատները՝ ընդամենը 14.9 տոկոսը: Այսինքն՝ համակարգում հաշվառված են եղել զգալի թվով համեմատաբար բարեկեցիկ ընտանիքներ: ԱԸՆՀ-ում հաշվառված են եղել «զուտ» աղքատ ընտանիքների 39.1 տոկոսը, այդ թվում՝ «զուտ» շատ աղքատների՝ 60.7 տոկոսը և ոչ աղքատների՝ 12.6 տոկոսը: Այսինքն՝ «զուտ» աղքատ ընտանիքների շուրջ 60,

¹²⁵ Հաշվարկված է 2005թ. ՏՏԿԱՀ տվյալների հիման վրա:

¹²⁶ Իրականում, կենսամակարդակի հետազոտությունների արդյունքում ստացված աղքատության խմբերը բավական զգայուն են աղքատության գծի նկատմամբ: Այսպես՝ աղքատության պարենային գծի ավելացումը շուրջ 660 դրամով առաջ է բերում շատ աղքատ բնակչության աճ 30 տոկոսով, իսկ աղքատության ընդհանուր գծի ավելացումը շուրջ 1000 դրամով՝ աղքատության աճ 8 տոկոսով: Սա նշանակում է, որ աղքատ ու շատ աղքատ բնակչության մի զգալի մասի ամսական սպառման մեծությունը կենտրոնացած է աղքատության պարենային ու ընդհանուր գծերի շուրջը: Ուստի, ճիշտ չէ միանշանակ պնդելը, որ նպաստառու բնակչության շուրջ 40 տոկոսը իսկապես սոցիալական օժանդակության կարիք չունի և միջոցների 40 տոկոսը անարդյունավետ է ծախսվում:

իսկ շատ աղքատ ընտանիքների՝ 40 տոկոսն ընդհանրապես չի փաստագրվում համակարգում: 2005թ-ին բնակչության ամենաաղքատ 10 տոկոսի շուրջ 50 տոկոսն է հաշվառված եղել ԱԸՆՀ-ում: Ուստի համակարգի հասցեականության ու արդյունավետության բարձրացումը պետք է կապել նաև աղքատ խավերի՝ համակարգին դիմելու ցուցանիշի բարձրացման հետ:

Աղյուսակ 9.5. Նախանպաստային սպառման դեցիլներում ընտանեկան նպաստ ստացող բնակչությունն ու նպաստներին ուղղված գումարները

Նախանպաստային սպառման դեցիլային խմբեր	Նպաստառու բնակչության մասնաբաժինը դեցիլի բնակչության թվում, %	Նպաստառու բնակչության ընդամենը նպաստառու բնակչության թվում, %	Ընտանեկան նպաստների տեսքով տրամադրվող ամսական ռեսուրսների մասնաբաժինը, %	Նպաստառու/հաշվառված բնակչություն հարաբերակցությունը
Ամենաաղքատ 10%	44.6	33.4	35.3	0.9
2-րդ դեցիլ	19.0	14.1	14.0	0.6
3-րդ դեցիլ	15.5	11.6	10.7	0.6
4-րդ դեցիլ	13.6	10.1	9.4	0.6
5-րդ դեցիլ	11.3	8.4	8.7	0.7
6-րդ դեցիլ	9.0	6.7	6.4	0.5
7-րդ դեցիլ	7.2	5.4	4.5	0.5
8-րդ դեցիլ	6.5	4.8	4.7	0.5
9-րդ դեցիլ	4.5	3.3	3.7	0.5
Ամենահարուստ 10%	3.0	2.2	2.6	0.4
Ընդամենը	13.4	100.0	100.0	0.7

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ 2005թ., «Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված հետազոտություն»:

398. Բնակչության աղքատ խավերի՝ համակարգում չփաստագրվելու հիմնական պատճառը անվստահությունն է համակարգի նկատմամբ: Ըստ 2005թ. ՏՏԿԱՀ արդյունքների՝ ԱԸՆՀ-ում չհաշվառված «գուտ» աղքատ և շատ աղքատ ընտանիքների կեսից ավելին չի հավատում, որ ԱԸՆՀ դիմելուց հետո նպաստ կստանա: Ըստ «գուտ» աղքատության խմբերի վերլուծությունը վկայում է, որ համակարգին չդիմած «գուտ» շատ աղքատ ընտանիքների 2.1 տոկոսը տեղյակ չի եղել համակարգի մասին, 6.7 տոկոսը փաստաթղթերի հետ կապված դժվարություններ է ունեցել, 53.5 տոկոսը չի հավատում, որ նպաստ կստանա, ևս շուրջ 18 տոկոսը իրեն ապահովված է համարել: Ըստ որում, «գուտ» աղքատների ու շատ աղքատների շրջանում փաստաթղթերի ձեռքբերման հետ կապված դժվարությունները, որպես համակարգ չդիմելու պատճառ, ավելի հաճախ են նշվում, այսինքն՝ համակարգում չընդգրկված «գուտ» աղքատ ու շատ աղքատ ընտանիքների համար, ոչ աղքատների համեմատ, համապատասխան փաստաթղթերի ձեռքբերումը ավելի դժվար է:

399. Աղքատության խմբերի սահմանումը, ըստ միջազգայնորեն ընդունված մոտեցման, հիմնված է բնակչության սպառման բնութագրիչների վրա: Այս մոտեցումը հաշվի է առնում անցումային տնտեսություններում բնակչության եկամուտների լիակատար ֆորմալացման ու փաստագրման անիրատեսականությունը: Սպառման բնութագրիչները սովորաբար գերազանցում են հայտարարվող եկամուտները, այդ իսկ պատճառով դրանք ավելի ճշգրիտ են ներկայացնում բնակչության իրական կենսամակարդակի ու աղքատության պատկերը¹²⁷:

¹²⁷ Այսպես, եթե որպես աղքատության չափանիշ վերցվեին հայտարարվող ամսական եկամուտների մեծությունները, ապա 2005թ. ՏՏԿԱՀ-ի արդյունքներով՝ երկրում շատ աղքատ կլինեին բնակչության 26.2 և աղքատ՝ 52.3 տոկոսը: Մինչդեռ, ըստ հայտարարված սպառման, երկրում 2005թ-ին շատ աղքատ է եղել բնակչության 4.6 և աղքատ՝ 29.8 տոկոսը: Այնուհայտ է հայտարարվող եկամուտների և սպառման բազմակի տարբերություն, որն ուռճացնում է երկրում ծայրահեղ աղքատության մեջ գտնվող բնակչության ներկայացվածությունը 5.7, իսկ ընդհանուր առմամբ աղքատ բնակչության ներկայացվածությունը՝ 1.7 անգամ:

Եթե ԱԸՆՀ-ի հասցեականությունը դիտարկելու լինեինք բնակչության եկամուտների տեսանկյունից, ապա կստացվեր, որ համակարգի հասցեականությունը 2005թ-ին կազմել է շուրջ 90 տոկոս: Պարզ է, որ եկամուտների հայտարարման ներկայիս պայմաններում ընտանիքների անապահովության գնահատումը չի կարող հենվել միայն դրանց եկամուտների չափի վրա:

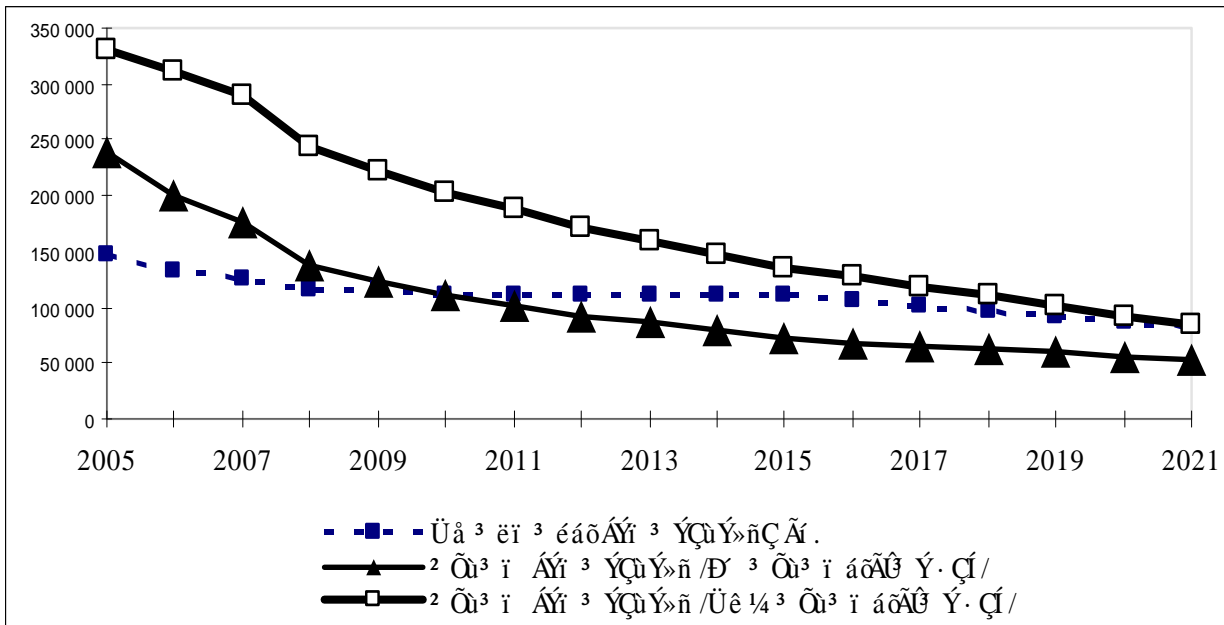
9.1.1.2 Գերակայություն, նպատակադրումներ և առաջնահերթություններ

400. Ընտանեկան նպաստների համակարգի, որպես սոցիալական օժանդակության ոլորտի բաղկացուցիչներից մեկի նկատմամբ ԱՀՌԾ ծրագրային գերակայությունը համակարգի առավել հասցեական ու արդյունավետ օգտագործումն է՝ բնակչության աղքատ խավերի կենսամակարդակի բարձրացման և այդպիսով՝ երկրում աղքատության ու անհավասարության հաղթահարման նպատակով:

401. Հաշվի առնելով, որ ա) 2003-2006թթ. երկրում տնտեսական աճի տեմպերը շուրջ կրկնակի գերազանցել են ԱՀՌԾ-Ի-ի կանխատեսումները, ինչը պայմանավորել է պետության ֆինանսական ներուժի կտրուկ ավելացում, բ) ծայրահեղ աղքատության՝ ԱՀՌԾ-Ի-ով կանխատեսվածից ավելի արագ տեմպերով կրճատումը և գ) երկրում աղքատության հաղթահարման նպատակադրումը, ԱՀՌԾ - II-ը սահմանում է ընտանեկան նպաստների քաղաքականության ուղղումը ոչ թե գերազանցապես ծայրահեղ աղքատ (ի տարբերություն ԱՀՌԾ-Ի-ի), այլ բնակչության առավել աղքատ խավերին, այդ թվում՝ առաջին հերթին ծայրահեղ աղքատներին:

402. Վարվող քաղաքականությունը միջնաժամկետ հեռանկարում՝ ծրագրային ժամանակահատվածի առաջին փուլում (2007-2015թթ.) նպատակադրում է բնակչության ամենաաղքատ խավերի՝ աղքատության առնվազն պարենային շեմից բարձր սպառման մակարդակի ապահովումը, իսկ երկարաժամկետ հեռանկարում՝ նվազագույն սպառողական զամբյուղին աղքատ խավերի սպառման մակարդակի համապատասխանեցումը:

Գծանկար 9.2. Աղքատության ընդհանուր շեմի ու ՆՍԶ-ի նկատմամբ աղքատ և նպաստառու բնակչությունը 2005-2021թթ.

403. Ըստ ԱՀՌԾ նպատակադրումների՝ 2007-2010թթ. ընթացքում իրականացվելիք քաղաքականությունը ուղղված է լինելու նպաստառու ընտանիքների քանակի

համապատասխանեցմանը աղքատ ընտանիքների քանակին¹²⁸ այնպես, որ նպաստառու ընտանիքներ/աղքատ ընտանիքներ հարաբերակցությունը հասնի 1-ի (ներկայումս նպաստառու ընտանիքների հարաբերակցությունը աղքատ ընտանիքների նկատմամբ 0.6 է): 2011-2021թթ. ընթացքում նշված հարաբերակցությունը շարունակելու է աճել՝ 2021թ-ին հասնելով 1.5-ի և այդպիսով ապահովելով միջոցների ուղղորդումը ՆԱԶ-ից ցածր սպառում ունեցող ընտանիքների բարեկեցության բարձրացմանը: Նման մոտեցումը, ըստ կանխատեսումների, հնարավորություն կտա նպաստառու ընտանիքների քանակ/ՆԱԶ-ի նկատմամբ աղքատ ընտանիքների քանակ հարաբերակցությունն անընդմեջ մեծացնել և 2021թ-ին հասցնել 1-ի:

Աղյուսակ 9.6. Ընտանեկան նպաստներն ու աղքատությունը 2007-2021թթ.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015	2018	2021
Ընտանեկան նպաստներին ուղղված պետական ծախսերը, մլն դրամ	26,430	30,354	32,727	36,861	40,625	44,563	58,545	73,452	67,636
Ինդեքս, 2006թ.=100	109	125	135	152	168	184	242	303	279
Նպաստառու ընտանիքների քանակ	125,100	116,204	115,793	111,143	111,143	111,143	111,143	96,534	81,347
Աղքատ ընտանիքների քանակ՝ ըստ ՀԲ մեթոդաբանության	176,911	136,943	124,053	111,143	101,813	92,389	71,869	62,422	52,602
Նպաստառու ընտանիքներ/ աղքատ ընտանիքներ հարաբերակցություն	0.7	0.8	0.9	1.0	1.1	1.2	1.5	1.5	1.5
Աղքատ ընտանիքների քանակ՝ ըստ ՆԱԶ-ի (ՆԱԶ-ից ցածր սպառում ունեցող ընտանիքներ)	289,197	243,904	222,888	201,856	187,204	172,405	135,380	110,064	83,993
Նպաստառու ընտանիքներ/ ՆԱԶ-ի նկատմամբ աղքատ ընտանիքներ հարաբերակցություն	0.4	0.5	0.5	0.6	0.6	0.6	0.8	0.9	1.0

Աղյուսակ 9.7. Նպաստառու ընտանիքի հաշվով միջին ամսական նպաստի մեծությունն ու դրա հարաբերակցությունը աղքատության շեմերի ու ՆԱԶ նկատմամբ 2007-2021թթ.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015	2018	2021
Մեկ ընտանիքին վճարվող ամսական միջին նպաստի չափը, դրամ	17,591	21,768	23,553	27,638	30,460	33,413	43,896	63,408	69,288
Ինդեքս, 2006թ.=100	114	140	152	178	197	216	283	409	447
Մեկ շնչի հաշվով ընտանեկան նպաստ/մեկ շնչի հաշվով ծայրահեղ աղքատության շեմ հարաբերակցություն, %	43.2	51.8	53.5	60.5	64.4	68.3	81.7	108.1	108.6
Մեկ շնչի հաշվով ընտանեկան նպաստ/ մեկ շնչի հաշվով աղքատության շեմ հարաբերակցություն, %	28.6	34.3	35.5	40.2	42.7	45.3	54.2	71.7	72.1
Մեկ շնչի հաշվով ընտանեկան նպաստ/ՆԱԶ հարաբերակցություն, %	13.2	15.9	16.4	18.5	19.7	20.9	25.0	33.1	33.3

¹²⁸ Աղքատ ընտանիքների քանակը՝ որոշված որպես ՀԲ մեթոդաբանությամբ սահմանվող աղքատության ընդհանուր շեմից ցածր սպառում ունեցող ընտանիքներ:

404. Նույն ժամանակահատվածում, ըստ ԱՀՌԾ կանխատեսումների, թե՛ աղքատ և թե՛ նպաստառու ընտանիքների քանակն անընդհատ պակասելու է՝ 2012թ-ին ԱԸՆՀ-ում ընդգրկելով շուրջ 111 հազար, իսկ 2021-ին՝ 81 հազար ընտանիք: Միաժամանակ, ընտանեկան նպաստներին ուղղված պետական հատկացումների գումարը, 2006թ. նկատմամբ, 2012թ-ին աճելու է 1.8 անգամ, իսկ 2021-ին՝ շուրջ 2.8 անգամ: Սակայն վերջինիս՝ ՀՆԱ նկատմամբ հարաբերակցությունը ծրագրային ամբողջ ժամանակահատվածում մնալու է միևնույն 0.8 տոկոսի սահմաններում: Դա հնարավորություն կտա 2006-2012թթ. ընթացքում մեծացնել մեկ ընտանիքին վճարվող ընտանեկան նպաստի միջին ամսական գումարը ավելի քան երկու անգամ, իսկ 2021թ-ին, 2006թ. համեմատ, ավելի քան քառապատկել այն՝ հասցնելով շուրջ 69 հազար դրամի: Ընտանեկան նպաստի մեծության այսպիսի աճը շահառուների համար 2021թ-ին կապահովի աղքատության՝ շնչային արտահայտությամբ պարենային շեմի ծածկումը շուրջ 108 տոկոսով, ինչպես նաև աղքատության ընդհանուր շեմի՝ շուրջ 72 տոկոսի և ՆՍԶ՝ 33 տոկոսի ծածկումը նպաստով:

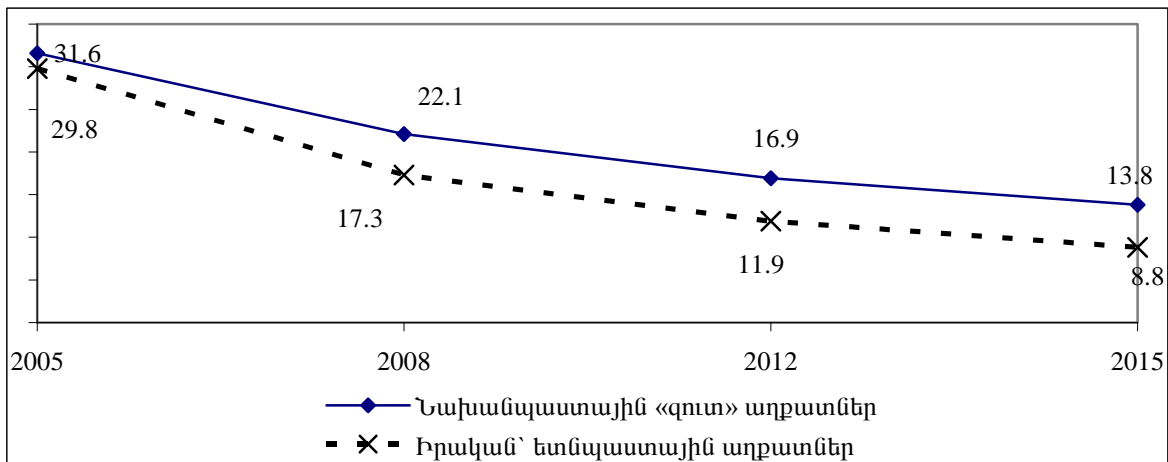
405. Ընտանեկան նպաստների չափի մեծացումը, սակայն, չպետք է հանգեցնի շահառուների՝ տնտեսական ակտիվության ու աշխատանքային շուկայում ներգրավման մոտիվացիայի նվազման: Այդ իսկ պատճառով, նպաստների չափերը կմեծացվեն այնպես, որ ծրագրային ամբողջ ժամանակահատվածում, նվազագույն ու միջին աշխատավարձերի անընդհատ աճին գուզրնթաց, մեկ շնչի հաշվով ընտանեկան նպաստը կկազմի նվազագույն աշխատավարձի 18-22 տոկոսը, իսկ միջին աշխատավարձի՝ 6-8 տոկոսը:

Աղյուսակ 9.8. Ընտանեկան նպաստների հարաբերակցությունը նվազագույն և միջին աշխատավարձերի նկատմամբ 2007-2021թթ.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015	2018	2021
Նպաստի միջին մեծությունը մեկ շնչի հաշվով, դրամ	4,398	5,442	5,888	6,909	7,615	8,353	10,974	15,852	17,322
Նվազագույն ամսական աշխատավարձ, դրամ	20,000	25,000	30,000	37,890	42,152	45,917	58,927	74,538	93,751
Միջին ամսական աշխատավարձ, դրամ	74,900	84,543	94,725	105,379	114,791	124,903	159,661	201,205	252,808
Մեկ շնչի հաշվով նպաստ/նվազագույն աշխատավարձ հարաբերակցություն, %	22.0	21.8	19.6	18.2	18.1	18.2	18.6	21.3	18.5
Մեկ շնչի հաշվով նպաստ/միջին աշխատավարձ հարաբերակցություն, %	5.9	6.4	6.2	6.6	6.6	6.7	6.9	7.9	6.9

406. Ըստ կանխատեսումների՝ այսպիսի քաղաքականությունը հնարավորություն կտա միայն ընտանեկան նպաստների ազդեցությամբ կրճատելու աղքատության ընդհանուր գծից պակաս սպառում ունեցող բնակչության ներկայացվածությունը երկրում. 2008թ-ին՝ 4.8 տոկոսային կետով, իսկ 2012-2015թթ.՝ միջինում 5 տոկոսային կետով՝ 2005թ 1.8 տոկոսային կետի դիմաց:

Գծանկար 9.3. ԱԸՆՀ-ի ազդեցության գնահատականները աղքատության (ըստ աղքատության ընդհանուր շեմի) նվազեցման վրա 2005-2015թթ.

407. Ծրագրված քաղաքականությունը, ըստ կանխատեսումների, հնարավորություն կտա ՆՍՁ-ի նկատմամբ աղքատ բնակչության քանակը 2015թ-ին, 2006թ-ի համեմատ, կրճատելու շուրջ 2 անգամ իսկ 2021թ-ին՝ շուրջ 4 անգամ:

408. Չնայած ԱԸՆՀ-ի հիմքում անապահովության գնահատման տարածքային տարբերակվածություն ուղղակիորեն ընկած չէ, այն կշարունակի առավել արդյունավետ մնալ փոքր ու միջին քաղաքների ու հատկապես՝ գյուղական բնակչության համար: Ըստ կանխատեսումների, միջնաժամկետ հեռանկարում (2007-2015թթ.) համակարգի ազդեցությամբ ՀՀ փոքր ու միջին քաղաքներում նախանպաստային «գուտ» աղքատության մակարդակը կնվազի միջինում 3.5 տոկոսային կետով, իսկ գյուղական բնակավայրերում՝ շուրջ 10 տոկոսային կետով: Դա կնպաստի երկրի բնակչության կենսամակարդակի տարածքային անհամաչափությունների մեղմացմանը:

409. Հաշվի առնելով, որ նպաստառու ընտանիքների անապահովության գնահատման ուղղակի՝ միայն ընտանիքի եկամտի մեծության վրա հիմնված մեթոդին անցումը եկամտունների հայտարարման մեթոդային պայմաններում անիրատեսական է, նախատեսվում է աշխատել գործող անուղղակի մեթոդի բարելավման ուղղությամբ՝ այն աղքատության կոռելյանտներին առավելագույնս համապատասխանեցնելու և ոչ աղքատ խավերի ընդգրկման սխալը հնարավորին չափ փոքրացնելու համար: Միևնույն ժամանակ, ուղղակի մեթոդին անցումը հնարավոր կլինի սկսել այն ժամանակ, երբ տնային տնտեսությունների եկամտունների հայտարարվող մակարդակը հնարավորություն կտա մոտարկելու երկրի տնօրինվող եկամտի ընդհանուր գումարի առնվազն 80 տոկոսը:

410. Ընտանեկան նպաստների համակարգի և սոցիալական օժանդակության այլ ծրագրերի զուգակցումը (կրթական, առողջապահական ծառայություններ, սակագների ու վարկերի տոկոսների արտոնյալ պայմանների տրամադրում և այլն) նախատեսվում է իրականացնել այն հիմքի վրա, որ ա) սոցիալական օժանդակության ծրագրերն իրականացվեն ոչ միայն և ոչ թե գերազանցապես նպաստառու ընտանիքների հենքի վրա, այլ ամեն կոնկրետ դեպքում գտնվեն տվյալ ծրագրի տեսանկյունից ամենախոցելի խավերը, կամ որ նույնն է՝ ամենաարդյունավետ շահառուները, բ) գնահատվեն նպաստառու ընտանիքներին տրամադրվող այլ սոցիալական օժանդակության փաթեթներն ու դրանց ազդեցությունը:

411. Վերը բերված նպատակների իրագործումը, ինչպես նաև աղքատ ու նպաստառու ընտանիքների քանակի կրճատումը ենթադրում են, որ զուգահեռաբար պետք է բարձրանան ԱԸՆՀ-ի հասցեականությունն ու արդյունավետությունը: Համակարգի գործունեության

հասցեականությունն ու արդյունավետությունը մեծացնելու նպատակով ծրագիրը նախանշում է հետևյալ առաջնահերթությունները՝

- **համակարգում հաշվառված ընտանիքների անապահովության գնահատման կիրառվող անուղղակի (բալային) մեխանիզմի կատարելագործում՝** ուղղված ոչ աղքատ խավերի ընդգրկման սխալանքի իջեցմանը առավելագույնը մինչև 10 տոկոսի՝ առնվազն 2015թ-ին և այդպիսով՝ համակարգի հասցեականության բարձրացմանը՝ մինչև 90 տոկոսի,
- **համակարգում փաստագրված ծայրահեղ աղքատ և աղքատ բնակչության բարձր ներկայացվածության ապահովում, համակարգում փաստագրված ամենաաղքատ 10 տոկոս բնակչության ներկայացվածությունը հասցնելով առնվազն 80 տոկոսի՝** բնակչության և հատկապես աղքատների իրազեկման ու հայտնաբերման ակտիվ մեթոդների կիրառման, աղքատ ընտանիքների համար փաստաթղթերի հավաքագրման պարզ ու հասանելի սխեմաների ապահովման միջոցով,
- **համակարգի հասցեականության, արդյունքների ու ազդեցության գնահատման պարբերական մոնիտորինգի ճկուն համակարգի ներդրում, ի լրումն ՏՏԿԱՀ-երի արդյունքների վերլուծության և այդ նպատակով օգտագործման:**

9.2. Կենսաթոշակային համակարգ

412. Անցած 5 տարիներին տնտեսական աճի արդյունքներից թերևս ամենաքիչը օգտվել են կենսաթոշակառուները: Կենսաթոշակների բացարձակ ավելացումները, որոնք հիմնականում համընկել են ԱՀՌ-Ծ նպատակադրումներին, զգալիորեն հետ են մնացել հանրապետությունում միջին աշխատավարձի աճի տեմպերից, որոնք իրենց հերթին զգալիորեն գերազանցել են կանխատեսումները: Արդյունքում ապահովագրական թոշակը միջին աշխատավարձի համեմատ նվազել է 2002թ. արդեն իսկ շատ ցածր մակարդակից՝ 21 տոկոս և 2006թ. կազմել է միջին աշխատավարձի 17 տոկոսը¹²⁹:

413. Ներկայումս կենսաթոշակների միջին մեծությունը զիջում է նույնիսկ պարենային աղքատության սահմանագծին: Ապահովագրական տարիքային կենսաթոշակը 2006թ տարեվերջի արդյունքներով կազմել է միջինում ընդամենը ամսական 12059 դրամ կամ 2005 թվականի համար գնահատվող ծայրահեղ աղքատության գծի միայն 90 տոկոսը: Շատ ավելի վատթար է իրավիճակը կենսաթոշակառուների մնացած խմբերում՝ բացառությամբ սահմանափակ թվով կենսաթոշակառուների, դրանց մեծությունը տատանվում է ծայրահեղ աղքատության գծի 40-80 տոկոսի միջակայքում՝ սոցիալական թոշակառուների համար կազմելով 40 տոկոս: Նման իրավիճակը, ինչպես ցույց են տալիս սոցապ հիմնադրամի եկամուտների և կենսաթոշակառուների թվաքանակի կանխատեսումները, առանց շրջադարձային քայլերի հնարավոր չի լինի զգալիորեն բարելավել ապագա հեռանկարում:

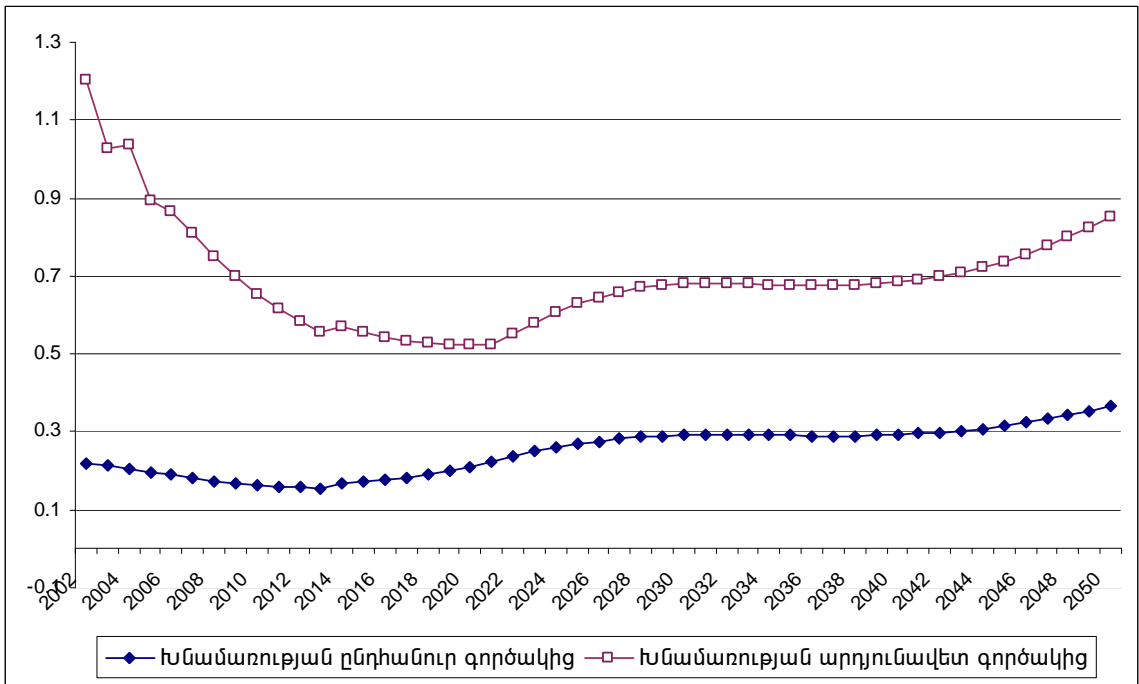
414. Միաժամանակ, ինչպես վկայում են ժողովրդագրական կանխատեսումները, երկարաժամկետ հեռնկարում հետզհետե ավելի զգալի է դառնալու կենսաթոշակային համակարգի ֆինանսական կայունության տեսանկյունից բնակչության անբարենպաստ կառուցվածքի՝ բնակչության “ծերացման” ազդեցությունը: Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ կենսաթոշակային համակարգի պարամետրիկ բարեփոխումները և կուտակային համակարգի ներդրումը կարող են զգալիորեն մեղմել բնակչության ծերացման հետևանքով ուժգնացող ֆիսկալ ճնշումները:

415. Պետք է նշել, որ չնայած 2012թ սկսած խնամառության ընդհանուր գործակիցը՝ աշխատանքային տարիքից բարձր բնակչության հարաբերակցությունը աշխատանքային տարիքի բնակչությանը անընդհատ ավելանալու է՝ 2050 թվականին հասնելով շուրջ 0.40-ի այսօրվա 0.18-ի փոխարեն, այնուհանդերձ խնամառության արդյունավետ գործակիցը՝ աշխատանքային տարիքից բարձր բնակչության հարաբերությունը սոցապ վճարողներին, հնարավոր է որ առաջիկա 10-15 տարիներին զգալիորեն բարելավվի, եթե պահպանվեն զբաղվածության ֆորմալացման աստիճանի ավելացման վերջին հինգ տարիների միտումները (տե՛ս Գծանկար 9.4):

---

¹²⁹ Համեմատության համար ԵՄ/25/ միջին փոխահտուցման ցուցանիշը 2004թ. կազմում էր 51 տոկոս, Էստոնիայում՝ 47, Լատվիայում՝ 60 և Լիտվայում 47 / Աղբյուրը՝ Եվրոստատ/:

Գծանկար 9.4. Խնամառության ընդհանուր և արդյունավետ գործակիցների կանխատեսումը 2008-2050թթ.¹³⁰

416. Կենսաթոշակային համակարգի բարեփոխումները զուգահեռաբար ընթանալու են ինչպես ներկայիս համակարգի սարամետրիկ բարեփոխումների, այնպես և նոր կուտակային համակարգի ներդրման ճանապարհով:

417. Առաջնային նպատակը լինելու է միջին ժամկետ հեռանկարում զգալիորեն նվազեցնել աղքատության ռիսկը կենսաթոշակառուների բոլոր խմբերի համար: Այդ նպատակին հասնելու համար ԱՀՌԾ-ն նախատեսում է հետևյալ թիրախները

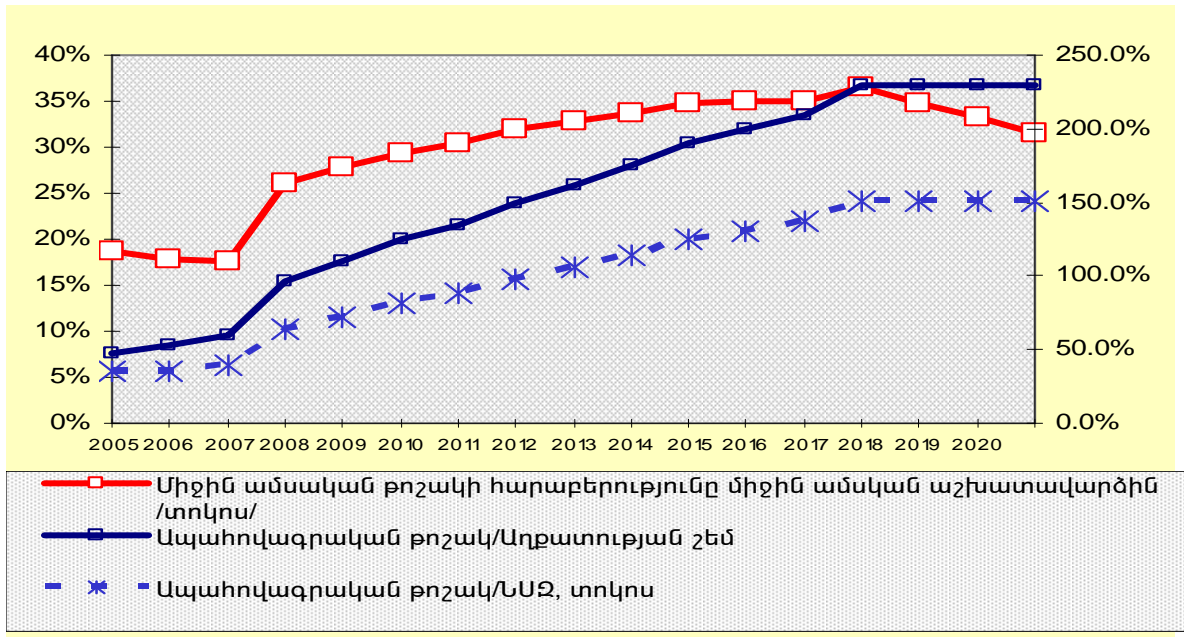
- Ապահովագրական կենսաթոշակների ծրագրավորված միջին մակարդակը հասցնել՝
  - առնվազն աղքատության սահմանագծին՝ սկսած 2008 թվականից,
  - առնվազն աղքատության սահմանագծի 150 տոկոսին՝ սկսած 2012 թվականից,
  - առնվազն նվազագույն սպառողական զամբյուղի 150 տոկոսին՝ սկսած 2018 թվականից:
- Սկսած 2018 թվականից (կամ ՆՍԶ 150 տոկոսին հասնելուց հետո) ապահովագրական կենսաթոշակների մակարդակը ինդեքսավորել՝ սպառողական գների ինդեքսի հիման վրա¹³¹/տե՞ս Գծանկար 9.5/:
- Սոցիալական թոշակը հասցնել աղքատության գծին՝ սկսած 2015 թվականից:

¹³⁰ Ենթադրվում է, որ զբաղվածության ֆորմալացման աստիճանը մինչև 2012թ. կաճի տարեկան 3 տոկոսով, իսկ 2012-2021թթ ընթացքում՝ 2 տոկոսով: Զբաղվածության ֆորմալացման աստիճանը՝ սոցալ վճարողների թվաքանակի հարաբերությունը ոչ գյուղատնտեսական ոլորտում զբաղվածների թվաքանակին՝ 2006թ. 59 տոկոսից 2021թվականին կհասնի 82 տոկոսի: Պետք է նշել, որ զբաղվածության ֆորմալացման աստիճանը 2002-2006թթ ավելացել է շուրջ 10 տոկոսային կետով, ինչը հիմք է տալիս ներկայացված սցենարը համարել իրատեսական:

¹³¹ Կախված կենսաթոշակային համակարգի ֆինանսական կայունության ցուցանիշներից, կենսաթոշակների մակարդակը կինդեքսավորվի՝ կիրառելով աշխատավարձի և սպառողական գների համակցված ինդեքսը:

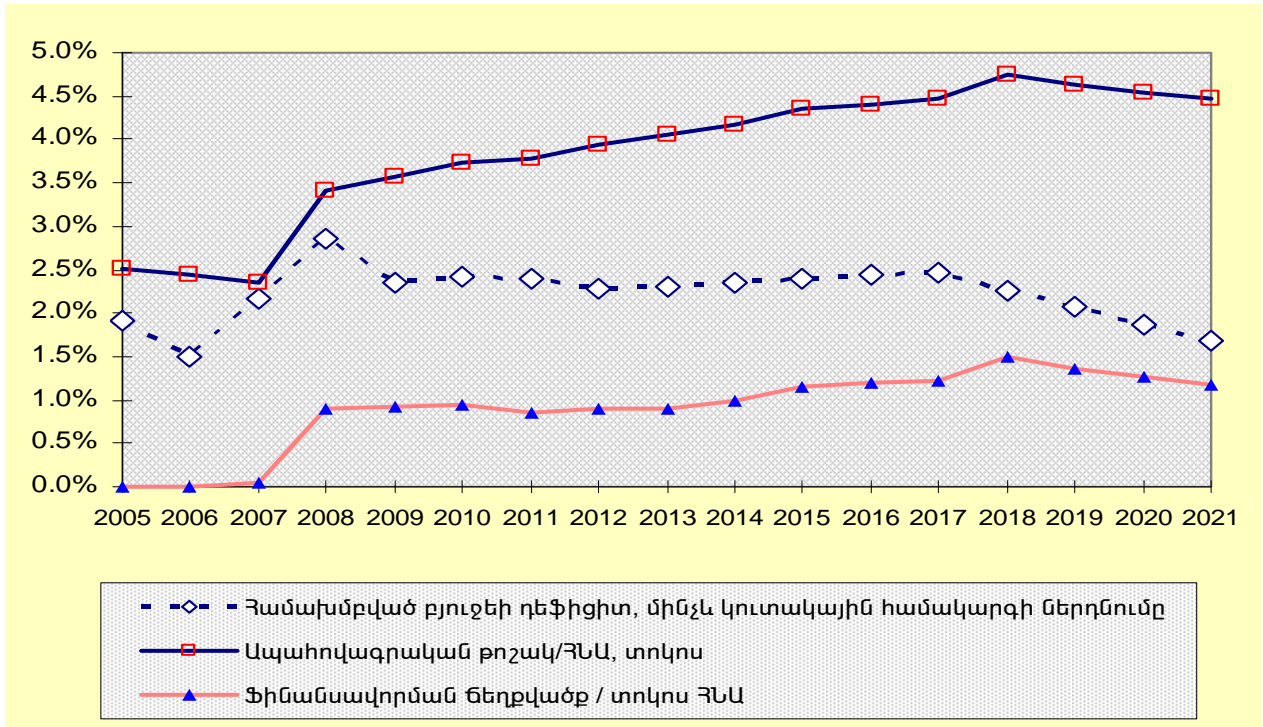
Գծանկար 9.5 Միջին ամսական կենսաթոշակի համապատասխանության աստիճանի ԱՀՌԾ թիրախները (հարաբերությունը աղքատության գծին և ՆՄՁ-ին՝ աջ սանդակ և միջին աշխատավարձին՝ ձախ սանդակ)

418. Ներկայացված թիրախները կպահանջեն զգալիորեն ավելացնել կենսաթոշակներին ուղղվող պետական ծախսերի մակարդակը, որոնք ՀՆԱ-ի ներկայիս 3 տոկոսից 2021 թվականին նախատեսվում է հասցնել 5.4 տոկոսի¹³²: Պահանջվող միջոցները կգերազանցեն ներկայումս կենսաթոշակների ֆինանսավորման հիմնական աղբյուր հանդիսացող սոցալ վճարումների կանխատեսվող ծավալները: Ըստ կանխատեսումների, ԱՀՌԾ ժամանակաշրջանում այդ ճեղքվածքը կկազմի միջինում ՀՆԱ-ի 1 տոկոսը՝ ունենալով սկզբում աճի, իսկ այնուհետև նվազման միտում (տես Գծանկար 9.6): Այս տեսանկյունից առավել կարևոր է, որ կենսաթոշակային ծախսերի ավելացումը նախատեսվում է իրականացնել երկրի ընդհանուր ֆիսկալ շրջանակի սահմաններում, որը հնարավորություն է տալիս իրականացնել միասնական պետական ծախսային քաղաքականություն՝ համաձայն նախանշված գերակայությունների, առանց վտանգելու մակրոտնտեսական կայունությունը: Ըստ ծրագրի ֆիսկալ շրջանակի կանխատեսումների, ներկայացված թիրախներին հնարավոր կլինի հասնել համախմբված բյուջեի դեֆիցիտը պահպանելով անվտանգ միջակայքում՝ ՀՆԱ-ի 2.5 տոկոսից ցածր մակարդակի վրա:

¹³² Համեմատության համար նշենք, որ ԵՄ/25/ միջին ցուցանիշը 2004թ. կազմում էր 12.3 տոկոս, բալթյան երկրների միջին ցուցանիշը՝ 6 տոկոս

Գծանկար 9.6 Ապահովագրական կենսաթոշակների ֆիսկալ ցուցանիշների կանխատեսումները

419. Ակրնկալվում է, որ ծրագրով նախանշված կենսաթոշակների չափերը թույլ կտան զգալիորեն նվազեցնել թոշակատուների աղքատության մակարդակը (տես Աղյուսակ 9.9):

Աղյուսակ 9.9. Կենսաթոշակատուների աղքատության մակարդակի ծրագրային ցուցանիշները կենսաթոշակատուների

	2005		2008		2012		2015	
	Փաստ		Ծրագրային ցուցանիշներ					
	Աղքատ	Ծայրահեղ աղքատ	Աղքատ	Ծայրահեղ աղքատ	Աղքատ	Ծայրահեղ աղքատ	Աղքատ	Ծայրահեղ աղքատ
Կենսաթոշակատուներ	27.3	4.0	8.6	0.9	3.7	0.4	1.7	0.1
Միայնակ կենսաթոշակատուներ	22.1	3.5	2.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
75 և ավելի տարեկան կենսաթոշակատուներ	28.4	3.9	8.2	0.8	2.9	0.3	2.4	0.2

420. Կենսաթոշակների կտրուկ բարձրացման հետ միաժամանակ նախատեսվում է իրականացնել գործող կենսաթոշակային համակարգի մի շարք այլ պարամետրիկ բնույթի բարեփոխումներ: Ընդհանուր առմամբ դրանք նպատակամղված են լինելու գործող համակարգի ճկունության, հաշվառելիության և վարչարարության աստիճանի բարձրացմանը և իրականացվելու են համաձայն այդ նպատակով հաստատված կենսաթոշակային գործող համակարգի բարեփոխումների ծրագրի:

421. Կենսաթոշակային գործող համակարգի բարեփոխումներին զուգահեռ կներդրվի կուտակային կենսաթոշակային նոր համակարգ, որի հիմնական նպատակը կլինի երկարաժամկետ հեռանկարում ապահովել կենսաթոշակային համակարգի ֆինանսական կայունությունը և կենսաթոշակների մակարդակի համապատասխանության առավել

հնարավոր բարձր մակարդակը: Կուտակային համակարգի ներդրման հետևանքով առաջացող լրացուցիչ ֆիսկալ բեռը չի փոխհատուցվի աշխատուժի հարկման բեռի ավելացման ճանապարհով:

10. Մարդկային զարգացում և մարդկային աղքատության կրճատում

10.1. Առողջապահություն

10.1.1. Ընդհանուր ակնարկ՝ 2003-2006 թթ. զարգացումները և ներկա իրավիճակը

422. «Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիրը», կարևորելով մարդկային կապիտալում ներդրումների առողջապահության ոլորտի դերը, հիմնական նպատակների շրջանակներում առանձնացնում է առողջապահական ծառայությունների մատչելիության և որակի բարձրացումը: ԱՀՌԾ շրջանակներում գերակա է համարվել առաջնային բուժօգնության ոլորտը, իսկ ծրագրային մակարդակով հատուկ կարևորվել են մոր և մանկան առողջության պահպանումը, ինչպես նաև տարափոխիկ հիվանդությունների կանխարգելման խնդիրները: Դրված նպատակների ապահովման հարցում մեծ դեր է վերագրվել առողջապահության ոլորտում պետական ծախսերի ավելացմանը, պետական ծախսերի ներդրության վերաբաշխմանը՝ ի օգուտ առաջնային բուժօգնության օղակի, ինչպես նաև համակարգի կառավարման բարեփոխումների արդյունքում ակնկալվող արդյունավետության բարձրացմանը:

423. Հայաստանը՝ բնակչության առողջական վիճակը բնութագրող ցուցանիշների առումով համանման եկամտի մակարդակ ունեցող երկրների համեմատ հիմնականում գտնվում է ավելի լավ վիճակում: Այդուհանդերձ, զարգացած երկրների հետ համեմատականները վկայում են, որ շատ դեպքերում խզումը նշանակալի է, մասնավորապես այնպիսի ցուցանիշների գծով, ինչպիսիք են մանկական և մայրական մահացությունը (տե՛ս Աղյուսակ 10.1):

Աղյուսակ 10.1. Բնակչության առողջական վիճակի բնութագրիչներ՝ միջազգային համեմատական

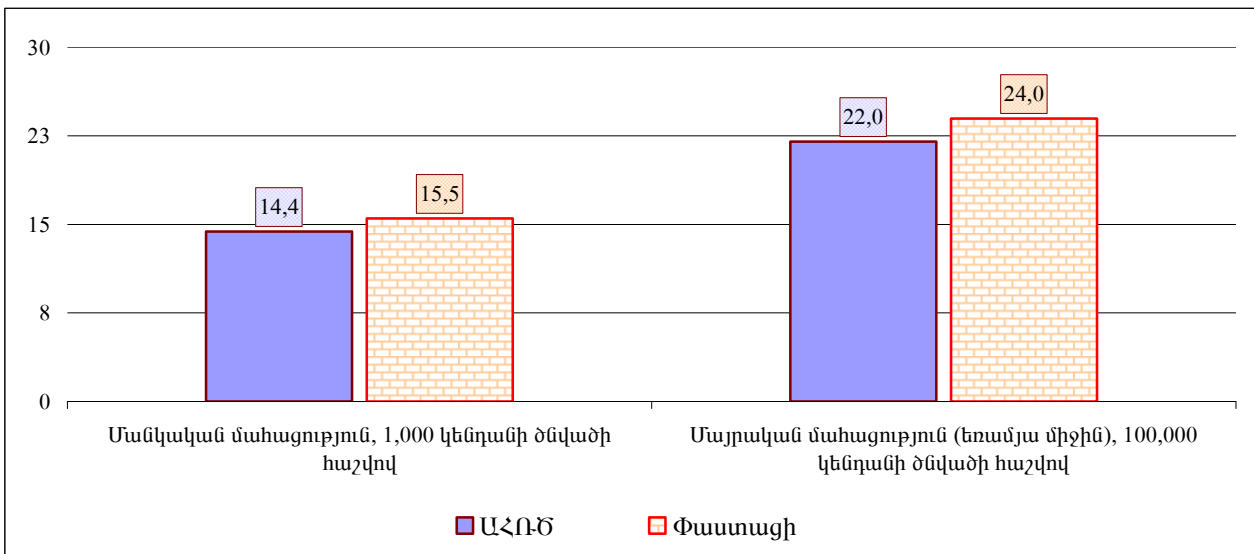
	Հայաստան	ԵՄ	ԵՄ-15	ԵՄ-12	ԱՊՀ
	2006 թ.	2005 թ.			
Կյանքի սպասվող տևողություն՝ հաշվարկված ծննդից, տարի	73.3	78.5	79.7	74.0	67.0
Մանկական մահացություն (մինչև 1 տարեկան), 1000 կենդանի ծնվածի հաշվով	13.9	5.1	4.3	8.3	13.4
Մայրական մահացություն (եռամյա միջին), 100000 կենդանի ծնվածի հաշվով*	24.0	6.4	5.4	10.4	29.3
Մահացության աստիճանը (մահվան բոլոր պատճառներ), 100000 բնակչի հաշվով**	844.4	678.1	606.2	945.1	1,394.3
Արյան շրջանառության համակարգի հիվանդություններից մահացություն, 100000 բնակչի հաշվով**	421.8	272.7	213.8	493.1	799.8
Չարորակ նորագոյացություններից մահացություն, 100000 բնակչի հաշվով**	161.1	179.5	173.6	201.9	159.2
Ընչառական օրգանների հիվանդություններից մահացություն, 100000 բնակչի հաշվով**	62.4	47.5	47.9	46.1	63.4
Տուբերկուլյոզի նոր գրանցված դեպքեր, 100000 բնակչի հաշվով	49.0	17.1	10.0	44.1	91.1
ՄԻԱՎ՝ նոր արձանագրված դեպքեր, 100000 բնակչի հաշվով	2.05	5.48	6.89	2.21	18.73
ԶԻԱՀ՝ նոր արձանագրված դեպքեր, 100000 բնակչի հաշվով	1.43	1.68	1.96	0.63	1.85
Շաքարային դիաբետով հիվանդների մասնաբաժին, տոկոս՝ բնակչության թվաքանակի նկատմամբ	1.3	...	...	3.5	1.5

* ԵՄ, ԵՄ-15, ԵՄ-12 և ԱՊՀ երկրներ՝ 2004 թ.:

** ԵՄ, ԵՄ-15, ԵՄ-12 և ԱՊՀ երկրների պարագայում ներգայացված են ըստ պատճառի (պատճառների) մահացության ստանդարտացված գործակիցները (SDR).

Աղբյուրը՝ ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն, ՀՀ առողջապահության նախարարություն, Health for All Database (HFO), WHO/Europe, 2007:

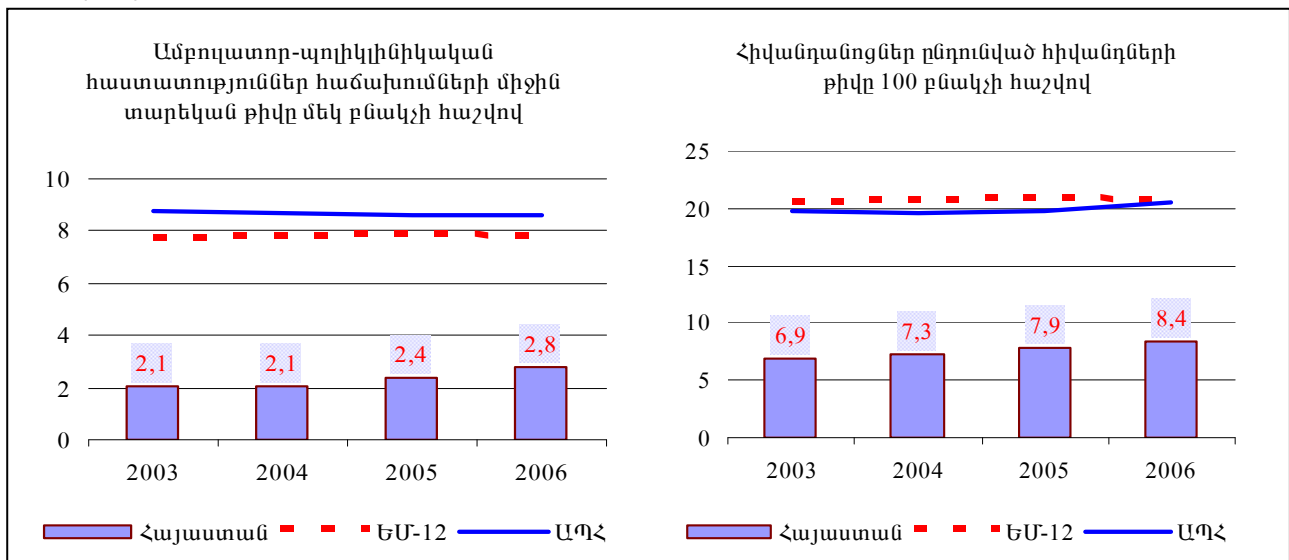
Գծանկար 10.1. Մանկական և մայրական մահացությունը 2006 թ.՝ փաստացի ցուցանիշները ԱՀՌԾ նպատակադրումների համեմատ

Աղբյուրը՝ ԱՀՌԾ նպատակադրումներ և ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն:

424. Միևնույն ժամանակ, մանկական (մինչև 5 տարեկան երեխաներ) և մայրական մահացության ցուցանիշների գծով 2006 թ. արձանագրվել են ԱՀՌԾ նպատակադրումները գերազանցող արժեքներ (տես Գծանկար 10.1)¹³³ ու այս ոլորտում ուղղորդված քաղաքականության իրականացումը միայն հնարավորություն կընձեռի բարելավելու իրավիճակն ու նվազեցնելու տարբերությունները զարգացած երկրների համապատասխան ցուցանիշների համեմատ:

Գծանկար 10.2. Ամբուլատոր-պոլիկլինիկական և հիվանդանոցային բուժօգնության ծառայությունների օգտագործումը

Աղբյուրը՝ ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն, ՀՀ առողջապահության նախարարություն, Health for All Database (HFO), WHO/Europe, 2007:

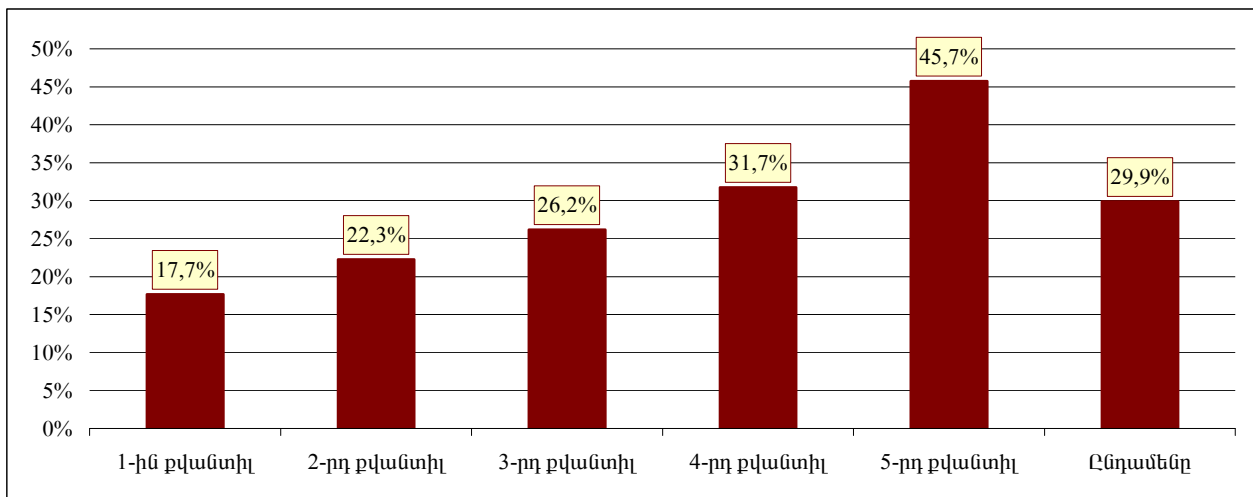
425. 2003-2006 թթ. ընթացում դրական միտումներ են արձանագրվել ինչպես ամբուլատոր-պոլիկլինիկական, այնպես էլ հիվանդանոցային հաստատությունների ծառայությունների օգտագործման ցուցանիշներում: Մասնավորապես, ամբուլատոր-պոլիկլինիկական

¹³³ Մանկական մահացության ցուցանիշի համեմատաբար բարձր արժեքը մասամբ պայմանավորված է նաև ցուցանիշի հաշվառման ընթացակարգերում կատարված փոփոխություններով:

հաստատություններ հաճախումների միջին տարեկան թիվը մեկ բնակչի հաշվով 2006 թ. կազմել է 2.8՝ 2003 թ. 2.1-ի համեմատ, իսկ հիվանդանոցներ ընդունված հիվանդների թիվը 100 բնակչի հաշվով կազմել է համապատասխանաբար 8.4 և 6.9: Այդուհանդերձ, առողջապահական ծառայությունների օգտագործման մակարդակը, ընդհանուր առմամբ, շարունակում է ցածր մնալ ինչպես ամբուլատոր-պոլիկլինիկական, այնպես էլ հիվանդանոցային բուժօգնության հաստատություններում, իսկ համապատասխան ցուցանիշները շուրջ 3 անգամ փոքր են, քան միջին հաշվով ԱՊՀ և ԵՄ նորանդամ երկրներում (տե՛ս Գծանկար 10.2):

426. Առողջապահական ծառայությունների օգտագործման համեմատաբար ցածր աստիճանի մասին են վկայում նաև տնային տնտեսությունների հետազոտության արդյունքները: Միևնույն ժամանակ, տնային տնտեսությունների հետազոտությունների արդյունքները բացահայտում են ըստ կենսամակարդակի բնակչության տարբեր խմբերի կողմից առողջապահական ծառայությունների սպառման նշանակալի տարբերությունները: Ըստ 2005 թ. ՀՀ ԱՎԾ տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված հետազոտության (SSԿԱՀ) արդյունքների, թեև ըստ սպառման բնակչության քվանտիլային խմբերում արձանագրվել է առողջության հետ կապված խնդիրների առկայության համանման պատկեր¹³⁴, այդուհանդերձ ըստ քվանտիլային խմբերի առկա են առողջապահական ծառայությունների դիմելու հաճախականության մեծ տարբերություններ: Միջին հաշվով, առողջության հետ կապված խնդիրներ ունեցած բնակչության միայն շուրջ 30 տոկոսն է դիմել բժշկի, ընդ որում՝ առաջին (ամենաաղքատ) քվանտիլում հիվանդության դեպքում բժշկի դիմելու հաճախականությունը շուրջ 2.5 անգամ պակաս է եղել, քան հինգերորդ (ամենահարուստ) քվանտիլում (տե՛ս Գծանկար 10.3): Նման պատկերը վկայում է, որ առողջապահական ծառայությունների մատչելիությանը վերաբերող հարցերը, հատկապես՝ բնակչության անապահով խմբերի համար, շարունակում է մնալ օրակարգային, չնայած այն հանգամանքին, որ ծառայությունները (մասնավորապես, առաջնային բուժօգնության օղակի) ֆիզիկապես մատչելի են բոլորի համար:

Գծանկար 10.3. Առողջապահական հաստատություններ դիմելու հաճախականությունը՝ ըստ սպառման քվանտիլային խմբերի (տոկոս)՝ խմբում առողջության հետ կապված խնդիրներ ունեցած բնակչության քվաքանակի նկատմամբ

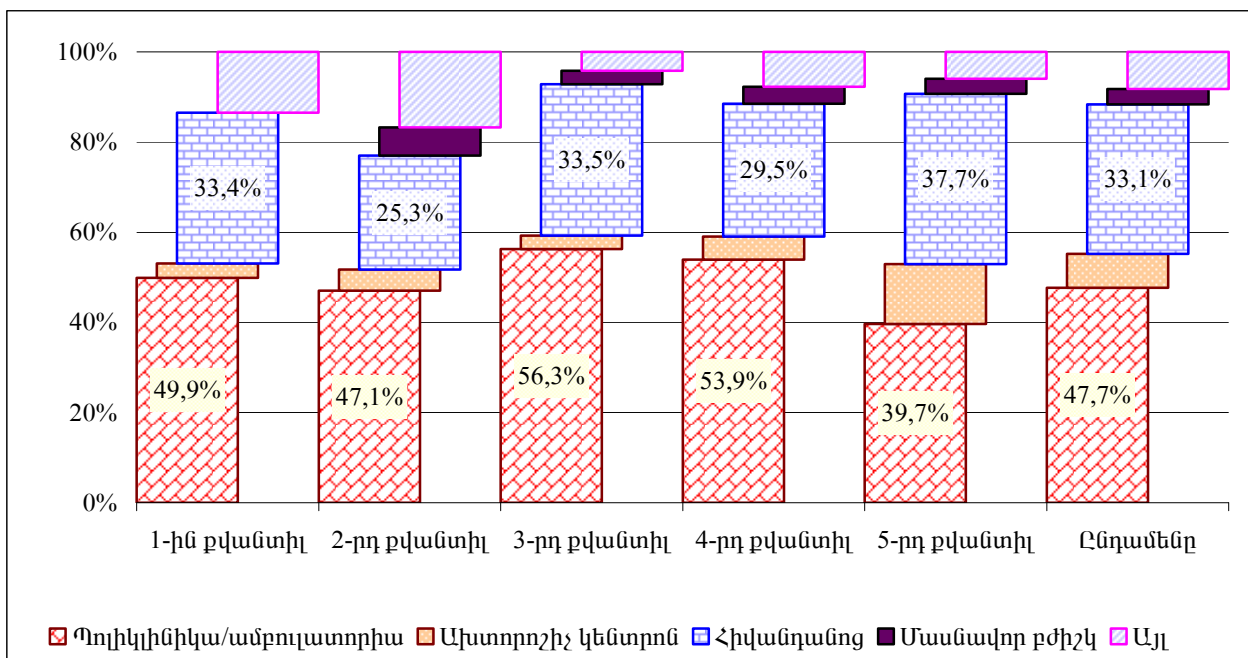

Աղբյուրը՝ ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն՝ «Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված հետազոտություն» (2005 թ.):

¹³⁴ Հարցմանը նախորդող ամսվա ընթացքում սպառման առաջին (ամենաաղքատ) քվանտիլում առողջության հետ կապված խնդիրներ են ունեցել բնակչության 14.7 տոկոսը, իսկ հինգերորդ (ամենահարուստ) քվանտիլում՝ 20 տոկոսը:

427. 2005 թ. տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված հետազոտության արդյունքները վկայում են նաև, որ ըստ տիպերի ծառայություններ մատուցողների ընտրությունը կենսամակարդակի տարբեր խմբեր ներկայացնող բնակչության կողմից էապես չի տարբերվում՝ ընդհանուր առմամբ, առողջապահական հաստատություններ դիմումների 48 տոկոսը բաժին է ընկել ամբուլատոր-պոլիկլինիկական օղակին, իսկ 33 տոկոսը՝ հիվանդանոցներին (տե՛ս Գծանկար 10.4): Այս առումով, նկատելի տարբերություններ արձանագրվել են հինգերորդ (ամենահարուստ) քվանտիլում, որտեղ համեմատաբար ցածր է ամբուլատորիաների և պոլիկլինիկաների մասնաբաժինը (դիմումների շուրջ 40 տոկոս)՝ ավելի մեծ նախապատվություն տալով հիվանդանոցներին (շուրջ 38 տոկոս) և ախտորոշիչ կենտրոններին (դիմումների 13.3 տոկոս): 2005 թ. արձանագրված պատկերը համեմատելով 1998/1999 թթ. տնային տնտեսությունների հետազոտության համապատասխան ցուցանիշների հետ՝ կարելի է նկատել, որ նշանակալիորեն մեղմվել են ըստ կենսամակարդակի տարբեր խմբերում ընդգրկված բնակչության կողմից առողջապահական ծառայություն մատուցողների (ըստ տիպերի) ընտրության կառուցվածքում եղած տարբերությունները: 1998/1999 թթ. ըստ կենսամակարդակի առաջինից չորրորդ քվանտիլները ներկայացնող բնակչության 60-65 տոկոսը առողջապահական ծառայությունների համար դիմել են ամբուլատորիաներ և պոլիկլինիկաներ, մինչդեռ հիվանդանոցներ դիմումների մասնաբաժինը տատանվել է 20-28 տոկոս միջակայքում: 1998/1999 թթ. համեմատ տեղաշարժերը, մի կողմից, կարող են մեկնաբանվել բնակչության համեմատաբար անապահով խմբերի համար հիվանդանոցային ծառայությունների մատչելիության աստիճանի բարձրացմամբ, իսկ մյուս կողմից՝ համակարգում իրականացված կառուցվածքային փոփոխություններով, որոնց արդյունքում որոշ ծառայություններ ամբուլատոր-պոլիկլինիկական օղակից տեղափոխվել են հիվանդանոցային հաստատություններ:

Գծանկար 10.4. Ըստ կենսամակարդակի բնակչության խմբերի կողմից առողջապահական ծառայությունների օգտագործումը՝ ըստ ծառայություն մատուցողների (տոկոս)

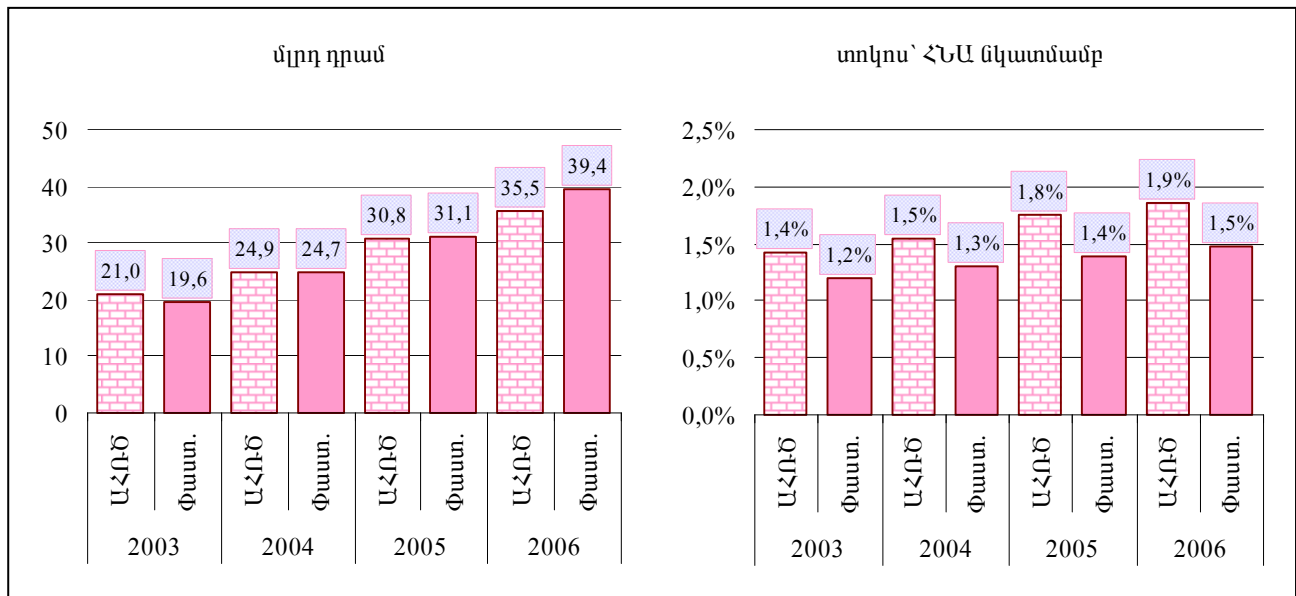

Աղբյուրը՝ ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն՝ «Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված հետազոտություն» (2005 թ.):

428. Ոլորտի զարգացումները պայմանավորող առանցքային գործոններից մեկը, դա, պետական ծախսերի մակարդակն է: 2003 – 2006 թթ. ընթացքում, նախորդ տարիների համեմատ վիճակը զգալիորեն բարելավվել է ինչպես առողջապահության ոլորտում պետական բյուջեի անվանական արտահայտությամբ ծախսերի վարքագծի, այնպես էլ ծախսերի կատարողականի աստիճանի բարելավման առումով: Մասնավորապես՝ պետական ծախսերը 2006 թ. կազմել են 39.4 մլրդ դրամ՝ շուրջ երկու անգամ գերազանցելով 2003 թ. համապատասխան ցուցանիշի մակարդակը, իսկ 2003-2006 թթ. հաստատված բյուջեները կատարվել են շուրջ 100 տոկոսով:

429. 2003 – 2006 թթ. փաստացի արդյունքների և ԱՀՌԾ նպատակային ցուցանիշների համեմատականը վկայում է, որ առողջապահության ոլորտում պետական բյուջեի փաստացի ծախսերը անվանական արտահայտությամբ մոտ են եղել կամ գերազանցել են ԱՀՌԾ համապատասխան նպատակային ցուցանիշների մակարդակը, այդուհանդերձ առողջապահության ոլորտում փաստացի պետական ծախսերը ՀՆԱ նկատմամբ հարաբերակցության տեսքով ավելի պակաս են եղել, քան ծրագրվել էր ԱՀՌԾ շրջանակներում (տե՛ս Գծանկար 10.5):

Գծանկար 10.5. Պետական բյուջեի ծախսերը առողջապահության ոլորտում 2003-2006 թթ.՝ փաստացի ցուցանիշները ԱՀՌԾ նպատակադրումների համեմատ

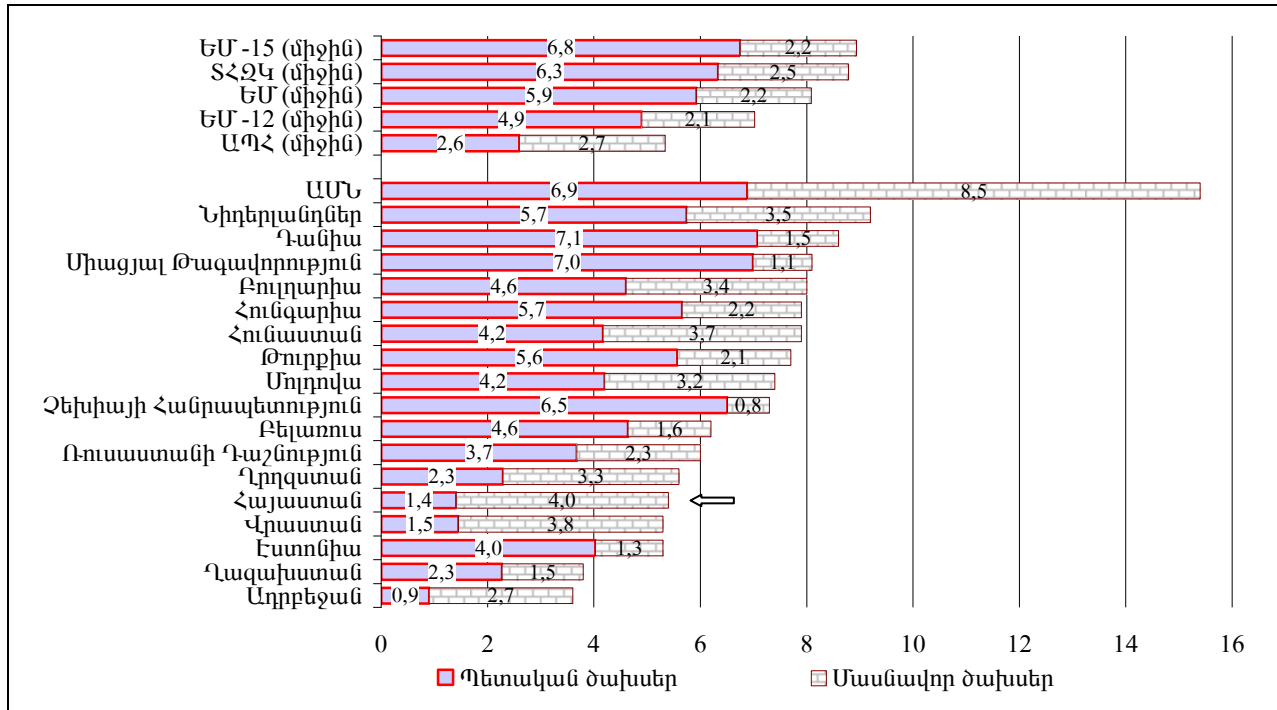
Աղբյուրը՝ ԱՀՌԾ նպատակադրումներ, ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն և ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարություն:

430. Թեև առողջապահության ոլորտում պետական ծախսերը (ՀՆԱ նկատմամբ հարաբերակցության տեսքով) ունեցել են աճի միտում, սակայն դրանց մակարդակը շարունակում է շատ ցածր մնալ (շուրջ 1.5 տոկոս): Միջազգային համեմատականները վկայում են, որ ցուցանիշի նման մակարդակը ամենացածրերից մեկն է աշխարհում՝ շուրջ չորս անգամ զիջելով ԵՄ և ՏՀԶԿ անդամ երկրների համապատասխան ցուցանիշների միջին մակարդակը և կազմելով ԱՊՀ անդամ երկրների միջինի շուրջ կեսը (տե՛ս Գծանկար 10.6): Միջազգային համեմատականները բացահայտում են մեկ առանձնահատկություն ևս՝ ըստ Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության գնահատականների, Հայաստանում առողջապահության ոլորտում կատարվող մասնավոր ծախսերի մակարդակը բավականին բարձր է (ՀՆԱ նկատմամբ շուրջ 4 տոկոս)՝ զարգացած երկրներից այս առումով զիջելով միայն ԱՄՆ-ին և Շվեյցարիային: Այդուհանդերձ, հաշվի առնելով առողջապահական ծառայությունների մատչելիության և որակի հետ կապված խնդիրները, ինչպես նաև ոչ ֆորմալ մասնավոր վճարումների տարածվածության բարձր աստիճանը,

միջնաժամկետ ու երկարաժամկետ հատվածում առողջապահության ոլորտում պետական ծախսերի մակարդակի ավելացումը լինելու է պետական քաղաքականության առաջնահերթ խնդիրների շարքում:

Քժանկար 10.6. Առողջապահության ոլորտում ծախսերը Հայաստանում և ԱՊՀ, ԵՄ և ՏՀԶԿ անդամ երկրներում 2004 թ. (տոկոս՝ ՀՆԱ նկատմամբ)

Աղբյուրը՝ Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպություն (“World Health Statistics 2007”):

10.1.2. Առողջապահության ոլորտի գերակայությունները

431. ԱՀՌԾ-1-ի իրականացման առաջընթացի վերլուծությունները, ինչպես նաև ԱՀՌԾ վերանայման գործընթացի շրջանակներում կազմակերպված մասնագիտական և մասնակցային քննարկումները ցույց են տվել, որ ԱՀՌԾ վերանայված փաստաթղթի գերակայությունների շրջանակը, սկզբնական փաստաթղթի համեմատ, հայեցակարգային առումով էական փոփոխությունների չի ենթարկվելու ու, առնվազն, միջնաժամկետ հատվածում ուղղորդելու է ոլորտում վարվելիք պետական քաղաքականությունը:

432. ԱՀՌԾ-2-ի շրջանակներում պետական քաղաքականության գերակայություն են շարունակելու մնալ առողջապահական ծառայությունների հասանելիության և մատչելիության աստիճանի բարձրացումն ու որակի շարունակական բարելավումը՝ հատուկ շեշտադրելով տարածքային կտրվածքով առանցքային ծառայությունների հասանելիության աստիճանի բարձրացումն ու բնակչության՝ ըստ կենսամակարդակի տարբեր խմբերի կողմից առողջապահական ծառայությունների օգտագործման հաճախականությունների միջև առկա տարբերությունները:

433. Բուժօգնության առաջնային օղակի հետագա զարգացումը, առնվազն միջնաժամկետում, շարունակելու է մնալ ոլորտում վարվելիք պետության գործողությունների հիմնական թիրախը: Միևնույն ժամանակ, տարածքային կտրվածքով առանցքային առողջապահական ծառայությունների հասանելիության աստիճանի մեծացման ու որակի բարձրացման առումով հատուկ կարևորվում է մարզային հիվանդանոցային համակարգի արդիականացումը:

---

434. Ոլորտին պետական ֆինանսական հատկացումների ծավալների ընդլայնումը ու դրանց օգտագործման արդյունավետության բարձրացումը հանդիսանալու են առաջադրված գերակայությունների ուղղությամբ իրականացվելիք գործողությունների հիմնական լծակը: Միևնույն ժամանակ, պետությունը, առավելապես անուղղակի միջամտության գործիքների կիրառմամբ, քայլեր է ձեռնարկելու՝ ուղղված երկրի առողջապահական համակարգի օպտիմացմանն ու արդյունավետության բարձրացմանը: Համակարգի գործունեության արդյունավետության բարձրացման առումով հատուկ կարևորվում է առաջնային և հիվանդանոցային բուժօգնության օղակների միջև «դերերի» բաշխման հստակեցումն ու ծառայությունների կրկնօրինակման հնարավորին չափ նվազեցումը:

10.1.3. Առողջապահության ոլորտի պետական ծախսերի ծրագրումը

435. Առողջապահության բնագավառի հետագա զարգացումը, մատուցվող ծառայությունների մատչելիության և որակի բարելավումն ու բնակչության առողջության վիճակը բնութագրող ցուցանիշների լավացումը մեծապես պայմանավորված են լինելու առողջապահության ոլորտում պետական ծախսերի վարքագծով:

436. Ծրագրային ամբողջ ժամանակահատվածում առողջապահությունը լինելու է պետական ծախսային քաղաքականության գերակա ուղղություններից մեկը: Հաշվի առնելով ոլորտին պետական հատկացումների ներկայիս համեմատաբար ցածր մակարդակը և գիտակցելով նման իրավիճակի հարատևության վտանգներն ու ռիսկերը (որոնք կարող են հեռանկարում լրջորեն խոչընդոտել երկրի բնակչության բարեկեցության լավացումը, երկրի մարդկային ներուժի ու սոցիալ-տնտեսական զարգացման հնարավորությունները)՝ Կառավարությունը տարեց-տարի ավելացնելու է ոլորտի պետական ֆինանսավորման ծավալները: Ծրագրվում է 2010 առողջապահության ոլորտում պետական ծախսերի մակարդակը հասցնել ՀՆԱ-ի նկատմամբ 1.8, 2012 թ.՝ 1.9, 2015 թ.՝ 2.2 և 2021 թ.՝ 3.1 տոկոսի՝ 2006 թ. ՀՆԱ-ի նկատմամբ 1.5 տոկոս ցուցանիշի համեմատ (տե՛ս Աղյուսակ 10.2): Առաջիկա տարիներին, առողջապահության ոլորտի ծախսեր-ՀՆԱ հարաբերակցության ցուցանիշը լինելու է ոլորտին պետական ծախսերի հատկացումների անվանական սահմանաքանակների սահմանման առանցքային որոշիչը:

437. Ծրագրային նման սցենարի իրականացման արդյունքում, 2012 թ. առողջապահության ոլորտում իրական արտադրությամբ պետական ծախսերը, 2006 թ. համեմատ, կկրկնապատկվեն, 2015 թ.՝ շուրջ 3, իսկ 2021 թ. մոտ 6 անգամ ավելի կլինեն, քան 2006 թ. համապատասխան ցուցանիշի մակարդակը: Նման զարգացման պարագայում, գրեթե նմանատիպ վարքագծով է բնորոշվելու նաև մեկ շնչի հաշվով իրական արտադրությամբ ոլորտում պետական ծախսերի ցուցանիշը:

438. Առողջապահության ոլորտում պետական ծախսերի գերակայությունը ուղղակիորեն արտացոլվելու է նաև ընդամենը պետական ծախսերի կառուցվածքում ոլորտին հատկացումների մասնաբաժնի ավելացմամբ, ինչը պայամանավորված է լինելու առողջապահության ոլորտում պետական ծախսերի, ընդամենը համախմբված բյուջեի ծախսերի համեմատ, աճի ավելի արագ տեմպերով: Ծրագրվում է 2021 թ. առողջապահության ոլորտում պետական ծախսերի մասնաբաժինը համախմբված բյուջեի ընդամենը ծախսերի կառուցվածքում հասցնել 11.5 տոկոսի՝ 2006 թ. 6.8 տոկոսի փոխարեն:

439. Ինչ վերաբերում է ծախսերի՝ ըստ տնտեսական նշանակության բաշխմանը, ապա մոտ հեռանկարում (առաջիկա 5 տարիներ) նախատեսվում է ոլորտում պետական ծախսերի 7-10 տոկոսը ուղղել կապիտալ նշանակության ծախսերի ֆինանսավորմանը, որոնց մասնաբաժինը ընդհանուր ոլորտային ծախսերի կառուցվածքում ժամանակի ընթացքում աստիճանական կրճատվելու է՝ ծրագրային ժամանակահատված վերջին տարիներին կայունանալով 5-6 տոկոսի շրջակայքում:

Աղյուսակ 10.2. Առողջապահության բնագավառում համախմբված բյուջեի ծախսերի ծրագրային ցուցանիշները

Ցուցանիշներ	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015	2018	2021
	Փաստ.	Նշտված բյուջե	Բյուջե	Ծրագիր						
Համախմբված բյուջեի ծախսերը առողջապահության բնագավառում, մլրդ դրամ	39.5	43.3	54.7	67.6	80.7	91.5	106.0	162.6	234.1	374.2
այդ թվում՝ կապիտալ ծախսեր՝ ընդամենի նկատմամբ, տոկոս*	11.4	8.4	14.8	(8-10)	(8-10)	(8-10)	(7-8)	(7-8)	(5-6)	(5-6)
<i>ՀՆԱ նկատմամբ, տոկոս</i>	1.5	1.4	1.5	1.7	1.8	1.8	1.9	2.2	2.5	3.1
<i>Համախմբված բյուջեի ծախսերի նկատմամբ, տոկոս</i>	6.9	6.3	6.3	6.9	7.3	7.5	7.9	8.8	9.4	11.5
<i>Փոփոխությունը նախորդ տարվա նկատմամբ, տոկոս</i>	26.8	9.6	26.4	23.6	19.4	13.4	15.8	15.4	9.0	16.1
<i>Իրական արտահայտությամբ պետական ծախսեր (ինդեքս, 2006 թ. = 100)**</i>	100	105	128	152	174	192	216	303	399	584
<i>Մեկ շնչի հաշվով իրական արտահայտությամբ պետական ծախսեր (ինդեքս, 2006 թ. = 100)**</i>	100	105	127	150	172	188	211	292	381	554

* Ծրագրվող կողմնորոշիչ միջակայք:

** Ծրագրվող գնաճով ճշգրտված:

10.1.4. Պետական քաղաքականության ներդրության առաջնահերթությունները առողջապահության բնագավառում

440. Ներդրության կտրվածքով, առողջապահության բնագավառում առաջնահերթությունը տրվելու է **առաջնային բուժօգնությանը**, որը միջնաժամկետ հատվածում «կլանելու» է ոլորտին պետական հատկացումների 40-45 տոկոսը՝ հեռանկարում առողջապահության ոլորտի պետական ծախսերում առաջնային բուժօգնության մինչև 50 տոկոս մասնաբաժնի նպատակադրմամբ:

441. Առաջնային բուժօգնության օղակում պետական քաղաքականությունը ուղղված է լինելու ընտանեկան բժշկության ինստիտուտի ներդրմանն ուղղությամբ ներկայումս իրականացվող վերափոխումների ավարտմանն ու ձևավորվելիք կառուցվածքների հետագա ամրապնդմանը:

442. Կառավարությունը, հաշվի առնելով առաջնային բուժօգնության օղակում անհատական և խմբային բժշկական պրակտիկաների աստիճանական ներդրմանն ու զարգացման հանգամանքը, հստակեցնելու է առաջնային բուժօգնության ոլորտում ծառայություն մատուցողների հետ փոխհարաբերությունների շրջանակը՝ մասնավորապես, ճշգրտելով պետական ծախսերի և, հատկապես, կապիտալ ծախսերի մեխանիզմները:

443. Միջնաժամկետ հեռանկարում գյուղական բնակավայրերում առողջապահական ծառայությունների մատչելիության բարձրացմանը վերաբերող հարցերը դեռևս շարունակելու են մնալ պետական քաղաքականության օրակարգում և այդ ուղղությամբ քայլերն ուղղված են լինելու գյուղական ամբուլատորիաների և բուժակ-մանկաբարձական կետերի ռեսուրսային (ինչպես մարդկային, այնպես էլ տեխնիկական) հենքի բարելավմանը: Միևնույն ժամանակ, շեշտադրվելու են քաղաքային բնակավայրերում (ներառյալ՝ Երևանը) առաջնային բուժօգնության ծառայությունների (պոլիկլինիկաների) արդիականացման հարցերը: Այդուհանդերձ, տվյալ դեպքում (և հատկապես, Երևանի պարագայում) պետական

միջամտության լծակների կիրառումը (մասնավորապես՝ պետական կապիտալ ծախսերի տեսքով) մեծապես պայմանավորված է լինելու համակարգում ներկայումս իրականացվող բարեփոխումների արդյունքներով:

444. Հիվանդանոցային բուժօգնության ոլորտում համակարգի օպտիմացմանն ուղղված քայլերին զուգընթաց, առաջիկա տարիներին պետական ծախսային քաղաքականության առանցքային ուղղություններից մեկը լինելու է մարզերում տեղակայված հիվանդանոցային հաստատությունների արդիականացումը: Դա, մասամբ, ապահովվելու է Համաշխարհային բանկի կողմից ֆինանսավորվող ծրագրի շրջանակներում, որը ներկայումս ընթացքի մեջ է¹³⁵: Կառավարությունը մտադիր է առաջիկա 7-8 տարիների ընթացքում հիմնականում ավարտել ՀՀ մարզերում տեղակայված հիվանդանոցների արդիականացումը, ինչը զգալիորեն կմեծացնի հիվանդանոցային ծառայությունների մատչելիությունը և որակը: Մարզերում տեղակայված հիվանդանոցների շենքային պայմանների և տեխնիկական հենքի բարելավմանը զուգընթաց, Կառավարությունը մտադիր է, անհրաժեշտության դեպքում որոշակի լծակներ կիրառել նաև մարզային հիվանդանոցները որակյալ մասնագետներով համալրելու ուղղությամբ:

445. Միևնույն ժամանակ, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ներկայումս երկրի հիվանդանոցային համակարգը հիմնականում թերբեռնված է և մեծ է արդյունավետության բարձրացման ներուժը, պետական քաղաքականության առանցքային տարրերից է լինելու նաև այնպիսի գործողությունների ձեռնարկումը, որոնք հիվանդանոցային հաստատություններին կշահագրգռեն իրականացնելու արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված միջոցառումներ:

446. Հաջորդ գործոնը, որը էապես կանխորոշելու է հիվանդանոցային ծառայությունների ոլորտում պետական ծախսերի վարքագիծը, դա, Կառավարության մտադրությունն է ժամանակի ընթացքում ծառայությունների դիմաց փոխհատուցման չափը մոտեցնել իրական ինքնարժեքին: Նման մոտեցումը կնպաստի մատուցվող ծառայությունների որակի բարձրացմանը, ինչպես նաև սոցիալապես անապահով տնային տնտեսությունների համար ֆինանսական բեռի նվազմանը (որը, որպես կանոն, ձևավորվում է ծառայությունների դիմաց ոչ ֆորմալ վճարումների արդյունքում)՝ դրանով իսկ. մեծացնելով ծառայությունների մատչելիության աստիճանը: Փոխհատուցման չափի և ծառայության իրական ինքնարժեքի համապատասխանեցումը, նախ և առաջ, ապահովվելու է սոցիալական առումով առանցքային ծառայությունների համար (օրինակ՝ մանկաբարձա-գինեկոլոգիական բուժօգնություն), ապա աստիճանաբար այդ սկզբունքը տարածվելու է բոլոր ծառայությունների վրա, որոնք ֆինանսավորվում են պետական պատվերի շրջանակներում:

10.1.5. Առանձին ծրագրային շեշտադրումներ

10.1.5.1 Մոր և մանկան առողջության պահպանում

447. Կարևորելով մոր և մանկան առողջության պահպանումը և վերարտադրողական առողջության բարելավումը՝ այդ հարցերը շարունակվելու են հատուկ շեշտադրվել ոլորտում վարվող պետական քաղաքականության շրջանակներում: Իրականացվելիք գործողությունների արդյունքում (որոնք, մասնավորապես, ուղղված են լինելու հղիներին նախածննդյան և շուրջծննդյան որակյալ բուժօգնության տրամադրմանը, երեխաների՝ բացառապես կրծքով կերակրման խրախուսմանը, կանանց համար մեծ ռիսկ ներկայացնող հիվանդությունների դեպքերի վաղ հայտնաբերմանն ու տարածման կանխարգելմանը, երեխաների՝ պատվաստումներով ընդգրկվածության մեծացմանն ու տարածքային

¹³⁵ Այդ ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է արդիականացնել ՀՀ մարզերում տեղակայված տասը հիվանդանոցային հաստատություն:

կտրվածքով առկա տարբերությունների վերացմանը) ակնկալվում է նշանակալիորեն կրճատել մանկական և մայրական մահացության աստիճանը, ինչը համահունչ է ՄԱԿ-ի կողմից հռչակված Հազարամյակի զարգացման նպատակներին:

Աղյուսակ 10.3. Մանկական և մայրական մահացության ցուցանիշների նպատակադրումը

Ցուցանիշներ	2006	2007	2008	2009	2010	2012	2015	2018	2021
	Փաստ.	Սպասվող	Ծրագրային ցուցանիշներ						
Մանկական մահացություն (մինչև 1 տարեկան), 1,000 կենդանի ծնվածի հաշվով	13.9	12.5	12.0	11.5	10.9	9.8	8.3	6.8	5.3
Մանկական մահացություն (մինչև 5 տարեկան), 1,000 կենդանի ծնվածի հաշվով	15.5	14.6	14.1	13.5	12.8	11.5	9.7	8.0	6.2
Մայրական մահացություն (եռամյա միջին), 100,000 կենդանի ծնվածի հաշվով	24.0	19.7	17.7	13.3	12.5	10.9	9.7	8.2	6.8

10.1.5.2 Սոցիալական հատուկ նշանակություն ունեցող և տարափոխիկ հիվանդությունների

448. Առողջապահության ոլորտում պետական քաղաքականության ծրագրային առաջնահերթությունների շարքում են լինելու սոցիալական հատուկ նշանակություն ունեցող և տարափոխիկ առաձին հիվանդությունների տարածման կանխարգելմանը, դրանց վաղ հայտնաբերմանն ու բուժման արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված հարցերը:

449. Մասնավորապես, հատուկ ուշադրություն է բևեռվելու արյան շրջանառության համակարգի հիվանդություններին և չարորակ նորագոյացությունների վաղ հայտնաբերմանն ու կանխարգելմանը՝ նպատակ հետապնդելով կրճատել այդ հիվանդություններից մահացության աստիճանը:

450. Աղքատության հաղթահարման ռազմավարության շրջանակներում նպատակ է հետապնդվելու նաև մեծացնել սոցիալական առումով հատուկ նշանակություն ունեցող և անապահով բնակչության համար մեծ ռիսկ ներկայացնող այնպիսի հիվանդությունների դեմ պայքարի արդյունավետությունը, ինչպիսիք են մալարիան, տուբերկուլոզը և ՄԻԱՎ-ը՝ կախարգելելով տուբերկուլոզի և ՄԻԱՎ-ի հետագա տարածումը և, հիմնականում վերացնելով մալարիայից մահացության դեպքերը ու կտրուկ կրճատելով ՄԻԱՎ/ՁԻԱՀ-ից և տուբերկուլոզից մահացությունը՝ դրանով իսկ վերահաստատելով ՀԶՆ համապատասխան թիրախի ապահովմանն ուղղված գործողությունների իրականացման պատրաստակամությունն ու նպատակատուղվածությունը:

451. Այս համատեքստում, մասնավորապես մեծացվելու է ՄԻԱՎ/ՁԻԱՀ-ին վերաբերող հարցերին ներկայացվող ուշադրությունը: Թեև այս առումով Հայաստանում իրավիճակն անհամեմատ բարվոք է եվրոպական տարածաշրջանի մի շարք երկրների համեմատ, այդուհանդերձ, ինչպես վկայում է միջազգային փորձը, հատկապես գլոբալացման և բնակչության համեմատաբար բարձր մոբիլության պայմաններում համապատասխան գործողությունների չիրականացումը կամ դրանց իրականացման հետաձգումը կարող են շեշտակիորեն փոխել իրավիճակը՝ խնդիրներ հարուցելով ինչպես սոցիալական, այնպես էլ երկարաժամկետ հատվածում տնտեսական զարգացման առումով: Այս ոլորտում հիմնական ուշադրությունը բևեռվելու է բնակչության շրջանում ՄԻԱՎ/ՁԻԱՀ-ի վերաբերյալ իրազեկվածության աստիճանի բարձրացմանը, վարակի տարածման կանխարգելմանն ու առկա դեպքերի բուժման արդյունավետության բարձրացմանը: Դիտարկվող խնդիրների

լուծմանն ուղղված միջոցառումների իրականացման հարցում մեծ կարևորություն է տրվելու միջազգային և տարածաշրջանային համագործակցության խորացմանը, ինչպես նաև մասնագիտացված կազմակերպությունների կողմից հատկացվող տեխնիկական օժանդակության արդյունավետ օգտագործմանը:

10.2. Կրթություն

10.2.1. Կրթական ծառայությունների մատչելիություն և աղքատություն. ընդհանուր ակնարկ

452. Ներկայումս Հայաստանում կրթության ոլորտը կարևորվում է որպես երկրի կայուն զարգացման, ինչպես նաև մարդկային կապիտալի պահպանման ու վերարտադրության նախապայմաններից մեկը: Հավասարապես մատչելի որակյալ կրթության ապահովման և կրթության ոլորտի արդյունավետության բարձրացման նպատակով երկրում իրականացվում են բարեփոխումների ծրագրեր՝ կրթական բոլոր մակարդակներում: Ուստի այս ոլորտի զարգացումը ներկայումս երկրի զարգացման առաջնային գերակայություններից մեկն է: Ոլորտի զարգացման քաղաքականությունը ուղղված պետք է լինի նրան, որ բարեփոխումների արդյունքները նշանակալի ազդեցություն ունենան երկրում տնտեսական աճի, աղքատության կրճատման, անհավասարության մեղմման և մարդկային զարգացման գործընթացների վրա ինչպես կարճաժամկետ, այնպես էլ երկարաժամկետ հեռանկարում:

453. Կրթության ոլորտում պետական ծախսերի դինամիկայի վերլուծությունը վկայում է, որ չնայած 2003թ. համեմատ կրթական ոլորտին ուղղված պետական ծախսերն իրենց անվանական մեծությամբ շուրջ կրկնակի աճել են (տե՛ս Աղյուսակ 10.4), այնուամենայնիվ, Հայաստանի՝ ՀՆԱ նկատմամբ կրթական ծախսերի մասնաբաժնի ցուցանիշը 2006թ-ին դեռևս 1.6 անգամ փոքր է եղել ԿԱԵ և ՆԽՄ երկրների 2005 թ. միջինից և երկու անգամ՝ ՏՁՀԿ երկրների 2004 թ. միջինից:

Աղյուսակ 10.4. Կրթության ոլորտում պետական ծախսերի դինամիկան 2000-2006թթ., տոկոս՝ ՀՆԱ նկատմամբ

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	ԿԱԵ և ՆԽՄ երկրների միջինը 2004թ.	ՏՁՀԿ երկրների միջինը 2004թ.
Պետական բյուջեի կրթական ծախսերը, % ՀՆԱ-ի նկատմամբ	2.9	2.5	2.2	2.2	2.3	2.7	2.7	4.1	5.4
Որից՝									
Նախադպրոցական կրթություն	0.23	0.23	0.22	0.20	0.23	0.22	0.23	0.6	0.4
Տարրական, հիմնական և միջնակարգ ընդհանուր կրթություն և հատուկ կրթություն	1.98	1.69	1.37	1.42	1.53	1.98	1.96	1.9	3.7
Հատուկ միջնակարգ կրթություն	0.13	0.14	0.14	0.12	0.13	0.15	0.16	...	...
Մասնագիտական կրթական ծրագրեր ¹³⁶	0.45	0.41	0.38	0.34	0.29	0.29	0.30	0.8	1.3
Կրթության ոլորտի պետական ծախսեր, մլն դրամ	29,545	29,931	29,746	35,241	43,067	61,675	73,060	...	...
Կրթության ոլորտի պետական ծախսերը, համախմբված բյուջեի ընդհանուր ծախսերի նկատմամբ, %	11.7	11.3	10.8	9.9	9.7	10.9	12.6	...	13.4

Աղբյուրը՝ ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարություն, Transmonce Database 2007, Unesco, “Global Education Digest 2006” UNESCO Institute for Statistics, Montreal, 2006, Education at a Glance 2007, OECD:

¹³⁶ Ըստ «Կրթության մասին» ՀՀ օրենքի, մասնագիտական ծրագրերը ներառում են նախնական ու միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատություններն և ԲՈՒՀ-ական ու հետբուհական կրթությունը:

454. Կրթության ոլորտի պետական ծախսերի գերակշիռ մասը (շուրջ 71 տոկոսը) ուղղված է տարրական, հիմնական ու միջնակարգ ընդհանուր կրթությանը (իսկ շուրջ 77 տոկոսը՝ միջնակարգ և հատուկ միջնակարգ կրթությանը), նախնական ու միջին մասնագիտական կրթությանն ուղղված է դրանց 3.9, իսկ բարձրագույնին ու հետբուհականին՝ 7.2 տոկոսը: Հանրակրթության որակի ու մատչելիության բարձրացման նպատակով հանրակրթությանն ուղղված պետական ծախսերի մասնաբաժինը կրթությանն ուղղված ծախսերի մեջ 2003թ. համեմատ ավելացել է 5.9 տոկոսային կետով: Դրա փոխարեն, նույն ժամանակահատվածում մասնագիտական ծրագրերին ուղղված պետական ծախսերի մասնաբաժինը կրճատվել է 4.4 տոկոսային կետով: Այսպիսի զարգացումների շնորհիվ վերջին տարիներին մեծացել է ընդգրկվածությունն ավագ դպրոցում: Մասնագիտական ծրագրերում նախատեսված պետական ծախսերի շուրջ 35 տոկոսն ուղղված է նախնական ու միջին մասնագիտական կրթությանը, իսկ 65 տոկոսը՝ բարձրագույն կրթությանը:

Աղյուսակ 10.5. Կրթության ոլորտում պետական ծախսերի կառուցվածքը 2000-2006թթ.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	ՏՁՀԿ երկրների միջինը 2004թ.
Ընդամենը կրթության ոլորտի պետական ծախսեր, %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
այդ թվում՝								
Նախադպրոցական կրթություն, %	8.0	8.9	9.9	9.3	10.0	8.1	8.3	8.0
Տարրական, հիմնական և միջնակարգ ընդհանուր կրթություն, %	68.9	66.3	62.8	65.3	67.9	72.0	71.1	68.4
Հատուկ ընդհանուր կրթություն	4.4	5.5	6.5	5.7	5.6	5.6	5.8	...
Ընդամենը մասնագիտական ծրագրեր, %, որից՝	15.8	16.3	17.3	15.5	12.7	10.4	11.1	23.1
Նախնական մասնագիտական (արհեստագործական) կրթություն, %	1.5	1.4	1.2	0.9	0.8	1.1	1.4	...
Միջին մասնագիտական կրթություն, %	3.8	3.6	3.8	3.3	2.8	2.3	2.5	...
Բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթություն, %	10.5	11.2	12.2	11.4	9.0	7.0	7.2	...

Աղբյուրը՝ ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարություն, Education at a Glance 2007, OECD:

455. Չնայած վերջին տարիների դրական միտումներին, ետխորհրդային ժամանակաշրջանի առաջին մի քանի տարիներին պետական ծախսերի կրճատումն այս ոլորտում առաջ է բերել կրթության որակի էական բացասական փոփոխություններ, որոնց ազդեցությամբ էլ մասամբ պայմանավորված է աղքատ խավերի համեմատաբար ցածր ընդգրկվածությունը ավագ դպրոցում և խիստ ցածր ընդգրկվածությունը մասնագիտական կրթության մակարդակում: Վերջին հանգամանքը աղքատության վերարտադրության ռիսկեր է առաջացնում:

456. Միջնակարգ ընդհանուր կրթության երեք աստիճաններում՝ տարրական, միջին և ավագ դպրոցներում մեկ աշակերտի հաշվով տարեկան պետական ծախսերը 2003թ. հետո անընդհատ աճել են՝ 2006թ-ին շուրջ 2.5 անգամ գերազանցելով 2003թ. մակարդակը: Մակայն, դրանք անհամեմատ (շուրջ 8 անգամ) փոքր են ՏՁՀԿ երկրների 2004թ. միջինից: Մեկ աշակերտի հաշվով տարեկան պետական ծախսերը 2006թ. կազմել են շնչային ՀՆԱ

շուրջ 14 տոկոսը՝ 2003թ. 9.1-ի դիմաց՝ 10.2 տոկոսային կետով զիջելով ՏՋՀԿ երկրների 2004թ. միջինին:

457. Մասնագիտական ծրագրերում, մասնավորապես՝ բարձրագույն կրթության համակարգում պետպատվերի շրջանակներում ընդգրկված մեկ ուսանողի հաշվով պետական ծախսերը 2003-2006թթ. ևս աճել են, սակայն շուրջ 1.5 անգամ ավելի դանդաղ: Դրա հաշվին 2003-2006թթ. ընթացքում շուրջ 2 անգամ նվազել է և միջազգային չափանիշներին է մոտեցել ԲՈՒՀ-ի մեկ անվճար ուսուցմամբ սովորող ուսանողի հաշվով և մեկ աշակերտի հաշվով պետական ծախսերի միջև եղած ճեղքվածքը: 2006թ-ին ԲՈՒՀ-ի մեկ անվճար ուսուցմամբ սովորող ուսանողի հաշվով պետական ծախսերը գերազանցել են մեկ աշակերտի հաշվով պետական ծախսերը 2.3 անգամ (ՏՋՀԿ երկրների համար 2004թ. այդ ցուցանիշը կազմել է 1.3): Վերջին հանգամանքը բացասաբար չի ազդել ԲՈՒՀ-ում համախառն ընդգրկվածության ցուցանիշի վրա, որը 2003-2006թթ. ընթացքում աճել է 5.4 տոկոսային կետով և կազմել շուրջ 28 տոկոս (2006 թ-ին ԲՈՒՀ-ական համակարգում ընդգրկված է եղել 101.2 հազար ուսանող՝ 2003թ-ի 80.4-ի դիմաց): ԲՈՒՀ-ի մեկ ուսանողի հաշվով տարեկան պետական ծախսերը 2006թ. կազմել են շնչային ՀՆԱ շուրջ 30 տոկոսը՝ 2003թ. 41-ի դիմաց՝ հասնելով ՏՋՀԿ երկրների 2004թ. միջինին:

458. Նախնական ու միջին մասնագիտական կրթական համակարգում և միջնակարգ դպրոցում առկա է մեկ սովորողի հաշվով պետական ծախսերի նշանակալի տարբերություն: Մասնագիտական դպրոցի այս մակարդակում պետպատվերի շրջանակներում սովորող մեկ ուսանողի հաշվով տարեկան պետական ծախսերը 3.4 անգամ գերազանցում են մեկ աշակերտի հաշվով ծախսերը, չնայած 2000-2006թթ. ընթացքում դրանք շուրջ 2 անգամ կրճատվել են: Դրանք 1.6 անգամ գերազանցում են նույնիսկ ԲՈՒՀ-ի համապատասխան ցուցանիշը: Միևնույն ժամանակ, այս կրթական մակարդակում ընդգրկվածությունն ըստ աղքատության խմբերի բավական համասեռ է:

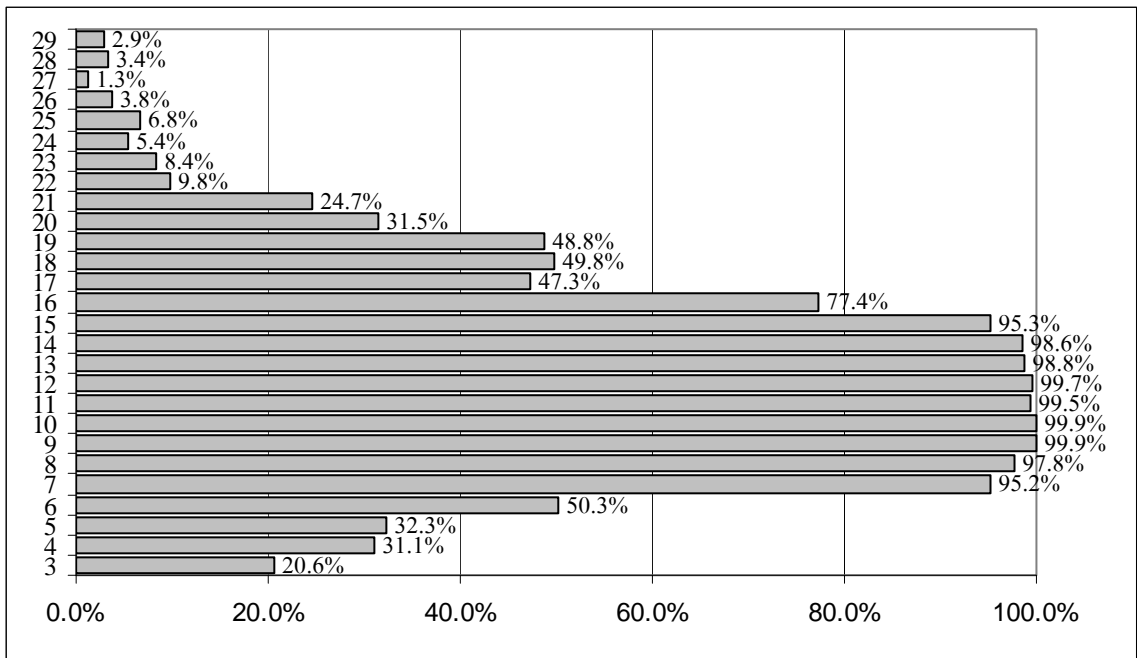
Աղյուսակ 10.6. Մեկ աշակերտի և ուսանողի հաշվով տարեկան պետական կրթական ծախսերը 2000-2006թթ.

	Տարրական, միջին և ավագ դպրոցներում մեկ աշակերտի հաշվով տարեկան պետական միջին ծախսերը, դրամ	Մեկ աշակերտի հաշվով տարեկան պետական միջին ծախսերը, շնչային ՀՆԱ	ԲՈՒՀ-ի պետպատվերի շրջանակում ընդգրկված մեկ ուսանողի հաշվով տարեկան պետական միջին ծախսերը, դրամ	ԲՈՒՀ-ի պետպատվերի շրջանակում ընդգրկված մեկ ուսանողի հաշվով տարեկան պետական միջին ծախսերը, շնչային ՀՆԱ	ՄՄՈՒՀ/ՆՄՈՒՀ-ների պետպատվերի շրջանակում ընդգրկված մեկ ուսանողի հաշվով տարեկան պետական միջին ծախսերը, դրամ	ՄՄՈՒՀ/ՆՄՈՒՀ-ների պետպատվերի շրջանակում ընդգրկված մեկ ուսանողի հաշվով տարեկան պետական միջին ծախսերը, շնչային ՀՆԱ	Պետպատվերի շրջանակում ընդգրկված մեկ ուսանողի հաշվով տարեկան պետական միջին ծախսերի հարաբերակցությունը դպրոցի մեկ աշակերտի հաշվով տարեկան պետական միջին ծախսերի նկատմամբ	
							ԲՈՒՀ	ՄՄՈՒՀ/ՆՄՈՒՀ
2000	36,629.0	...	178,242.3	...	220,012.9	...	4.9	6.0
2001	37,044.6	10.1	191,927.0	52.4	213,777.7	58.4	5.2	5.8
2002	35,730.2	8.4	194,054.6	45.7	243,056.9	57.3	5.4	6.8
2003	45,884.4	9.1	208,557.6	41.2	259,381.3	51.3	4.5	5.7
2004	59,869.7	10.1	197,275.1	33.2	253,738.1	42.7	3.3	4.2
2005	92,879.2	13.3	216,996.7	31.1	315,666.4	45.3	2.3	3.4
2006	113,434.9	13.8	264,097.5	29.8	388,331.4	47.1	2.3	3.4
ՏՋՀԿ միջինը 2004թ.*	...	24.0	...	31.0	...	16.0	1.3	0.7

Աղբյուրը՝ ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարություն, Education at a Glance 2007, OECD:

459. 2005թ. ՏՏԿԱՀ արդյունքների վերլուծությունը վկայում է, որ 6-16 տարեկանների ընդգրկվածությունը կրթահամակարգում (նախադպրոցական, ընդհանուր միջնակարգ դպրոցական և մասնագիտական) կայուն մնում է բավական բարձր՝ կազմելով միջինում 92 տոկոս: Համեմատաբար ցածր է 6 տարեկանների ընդգրկվածության ցուցանիշը՝ 50.3 տոկոս, ինչը վկայում է երեխաների՝ սահմանված ժամկետից ուշ դպրոց ընդունվելու և նախադպրոցում ցածր ընդգրկվածության մասին: Մյուս կողմից, սկսած 15 տարեկանից, կրթահամակարգում ընդգրկվածության ցուցանիշը սկսում է նվազել: Սա վկայում է այն մասին, որ նախ ավագ դպրոցում, իսկ հետո՝ շատ ավելի կտրուկ՝ նաև մասնագիտական ծրագրերում, տեղի է ունենում ընդգրկվածության նվազում: Եթե 7-14 տարեկանների՝ կրթահամակարգում ընդգրկվածության միջին ցուցանիշը 98.7 տոկոս է, ապա 15 տարեկանների 95.3, իսկ 16 տարեկանների՝ 77.4 տոկոսն է ընդգրկված կրթահամակարգում: 17-21 տարեկանների համար այդ ցուցանիշը միջինում 40 տոկոս է:

Քճանկար 10.7. 3-29 տարեկանների ընդգրկվածությունը կրթահամակարգում՝ ըստ տարիքի, տոկոս

Աղբյուրը՝ 2005թ. ՏՏԿԱՀ տվյալներ:

460. Կրթական տարբեր մակարդակներում ընդգրկվածության ցուցանիշների վերլուծության ամփոփումը հետևյալն է՝

- Միջնակարգ ընդհանուր կրթությունում համախառն ընդգրկվածությունը մեր երկրում բավական բարձր է և կազմում է շուրջ 90 տոկոս: Ըստ միջնակարգ կրթության աստիճանների՝ կան որոշ տարբերություններ:
- Հիմնական կրթության մակարդակում զուտ ընդգրկվածության ցուցանիշները նույնպես կայունորեն բավական բարձր են՝ շուրջ 96 տոկոս: Հիմնական դպրոցում թե՛ զուտ և թե՛ համախառն ընդգրկվածության ցուցանիշները տարածքային, սեռային ու աղքատության խմբերի առումներով բավական համասեռ են: Ընդհանուր առմամբ կարելի է պնդել, որ հիմնական կրթությունը հավասարապես մատչելի է բնակչության բոլոր խավերի համար:

- 2002թ. հետո ընկած ժամանակահատվածում բարձրացել է համախառն ընդգրկվածության ցուցանիշը ավագ դպրոցում. 2002թ. 74 տոկոսի դիմաց 2005/2006 ուսումնական տարում կազմել է շուրջ 80 տոկոս, սակայն մնում է բավական ցածր (համեմատության համար նշենք, որ ԿԱԵ և ՆԽՄ երկրների միջինը 2004թ. կազմել է 87 տոկոս): Ընդգրկվածության ցուցանիշը շեղված է բնութագրում միջնակարգ կրթությունը հիմնական դպրոցի մակարդակով ավարտելու փաստը՝ դպրոցում ուսումը սկսելու տարիքի ցրվածության պատճառով: Ըստ ՀՀ ԱՎԾ տվյալների, 2004/2005 ուստարում 8-րդ դասարանն ավարտածների ընդամենը շուրջ 6 տոկոսն է թողել դպրոցը: Այս ցուցանիշը 2003-2005թթ. ընթացքում անընդհատ բարելավվել է՝ 2003թ. կազմել է 10.4, 2004-ին՝ 9.3 տոկոս: Այնուամենայնիվ, հիմնական դպրոցն ավարտելուց հետո կրթահամակարգը թողնողները հիմնականում աղքատներն են:
- ԿԱԵ և ՆԽՄ երկրների միջինների համեմատ ցածր են մնում նախադպրոցական և մասնագիտական ծրագրերում համախառն ընդգրկվածության ցուցանիշները, չնայած 2003-2005թթ. նկատվում է այդ ընդգրկվածությունների աճ: Մասնավորապես, նախադպրոցում 2005թ. համախառն ընդգրկվածությունը կազմել է 27.5 տոկոս (ԿԱԵ և ՆԽՄ երկրների միջինը՝ 50.1 տոկոս)՝ 2003թ-ի 26 տոկոսի դիմաց, իսկ բարձրագույն և հետբարձրագույն կրթամակարդակում՝ շուրջ 28 տոկոս (ԿԱԵ և ՆԽՄ երկրների միջինը՝ 43 տոկոս)՝ 2003թ. 22.9-ի դիմաց:
- Չնայած մասնագիտական ծրագրերում և ԲՈՒՀ-ում ընդգրկվածության ցուցանիշները 2001թ-ից հետո անընդհատ աճել են, սակայն դրանք մնում են բավական ցածր՝ ԿԱԵ և ՆԽՄ երկրների միջինի համեմատ և խիստ բևեռացված՝ կենսասամակարդակի տարբեր խմբերի ու տարածքային առումներով (ի օգուտ ոչ աղքատների, քաղաքային բնակչության և հատկապես՝ Երևանի):
- Նախադպրոցական համակարգում, իսկ այնուհետև՝ ընդհանուր միջնակարգ դպրոցի 9-10 դասարաններում նկատվում է աղքատ և ոչ աղքատ խավերի ընդգրկվածությունների զգալի անհավասարություն, մինչդեռ հիմնական կրթությունում տարբեր խավերի ընդգրկվածությունները բավական բարձր են ու համասեռ (ամենահարուստ ու ամենաաղքատ քվանտիլների ընդգրկվածությունների հարաբերակցությունը կազմում է համապատասխանաբար՝ 1.8, 1.3 և 1): Անհավասարությունն առավել սրվում է մասնագիտական ծրագրերի մակարդակում: Աղքատ խավերի երիտասարդների համար մասնագիտական կրթության մատչելիությունը անհամեմատ ցածր է:
- Տարբեր կենսասամակարդակ ունեցող համապատասխան տարիքի բնակչության համախառն ընդգրկվածությունը մասնագիտական ծրագրերում առավել անհավասար է ԲՈՒՀ-ական համակարգում (որտեղ ամենահարուստ քվանտիլում համախառն ընդգրկվածության ցուցանիշը շուրջ 15 անգամ գերազանցում է ամենաաղքատ քվանտիլի նույն ցուցանիշը և ՀՀ 2.5 անգամ՝ միջինը), մինչդեռ միջին ու նախնական մասնագիտական կրթությունում այն բավական համասեռ է:

Գծանկար 10.8. Համախառն ընդգրկվածությունները կրթահամակարգի տարբեր օղակներում՝ ըստ սպառման քվանտիլների, %

Error! Objects cannot be created from editing field codes.

Աղբյուրը՝ 2005թ. ՏՏԿԱՀ տվյալներ:

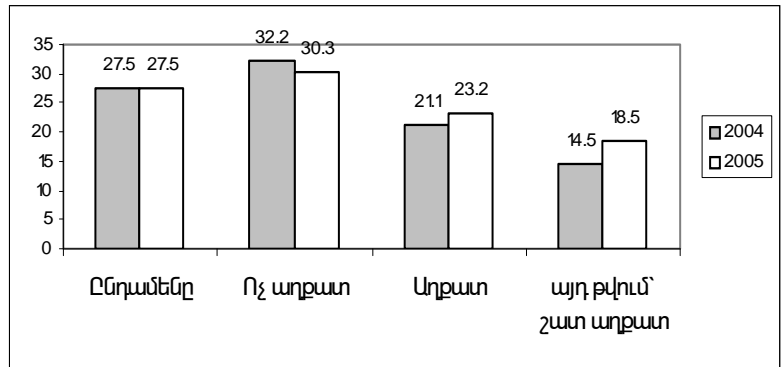
461. Շնորհիվ հանրակրթության ոլորտի բարեփոխումների, համակարգի արդյունավետությունը բնութագրող ցուցանիշները դրական միտումներ են դրսևորել: Աշակերտ/ուսուցչական դրույք հարաբերակցությունը 2006թ. կազմել է 13.7 (2003թ.՝ 10.6), իսկ աշակերտ/ուսուցիչ փաստացի հարաբերակցությունը՝ 10.9: Այսինքն՝ փաստացի աշակերտ/ուսուցիչ հարաբերակցությունը դեռևս բավական հետ է մնում միջազգային չափանիշներից, սակայն ուսուցչական դրույքների համեմատ այդ հարաբերակցությունը մոտ է ՏՁՀԿ միջինին (2005թ. ԿԱԵ և ՆԽՄ երկրներում աշակերտ/ուսուցիչ միջին հարաբերակցությունը կազմել է 13, իսկ ՏՁՀԿ երկրներում 2004 թ-ին՝ 15.1): Համապատասխանաբար, աճել է դասարանների խտությունը՝ 2005թ-ին կազմելով միջինում 22 աշակերտ՝ 2003թ. 20-ի դիմաց և հասնելով ՏՁՀԿ երկրների միջինին: Աշակերտ/ուսուցչական դրույք հարաբերակցությունը ևս աճել է՝ 2006թ. կազմելով 22.5 (2003թ. 20.2): Սակայն, ոչ ուսուցչական դրույքների թվաքանակի հարաբերակցությունը ուսուցչական դրույքների նկատմամբ հաստատուն է և տատանվում է 0.6-ի սահմաններում, ինչը վկայում է, որ հանրակրթության կառավարման համակարգին ուղղված բարեփոխումները (հաստատությունների ինքակառավարման և պետական-հասարակական վերահսկողության հավասարակշռման քաղաքականությունը) դեռևս ցանկալի արդյունքներ չեն տվել: Նկատի ունենալով աշակերտական տարիքի բնակչության ժողովրդագրական կազմի կանխատեսվող նվազումը, այս ցուցանիշները առաջիկա տարիներին անընդհատ բարելավման կարիք են ունենալու, նույնիսկ եթե նկատի ունենանք եռամյա ավագ դպրոցի նախատեսվող կազմավորումը և 12-ամյա միջնակարգ կրթությանն անցնելը: Չնայած ուսուցչական դրույքի միջին ամսական աշխատավարձը 2003-2006թթ. աճել է շուրջ 3 անգամ, 2006թ. կազմելով մոտ 58 հազար դրամ և մոտենալով միջին աշխատավարձի ցուցանիշին, այն մնում է բավական ցածր: Ուսուցչական մեկ դրույքի միջին աշխատավարձի հարաբերակցությունը շնչային ՀՆԱ նկատմամբ 2006 թ-ին կազմել է 0.85՝ 2003 թ. 0.43-ի դիմաց: Մինչդեռ, ՏՁՀԿ երկրների նույն ցուցանիշը 2004թ-ին միջինում կազմել է 1.3 և տարբերակված է ոչ միայն ըստ աշխատանքային փորձի, այլև դասավանդման օղակի (տարրական, միջին և ավագ դպրոց): Բոլոր նշված ցուցանիշները վկայում են, որ հանրակրթության արդյունավետությունը որոշակիորեն բարձրացել է, սակայն դեռևս զգալի բարելավման կարիք ունի:

Ներդիր 1. Ընդգրկվածությունը կրթական տարբեր մակարդակներում

Նախադպրոցական կրթություն:

Համախառն ընդգրկվածությունը նախադպրոցում 2005թ. կազմել է 27.5 տոկոս, ըստ որում, քաղաքային բնակչության շրջանում այն կազմել է 38 տոկոս՝ գյուղականի 11 տոկոսի դիմաց: Նախադպրոցական կրթության մատչելիությունն առանձնապես կարևորվում է աղքատ բնակչության համար: Ըստ աղքատության խմբերի վերլուծությունը վկայում է, որ նախադպրոցում համախառն ընդգրկվածության ցուցանիշը էական տարբերություններ է դրսևորում: Այսպես, աղքատ բնակչության խմբում այն կազմում է 23.2 տոկոս՝ ոչ աղքատների 30 տոկոսի համեմատ: Շատ աղքատ բնակչության շրջանում այս ցուցանիշն առավել փոքր է՝ 18.5 տոկոս: Սակայն, եթե 2004-2005թթ.

Գծապատկեր Ն1. Համախառն ընդգրկվածությունը նախատարածում, %

Աղբյուրը՝ 2004 և 2005թ. ՏՏԿԱՀ տվյալներ:

ընթացքում նախադպրոցում համախառն ընդգրկվածության ազգային ցուցանիշը փոփոխություն չի կրել, սակայն ոչ աղքատների շրջանում այն նվազել է 1.9, իսկ աղքատների շրջանում աճել է 3.6 տոկոսային կետով, այդ թվում՝ շատ աղքատների շրջանում՝ 4 տոկոսային կետով, ինչը վկայում է այս ոլորտում իրականացվող ծրագրերի՝ աղքատ խավերի համար համեմատաբար ավելի նպաստավոր լինելու մասին: Աղջիկ-տղա կտրվածքով նախադպրոցում թե՛ գուտ և թե՛ համախառն ընդգրկվածության ցուցանիշները էական տարբերություններ չեն դրսևորում:

Հիմնական դպրոց: Համախառն ընդգրկվածությունը հիմնական դպրոցում (տարրական ու միջին դպրոցներ),

որն ապահովում է պարտադիր նվազագույն կրթական մակարդակի ստացումը, ըստ ՏՏԿԱՀ արդյունքների, 2005թ. կազմել է 101.1 տոկոս, ինչը վկայում է, որ հիմնական դպրոցում ընդգրկվածությունը բավական բարձր է (ԿԱԵ և ՆԽՄ երկրների միջինը՝ 95.7 տոկոս): Սակայն շատ աղքատ խավերի համար ընդգրկվածության ցուցանիշը 5.4 տոկոսային կետով զիջում է ազգային միջինին՝ մնալով շուրջ 96 տոկոսի մակարդակում: Այնուամենայնիվ, տարրական և հիմնական դպրոցներից դուրս մնացողների մասնաբաժինը շատ փոքր է: Այսպես՝ 2005/2006 ուստարում 1-ին-3-րդ դասարաններում եղել է ընդամենը 227 երկտարեց և 7-9 տարեկան աշակերտների մեջ՝ դպրոցից դուրս եկած 1,219 աշակերտ: 1-ին-3-րդ դասարանների աշակերտների ընդհանուր թվում (121,902 մարդ)

Աղյուսակ Ն1. Համախառն և գուտ ընդգրկվածությունը հիմնական դպրոցում

	Համախառն ընդգրկվածությունը հիմնական դպրոցում, տոկոս	7-14 տարեկանների գուտ ընդգրկվածությունը հիմնական դպրոցում, տոկոս
2. Ընդամենը	3. 101.1	4. 96.1
Ոչ աղքատներ	100.5	95.5
Աղքատներ	102.5	97.3
Որից՝ շատ աղքատներ	95.7	90.6
Երևան	102.2	96.4
Քաղաք՝ առանց Երևանի	100.5	95.2
Գյուղ	100.9	96.4
Տղաներ	101.5	96.1
Աղջիկներ	100.8	96.0
ԿԱԵ և ՆԽՄ երկրների միջինը, 2004թ.*	95.7	...
ԱՄՆ և Արևմտյան Եվրոպա, միջինը 2004թ.*	107.6	...

Աղբյուրը՝ 2005թ. ՏՏԿԱՀ տվյալներ, *Global Education Digest 2006՝ UNESCO Institute for Statistics, Montreal, 2006:

առաջինը կազմում է 0.19, իսկ երկրորդը՝ շուրջ 1 տոկոս (մինչև 4-րդ դասարան չգոյատևողներ): Այս ցուցանիշները նույնիսկ փոքր-ինչ զիջում են միջազգային ցուցանիշներին: 4-8-րդ դասարաններում չգոյատևողների մասնաբաժինը փոքր-ինչ ավելին է՝ 1.6 տոկոս:

Ավագ դպրոց: Ավագ դպրոցում նկատվում է գուտ և համախառն ընդգրկվածության ցուցանիշների անկում: Ըստ ՀՀ ԱՎԾ տվյալների, համախառն ընդգրկվածությունը ավագ դպրոցում 2005թ. կազմել է շուրջ 80 տոկոս (ԿԱԵ և ՆԽՄ երկրների միջինը 2004թ. կազմել է 87 տոկոս): Ցուցանիշներն էական տարբերություններ են դրսևորում ըստ աղքատության խմբերի՝ մատնանշելով աղքատ խավերի ցածր ընդգրկվածությունը: Սակայն ընդգրկվածության ցուցանիշները շեղում են պատկերը՝ տարիքային վերին ու ներքին սահմանների անորոշության պատճառով: Իրականում, 2004/2005 ուստարում 8-րդ դասարանն ավարտածների ընդամենը շուրջ 6 տոկոսը չի շարունակել ուսումը ավագ դպրոցում: Սա հաստատվում է նաև 2005թ. ՏՏԿԱՀ տվյալներով՝ 18-19 տարեկանների (որոնք, հաշվի առնելով ուշ դպրոց գնալու փաստն ու հնարավոր երկտարեցությունը, պետք է որ ավարտած լինեն միջմակարդ դպրոցում իրենց ուսումնառությունը) 6.3 տոկոսն ունի ավարտված

հիմնական ընդհանուր կրթություն՝ որպես իր ստացած ամենաբարձր կրթական մակարդակ: Հիմնական դպրոցն ավարտելուց հետո կրթահամակարգը թողնողները հիմնականում աղքատներն են:

Այսպես, հիմնական կրթությունը ոչ աղքատ 18-19 տարեկանների ընդամենը 2.8 տոկոսի համար է հանդիսանում իրենց ստացած ամենաբարձր կրթամակարդակը: Իսկ աղքատների շրջանում նույն տարիքի բնակչության 16 տոկոսը հիմնական դպրոցից հետո թողել է կրթահամակարգը: Շատ աղքատների շրջանում նրանք կազմել են 18-19 տարեկանների 35 տոկոսը:

Մասնագիտական կրթական ծրագրեր:

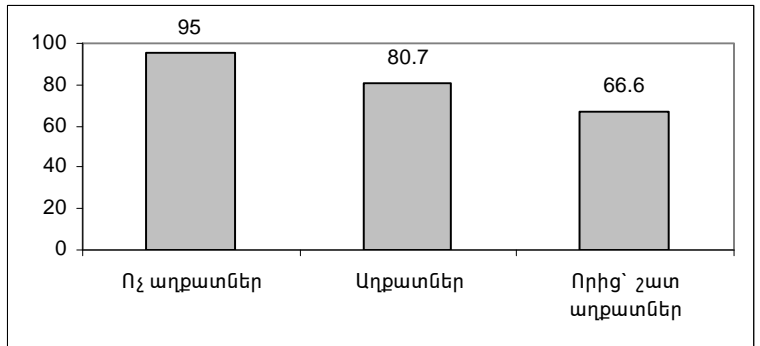
Համախառն ընդգրկվածությունը մասնագիտական ծրագրերում կազմել է 38.4 տոկոս, իսկ միայն ԲՈՒՀ-ական համակարգում՝ շուրջ 28 տոկոս: Մասնագիտական կրթական ծրագրերում ընդգրկվածության ցուցանիշները խիստ տարբերություններ ունեն թե՛ տարածքային և թե՛ աղքատության խմբերի առումով: Եթե ՄՄՈՒՀ/ՆՄՈՒՀ-ներում ընդգրկվածության ցուցանիշներն ըստ աղքատության խմբերի բավական համասեռ են, ապա բարձրագույն կրթության օղակում պատկերը խիստ բևեռացված է:

Այստեղ աղքատների ընդգրկվածության ցուցանիշը 5.4, իսկ շատ աղքատներիինը՝ շուրջ 8 անգամ ցածր է ոչ աղքատ բնակչության համապատասխան ցուցանիշից:

Մասնագիտական ծրագրերում, ինչպես նաև ԲՈՒՀ-ական մակարդակում ընդգրկվածության ցուցանիշներն ունեն ընդգծված տարածքային անհամասնություններ՝ ի օգուտ Երևանի:

Այստեղ ընդգրկվածությունը մասնագիտական ծրագրերում 1.8 անգամ ավելին է, քան ՀՀ այլ քաղաքներում և 3 անգամ ավելին է, քան գյուղերում: Տարբերություններն ավելի սուր են հատկապես ԲՈՒՀ-ական մակարդակում, որտեղ նշված համասնությունները կազմում են համապատասխանաբար՝ 2.1 անգամ և 4.3 անգամ: Արդյունքում, 25-34 տարեկան երիտասարդների 49.8 տոկոսն ունի որևէ մակարդակի մասնագիտական կրթություն, որից՝ 27.2 տոկոսը՝ միջին ու նախնական մասնագիտական, իսկ 22.6 տոկոսը՝ բարձրագույն: Այս ցուցանիշը մոտ է ՏՉՀԿ երկրների միջին ցուցանիշին, չնայած համախառն ընդգրկվածության ցուցանիշները սկնհայտորեն զիջում են ԿԱԵ և ՆԽՄ երկրների մի զգալի մասին: Միևնույն ժամանակ, ի տարբերություն ՏՉՀԿ երկրների, սերունդների միջև մասնագիտական ներուժի ներկայացվածության տարբերությունը փոքր է, վերջին 20-30 տարիների ընթացքում այն պահպանվել է շուրջ 22 տոկոսի սահմաններում, ինչը վկայում է երկրի մասնագիտական կապիտալի վերարտադրման հիմնախնդիրների մասին:

Գծապատկեր Ն2. Համախառն ընդգրկվածությունն ավագ դպրոցում՝ ըստ առօրյա առաջնության հանձնող. տոկոս

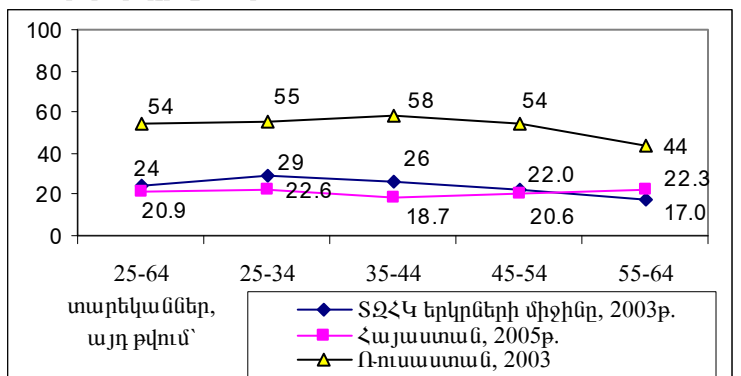
Աղբյուր՝ ՏՏԿԱՀ, 2005թ.:

Աղյուսակ Ն2. Համախառն ընդգրկվածությունը մասնագիտական ծրագրերում, և բարձրագույն ու հետբուհական կրթությունում. տոկոս

	Համախառն ընդգրկվածությունը մասնագիտական ծրագրերում, տոկոս	Այդ թվում, համախառն ընդգրկվածությունը միայն բարձրագույն և հետբուհական կրթությունում, տոկոս
1. Ընդամենը	38.4	28.5
Ոչ աղքատներ	48.8	37.3
Աղքատներ	12.9	6.9
Որից՝ շատ աղքատներ	6.2	4.8
Երևան	64.1	53.0
Քաղաք՝ առանց Երևանի	35.7	25.0
Գյուղ	20.4	12.2
Տղաներ	37.7	30.3
Աղջիկներ	38.9	27.2
ԿԱԵ և ՆԽՄ երկրների միջինը, 2004թ.*	...	43.0

Աղբյուրը՝ 2005թ. ՏՏԿԱՀ տվյալներ, * Transmonee Database 2007, Unesco. ** Education at a Glance 2006. OECD:

Գծապատկեր Ն3. Բարձրագույն կրթություն ունեցողների տեսակարար կշիռը, տոկոս

Աղբյուրը՝ 2005թ. ՏՏԿԱՀ տվյալներ և UNESCO-UIS/OECD 2005 "Education Trends in Perspective – Analysis of the WE Indicators":

10.2.2. Գերակայություններ, նպատակադրումներ և առաջնահերթություններ

462. Կրթության ոլորտում ԱՀՌԾ ծրագրային գերակայությունը հանրակրթությունն է: Նախատեսված բարեփոխումների շրջանակում լրիվ միջնակարգ կրթությունը, ներառյալ ներդրվող եռամյա ավագ դպրոցը, կոչված է ապահովելու շրջանավարտների՝ աշխատաշուկա մտնելու պատրաստվածությունը և իրենց հակումներին ու հնարավորություններին համապատասխան մասնագիտական կրթություն ստանալու հնարավորությունը:

463. Հանրակրթության ոլորտում ծրագիրը նպատակադրում է լրիվ միջնակարգ կրթության որակի բարձրացումը, դրա վերահսկողության և գիտելիքների գնահատման գործուն միասնական համակարգի ձևավորումն ու ներդրումը, կրթության որակի՝ ԲՈՒՀ-ական ու միջազգային չափորոշիչներին համապատասխանությունը, բնակչության բոլոր խավերի համար որակյալ լրիվ միջնակարգ կրթության հավասար մատչելիության ապահովումը միջնակարգ դպրոցի բոլոր և հատկապես՝ ավագ դպրոցի մակարդակներում և համակարգի արդյունավետության շարունակական բարձրացումը:

464. Ելնելով իրավիճակի վերը բերված նկարագրությունից, որպես հանրակրթության ոլորտի առաջնահերթություն առաջիկա տարիներին գծագրվում է տարրական, հիմնական ու հատկապես ավագ դպրոցում բնակչության բոլոր խավերի հավասար ներգրավման և ավագ դպրոցում աղքատ խավերի ընդգրկվածության աճի ապահովումը: Վերջինը՝ ավագ դպրոցի ներկայումս նախատեսվող բարեփոխումների ենթատեքստում, էլ ավելի է կարևորվում: Եռամյա ավագ դպրոցի ձևավորումն ու անջատումը աղքատ խավերի ընդգրկվածության նվազման վտանգ է պարունակում, ինչը խոցելի է դարձնում աղքատ խավերի երիտասարդներին՝ աշխատանքային շուկա մտնելու համար անհրաժեշտ առաջնային գիտելիքներով ապահովվածության ու մասնագիտական կրթություն ստանալու համար բավարար հիմքերի ու մրցունակության ստեղծման տեսանկյունից: Այդ իսկ պատճառով, ինչպես նաև բարեփոխված ավագ դպրոցի առաքելությունից ելնելով, կարևորվում է նվազագույն կրթական մակարդակը օրենսդրորեն ավագ դպրոցը (հիմնականի փոխարեն) սահմանելու հիմնահարցը:

465. Առաջնահերթ է նաև ավագ դպրոցների գոտիականության որոշման հարցը՝ ելնելով այն սկզբունքից, որ համեմատաբար խոցելի համայնքների (որոնք հիմնականում փոքր, հեռավոր, բարձրլեռնային, սահմանամերձ ու մեկուսացված գյուղական համայնքներն են) բնակիչների համար ապահովվեն ավագ դպրոցում առանց բնակչության համար լրացուցիչ ծախսերի և հնարավորինս արդյունավետ սխեմայով ընդգրկվելու և որակյալ լրիվ միջնակարգ կրթություն ստանալու հավասար հնարավորություններ: Մասնավորապես, որպես նշվածի ապահովման մեխանիզմներ՝ առաջնահերթ է ավագ դպրոց չունեցող համայնքներում հեռահար ուսուցման ու ներառական կրթության ապահովման համակարգերի ներդրումը, որոնք, իրենց հերթին, հեռահաղորդակցության ու տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ներդրում են ենթադրում:

466. Դպրոցի բարեփոխման պահանջներից ելնելով՝ ծրագրի շրջանակներում առաջնահերթ է նաև ուսուցիչների (հատկապես՝ ավագ դպրոցի) վերապատրաստումը, նրանց որակավորման բարձրացման չափորոշիչների համապատասխանեցումը կրթական նոր ծրագրերին և աշխատավարձերի՝ շնչային ՀՆԱ նկատմամբ հարաբերակցության բարձրացումը մինչև 1.5-ի և կայունացումն այդ մակարդակի վրա:

467. Հանրակրթության որակի բարձրացման և ավագ դպրոցի առաքելությունն ապահովելու համար առաջնահերթ է նաև դպրոցների նյութատեխնիկական և

ուսումնամեթոդական բազայի համալրումը և նորագույն տեխնոլոգիաների ներդրումը (լաբորատոր սարքավորումներ, համակարգչային տեխնիկա, ինտերնետ և այլն):

468. Հանրակրթության ոլորտի ծրագրային նպատակների իրագործումը հիմք կհանդիսանա մասնագիտական կրթության բնագավառում իրականացվող բարեփոխումների արդյունավետ ընթացքի և ծրագրի՝ մասնագիտական կրթությանը վերաբերող երկրորդ մակարդակի նպատակադրումների իրականացման համար:

469. Մասնագիտական կրթության մակարդակում ծրագիրը նպատակադրում է բնակչության **բոլոր խավերի** ընդունակ երիտասարդների համար մասնագիտական մակարդակի կրթական հաստատություններում ուսանելու հավասար հնարավորությունների ապահովումը և մասնագիտական կրթության մատչելիությունը բարձրացնող ծրագրերի ներդրման հիման վրա՝ ընդգրկվածության աճն ու դրա առկա խորը անհավասարության մեղմումը: Միաժամանակ, կարևորվում է մասնագիտական կրթության որակի բարձրացմանը և աշխատաշուկայի պահանջներին, երկրի կրթական ու գիտական զարգացման ռազմավարական նպատակներին և միջազգային ստանդարտներին դրա համապատասխանեցմանն ուղղված բարեփոխումների շարունակումը:

470. Ծրագիրը առաջադրված նպատակներին հասնելու համար նախատեսում է ավելացնել պետական բյուջեից կրթության ոլորտին ուղղվող հատկացումները՝ հնարավորինս մոտեցնելով դրանք զարգացած երկրների ստանդարտներին: Միևնույն ժամանակ, ենթադրվում է ներդրության բարեփոխումների շարունակական իրականացում՝ ուղղված համակարգի որակի ու արդյունավետության բարձրացմանը:

10.2.3. Կրթության ոլորտում պետական ծախսերի ծրագրային ցուցանիշները և սպասվող արդյունքները

471. Համախմբված բյուջեից կրթությանն ուղղվող ծախսերը ծրագրային ժամանակահատվածում անվանական արտահայտությամբ անընդհատ կաճեն: Դրանք 2010 թ-ին, 2006-ի համեմատ, կկրկնապատկվեն, իսկ 2021թ-ին՝ 6.5 անգամ կգերազանցեն 2006թ. մակարդակը:

472. 2007-2021թթ. ընթացքում համախմբված բյուջեից կրթությանն ուղղվող ծախսերը միջինում կաճեն տարեկան 13.4 տոկոսով: Ըստ որում, 2007-2009թթ. դրանց տարեկան աճի տեմպը շուրջ 1.7 անգամ կգերազանցի նշված միջինին՝ նկատի ունենալով եռամյա ավագ դպրոցի ձևավորման նախատեսվող գործընթացը: Այնուհետև կրթությանն ուղղվող ծախսերի աճի տեմպը աստիճանաբար կնվազի և 2015թ. հետո կկայունանա 8-9 տոկոսի սահմաններում: Այս նվազումը պայմանավորված կլինի երկրի բնակչության ժողովրդագրական կանխատեսվող փոփոխություններով՝ շահառուների թվաքանակի նվազմամբ:

473. Վարվող քաղաքականությունը կապահովի նաև համախմբված բյուջեի՝ կրթությանն ուղղված ծախսերի մասնաբաժնի անընդմեջ աճ: Ծրագրային ամբողջ ժամանակահատվածում համախմբված բյուջեի կազմում կրթությանն ուղղված ծախսերի մասնաբաժինը կաճի 0.8 տոկոսային կետով՝ 2011թ-ից սկսած կայունորեն տատանվելով 14.5 տոկոսի սահմաններում: Ըստ որում, 2007-2012թթ. կրթությանն ուղղված ծախսերի մասնաբաժինը կաճի ավելի արագ տեմպերով, քան համախմբված բյուջեի ընդհանուր ծախսերը: Այսպիսի հարաբերակցությունը պայմանավորված է կրթության, մասնավորապես՝ ընդհանուր միջնակարգ կրթության բնագավառում բարեփոխումների հաջող իրականացման պահանջներով:

Աղյուսակ 10.7. Համախմբված բյուջեի ծախսերի ծրագրային ցուցանիշները կրթության ոլորտում

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015	2018	2021
Համախմբված բյուջեի՝ կրթության ոլորտին ուղղված ծախսեր, մլրդ դրամ	91.5	109.8	133.1	153.5	177.7	195.0	270.8	351.8	475.0
այդ թվում՝ ընթացիկ ծախսեր, տոկոս									
կապիտալ ծախսեր, տոկոս									
Տոկոսային փոփոխությունը նախորդ տարվա նկատմամբ	25.3	20.0	21.2	15.3	15.8	9.7	15.4	9.0	8.5
Ինդեքս, 2006թ.=100	125.3	150.3	182.2	210.1	243.3	266.9	370.6	481.5	650.2
Կրթության ոլորտին ուղղված ծախսերը ՀՆԱ նկատմամբ, տոկոս	2.9	3.1	3.3	3.3	3.5	3.5	3.7	3.7	3.9
Կրթության ոլորտին ուղղված ծախսերը՝ համախմբված բյուջեի ծախսերի նկատմամբ, տոկոս	13.8	12.6	13.6	13.9	14.5	14.6	14.7	14.1	14.6

474. Կրթության ոլորտին ուղղված պետական ծախսերի աճի շնորհիվ ՀՆԱ նկատմամբ դրանց մասնաբաժինն անընդմեջ կաճի՝ 2021թ-ին հասնելով ՀՆԱ 3.9 տոկոսի: Այսպիսով, 2006թ. համեմատ այս ցուցանիշը 2021-ին կավելանա 1.2 տոկոսային կետով և կմոտենա ԿԱԵ և ՆԽՄ երկրների 2005թ. միջինին: Սակայն, անվանական արտահայտությամբ այսպիսի աճը, 2006թ. համեմատ, մեկ շահառուի հաշվով միջին կապահովի տարեկան պետական ծախսերի ավելացում շուրջ 8 անգամ:

475. Նկատի ունենալով հանրակրթության ոլորտի բարեփոխումները, 2007-2012թթ. կրթության ոլորտի պետական ծախսերի՝ ընդհանուր միջնակարգ կրթությանն ուղղված մասնաբաժինը կտատանվի 75.3 տոկոսի սահմաններում: 2012 թ-ից հետո այն կսկսի նվազել՝ ապահովելով մասնագիտական կրթական ծրագրերին ուղղվող ծախսերի մասնաբաժնի աճ և 2021թ. կկայունանա 74 տոկոսի սահմաններում՝ մոտենալով ՏՁՀԿ երկրների 2004թ. միջին ցուցանիշին (շուրջ 68 տոկոս):

476. Մասնագիտական կրթական ծրագրերին ուղղված ծախսերի մասնաբաժինը կրթական ընդհանուր ծախսերում ծրագրային ամբողջ ժամանակահատվածում կաճի 1.8 տոկոսային կետով՝ 2021թ-ին հասնելով 12 տոկոսի:

Աղյուսակ 10.8. Կրթությանն ուղղվող պետական ծախսերի ներդրության կառուցվածքը, տոկոս

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015	2018	2021
Ընդամենը կրթության ոլորտին ուղղված պետական ծախսեր, %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
այդ թվում՝									
Տարրական, հիմնական և միջնակարգ ընդհանուր կրթություն, %	75.3	75.5	75.5	75.3	75.3	75.0	74.8	74.5	74.0
Ոլորտին ուղղված ծախսերը ՀՆԱ նկատմամբ, տոկոս	2.19	2.30	2.45	2.51	2.64	2.64	2.79	2.79	2.93
Մասնագիտական ծրագրեր, %	10.2	10.5	10.6	10.7	10.7	11.2	11.4	11.7	12.0
Ոլորտին ուղղված ծախսերը ՀՆԱ նկատմամբ, տոկոս	0.30	0.31	0.33	0.34	0.36	0.36	0.38	0.38	0.40

477. Պետական ծախսերի՝ այսպիսի համամասնություններով ավելացումը հնարավորություն կտա 2009 թ-ին կրկնապատկելու 2006 թ. մեկ աշակերտի հաշվով տարեկան պետական ծախսերի ցուցանիշը, իսկ 2021 թ-ին՝ շուրջ 6 անգամ գերազանցելու այն: Մյուս կողմից, աստիճանաբար կաճի նաև մեկ աշակերտի հաշվով տարեկան ծախսերի հարաբերությունը շնչային ՀՆԱ նկատմամբ՝ 2021թ. հասնելով վերջինիս շուրջ 19 տոկոսի¹³⁷: Այսպիսի քաղաքականությունը, ըստ կանխատեսումների, հնարավորություն կտա 2012թ-ին համախառն ընդգրկվածությունը ընդհանուր միջնակարգ կրթությունում հասցնելու շուրջ 96, իսկ 2021թ-ին՝ 98 տոկոսի՝ միաժամանակ մեծացնելով աղքատ խավերի ընդգրկվածությունը ավագ դպրոցում:

Աղյուսակ 10.9. Մեկ աշակերտի հաշվով տարեկան պետական կրթական ծախսերը

	Տարրական, միջին և ավագ դպրոցներում մեկ աշակերտի հաշվով տարեկան պետական միջին ծախսերը, դրամ	Ինդեքս, 2006թ.=100	Տարրական, միջին և ավագ դպրոցներում մեկ աշակերտի հաշվով տարեկան պետական միջին ծախսերը, միջազգային (ՉՀ) դոլար	Տարրական, միջին և ավագ դպրոցներում մեկ աշակերտի հաշվով տարեկան պետական միջին ծախսերը, շնչային ՀՆԱ նկատմամբ, %	Աշակերտական տարիքի բնակչության թվաքանակի կանխատեսումներ, հազ. մարդ	Ինդեքս, 2006թ.=100
2007	159,359.0	140	1,153	16.4	432.7	94
2008	204,454.7	180	1,416	18.4	405.8	94
2009	233,851.7	206	1,554	18.6	430.0	106
2010	252,582.4	223	1,618	17.9	457.7	106
2011	301,861.2	266	1,872	19.5	443.4	97
2012	337,091.6	297	2,010	20.0	433.8	98
2015	468,289.2	413	2,484	21.4	432.5	102
2018	558,965.0	493	2,646	19.8	468.8	103
2021	670,696.6	591	2,838	18.6	524.1	104
ՏՁՀԿ երկրների միջինը 2004թ-ին	...	...	6,875	24.0	...	...

478. Մասնագիտական կրթությանը հատկացված ծախսերը, ըստ առանձին ծրագրերի, ուղղված կլինեն բարձրագույն կրթության մասնաբաժնի առաջանցիկ ավելացմանը: Վերջինս հնարավորություն կտա փոքրացնելու մեկ ուսանողի հաշվով պետական ծախսերի ճեղքվածքը միջին մասնագիտական ու ԲՈՒՀ-ական կրթության մակարդակներում: Միաժամանակ, հաշվի առնելով ընդհանուր միջնակարգ կրթությանն ուղղվող պետական ծախսերի աճը՝ հնարավոր կլինի պահպանել մեկ աշակերտի ու մեկ ԲՈՒՀ-ական ուսանողի հաշվով տարեկան պետական ծախսերի միջինում 1:2 հարաբերակցություն:

¹³⁷ Այսպիսի զարգացումները պայմանավորված են նաև բնակչության ժողովրդագրական կանխատեսումներով, ըստ որոնց, համապատասխան տարիքի բնակչության թվաքանակը նվազելու է: Նույնիսկ 2009 թ-ին, եռամյա ավագ դպրոցի ներդրման և աշակերտական տարիքի ընդլայնման պայմաններում, 2018 թ-ին միայն կայունորեն կվերականգնվի 2006թ-ի աշակերտական տարիքի բնակչության թվաքանակը:

Աղյուսակ 10.10. Մասնագիտական ծրագրերին ուղղվող պետական ծախսերի ներդրության կառուցվածքը, տոկոս

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015	2018	2021
Ընդամենը մասնագիտական ծրագրերին ուղղված կրթական ծախսերի մասնաբաժինը, %	10.2	10.5	10.6	10.7	10.7	11.2	11.4	11.7	12.0
որից՝									
Նախնական և միջին մասնագիտական կրթության մասնաբաժինը, %	4.1	3.7	3.6	3.5	3.3	3.4	3.2	3.2	3.0
Բարձրագույն և հետբարձրագույն կրթության մասնաբաժինը, %	6.1	6.8	7.0	7.2	7.4	7.8	8.2	8.5	9.0

479. Հանրակրթության ոլորտում պետական ծախսերն ընդհանուր առմամբ ուղղված են լինելու ընթացիկ ծախսերի մասնաբաժնի աճին: 2005-2006թթ. հանրակրթությանն ուղղված ծախսերի շուրջ 21.5 տոկոսն ուղղված է եղել կապիտալ ծախսերին, ինչը էապես մեծ է միջազգային ստանդարտների համեմատ: Նկատի ունենալով ավագ դպրոցի կազմավորման հետ կապված կապիտալ ծախսերի անհրաժեշտությունը, հանրակրթությանն ուղղված կապիտալ ծախսերի մասնաբաժինը 2008-2009թթ. կաճի ևս 3.5 տոկոսային կետով, որից հետո կսկսի նվազել՝ 2012թ-ին հասնելով 15 տոկոսի, իսկ 2017-ից հետո կկայունանա 8-9 տոկոսի սահմաններում:

Աղյուսակ 10.11. Հանրակրթությանն ուղղվող պետական ծախսերի կառուցվածքը, տոկոս

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015	2018	2021
Հանրակրթությանն ուղղված պետական ծախսեր, %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Այդ թվում՝									
Ընթացիկ, %	74.7	75.0	75.0	80.0	85.0	85.0	90.0	91.0	92.0
Ինդեքս, 2006=100	88.0	95.6	95.6	101.9	108.3	108.3	114.7	116.0	117.2
Կապիտալ, %	25.3	25.0	25.0	20.0	15.0	15.0	10.0	9.0	8.0
Ինդեքս, 2006=100	117.5	116.1	116.1	92.9	69.7	69.7	46.5	41.8	37.2

480. Այսպիսի ֆինանսավորումը հնարավորություն կտա բարձրացնելու ուսուցիչների աշխատավարձերը՝ միաժամանակ շարունակելով նրանց վերապատրաստման գործընթացը և այդպիսով օժանդակելով հանրակրթության որակի բարձրացմանը: Քաղաքականությունն ուղղված է լինելու նրան, որ 2007թ. ուսուցիչների միջին աշխատավարձը հավասարվի շնչային ՀՆԱ մակարդակին, իսկ այնուհետև շարունակաբար աճի՝ 2012-2021թթ. ժամանակաշրջանում կայունորեն գերազանցելով շնչային ՀՆԱ մակարդակը 50-60 տոկոսով: Նախատեսվում է ուսուցչական դրույքի միջին ամսական աշխատավարձը 2007թ. հասցնել 74 հազար դրամի, այնուհետև, 2012թ-ին՝ 2.8, իսկ 2021-ին՝ շուրջ 6 անգամ այս ցուցանիշը կգերազանցի 2007թ. մակարդակը:

481. Այսպիսի զարգացումներ սպառնում են համար կշարունակվի հանրակրթության համակարգի արդյունավետության բարձրացումը: Մասնավորապես, աշակերտ/ուսուցիչ հարաբերակցությունը 2012թ-ին նախատեսվում է հասցնել 14-ի և կայունորեն պահել այդ մակարդակի վրա: Աշակերտ/ուսուցիչ հարաբերակցությունը պետք է էապես բարձրանա՝ 2012թ-ին հասնելով 27-ի, իսկ այնուհետև կպահպանվի 27-28 մակարդակի վրա: Վերջինս հնարավորություն կտա փոքրացնելու ոչ ուսուցչական դրույքների հարաբերակցությունը ուսուցչական դրույքների նկատմամբ՝ 2006թ. 60 տոկոսից այն հասցնելով 52 տոկոսի՝ 2012թ-ին և 50 տոկոսի՝ դրան հաջորդող ժամանակահատվածում:

---

482. Ծրագրի իրականացման առաջին փուլում՝ 2007-2012թթ., աշխատավարձերը կկազմեն հանրակրթության ընթացիկ ծախսերի միջինում 75 տոկոսը՝ հնարավորություն տալով իրականացնելու անհրաժեշտ այլ ընթացիկ ծախսերը, որից հետո դրանք կկայունանան 78 տոկոսի սահմաններում:

483. Նախատեսվում է շարունակել գյուղական, սահմանամերձ ու լեռնային բնակավայրերի ուսուցչական կազմի վերապատրաստման ու որակյալ մասնագետներով համալրման հարցում պետական հատուկ հոգածությունը, ինչպես նաև տարրական դպրոցի աշակերտներին դասագրքերով ու գրականությամբ ապահովելու քաղաքականությունը:

484. Մասնագիտական կրթության մատչելիությունը ապահովելու և այս կրթամակարդակում տարբեր սոցիալական խավերի ընդգրկվածության անհավասարությունը մեղմելու նպատակով այստեղ վարվող քաղաքականությունն ուղղված է լինելու մրցակցային կրթությանը, առավել բարձր կրթական նվաճումների խրախուսմանը և պետական ֆինանսավորման տրամադրման այնպիսի սխեմաների իրականացմանը, որոնք հիմնված կլինեն երիտասարդների ընդունակությունների ու առաջադիմության՝ միասնական չափորոշիչներով գնահատված արդյունքների վրա: Մասնավորապես՝ կմշակվեն ու կներդրվեն առավել ընդունակ և բարձր առաջադիմություն ցուցաբերած շրջանավարտներին ու ուսանողներին պետական սուբսիդիաների՝ կրթաթոշակների, ուսանողական վարկերի և դրամաշնորհների տրամադրման սխեմաներ (որպես համալրում՝ պետական պատվերի համակարգին), որոնք կնախատեսեն առավել մատչելի պայմաններ հատկապես անբարեկեցիկ խավերի ընդունակ երիտասարդների համար: Այսպիսի մոտեցումների կիրառումը պետք է ուղղված լինի աղքատ խավերի, ինչպես նաև ԲՈՒՀ-ական օջախներից հեռու բնակվող երիտասարդների՝ մասնագիտական կրթությունում ընդգրկվածության աճին և այս կրթամակարդակում տարբեր սոցիալական խավերի ընդգրկվածության անհավասարության մեղմմանը: Ակնկալվում է, որ իրականացվելիք քաղաքականության արդյունքում համախառն ընդգրկվածությունը բարձրագույն կրթությունում 2012թ-ին կհասնի շուրջ 33, իսկ 2021թ-ին՝ 42 տոկոսի: Միաժամանակ, սպասվում է, որ աղքատ խավերի ընդգրկվածության ճեղքվածքը՝ ոչ աղքատների նկատմամբ, կփոքրանա առնվազն երկու անգամ:

10.3. Աղքատության հաղթահարման մշակութային հայեցակետը

10.3.1. Ընդհանուր ակնարկ

485. Աղքատության հաղթահարման մշակութային հայեցակետը հիմնվում է հետևյալ սկզբունքների վրա.

ա) Չնայած աղքատության հիմքերը կապվում են հիմնականում տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական փոփոխությունների հետ, այնուամենայնիվ, մշակութային բաղադրիչները (ազգային ինքնության գիտակցում, ավանդական ազգային արժեքների գերակայություն, պատմամշակութային ժառանգության արժեքային համակարգի գիտակցում, ազգային ուրույն աշխարհընկալում) որոշակի ազդեցություն ունեն աղքատության մակարդակի վրա:

բ) Մշակույթի ոլորտի նպատակները և խնդիրները բխում են հասարակական այն համոզմունքից, որ մշակութային գործունեությունը առաջինը միտված պետք է լինի ազգային ավանդական արժեհամակարգի պահպանմանը, ներկայացմանը, տարածմանը, նորանկախ պետության քաղաքացու և մշակութային միջավայրի ձևավորմանը, հասարակության սոցիալ-հոգեբանական մթնոլորտի առողջացմանը, պետության ազգային մշակութային անվտանգության ապահովմանը:

գ) Պետությունը հիմնական դերակատարություն ունի՝ ապահովելու քաղաքացիների մշակութային գործունեության իրականացումը, մշակութային ծառայություններից, կրթությունից և մշակութային բարիքներից օգտվելու իրավունքը և մատչելիությունը, հասարակության մշակութային ներուժի վերարտադրումն ու զարգացումը:

486. Սոցիալ-հասարակական և պատմական իրադարձությունների ժամանակ փոփոխություններ են կրում ազգային մտածողությունը, արժեհամակարգը (ինչի արտացոլումը երևան է գալիս առաջինը մշակույթում)՝ իրենց ազդեցությունը թողնելով երկրի հասարակական և սոցիալ-տնտեսական զարգացումներում: Անկախացումից հետո նոր գաղափարների որոնումը, ընդհուպ ավանդական արժեքների մերժումը, նախկինում ստեղծված նյութական և հոգևոր արժեքների անհիմն բացասումը, արտերկրից «մասսայական» մշակույթի ներմուծումը հանգեցրին այն բանին, որ հասարակական կյանքում նվազեց ազգային մշակույթի դերի ու նշանակության գիտակցումը: Դրան նպաստեցին նաև մշակութային ապակենտրոնացման չհիմնավորված քաղաքականությունը, մշակութային ընդհանուր ռազմավարության բացակայությունը, տնտեսական պատճառներով՝ մշակութային կազմակերպությունների անգործությունը կամ փակումը, ստեղծագործական աշխատողներին և արվեստագետներին տրվող սոցիալ-ստեղծագործական պատվերների բացակայությունը և, վերոնշյալի արդյունքում, մշակույթի ոլորտի մասնագետների ոչ բարվոք սոցիալական վիճակը: Այդ ամենի հետևանքով արձանագրվեց մասնագետների արտահոսք դեպի արտերկիր, նվազեց մշակութային կրթության և ծառայությունների որակը, արվեստագետների մեծ մասը ստիպված էր անցնել գործունեության այլ ասպարեզ: Վիճակն առավել անմխիթար է հատկապես ՀՀ մարզերում, որտեղ մշակութային ենթակառուցվածքների կազմալուծումը հանգեցրեց ստեղծագործական աշխատողների հուսախաբությանը, աղքատության դրսևորման անխուսափելիությանը և հեռանկարի բացակայությանը: Մշակույթի տների և կենտրոնների (համայնքներում մշակութային կյանքը հիմնականում կազմակերպվում է այս հաստատություններում) մասսայական փակման հետևանքով ոչ միայն գործազուրկ դարձան բազմաթիվ ստեղծագործական աշխատողներ, այլև համայնքային բնակչությունը զրկվեց մշակութային կյանքին մասնակցելու հնարավորությունից: Գործունեություն ծավալելու հնարավորությունից զրկվեցին նաև ժողովրդական արհեստագործները, ազգագրական համույթները, որոնք ազգային ոչ նյութական մշակութային ժառանգության կրողներն ու փոխանցողներն են: Անմխիթար վիճակում հայտնվեց նաև համայնքային գրադարանային համակարգը, որը բնակչության տեղեկատ-

վորթյան հիմնական աղբյուրներից մեկն է: Գեղարվեստական կրթական համակարգում (տեղափոխական, արվեստի և գեղարվեստի դպրոցներ, գեղագիտական կենտրոններ և արտադպրոցական այլ հաստատություններ) առաջացան կազմակերպական, կադրային, նյութատեխնիկական համալրման դժվարություններ: Մոցիալապես անապահով ընտանիքների երեխաների համար գեղարվեստական կրթություն ստանալը դարձավ անմատչելի, ինչի հետևանքով կտրուկ նվազեց աշակերտների թիվը վերոնշյալ դպրոցներում: Ուսուցիչների աշխատավարձը, մի շարք օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներով (օրենսդրական դաշտի անկատարություն, համայնքների տնտեսական ոչ բարվոք վիճակ, ուսուցիչների կարգավիճակի անորոշություն), ամենացածրն է հանրապետությունում (ուսուցիչների աշխատավարձը հավասար է եղել հանրապետությունում ընդունված նվազագույն աշխատավարձի մակարդակին), ինչի հետևանքով կտրուկ պակասեց կամ վերացավ մի շարք մասնագիտությունների ուսուցումը: Ավելի շատ տուժեց ազգային նվազարանների ուսուցումը: Այս հանգամանքը չէր կարող իր բացասական հետևանքը չունենալ մշակույթի ոլորտի կադրերի հետագա համալրման գործում: Առայսօր գործող համայնքային մշակութային կազմակերպություններում աշխատավարձերն ամենացածր մակարդակի վրա են, նյութատեխնիկական միջոցները խիստ մաշված և անբավարար են, շենքերը և շինությունները մեկ տասնամյակից ավելի չեն վերանորոգվել:

487. Վերը նշված հանգամանքների հետևանքով.

ա) Պետության՝ ստեղծագործական կյանքին չմիջամտելու սկզբունքը, ազատ շուկայական հարաբերությունների պայմաններում, մշակութային դաշտը իրական մշակութային արժեքների փոխարեն համալրեց «կեղծ» մշակույթով, որի հիմնական էությունը այնպիսի արժեքների ներկայացումն էր, որոնք հաճախ ոչ միայն չեն նպաստում սոցիալ-հոգեբանական իրավիճակի բարելավմանը, այլև հաճախ վտանգավոր են ազգային ինքնության պահպանության տեսանկյունից և քարոզում են հոգևոր արժեքներ, որոնք չեն նպաստում մեր երկրի՝ որպես անկախ և ազգային պետության կայացմանը՝ էլ ավելի խորացնելով հուսալքության և անելանելիության զգացումը սոցիալապես անապահով անձանց մոտ: Մշակութային շուկայի անկազմակերպությունը և անկատարությունը այն գործոններից են, որոնք ամբողջապես հնարավորություն չեն տալիս ներկայացնելու և հանրահռչակելու իրական ազգային մշակույթը: Այս իմաստով՝ կատարված ներդրումները հաճախ միտված են ներկայացնելու «էժանագին» արվեստ, որը կարող է այդ պահին ենթադրել որոշակի շահույթ, բայց մնայուն արժեքներ այդպես էլ չստեղծել: Մակայն «էժանագին» արվեստն էլ, իր հերթին, ստեղծում է մշակույթի կեղծ ընկալում և ըստ այդմ էլ ձևավորում նոր, սակայն ոչ գրագետ լսարան: Արվեստագետների կողմից իրական մշակութային արժեքների ստեղծումը պահանջում է լուրջ ներդրումներ, որոնք, սակայն, այսօր դեռ պահանջված չեն: Նման ներդրումներ կարող են արվել միայն պետության կողմից մշակված քաղաքականության շրջանակներում: Իրական մշակութային շուկայի ձևավորումը պետական մշակութային քաղաքականության գերակայություններից մեկն է, որը կարող է վճռական դեր խաղալ նաև աղքատության կրճատման ու հաղթահարման գործում:

բ) Վերջին ժամանակներս մշակութային կյանքն առավել կենտրոնացավ մայրաքաղաքում, որտեղ առավել պահպանվել էին մշակութային գործունեություն իրականացնելու հնարավորությունները, և որի հետևանքով մարզերից մասնագետների ներհոսք գրանցվեց դեպի մայրաքաղաք՝ առավել զգալի դարձնելով վերջիններիս պակասը մարզերում: Էականորեն նվազեցին նաև մշակութային փոխանակումները մայրաքաղաքի և մարզերի միջև:

գ) Մասնագիտական վերապատրաստման և վերաորակավորման համակարգի բացակայությունը շատ մասնագետների հնարավորություն չտվեց ինտեգրվելու նոր մշակութային փոխհարաբերություններին: Մյուս կողմից էլ՝ առկա և նոր մասնագիտություն-

---

ների գծով ներկայիս պահանջարկը չի համալրվում համապատասխան կադրերի պակասի հետևանքով:

դ) Աղքատության գնահատման չափանիշներում էական դեր ունեն ոչ միայն տնտեսական, քաղաքական, հասարակական, սոցիալական գործոնները, այլև մշակութայինը (մինչ այժմ ոչ պատշաճ է նկատի առնվել): Այն շատ դեպքերում ավելի վճռական դեր ունի աղքատության հաղթահարման գործում և հանդիսանում է այն հիմքը, որի վրա կարող են կառուցվել աղքատության հաղթահարմանը նպաստող գործողությունները:

488. Աղքատության հաղթահարման մշակութային հայեցակետում կարևորագույն ուղղություններից են համարվում մշակութային ժառանգության (այդ թվում՝ նյութական և ոչ նյութական) պահպանության և օգտագործման խնդիրները: Մեր երկրում առանձնահատուկ ամրագրված է այն համոզմունքը, որ Հայաստանը, համարվելով հին քաղաքակրթական երկիր, իր ուրույն մշակույթով մեծ ներդրում ունի համաշխարհային քաղաքակրթական զարգացումներում: Հայաստանի մշակութային ժառանգությունը համարվում է երկրի քաղաքակրթական իմիջի անկապտելի մասը: Մի կողմից, նորանկախ պետության առաջնային խնդիրներից էր պահպանել և օգտագործել մշակութային ժառանգությունը, ինչն էլ, իր հերթին, կնպաստի ազգային հպարտության ամրապնդմանը, ազգային-ավանդական կենսակերպի, սովորույթների վերականգնմանը: Ազգային հավատալիքների, սովորույթների, ընտանեկան նիստուկացի, բարոյական նորմերի, հասարակական վարքուբարքի, ազգային տոների վերականգնումը կարող է նպաստել հասարակական բարոյահոգեբանական մթնոլորտի առողջացմանը: Դա անուղղակի կերպով կարող է վերափոխել աղքատության նկատմամբ վերաբերմունքը հասարակական կյանքում, ստեղծել այն կրճատելու իրական հիմքեր: Մյուս կողմից, մշակութային ժառանգության օգտագործումը այլ ոլորտներում (օրինակ՝ զբոսաշրջության) կարող է ստեղծել աշխատատեղեր, նպաստել ստեղծագործական աշխատողների եկամուտների աճին: Նման ուղղություններից նախատեսվում է վերականգնել կամ զարգացնել ժողովրդական արհեստագործությունը, վերականգնված պատմամշակութային հուշարձանների ընդգրկումը զբոսաշրջային երթուղիներում, պատմամշակութային հուշարձանների համալիրներին կից ազգագրական կամ արհեստագործական կենտրոնների հիմնումը, ժողովրդական տոների և տոնակատարությունների վերականգնումը և այլն: Աղքատության իրական կրճատման գործում կարևորագույն ձեռնարկում կարող է հանդիսանալ վերոնշյալ գործընթացներում տեղական բնակչության ներգրավումը:

489. Աղքատության հաղթահարման մշակութային հայեցակետում ամրագրված դրույթների իրականացման գործում նախատեսվում է հասարակական կազմակերպությունների, զանգվածային լրատվամիջոցների, այլ ոլորտների գործուն մասնակցությունը:

490. Խնայողության, նախաձեռնության ու գործարարության, հանդուրժողականության ազգային արժեքներին ուղղված քարոզությունը կնպաստի այն գաղափարաբանության արմատավորմանը, որ այդ արժեքները եղել ու մնալու են ցանկացած արդար ու հարուստ հասարակության կառուցման հիմնաքարերը: Նպատակին հասնելու եղանակներից են՝ համապատասխան ռադիո- և հեռուստահաղորդումների, դասախոսությունների և ուսուցման կազմակերպումը, ինչպես նաև համապատասխան քարոզչական կենտրոնների ստեղծմանն աջակցությունը:

491. ՀՀ Կառավարության վարած մշակութային քաղաքականությունը միտված է ստեղծագործական աշխատողների սոցիալական վիճակի բարելավմանը, մշակութային ծառայությունների և մշակութային կրթության մատչելիության ապահովմանը, ընդհանուր մշակութային միջավայրի ձևավորմանը: Վերոնշյալ խնդիրները որոշակիորեն ներառված են «ՀՀ մարզերում մշակութային կյանքի զարգացման ծրագրի» նախագծում, «Ոչ նյութական մշակութային ժառանգության պահպանության, դրա կենսունակության պաշտպանության հայեցակարգի» միջոցառումների ցանկում, ինչպես նաև միջնաժամկետ և տարեկան ծախսային ծրագրերում:

10.3.2. Հիմնական խնդիրները

492. Աղքատության հաղթահարման ռազմավարության մշակութային հայեցակետում հիմնական խնդիրներն են.

- ա) Մշակույթի ոլորտի ստեղծագործական աշխատողների և արվեստագետների սոցիալական վիճակի բարելավումը.
- բ) Մշակութային կյանքին մասնակցությունը, մշակութային ծառայություններից օգտվելու մատչելիության ապահովումը և ընդհանուր մշակութային միջավայրի ձևավորումը.
- գ) Գեղարվեստական կրթության մատչելիության ապահովումը.
- դ) Հասարակության սոցիալ-հոգեբանական մթնոլորտի առողջացումը, պետության մշակութային ազգային անվտանգության ապահովումը.
- ե) ՀՀ մարզերում մշակութային կյանքի աշխուժացումը, մարզերում ստեղծագործող արվեստագետների ներգրավումը ընդհանուր մշակութային դաշտում:

10.3.3. Աղքատության հաղթահարման մշակութային հայեցակետի հիմնական ուղղությունները

10.3.3.1 Մշակութային ժառանգության պահպանություն

493. **Պատմամշակութային անշարժ հուշարձանների ուսումնասիրություն, պահպանություն, ամրակայում, նորոգում, բարեկարգում և օգտագործում:** Պատմամշակութային անշարժ հուշարձանների ուսումնասիրությունը, պահպանումը, ամրակայումը, նորոգումը, բարեկարգումը և օգտագործումը /հատկապես սահմանամերձ շրջաններում/, ինչպես նաև մարզերի հուշարձանների պահպանման և օգտագործման հավասարակշիռ քաղաքականության իրականացումը կնապաստեն ոչ միայն պատմամշակութային ժառանգության պահպանությանը և փոխանցմանը սերունդներին, այլև զբոսաշրջության զարգացմանը, տեղերում արհեստագործական կենտրոնների ստեղծմանը: Կապահովվեն տեղի բնակչության համար նպաստավոր պայմաններ՝ աշխատատեղերի ստեղծման ուղղությամբ: Նոր աշխատատեղերի ստեղծմանը կնպաստի նաև հուշարձանների պեղումներին տեղի բնակչության մասնակցությունը (այն աշխատանքներին, որոնք չեն պահանջում հատուկ մասնագիտական ունակություններ): Պատմամշակութային հուշարձանների ընդգրկումը զբոսաշրջության երթուղիներում, տարաբնույթ միջոցառումների կազմակերպումը և արհեստագործական կենտրոնների հիմնումը համարվում են այս ուղղության մեջ հիմնական խնդիրները:

494. Վերը առաջադրված հարցերի ապահովման համար նախատեսվում է ՀՀ հուշարձանների պետական ցուցակների ճշգրտում՝ դրանցում չընդգրկված հուշարձանների հայտնաբերում և ուսումնասիրություն (ՀՀ հուշարձանների պետական ցուցակում կընդգրկվեն տարեկան 5-ից 10 նորահայտ և այլ հուշարձաններ, ինչպես նաև 1 պահպանական միավոր): Նախատեսվում են նաև հուշարձանների և հնագիտական վայրերի տարածքների հնագիտական ուսումնասիրություններ (կիրականացվեն տարեկան 20-ից 30 հուշարձանների և հնագիտական վայրերի պեղումներ), հուշարձանների և հնագիտական վայրերի պահպանվածության աստիճանի, տեխնիկական վիճակի, օգտագործման պիտանելիության ու նպատակահարմարության, պահպանական գոտիների առկայության ու դրանց ճշտության ուսումնասիրություններ (մոնիտորինգ):

495. 2008-2013 թթ. ընթացքում կիրականացվի 1000-ից 1500 հուշարձանների և հնագիտական վայրերի մոնիտորինգ, որի արդյունքում կձևավորվեն առաջարկություններ հուշարձանների օգտագործման ձևի և կարգի վերաբերյալ, կկազմվի հուշարձանների վերականգնման (ամրակայման, բարեկարգման) առաջնահերթության և ծավալների ծրագիր, կկազմվեն 400-

---

ից 600 հուշարձանների պահպանական գոտիների նոր նախագծեր, կրամշակվեն 200-ից 400 հուշարձանների՝ գոյություն ունեցող պահպանական գոտիների նախագծեր: Կիրականացվեն հուշարձանների վերականգնում (ամրակայում, բարեկարգում), կմշակվեն նախագծեր և կվերականգնվեն տարեկան 10-ից 15 հուշարձաններ: Տարեկան 15-ից 20 հուշարձաններ և հնագիտական վայրեր կընդգրկվեն զբոսաշրջության երթուղիներում: Կներդրվի պատմամշակութային հուշարձանների կադաստրի վարման կարգ:

496. **Մշակութային արժեքների պահպանության ուղղությամբ համալիր ծրագրի մշակում և իրականացում:** Մշակութային արժեքների պահպանության համալիր ծրագրի իրականացումը հնարավորություն կտա ոչ միայն պահպանելու մշակութային հարուստ ժառանգությունը, այլև հանրահռչակելով այն՝ մատչելի դարձնել հասարակության համար: Մշակութային արժեքների պահպանության համալիր ծրագիրը կապահովի հայկական մշակութային արժեքներին հաղորդակցվելու, մշակույթի ոլորտում մշակութային ժառանգություններից ու բարիքներից օգտվելու մատչելիությունը, մշակույթի դերն ու նշանակությունը գիտակցող քաղաքացիական հասարակության ձևավորումը, ազգային մշակութային արժեքների պաշտպանությունը:

497. Վերոնշյալ խնդիրների լուծման համար նախատեսվում են մի շարք գործողություններ, որոնց հիմնական նպատակն է պահպանել և հետագայում օգտագործել թանգարանային, գրադարանային և արխիվային հավաքածուները: Մասնավորապես նախատեսվում է «Հայաստանի թանգարաններ և գրադարաններ» համալիր ծրագրի իրականացում, որի շրջանակում կիրականացվեն մշակութային արժեքների հավաքածուների ու արխիվային ֆոնդերի պահպանության պայմաններ ապահովող համակարգերի նախագծում, ձեռքբերում և տեղադրում, ՀՀ թանգարանային և գրադարանային հավաքածուների պահպանության պետական դիտանցման համակարգի ներդրում:

498. Մշակութային արժեքների պահպանության ուղղություններից է նաև «Ոչ նյութական մշակութային ժառանգության պահպանությունը»: Այդ իմաստով՝ անհրաժեշտ քայլերից առաջնային են համարվում՝

ա) Հայաստանի Հանրապետությունում հնարավորինս լայն զանգվածների շրջանում ավանդական ոչ նյութական մշակութային արժեքների հանդեպ հետաքրքրություն ձևավորելը և մշակութային տարբեր գործընթացներում հասարակությանը ներգրավելը:

բ) ոչ նյութական ժառանգության (բանահյուսական և ազգագրական ժառանգություն, ավանդական արհեստներ) պահպանության բնագավառում նախատեսված ծրագրերի իրականացումը:

499. Ոչ նյութական ժառանգության պահպանումը և զարգացումը իր նպաստը կրերի ոչ միայն ավանդական մշակույթի ներկայացմանը հանրությանը և կապահովի նրա փոխանցումը սերունդներին, այլև հնարավորություն կընձեռի նրա տարրերի ներդրմանը ժամանակակից արվեստում՝ նորովի լուսաբանելով ազգային ավանդական արժեքները: Ազգային ավանդական տոների, ծեսերի և ծիսակատարությունների, ազգային խաղերի կազմակերպմանը աջակցությունը նույնպես կնպաստի հայ ժողովրդի հոգևոր-մշակութային ինքնությանն ու բարոյական արժեքներին սպառնացող երևույթների կանխարգելմանը: Վերոնշյալ խնդիրների լուծման նպատակով կիրականացվի «Ոչ նյութական մշակութային արժեքների պահպանության ծրագիրը» այդ թվում՝

- Ժողովրդական արվեստի և արհեստի նմուշների ստեղծման աջակցություն.
- Հանրապետության սահմանամերձ մարզերում ժողովրդական արհեստների և տնայնագործական փոքր արհեստանոցների հիմնում, ինչպես նաև ժողովրդական

արհեստագործության հմտություններին վերաբերող ուսումնական, խորհրդատվական ձեռնարկների կազմում և հրատարակում:

- ՀՀ-ում և արտերկրում առկա ոչ նյութական մշակութային ժառանգության ցուցակների ստեղծում ու այդ տեղեկատվության հրատարակում:
- Ժողովրդական արհեստագործներին պետական աջակցության տրամադրում:
- Ազգագրական երգի ու պարի վարպետության դասընթացների կազմակերպում:
- Ազգագրական թատրոնների հիմնադրում:
- Ոչ նյութական մշակութային ժառանգության վերաբերյալ ծեսերի և տոնակատարությունների կազմակերպում և ֆիլմերի ստեղծում:

500. Նախատեսվում են նաև ոչ նյութական մշակութային ժառանգության առարկաները հավաքող-ուսումնասիրող, հրատարակող և հանրահռչակող կազմակերպություններին (արշավախմբերին) պետական աջակցություն ցուցաբերելու ծրագրի մշակում և իրագործում, ինչպես նաև անտիպ նյութերի, գիտական ուսումնասիրությունների, ժողովածուների, դասագրքերի նախապատրաստում և տպագրում, արտերկրի հայկական ոչ նյութական մշակութային ժառանգության հավաքման ուսումնասիրման և պահպանման ծրագրի մշակում, ոչ նյութական մշակութային ժառանգության շտեմարանի ստեղծում:

501. **Մշակութային ժառանգության հանրահռչակում և հասարակայնության համար մատչելիություն ապահովում:** Մշակութային ժառանգության հանրահռչակման և հասարակայնության համար մատչելիություն ապահովման ուղղությունը համարվում է աղքատության հաղթահարման ռազմավարության մշակութային հայեցակետի կարևորագույն ուղղություններից մեկը: Հասարակության համար մշակութային ծառայություններից օգտվելու մատչելիության ապահովումը նախատեսում է մի շարք գործողություններ, որի արդյունքում ակնկալվում է ՀՀ տարածքում մշակութային կազմակերպությունների արդյունավետ և հավասարաչափ տեղաբաշխում, սոցիալապես անապահով ընտանիքների համար մատչելիության ապահովում:

502. Մշակութային կազմակերպությունների արդյունավետ տեղաբաշխման անհրաժեշտ չափորոշիչների (այդ թվում՝ բնակչության և կազմակերպությունների հարաբերակցության) սահմանումը, տեղաբաշխման ծրագրի կազմումը և իրականացումը նախատեսում են հետևյալ գործողությունները՝

- Մշակութային կազմակերպությունների արդյունավետ տեղաբաշխման անհրաժեշտ չափորոշիչների (այդ թվում՝ բնակչության և կազմակերպությունների հարաբերակցության) սահմանում:
- Մշակութային կազմակերպությունների արդյունավետ տեղաբաշխման սխեմաների ստեղծում, քարտեզագրում:
- Վճարովի մշակութային ծառայություններից օգտվելու զեղչերի համակարգի մշակում և նոր սակագների ներդրում:
- Տեղաբաշխման ծրագրի իրականացում:
- Մշակութային կազմակերպությունների արդյունավետ տեղաբաշխման դիտանցումների կազմակերպում:

503. Մշակութային կազմակերպությունների հավասարաչափ տեղաբաշխումը ենթադրում է ոչ միայն արդյունավետ տեղաբաշխում, այլև գործունեության և մատուցվող ծառայությունների շրջանակի, ինչպես նաև անհրաժեշտ մասնագետների թվի սահմանում: Մշակութային կազմակերպությունների թվի և մարզերի բնակչության թվի հարաբերակցու-

---

յունը խիստ անհամաչափ է: Կարևոր խնդիր է դարձել մշակութային կազմակերպությունների անհրաժեշտ քանակի սահմանումը, որը հնարավորություն կտա ապահովելու մշակութային կազմակերպությունների ծառայություններից օգտվելու մատչելիությունը: Այս առումով իրավիճակը ավելի բարվոք է Արագածոտնի, Շիրակի, Վայոց ձորի, Սյունիքի և Տավուշի մարզերում, մինչդեռ մշակութային կազմակերպությունների պակասը զգացվում է Լոռու, Կոտայքի, Արարատի և Արմավիրի մարզերում:

504. Մարզային մշակութային կազմակերպությունների՝ մշակույթի տների վերականգնումը պետք է լինի առաջնային, քանի որ գյուղական համայնքներում նրանք ունեն բազմաբնույթ գործառնություններ. այնտեղ է տեղակայված գրադարանը, ժամանցի կենտրոնը, գործում են ազգագրական խմբերը, ժողովրդական վարպետները և, ընդհանրապես, դրանք մշակութային և հասարակական միջոցառումների կազմակերպման հիմնական վայր են: Առաջնային վերականգնման կարիք ունեն սահմանամերձ գյուղերի մշակույթի տները, քանի որ վերջիններս կնպաստեն մի շարք խնդիրների լուծմանը՝ նոր աշխատատեղերի ստեղծում, բնակչության արտահոսքի նվազում, երիտասարդության շրջանում ազգային-ավանդական մշակութային արժեքների քարոզչություն և այլն: Վերոհիշյալը մեծ կարևորություն ունի նաև ազգային անվտանգության խնդիրների լուծման տեսանկյունից:

505. Մշակութային ժառանգության հանրահռչակման նպատակով կմշակվի մշակութային ժառանգության հանրահռչակման ծրագիրը, որի շրջանակներում կիրականացվեն՝

- Թանգարանային, գրադարանային և արխիվային նյութերի՝ տպագիր և էլեկտրոնային կրիչներով հրատարակումների հասանելիության ապահովում,
- Թանգարանների ճանապարհային քարտեզի և ուղեցույցների հրատարակմամբ՝ բնակչության և զբոսաշրջիկների համար մշակութային ժառանգության մատչելիության ապահովում,
- Տեղական ու միջազգային շուկայում գովազդվող հայ մշակույթի բրենդների աճով՝ Հայաստանի ճանաչողության և դրական վարկանիշի ձևավորման ապահովում:

506. Բացի այդ, տարեկան կստեղծվեն հուշարձանների մասին 3-ից 5 վավերագրական կինոնկարներ ու հեռուստահաղորդումներ, կհրատարակվեն հուշարձանների մասին 2-ից 5 գիրք ու տեղեկատու:

507. Մշակութային ժառանգության մատչելիության նպատակով նախատեսվում է տեղեկատվական-հաղորդակցական նոր տեխնոլոգիաների և էլեկտրոնային կառավարման համակարգերի ներդրում մշակույթի բնագավառում, այդ թվում՝

- Թանգարանների, գրադարանների և արխիվների ապահովում ինտերնետ կապով, դրանց էլեկտրոնային կայքերի պորտալի ստեղծում.
- Գրադարանային և արխիվային հավաքածուների մուլտիմեդիա ծրագրերի ստեղծում .
- Վիրտուալ թանգարանների և աուդիոգիդերի ստեղծում.
- Հայաստանի գրադարանային, թանգարանային և արխիվային միասնական տեղեկատվական բանկի ստեղծման նախագծի մշակում.
- Հայաստանի գրադարանային, թանգարանային և արխիվային միասնական տեղեկատվական բանկի ստեղծում.
- Էլեկտրոնային կառավարման համակարգի ծրագրի մշակում.

- Մշակութային կազմակերպությունների միջև էլեկտրոնային ներքին ցանցի ստեղծում.
- Մշակութային կազմակերպությունների միջև կապուղու կենտրոնական հանգույցի ստեղծում.
- Մշակութային կազմակերպությունների միջև կապուղիների փորձարկում և շահագործում.
- ՀՀ սահմանամերձ, բարձրլեռնային և հեռավոր բնակավայրերի բնակչությանը տեղեկատվության հասանելիության ապահովում:

10.3.3.2 Ժամանակակից արվեստի և մշակութային ենթակառուցյունների զարգացում և մշակութային գործընթացների խթանում

508. Ժամանակակից արվեստի և մշակութային ենթակառուցվածքների զարգացումը և մշակութային գործընթացների խթանումը նախատեսվում է իրականացնել դեբյուտային ծրագրերի աջակցմամբ, դրամաշնորհային ծրագրերի իրականացմամբ և արվեստի ճյուղերի զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանների ապահովմամբ՝ ստեղծագործական գործընթացների խթանում, ազգային ոչ նյութական մշակութային արժեքների ներդրում ժամանակակից արվեստում, ժամանակակից մրցունակ արվեստի առկայության ապահովում:

509. Մշակութային և ստեղծագործական գործունեության ապահովման նպատակով նախատեսվում է մշակութային կազմակերպությունների կողմից առաջարկվող ծրագրերի պետական աջակցություն մրցութային հիմունքով, ինչպես նաև մշակույթի ոլորտում սպառողներին պետական աջակցության համակարգի ներդրում: Պետական աջակցության համակարգի ներդրումը ենթադրում է առավել մատչելի դարձնել արվեստի ստեղծագործությունները հասարակության համար: Նոր սակագնային քաղաքականությունը և սոցիալապես անապահով խավերի համար զեղչերի սահմանումը նույնպես ուղղված է լինելու վերոնշյալ նպատակին:

510. Մշակութային գործընթացների խթանման առումով կարևորվում է մշակութային կազմակերպությունների կողմից առաջարկվող ծրագրերի մրցութային հիմունքով պետական աջակցության տրամադրումը: Նույն նպատակին է ուղղված տաղանդավոր երիտասարդ ստեղծագործողների բացահայտումը «Դեբյուտ» դրամաշնորհային շարունակական ծրագրի իրականացման միջոցով:

511. Վերոնշյալ խնդիրների լուծման նպատակով նախատեսվում է «Թատերահամերգային կազմակերպություններին մրցութային հիմունքներով ստեղծագործական գործունեությանը աջակցություն, ստեղծագործական պատվերների իրականացում» ծրագիրը, որի շրջանակում կիրականացվի մշակութային կազմակերպությունների կողմից առաջարկվող ծրագրերի մրցութային հիմունքով պետական աջակցության տրամադրում, պետական աջակցություն ստացող կազմակերպությունների համար առաջնահերթության սահմանում, մշակութային կազմակերպությունների ֆինանսավորման մեխանիզմների բարելավում:

512. Մշակույթի գործիչների սոցիալական վիճակի բարելավման և ստեղծագործական գործունեության համար բարենպաստ պայմանների ապահովման նպատակով կշարունակվի երաժշտարվեստի և թատերարվեստի աջակցումն ու խթանումը՝ ստեղծագործությունների գնման և սոցիալ-ստեղծագործական պատվերների գործընթացը (սկսվել է 2001թ.): Հիմնականում ենթադրվում է երկու նպատակ, առաջինը՝ համարել թատերահամերգային կազմակերպությունների խաղացանկը ժամանակակից արվեստագետների ստեղծագործություններով, երկրորդը՝ բարելավել աշխատողների սոցիալական վիճակը:

513. Ժամանակակից արվեստի ենթակառուցվածքների զարգացման համար նախատեսվում է մշակութային կազմակերպությունների շենքերի և շինությունների վերանորոգում և նյութատեխնիկական բազայի ապահովում, այդ թվում՝

- Մշակութային կազմակերպությունների շենքերի և շինությունների վերանորոգում և նյութատեխնիկական բազայի ապահովման ծրագրի մշակում.
- Մշակութային կազմակերպությունների գույքի, շենքերի ու շինությունների տարածքների կարիքների գնահատում.
- Մշակութային կազմակերպությունների հաշվառում, դասակարգում՝ ըստ փոքր, միջին և խոշոր համայնքների.
- Մշակութային կազմակերպությունները ժամանակակից սարքավորումներով հագեցնելու համալիր ծրագրի իրականացում:
- Ժամանակակից արվեստի զարգացման նպատակով կշարունակվեն իրականացվել միջմարզային մշակութային փոխադարձ ճանաչողության ապահովման ծրագրերը, որի շրջանակում կկազմակերպվեն Երևանում և ՀՀ մարզերում երևանյան և մարզային թատերահամերգային կազմակերպությունների հյուրախաղերը, ինչպես նաև ներքին կինովարձույթի «Կինոթատրոններ անիվների վրա» և «Շարժական գրադարան /բիբլիոթեկա/» ծրագրերը:

514. Արվեստի զարգացման և մշակութային գործընթացների խթանման ուղղությամբ հիմնական խնդիրներ են համարվում՝

- Արվեստի բնագավառում պետական դրամաշնորհային ծրագրերի իրականացումը (երաժշտարվեստի, թատերարվեստի, կերպարվեստի, պարարվեստի, կինոարվեստի, կրկեսային արվեստի, գրականության և այլն):
- Հեղինակային իրավունքի պահպանության մեխանիզմների ապահովումը:
- Մշակութային կազմակերպություններին ձեռնարկատիրական գործունեության ավելի լայն հնարավորությունների ընձեռումը:
- Արվեստի ստեղծագործությունների հանրահռչակման ավելի լայն հնարավորությունների ապահովումը, այդ թվում՝ զանգվածային լրատվամիջոցներով և ինտերնետով:
- Արվեստի աջակցման պետական հիմնադրամի ստեղծումը:

10.3.3.3 Մշակույթի ոլորտի կադրային քաղաքականություն և մշակութային կրթություն

515. ՀՀ Կառավարության կողմից 2004 թ. նոյեմբերի 18-ի N47 արձանագրային որոշմամբ հավանության է արժանացել «Գեղարվեստական կրթության հայեցակարգը»: Ի կատարումն հայեցակարգից բխող ծրագրի՝ սոցիալապես անապահով խավերի երեխաների համար 2007 թ. իրականացվելու է երաժշտական և արվեստի դպրոցներում ուսումնական նպաստների տրամադրում՝ ազգային նվազարանների համար: Նախատեսվում է, համապատասխան ուսումնասիրություններից հետո, անհրաժեշտության դեպքում, 2008 թ. ուսումնական նպաստ տրամադրել նաև այլ մասնագիտությունների գծով: Մշակութային կրթության մատչելիության ապահովման նպատակով ՀՀ մարզերում կհիմնադրվեն նաև հենակետային դպրոցներ՝ մեթոդական կենտրոններով, որոնց միջոցով մարզերում հնարավորություն կստեղծվի ստանալ նաև խորացված մասնագիտական գեղարվեստական կրթություն, կապահովվի բարձր որակ և տարածքային մատչելիություն: Վերոնշյալ հայեցակարգի առաջնային միջոցառումներից է գեղարվեստական կրթական ծրագրեր իրականացնող դպրոցների նյութատեխնիկական բա-

---

գայի համալրումը, նոր գործիքների և նյութերի ձեռքբերումը, շենքերի և շինությունների վերանորոգումը:

516. Մշակույթի ոլորտի կադրային քաղաքականությունը ուղղված է լինելու վերապատրաստման և վերաորակավորման համալիր ծրագրի կազմմանը և իրականացմանը, ՀՀ մարզերում մշակույթի ոլորտի կադրերի հետ կապված ուսումնասիրությունների և վերլուծությունների իրականացմանը, մասնագետների արդյունավետ տեղաբաշխման սխեմաների ստեղծմանը, մշակույթի ոլորտի կադրերի պատրաստման պետպատվերի մեխանիզմի կատարելագործմանը, այդ թվում՝

- Մշակույթի ոլորտում պահանջվող նոր մասնագիտությունների ներդրման նախապատրաստական աշխատանքների իրականացում.
- Երաժշտական դպրոցներում անվճար ուսուցման ճկուն համակարգի ներդրում.
- Միջին և բարձրագույն մասնագիտական կրթական հաստատություններում պետական անվճար տեղերի քանակի սահմանում.
- Գեղագիտական կրթության մատչելիության ապահովում սոցիալապես անապահովների համար.
- Մշակույթի ոլորտում պահանջվող նոր մասնագիտությունների գծով կադրերի պատրաստում:

517. 2008-2021 թթ. շարունակաբար կիրականացվի մշակույթի ոլորտում կառավարիչների ինստիտուտի ձևավորում, որի շրջանակում նախատեսվում են՝ մշակույթի ոլորտի կառավարիչների վերապատրաստում, պատրաստում Հայաստանում և արտերկրում, մշակույթի բնագավառում կադրերի կառավարման խնդիրների կանոնակարգում, կադրերին ներկայացվող մասնագիտական և ծառայողական պահանջների սահմանում, մշակութային կազմակերպությունների՝ մշակույթի ոլորտի կառավարիչներով համալրում, ՀՀ հեռավոր, սահմանամերձ, բարձրլեռնային համայնքների մշակութային կենտրոնների ապահովվածություն մասնագիտական կադրերով:

10.3.3.4 Մշակութային կապերի զարգացումը արտերկրի հետ

518. Արտերկրի հետ մշակութային կապերի զարգացումը աղքատության հաղթահարման ռազմավարության մշակութային հայեցակետում դիտարկվում է այն տեսանկյունից, որ մշակութային փոխանակումները, ներգրավումը միջազգային մասնագիտական կառույցներում, մշակութային երկխոսությունների ընդլայնումը, հայ մշակույթի հանրահռչակումը և սփյուռքի ակտիվ մասնակցությունը իրենց դրական ազդեցությունը կարող են ունենալ ՀՀ-ում մշակույթը զարգացնելու և ժամանակակից արվեստի մրցունակ համակարգ ստեղծելու համար: Այն իր ազդեցությունը կունենա նաև մշակութային շատ հիմնախնդիրների լուծման ուղղությամբ:

519. Նախատեսված գործողությունների արդյունքում ակնկալվում է հայ բնակչության՝ հայրենիքի հետ կապերի խորացում և հայկական մշակութային ժառանգության պահպանության համակարգված ծրագրերի իրականացում, համահայկական տեղեկատվական շտեմարանի ձևավորում, դրանց պահպանող և պաշտպանող երաշխիքների ապահովում, հայ բնակչության ազգային ինքնության պահպանում և հայրենիքի հետ կապերի ամրապնդում, Մփյուռքի պահպանում, ներգրավումը միջազգային տեղեկատվական դաշտին, Հայաստանի և հայության մասին տեղեկատվության արհեստավարժ ներկայացումը միջազգային հանրությանը, հակազդումը ապատեղեկատվությանն ու հակաքարոզությանը:

10.3.4. Մշակույթի ոլորտի ծրագրերի իրականացման ֆինանսական ապահովվածությունը 2008-2021թթ.

520. Աղբատության հաղթահարման մշակութային հայեցակետում միջոցառումների իրականացման ընդհանուր ժամկետները սահմանվում են 2008 – 2021 թթ.: Միջոցառումները կիրականացվեն 2 փուլով. 1-ին փուլ՝ 2008-2013 թթ. և 2-րդ փուլ՝ 2013-2021 թթ.: Առաջին փուլի ավարտից հետո, ըստ անհրաժեշտության, կիրականացվի ծրագրերի գնահատում և վերանայում, նոր գերակա ուղղությունների սահմանում:

Աղյուսակ 10.12. ՀՀ պետական բյուջեից մշակույթի ոլորտի հիմնական ուղղությունների ֆինանսավորումը 2007-2021թթ.

Ծախսերի գործառնական դասակարգման ենթախմբերի անվանումները	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015	2018	2021
	Փաստ.	Բյուջե	2008-2010թթ. ՄԺԾԾ							
Ընդամենը, մյրդ դրամ այդ թվում՝	9.46	10.1	10.2	10.2	9.75	10.7	11.6	15.4	20.39	26.8
- ընթացիկ ծախսեր	6.73	7.2	7.8	7.7	7.72	8.4	9.29	12.2	16.18	21.3
-կապիտալ ծախսեր	2.7	2.8	2.4	2.4	2.03	2.23	2.39	3.2	4.21	5.5
Գրադարաններ	0.76	0.91	1.42	1.15	1.05	1.15	1.26	1.66	2.18	2.87
տես. կշիռը մշակույթի ընդհանուր ծախսերում / %/	8.1	9.1	13.8	11.3	10.8	10.8	10.9	10.8	10.7	10.7
Թանգարաններ և ցուցահանդեսներ	1.8	1.34	1.26	2.70	2.70	2.96	3.24	4.26	5.59	7.34
տես. կշիռը մշակույթի ընդհանուր ծախսերում / %/	19.9	13.3	12.3	26.5	27.7	27.7	27.8	27.5	27.4	27.3
Մշակույթի տներ, ակումբներ, կենտրոններ	0.76	1.30	0.92	0.034	0.035	0.038	0.042	0.055	0.073	0.096
տես. կշիռը մշակույթի ընդհանուր ծախսերում/ %/	8.1	0.129	0.09	0.003	0.004	0.004	0.004	0.004	0.004	0.004
Այլ մշակութային հիմնարկներ	0.61	0.50	0.70	0.58	0.57	0.62	0.68	0.90	1.18	1.55
տես. կշիռը մշակույթի ընդհանուր ծախսերում/ %/	6.5	5.0	6.8	5.7	5.9	5.9	5.9	5.9	5.9	5.9
Արվեստ	2.99	3.33	3.22	3.19	2.91	3.20	3.52	4.68	6.23	8.30
տես. կշիռը մշակույթի ընդհանուր ծախսերում/ %/	31.7	32.9	31.4	31.3	29.8	29.9	30.1	30.3	30.6	30.9
Կինեմատոգրաֆիա	0.48	0.65	0.67	0.65	0.58	0.64	0.70	0.92	1.21	1.59
տես. կշիռը մշակույթի ընդհանուր ծախսերում/ %/	5.1	6.5	6.6	6.4	6.0	6.0	6.0	6.0	6.0	5.9
Հուշարձանների և մշակութային արժեքների վերականգնում և պահպանում	0.77	0.71	0.56	0.56	0.56	0.61	0.62	0.88	1.16	1.52
տես. կշիռը մշակույթի ընդհանուր ծախսերում/ %/	8.2	7.1	5.5	5.5	5.8	5.8	5.3	5.8	5.8	5.8
Հրատարակչություններ, խմբագրություններ	0.62	0.76	0.91	0.74	0.74	0.81	0.89	1.17	1.53	2.02
տես. կշիռը մշակույթի ընդհանուր ծախսերում/ %/	6.6	7.6	8.9	7.3	7.6	7.6	7.6	7.7	7.7	7.7

521. Մշակութային ոլորտի ֆինանսավորումը 2008-2021թթ. կիրականացվի հիմնականում համախմբված բյուջեի միջոցներով, ինչպես նաև մասնավոր ոլորտի և այլ նվիրատուների ֆինանսական աջակցությամբ: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված են մշակույթի ոլորտի ֆինանսավորման կանխատեսումները 2008-2021թթ. ՀՀ պետական բյուջեից:

Երկարաժամկետ ժամանակահատվածում հիմնական գերակայությունները կտրվեն գրադարաններից, քանգարաններից և ցուցահանդեսներից՝ որպես մշակութային արժեքների համալրման և բնակչության լայն խավերի համար նրանց մատչելիության բարձրացման հիմնական ուղղություն: Ընթացիկ և կապիտալ ծախսերի տեսակարար կշիռը մշակույթի ոլորտի ընդհանուր ծախսերում ծրագրվող ժամանակահատվածում կպահպանվի կայուն՝ 20/80 հարաբերակցությամբ:

10.4. Բնապահպանություն

522. Հայաստանի Հանրապետության 2003թ. ընդունված Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագրում շրջակա միջավայրի և բնական ռեսուրսների պահպանության և կառավարման խնդիրները, որպես աղքատության նվազեցման քաղաքականության իրականացման երաշխիքներ, կարևորվել էին հետևյալ ուղղություններով.

- (i) անտառային ռեսուրսների արդյունավետ կառավարում,
- (ii) հողերի դեգրադացիայի կանխում, անապատացմանը նպաստող անտրոպոգեն գործոնների նվազեցում,
- (iii) ջրային ռեսուրսների արդյունավետ կառավարում, օգտագործում և Սևանա լճի էկոլոգիական հավասարակշռության վերականգնում,
- (iv) կենցաղային աղբի հեռացման և արդյունաբերական վնասակար թափոնների կառավարման խնդիրներ:

523. Հանրապետության տնտեսական աճի կայուն միտումների պայմաններում շրջակա միջավայրի պահպանության քաղաքականության խնդիրները ներկա փուլում պետք է դիտարկվեն նաև հետագա զարգացման համար բնական պաշարների մատչելիության, հավասարակշռված օգտագործման և շրջակա միջավայրի աղտոտման կանխման երաշխիքների տեսակետից: Հանրապետության ինտեգրումը տարածաշրջանային և միջազգային համագործակցության համակարգերում նոր պահանջներ է առաջադրում շրջակա միջավայրի կառավարմանը, ինչպես՝ անդրսահմանային ներգործության վերահսկման հստակ մեխանիզմների ստեղծումը, վտանգավոր և թունավոր թափոնների, գեներտիկական մոդիֆիկացված օրգանիզմների տեղափոխումը: Շրջակա միջավայրի կառավարման արդի ժամանակաշրջանի խնդիրները պահանջում են ոլորտի կառավարման մեխանիզմների, ինստիտուցիոնալ կառույցների, միջոյուղային համագործակցության, բնապահպանական իրավիճակի գնահատման և ռիսկի գործոնների կանխարգելման գործուն մեխանիզմների մշակում տարածաշրջանային և միջազգային համագործակցության ամրապնդման ճանապարհով: ՀՀ բնապահպանության ոլորտում քաղաքականությունը և օրենսդրությունը հանրապետությունում հիմնականում ձևավորվել կամ կատարելագործվել են վերջին 15 տարիների ընթացքում, միջազգային համաձայնագրերի պահանջների ու Եվրոպական տարածաշրջանային գործընթացների շրջանակներում, նպատակ ունենալով՝

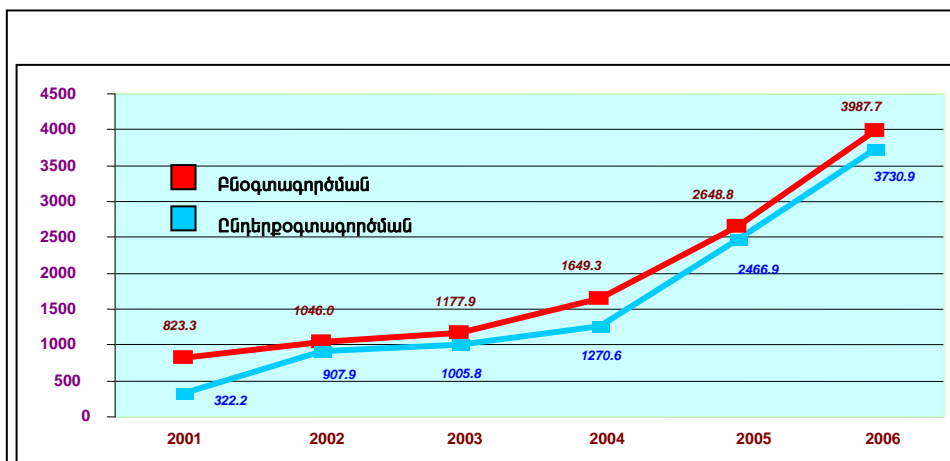
- կանխարգելել կամ սահմանափակել մարդու առողջության և շրջակա միջավայրի վրա վնասակար ներգործությունը,
- պահպանել կենսաբազմազանությունը,
- ապահովել վերականգնվող բնական ռեսուրսների վերարտադրության անհրաժեշտ ծավալները,
- ապահովել չվերականգնվող բնական ռեսուրսների բանական և արդյունավետ օգտագործումը:

524. Եվրոպական հարևանության քաղաքականության ազգային ծրագրի (2006թ.) բնապահպանական ոլորտի խնդիրները ներառում են բնապահպանական ազգային օրենսդրական դաշտի համապատասխանեցումը, մասնավորապես օրենսդրության իրականացումը ապահովող բնապահպանական նորմատիվների, կարգերի, տեխնիկական կանոնակարգերի, ստանդարտների և մեթոդիկաների մշակումը և ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների իրականացումը:

525. Վերջին հինգ տարիների ընթացքում օրենսդրական դաշտի բարելավման առումով բավականին մեծ աշխատանք է կատարվել նշված նպատակների իրականացման համար. ընդունվել են ռազմավարական նշանակություն ունեցող մի շարք իրավական ակտեր և ծրագրեր: Դրանցից կարելի է առանձնացնել առավել նշանակալիները՝ ՀՀ նոր անտառային օրենսգիրքը (2005թ.) և Հայաստանի անտառների ազգային ծրագիրը (2004թ.), «Ձրի ազգային քաղաքականության հիմնադրույթների մասին» ՀՀ օրենքը (2006թ.), «Թափոնների մասին» ՀՀ օրենքը (2004թ.), «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» ՀՀ օրենքը (2006թ.), «Բնապահպանական վերահսկողության մասին» ՀՀ օրենքը (2005թ.), «Օգոնային շերտը քայքայող նյութերի մասին» ՀՀ օրենքը (2007թ.): Սակայն ենթաօրենսդրական և նորմատիվային դաշտի արդյունավետ կիրարկման համար գործուն մեխանիզմներ չեն ստեղծվել, և այդ ոլորտում մասնագիտական կառույցների բացակայությունը լուրջ խոչընդոտ է հանդիսանում:

526. Տեսչական վերահսկողական աշխատանքների արդյունավետության բարձրացմանը և երկրի տնտեսության զարգացմանը զուգընթաց, զգալիորեն ավելացել և ավելանում են բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների գծով պետական բյուջեի մուտքերը, ինչը զգալիորեն պայմանավորված է նաև «Բնապահպանական վերահսկողության մասին» ՀՀ օրենքի պահանջների կիրարկմամբ և տեսչական համակարգի տեխնիկական հագեցվածության և անձնակազմի մասնագիտական ունակությունների զարգացման ծրագրերի իրականացմամբ: Բնօգտագործման վճարների գծով, 2005 թ. համեմատ, դրանք 2006թ. աճել են ավելի քան 50.5 %-ով կամ 1338.9 մլն դրամով, որը հնարավորություններ է ընձեռում աստիճանաբար ավելացնելու բնապահպանական համապատասխան միջոցառումների իրականացման համար պետական բյուջեից ոլորտին հատկացվող ֆինանսական միջոցների ծավալները /տե՛ս Գծանկար 10.9/:

Գծանկար 10.9. Բնօգտագործման վճարների դինամիկան 2001-2006 թթ., մլն դրամ

527. Ֆինանսական ռեսուրսների հավաքագրման և նպատակային ծախսման մեխանիզմների կատարելագործման առումով նույնպես կարելի է արձանագրել որոշակի առաջընթաց. «ՀՀ բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքում կատարվել է լրացում (09.11.2006թ. ՀՕ-174-Ն), որով ամրագրվել է, որ «Բնապահպանական ծրագրերի գծով յուրաքանչյուր տարվա պետական բյուջեով նախատեսվող ծախսերը չեն կարող պակաս լինել քան այդ տարվան նախորդող, երկրորդ բյուջետային տարվա բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների գծով փաստացի մուտքերի հանրագումարը», բացի այդ, ստեղծվել է Անտառների վերականգնման և զարգացման հիմնադրամ (2004թ. ՀՀ կառավարության թիվ 891 որոշում), 2005թ. սկսվել է ընդերքօգտագործման արտոնագրված

պայմանագրերի հիման վրա շրջակա միջավայրի պահպանության դրամագլխում (ՀՀ կենտրոնական բանկի հատուկ հաշիվ) երաշխիքային գումարների կուտակումը:

528. Բնապահպանական ոլորտի զարգացման միջնաժամկետ ծրագրում հաշվի է առնվել հանրապետության տնտեսական ակտիվության տարածքային զարգացման ներկա անհամաչափությունը, երբ հանրապետության բնակչության 1/3-ից ավելին բնակվում է Երևան քաղաքում: Այդ առումով, բնապահպանական կառավարման առաջնահերթությունները տարբեր են եղել Երևան քաղաքի և հանրապետության այլ բնակավայրերի համար. այդ մոտեցումները արդիական են նաև ԱՀՌԾ-ի նոր ժամանակահատվածում:

529. Աղքատության հաղթահարման տեսանկյունից՝ երկրի զարգացման ներկա փուլի բնապահպանական խնդիրները կարելի է դասակարգել հետևյալ հիմնական ուղղություններով.

530. **Բնապահպանական քաղաքականության իրականացման գործիքների կատարելագործում:** Հաշվի առնելով հանրապետության ՀՆԱ-ի աճի միտումները՝ կարելի է կանխատեսել տնտեսական գործունեության հետևանքով շրջակա միջավայրի վրա բացասական ազդեցության ավելացում և բնօգտագործման ծավալների աճ: Տնտեսական աճին զուգընթաց, անհրաժեշտ է բնապահպանական տնտեսական գործիքների կիրառման միջոցով խթանել լավագույն՝ բնապահպանական տեսակետից անվտանգ և ռեսուրսախնայող տեխնոլոգիաների ներդրումը՝ հեռանկարում ապահովելով վնասակար արտանետումներ ունեցող հին տեխնոլոգիաների դուրսնդումը: Բնապահպանական կառավարման բնագավառում կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցման համար պարզեցնել, հստակեցնել և ներդնել է-կառավարում: Վարչարարության կատարելագործմանը զուգընթաց, զարգացնել բնապահպանական գործունեության խրախուսման մեխանիզմները՝ ներդնելով հանրային մասնավոր գործընկերության սկզբունքները՝ ձեռնարկությունների բնապահպանական վարկանշման մեխանիզմներ, այդ թվում՝ միջազգային ISO ստանդարտների մշակույթը:

531. Տնտեսության զարգացման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծման անհրաժեշտությունից ելնելով՝ ներկա բնօգտագործման և բնապահպանական վճարները սահմանվել են բավականին ցածր, չեն համապատասխանում ռեսուրսի/վնասի իրական տնտեսական արժեքին և այդ պատճառով բավարար չափով չեն ազդում տնտեսավարող սուբյեկտների բնապահպանական և բնօգտագործման վարքագծի վրա: Զարգացման ներկա փուլում կիրականացվեն լուրջ տնտեսագիտական վերլուծություններ՝ բնապահպանական վնասի հաշվարկման համակարգի կատարելագործման և փուլային իրականացման ծրագրի մշակման համար:

532. Կարևոր է ձեռնարկությունների բնապահպանական կառավարման պլանների մշակման և ինքնամոնիտորինգի/ինքնահսկման համակարգի ներդրումը: Արտադրանքի բնապահպանական ստանդարտներին համապատասխանությունը կարևորվում է նաև արտահանմանը կողմնորոշված տնտեսական մոդելի կիրառման պարագայում:

533. Արդյունաբերության բնագավառում հանրապետությունում առաջնահերթ գերակայություն համարվող լեռնամետալուրգիայի զարգացման համար պետք է ընդլայնվեն երկրաբանական հետախուզության ծավալները: Մինչդեռ ներկայումս շրջակա միջավայրի աղտոտման հետևանքով պատճառվող վնասի իրական չափերի հաշվարկման համար դեռևս բացակայում է մշակված մեթոդաբանություն՝ համապատասխան մասնագետների և կառույցների, ինչպես նաև համապատասխան ֆինանսական միջոցների բացակայության պատճառներով: Միաժամանակ, տնտեսագիտորեն հիմնավորված՝ բնօգտագործման

վճարների համակարգը պետք է ապահովի նոր հանքավայրերի խնայողաբար շահագործումը: Հրատապ խնդիր է պոչամբարների և տարբեր պատճառներով լքված և չշահագործվող հանքավայրերի ռեկուլտիվացիայի ծրագրերի իրականացումը, որը անհրաժեշտ է ջրային ռեսուրսների և հողերի հետագա աղտոտումը կանխարգելելու և բնական էկոհամակարգերը վերականգնելու համար: Շրջակա միջավայրի բարելավման համար մասնավոր հատվածի, միջազգային օգնության, այդ թվում՝ նաև Կիոտոյի արձանագրության Մաքուր զարգացման մեխանիզմների ներգրավման համար կստեղծվեն նպաստավոր պայմաններ և կմշակվեն նպատակային ծրագրեր:

534. Շրջակա միջավայրի պահպանության քաղաքականության մշակման, ինչպես նաև հիմնավորված որոշումների ընդունման և համապատասխան ծրագրերի մշակման համար անհրաժեշտ է արմատապես վերանայել բնապահպանական տվյալների հավաքագրման և պետական դիտանցի /մոնիտորինգի/ համակարգը: 2006թ. ՀՀ կառավարությունը հավանություն է տվել Հայաստանի Հանրապետությունում շրջակա միջավայրի պետական մոնիտորինգի հայեցակարգին, որի իրականացման համար բավականին լուրջ ինստիտուցիոնալ և օրենսդրական բարեփոխումներ պետք է իրականացվեն:

535. Տվյալների հավաքագրմանը զուգահեռ, պետք է ապահովել՝ բնապահպանական տեղեկատվության էլեկտրոնային տվյալների բազաների ստեղծումը, տեղեկատվության ստացման, հաղորդման, վերամշակման, տրամադրման ժամանակակից մոտեցումների, ինչպես նաև էկոլոգիական անբարենպաստ պայմանների և էկոլոգիական աղետների օպերատիվ ազդարարման ու արձագանքման համակարգի գործունեությունը:

536. Բնապահպանական կառավարման արդյունավետության համար կարևոր է կենտրոն-մարզեր կապերի ամրապնդումը, սակայն կառավարման ապակենտրոնացման համար դեռևս բավական միջոցներ և մասնագիտական ներուժ չի ձևավորվել մարզերում: Նախատեսվում է առանձնակի ուշադրություն դարձնել տարածքային բնապահպանական խնդիրների բացահայտմանը և աջակցել շրջակա միջավայրի պահպանմանն ուղղված գործողությունների տեղական ծրագրերի մշակմանը:

537. **Հողերի պահպանության խնդիրը** երկարաժամկետ հետևանքների առումով առավել վտանգավոր է՝ հաշվի առնելով հանրապետության հողային ռեսուրսների դեգրադացիայի ներկա ծավալները: Հայաստանի տարածքում հողօգտագործման ամենամեծ ծավալները բաժին են հասնում գյուղատնտեսությանը, սակայն հողօգտագործման ներկա պրակտիկան հանգեցնում է հողի բերրիության անկման, էռոզիայի, աղակալման և ակալիացման: Իսկ խոտհարքների, արոտավայրերի գերշահագործումը և անհավասարակշռված օգտագործումը հանգեցնում են ոչ միայն կերային պաշարի, այլ նաև կենսաբազմազանության անկման, որի հետևանքն է նաև հողերի դեգրադացիան այդ տարածքներում:

538. Հողերի դեգրադացիայի կանխարգելման բնապահպանական խնդիրը ոչ միայն գյուղատնտեսության կայուն զարգացման նախապայման է, այլ նաև գյուղական վայրերից բնակչության միգրացիայի կրճատման և աղքատության նվազեցման միջոց: Հողերի պահպանության համար կարևոր է մշակել հողերի որակի և բերրիության չափորոշիչներ և կազմակերպել որակյալ մոնիտորինգի, հողօգտագործման նորմավորման, հաշվառման և վերահսկողության համակարգ: Վնասված գյուղատնտեսական և բնական հողատարածքների վերականգնման համար անհրաժեշտ է մշակել խթանման տնտեսական մեխանիզմներ:

539. **Սևանա լճի հիմնախնդիրը** Հայաստանի բնապահպանական խնդիրների շարքում առանձնակի է կարևորվում: Լճի ջրային պաշարի պահպանության և համալրման՝ վերջին տարիների ջանքերը և եղանակային բարենպաստ պայմանները ապահովել են ջրի

մակարդակի բարձրացման կայուն միտումներ՝ 2001-2006թթ. այն կազմել է 192 սմ: Ջրի մակարդակի բարձրացումը միաժամանակ ավելի հրատապ է դարձրել ավիամերձ տարածքների կառավարման թերությունների վերացման անհրաժեշտությունը՝ ջրածածկման ենթակա տարածքներում բուսածածկի հեռացումը, շինությունների և սայօրինի այլ կառույցների ապամոնտաժումը, ենթակառուցվածքների՝ հատկապես ավտոճանապարհի տեղափոխումը:

540. Սևանա լճի ձկնային պաշարների ներկա մակարդակը ահազանգող է: Դեռևս լիարժեք չի գնահատված, թե միջոցառումների ինչ համակարգ կարող է ապահովել ձկնային ֆաունայի վերարտադրության անհրաժեշտ պայմաններ, այսինքն՝ կենսաբազմազանության պահպանության հիմնախնդիրը պետք է դիտարկվի նաև որպես պարենային անվտանգության և մարզի աղքատությունը նվազեցնող գործոն:

541. Եվրոպական վերականգնման և զարգացման բանկի կողմից 2007թ. տրամադրված վարկային միջոցներով նախատեսվում է Սևանի ջրահավաք ավազանի 5 քաղաքների մաքրման կայանների կառուցում, սակայն Սևանա լճի և նրա մեջ թափվող գետերի ջրերի մաքրության լիարժեք ապահովման համար անհրաժեշտ է նաև ավազանի բոլոր բնակավայրերի և կազմակերպությունների կեղտաջրերի մաքրման (այդ թվում՝ լոկալ) կայանների կառուցում և գործարկում:

542. Ավազանի ջրերի աղտոտման վրա քիմիական պարարտանյութերի և անասնապահության թափոնների ազդեցությունը նվազեցնելու նպատակով նախատեսվում է խթանել օրգանական գյուղատնտեսությունը և այդ նպատակի համար օգտագործել կենսագազի կայաններում որպես կողմնարդյունք ստացվող բարձրորակ օրգանական պարարտանյութը:

543. **Անտառային ռեսուրսների և կենսաբազմազանության պահպանություն:** Էներգետիկ ճգնաժամի տարիներից սկսած և մինչ այժմ շարունակվող անտառահատումների մեծ ծավալները և անտառվերականգնման աշխատանքների ոչ բավարար ֆինանսավորումը հանգեցրել են հանրապետության անտառածածկ տարածքների մակերեսների և անտառների լրիվության նվազեցման: Անտառներում տեղի են ունեցել տեսակային կազմի և կառուցվածքային փոփոխություններ, ծառուտները կորցրել են իրենց բնական վերականգնման ունակությունը, իջել է դրանց արտադրողականությունը:

544. Սակայն պետք է արձանագրել նաև այս ոլորտի առողջացմանը միտված դրական տեղաշարժեր: Անտառային նոր օրենսգրքի պահանջներին համապատասխան՝ մշակվել են 7 անտառտնտեսությունների և 3 հատուկ պահպանվող տարածքների կառավարման պլաններ (ընդամենը 188 827 հա), ստեղծվել է սայօրինի անտառահատումների հսկողության համար միջգերատեսչական հանձնաժողով և Անտառային մոնիտորնգի կենտրոն, դեռևս 2004թ. ստեղծվել էր Անտառների վերականգնման և զարգացման հիմնադրամ: Ներկայումս մշակվում են համայնքային անտառկառավարման պլաններ, նախապատրաստվում են փորձնական ծրագրեր, որոնց հետագա գնահատումը հիմք կհանդիսանա համայնքային անտառկառավարման եղանակների և ծավալների սահմանման համար: Այս գործընթացը պետք է ընթանա տեղական ինքնակառավարման մարմինների, մասնավոր հատվածի և հասարակական կազմակերպությունների համագործակցության նորարարական մեխանիզմների կիրառման ճանապարհով: Կառավարությունը նպատակադրվում է խրախուսել համայնքային և մասնավոր անտառապատման նախագծերի իրականացումը՝ Կիոտոյի արձանագրության Մաքուր զարգացման մեխանիզմով, ինչպես նաև ապահովել անտառների վնասատուների դեմ պայքարի ծրագրերի մշակում՝ կլիմայի փոփոխության ադապտացիոն ֆոնդի շրջանակներում:

545. Սահմանվել է անտառների նպատակային նշանակության նոր կատեգորիա՝ արտադրական նշանակության անտառներ, որոնց հիմնման և կառավարման խնդիրները դեռևս լիարժեք մշակված չեն: Ամեն դեպքում, անտառտնտեսավարման միջոցառումները հստակորեն կրիսեն անտառային կենսաբազմազանության պահպանության բնապահպանական գերակայություններից, քանի որ ռեսուրսների հետագա դեգրադացիան կհանգեցնի անտառների ոչ միայն միջավայրապաշտպան, այլ նաև տնտեսական և սոցիալական նշանակության կորստի:

546. Մշակվել են "Սևան" և "Գիլիջան" ազգային պարկերի կառավարման պլանները, որոշակի աշխատանք է տարվել Խոսրովի և Շիկահողի արգելոցների, մի շարք արգելավայրերի կենսաբազմազանության գնահատման ուղղությամբ, առանձնացվել են նոր բնության հատուկ պահպանվող տարածքներ, սակայն ԲՀՊՏ-ների կառավարման համակարգի բարելավման համար, բացի պետական բյուջեից հատկացումների ավելացումից, պետք է մշակվեն այդ կառույցների ինքնաֆինանսավորումը ապահովող տնտեսական գործունեության ակտիվացման ծրագրեր, ինչպես նաև համայնքային և հավատարմագրային կառավարման մեխանիզմներ: ՀՀ միջազգային պարտավորությունների կատարման շրջանակներում պետք է շարունակել և ակտիվացնել կենսաբազմազանության պահպանության համար նպատակային հիմնադրամների հետ համագործակցությունը և արտաքին ֆինանսական ռեսուրսների ներգրավումը:

547. **Ջրային ռեսուրսների պահպանությունը:** Գյուղատնտեսության և հիդրոէներգետիկայի զարգացմանը զուգընթաց, նախատեսվում է ապահովել ջրային ռեսուրսների հավասարակշռված օգտագործումը: Հաշվի առնելով կլիմայի համամոլորակային փոփոխության հետևանքով հանրապետության ջրային ռեսուրսների խոցելիությունը՝ կմշակվեն ջրային ռեսուրսների պահպանության, գետային հոսքի կարգավորման, մատչելիության ու խնայողաբար օգտագործմանը նպաստող ծրագրեր՝ դրանով իսկ կանխարգելելով հնարավոր կոնֆլիկտները ջրօգտագործողների միջև և ապահովելով գետային հոսքի բնապահպանական անհրաժեշտ քանակները և ռեժիմները: Ջրային ռեսուրսների որակի ապահովման համար հրատապ է դարձել կեղտաջրերի մաքրման կայանների վերակառուցումը (նախկինում կառուցված 21 կայաններից գործում է միայն Երևանի մաքրման կայանը, այն էլ՝ միայն մեխանիկական մաքրման մասով): Ձեռնարկությունների կողմից նախնական մաքրման համակարգերի ստեղծումը էականորեն կնվազեցնի ջրային ավազանների վրա աղտոտման ճնշումը:

548. 2007թ. հանրապետությունում նախաձեռնվել է ջրավազանային կառավարման մարմինների ստեղծումը, որը կարելի է համարել բնապահպանական կառավարման ապակենտրոնացման առաջին փորձ: Սակայն այդ մարմինների լիարժեք կայացման համար անհրաժեշտ է դրանց կազմում ավելի լիարժեքորեն ընդգրկել համապատասխան համայնքների ներկայացուցիչներին, ինչպես նաև մասնագիտական դասընթացներ իրականացնել՝ կապված ջրավազանային կառավարման հետ:

549. **Արդյունաբերական և կենցաղային թափոնների կառավարումը:** Ինչպես Երևանում, այնպես էլ հանրապետության այլ քաղաքներում արտադրական և կենցաղային թափոնների կառավարման՝ հավաքման, տեսակավորման և կազմակերպված վնասագերծման խնդիրը կարևորվում է ինչպես անմիջական վնասի կանխարգելման, այնպես էլ հողերի ռեսուրսների և ջրային ավազանների աղտոտման հետևանքների վերացման համար հետագայում պահանջվող խոշոր ներդրումների անհրաժեշտությամբ: Գործնականում արդյունաբերական թափոնները և շինարարական աղբը կոշտ կենցաղային թափոնների հետ հեռացվում են քաղաքային և գյուղական աղբյուսներ: Համապատասխան նորմատիվամեթոդական փաստաթղթերի բացակայության պայմաններում աճում է կոշտ աղբի կուտակիչների և

աղբավայրերի առկա վիճակի բացասական ազդեցության հավանականությունը՝ բնակչության առողջության և շրջակա բնական միջավայրի, հատկապես՝ հողի վրա:

550. Որոշակի առաջընթաց կա հանրապետությունում թափոնների վնասաբերության հաշվառման և գույքագրման կարգավորման համակարգի մշակման ասպարեզում, սակայն վնասագերծման և օգտահանման համար ծախսարդյունավետ տեխնոլոգիաների ներդրման խնդիրը դեռևս լուծման կարիք ունի:

551. Հայկական ատոմակայանում և այլ կազմակերպություններում առաջացող ռադիոակտիվ թափոնների վնասագերծման, անվտանգ պահպանության, օգտահանման և տեղադրման խնդիրը առաջիկա տարիներին հիմնարար լուծում կստանա՝ հատկապես հաշվի առնելով գործող ատոմակայանի փակման հետևանքով կանխատեսվող մեծ քանակությամբ հեղուկ և պինդ թափոնների առաջացման և նոր ատոմակայանի կառուցման հեռանկարը:

552. **Մարդու առողջության վրա բացասական ներգործության նվազեցում:** Մթնոլորտային օդի աղտոտվածության մոնիտորինգի արդյունքներով՝ հանրապետության առավել աղտոտված բնակավայրերն են՝ Ալավերդի քաղաքը՝ մետալուրգիական գործարանի ծծմբի երկօքսիդի արտանետումների, Արարատ և Հրազդան քաղաքները՝ ցեմենտի գործարանների փոշու արտանետումների և Երևան քաղաքը՝ հիմնականում ավտոտրանսպորտային արտանետումների հետևանքով: Տրանսպորտային հատվածի արտանետումները Երևան քաղաքում կազմում են ընդհանուր արտանետումների ավելի քան 90%-ը, և դրանց նվազեցման խնդիրը պահանջում է համալիր և հետևողական աշխատանք: ՀՀ կառավարության 14.07.2005թ. N1033-Ն որոշմամբ ընդունվել է «Ավտոտրանսպորտային միջոցներից վնասակար նյութերի արտանետումների նվազեցման միջոցառումների ծրագիր», որը նախատեսված է 2005-2013թթ. համար: Երևան քաղաքի գլխավոր հատակագծով նախատեսված է հասարակական տրանսպորտի զարգացում, մեծ տեղատարողության ավտոբուսների մասնաբաժնի ավելացում՝ 2010թ.՝ 31.6%-ով, 2020թ.՝ 45%-ով և էլեկտրատրանսպորտի զարգացում: Էթիլացված բենզինի օգտագործման արգելքը, որը գործում է 2000թ-ից, պայմաններ է ստեղծել արտանետումների չեզոքացուցիչների պարտադիր կիրառման համար: Որպես առաջին քայլ՝ արգելվել է առանց չեզոքացուցիչների ավտոմեքենաների ներմուծումը Հայաստան:

553. Ստացիոնար աղբյուրներից արտանետումների կրճատման համար հեռանկարային լուծումը բնապահպանական տեսակետից նախընտրելի տեխնոլոգիաների ներդրման համար պետության կողմից նպաստավոր միջավայրի քաղաքականության մշակումն է: Մարդկանց առողջության և կյանքի որակի ապահովման համար կարևորվում է նաև քաղաքներում կանաչ տարածքների, ռեկրեացիոն գոտիների պահպանման և համաչափ զարգացման խնդիրը, որը առավել կարևորվում է ամառվա ամիսներին ջերմային ստրեսներին հարմարվելու համար:

554. Բնապահպանական լիարժեք համակարգի կայացման համար էական է հասարակության ու մասնավոր հատվածի մասնակցությունը բնապահպանական խնդիրների լուծմանը և որոշումների կայացմանը, որի համար նախապայման է շրջակա միջավայրի վիճակի մասին տեղեկատվության հասանելիությունը և ընդունվող որոշումների թափանցիկության ապահովումը:

11. ԱՀՌԾ բյուջետային շրջանակը

11.1. 2003-2006 թթ. հարկաբյուջետային հիմնական զարգացումները

555. 2003-2006 թվականներին, ԱՀՌԾ ծրագրվածի համեմատ, մակրոտնտեսական ավելի նպաստավոր միջավայրը որոշակիորեն դրական անդրադարձ է ունեցել նաև համախմբված բյուջեի ցուցանիշների վրա: Այսպես, **բյուջետային եկամուտների** աճը անվանական արտահայտությամբ 2003-2006 թթ. կազմել է 227.8 մլրդ դրամ՝ շուրջ երկու անգամ ավելի, քան ծրագրվել էր ԱՀՌԾ շրջանակներում (տե՛ս Աղյուսակ 11.1): Հիմնականում այս գործոնի հաշվին բյուջետային ռեսուրսների աճը 2003-2006 թթ. կազմել է 250.2 մլրդ դրամ՝ ԱՀՌԾ-ով նախատեսված 143.8 մլրդ դրամի փոխարեն: Միաժամանակ, անհրաժեշտ է նշել, որ 2003 - 2004 թթ. համախմբված բյուջեի պակասուրդը շուրջ 29 մլրդ դրամով պակաս է եղել ԱՀՌԾ-ով ծրագրված համապատասխան ցուցանիշից, որի արդյունքում այդ չափով կրճատվել են պետական ծախսեր կատարելու լրացուցիչ հնարավորությունները:

Աղյուսակ 11.1. Համախմբված բյուջեի շրջանակը 2002-2006 թթ.

Ցուցանիշներ	2002		2003		2004		2005		2006	
	Փաստ.	ԱՀՌԾ	Փաստ.	ԱՀՌԾ	Փաստ.	ԱՀՌԾ	Փաստ.	ԱՀՌԾ	Փաստ.	
<i>մլրդ դրամ</i>										
1. Ընդամենը եկամուտներ և շնորհներ	305.6	339.9	349.3	346.2	369.2	383.0	456.1	422.9	533.4	
Ընդամենը եկամուտներ	258.1	279	297.6	312.9	355.5	349.6	444.5	390.7	519.1	
Հարկային եկամուտներ	242.3	269.4	279.5	302.2	326.5	338.8	394.8	379.8	465.3	
Ոչ հարկային և կապիտալ եկամուտներ	15.7	9.6	18.1	10.7	28.9	10.1	49.5	10.9	53.6	
Շնորհներ	47.5	61	51.5	33.3	13.7	33.4	11.6	32.2	14.3	
Ընթացիկ	17.1	14.1	11.6	9.7	13.7	9.0	11.6	8.5	?	
Կապիտալ	30.5	46.9	39.9	23.7	0.0	24.4	0.0	23.7	?	
2. Պակասուրդի ֆինանսավորում (զուտ)	12.1	36.5	20.9	41.9	31.9	39.2	40.3	38.6	34.5	
3. Ընդամենը տնօրինելի միջոցներ (1+2)	317.7	376.5	370.2	388.1	401.1	422.2	496.4	461.5	567.9	
4. Ընդամենը ծախսեր և զուտ վարկավորում	317.7	376.5	370.2	388.1	401.1	422.2	496.4	461.5	567.9	
Ընթացիկ ծախսեր	243.5	279	277.2	294	325.2	335.6	401.1	366.7	434.1	
Կապիտալ ծախսեր	63.8	101	86.4	86.9	65.3	78.5	82.2	83.7	115.9	
որից՝ կապիտալ շնորհների հաշվին	30.5	46.9	39.9	23.7		24.4	0.0	23.7		
Զուտ վարկավորում	10.4	-3.5	6.6	7.2	10.5	8.2	13.1	11.1	17.9	
<i>տոկոս՝ ՀՆԱ նկատմամբ</i>										
1. Ընդամենը եկամուտներ և շնորհներ	22.4	23.1	21.5	21.5	19.4	21.8	20.3	22.0	20.0	
Ընդամենը եկամուտներ	18.9	18.9	18.3	19.4	18.6	19.9	19.8	20.4	19.5	
Հարկային եկամուտներ	17.8	18.3	17.2	18.8	17.1	19.3	17.6	19.8	17.5	
Ոչ հարկային և կապիտալ եկամուտներ	1.2	0.7	1.1	0.7	1.6	0.6	2.2	0.5	2.0	
Շնորհներ	3.5	4.1	3.2	2.1	0.7	1.9	0.5	1.7	0.5	
Ընթացիկ	1.3	1	0.7	0.6	0.7	0.5	0.5	0.4	?	
Կապիտալ	2.2	3.2	2.5	1.5	0.0	1.4	0.0	1.3	?	
2. Պակասուրդի ֆինանսավորում (զուտ)	0.9	2.5	1.3	2.6	1.6	2.2	1.8	2.0	1.2	
3. Ընդամենը տնօրինելի միջոցներ (1+2)	23.3	25.5	22.8	24.1	21.0	24.0	22.1	24.1	21.3	
4. Ընդամենը ծախսեր և զուտ վարկավորում	23.3	25.5	22.8	24.1	21.0	24.0	22.1	24.1	21.3	
Ընթացիկ ծախսեր	17.9	18.9	17.1	18.3	17.0	19.1	17.9	19.1	16.3	
Կապիտալ ծախսեր	4.7	6.8	5.3	5.4	3.4	4.5	3.6	4.4	4.3	
որից՝ կապիտալ շնորհների հաշվին	2.2	3.2	2.5	1.5	0.0	1.4	0.0	1.2	?	
Զուտ վարկավորում	0.8	-0.2	0.4	0.4	0.6	0.5	0.6	0.5	0.7	

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ, ՀՀ ՍԱՊՀ, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարություն, ԱՀՌԾ կանխատեսումներ:

556. **Բյուջետային ռեսուրսների** հավելաճը 2003-2006 թթ. էապես ավելի մեծ կլիներ, եթե պահպանվեր ԱՀՌ-Ծ նախանշված հարկային եկամուտներ/ՀՆԱ հարաբերակցությունը: Իրականում, հարկային եկամուտներ/ՀՆԱ հարաբերակցության ցուցանիշի գծով 2002 թ. համեմատ գրեթե առաջընթաց չի գրանցվել, այն դեպքում, երբ ԱՀՌ-Ծ շրջանակներում 2003-2006 թթ. ծրագրվել էր այդ ցուցանիշի տարեկան շուրջ 0.5 տոկոսային կետով բարելավում (տե՛ս Աղյուսակ 11.1): Եթե փորձենք գնահատականներ տալ այս գործոնի ազդեցության չափերին, ապա կարելի է փաստել, որ այս գործոնի պատճառով վերոնշյալ ժամանակահատվածում բյուջետային ռեսուրսների փաթեթը «թերհամարվել» է 149.5 մլրդ դրամով: Նման զարգացումների հիմնական պատճառներից մեկը հարկային և մաքսային վարչարարության ոչ բավարար մակարդակն է, որի բարելավմանն ուղղված միջոցառումները առաջիկա տարիներին ունենալու են առաջնահերթ գերակայություն:

557. 2003-2006 թթ. **համախմբված բյուջեի ծախսերը** (ՀՆԱ նկատմամբ) նույնպես զիջում են ԱՀՌ-Ծ-ով նախատեսված մակարդակները (տե՛ս Աղյուսակ 11.1): Պետական ծախսեր/ՀՆԱ հարաբերակցությունը 2003 և 2004 թվականներին 3 տոկոսային կետով, 2005 թ.՝ 2 տոկոսային կետով, իսկ 2006թ.՝ 2.8 տոկոսային կետով պակաս է եղել համապատասխան ծրագրային ցուցանիշներից:

558. **Կապիտալ ծախսերի** թերակատարման հիմնական պատճառը դրանց ֆինանսավորման նպատակով արտաքին աղբյուրներից նախատեսված դրամաշնորհների և վարկերի թերստացումն է: Այսպես, օրինակ, 2004-2005 թթ. ԱՀՌ-Ծ շրջանակներում ակնկալվող կապիտալ շնորհները չեն ստացվել, որի հետևանքով կապիտալ ծախսերի մասնաբաժինը համախմբված բյուջեի ընդհանուր ծախսերում 2002 թ. 18.7 տոկոսից նվազել է՝ 2005 թ. կազմելով 16.3 տոկոս:

559. Այդուհանդերձ, պետք է նշել, որ 2003-2006 թթ., ընդհանուր առմամբ, համախմբված **բյուջեի ծախսերի դինամիկան** համահունչ է եղել ԱՀՌ-Ծ ամրագրված գերակայություններին (տե՛ս Աղյուսակ 11.2): Այսպես, **սոցիալ-մշակութային ոլորտի** ծախսերի մասնաբաժինը համախմբված բյուջեի ծախսերում աճել է՝ 2002 թ. 36.4 տոկոսից մինչև 43.0 տոկոս՝ 2005 թվականին: Նման զարգացումները լիովին համահունչ են ԱՀՌ-Ծ այն դրույթին, համաձայն որի՝ բնակչությանը մատուցվող սոցիալական ծառայությունների մատչելիությունը և որակը բարձրացնելու նպատակով բյուջետային ռեսուրսների փաթեթում ծրագրվող ֆինանսական միջոցների հավելաճի էական մասը պետք է ուղղվի սոցիալ-մշակութային ոլորտին¹³⁸: Ընդ որում, կրթությանը հատկացված միջոցների տեսակարար կշիռը սոցիալ-մշակութային ծախսերի ընդհանուր ծավալում ունեցել է աճի առաջանցիկ միտում, որը հիմնականում բացատրվում է հանրակրթության ոլորտին հատկացումների նշանակալի աճով:

560. **Տնտեսության ճյուղերին** ուղղվող ֆինանսական միջոցների տեսակարար կշիռը համախմբված բյուջեի ընդհանուր ծախսերում 2003-2005 թթ. ունեցել է նվազման միտում՝ 2005 թ. արձանագրելով ԱՀՌ-Ծ համապատասխան ցուցանիշից շուրջ երեք տոկոսային կետով պակաս ցուցանիշ: Դա հիմնականում բացատրվում է վերոնշյալ ժամանակահատվածում արտաքին աղբյուրներից ակնկալվող որոշակի ֆինանսական միջոցների թերստացմամբ: Այսպես, Լինսի հիմնադրամից, Համաշխարհային բանկից և այլ դոնորներից նախատեսվող միջոցների բացակայության կամ թերստացման պայմաններում էապես կրճատվել են ծրագրված կապիտալ ծախսերը, մասնավորապես՝ բնակարանային-կոմունալ ոլորտում և ճանապարհային տնտեսությունում:

561. **Ընդհանուր բնույթի պետական ծառայությունների** գծով մասհանումները 2003-2005 թթ. համախմբված բյուջեի ծախսերում ունեցած իրենց մասնաբաժնով գրեթե

¹³⁸ Աղբյուրության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիր, Երևան, 2003 թ., էջ 155-156:

համապատասխանում են ԱՀՌԾ-ով նախանշված ցուցանիշներին: Սակայն բարեփոխումները, մասնավորապես պետական կառավարման ոլորտում, ծրագրվածից ավելի դանդաղ են ընթացել: Այսպես, պետական կառավարման հատվածի աշխատողների աշխատավարձերը բարձրացվել են ծրագրվածից ավելի պակաս չափերով և շուրջ մեկ տարի ուշացումով:

562. Այսպիսով, 2003-2005 թթ., հիմնականում ի հաշիվ ԱՀՌԾ ծրագրվածի համեմատ տնտեսական աճի առաջանցիկ տեմպերի, բյուջետային ռեսուրսների փաթեթի հավելաճը անվանական արտահայտությամբ գերազանցել է ծրագրով նախատեսված ցուցանիշները (շուրջ 74 մլրդ դրամով): Այդուհանդերձ, համախմբված բյուջեի եկամուտների և ծախսերի հարաբերակցությունը ՀՆԱ-ի նկատմամբ էապես հետ է մնացել ԱՀՌԾ շրջանակներում ամրագրված համապատասխան ցուցանիշներից:

Աղյուսակ 11.2. ՀՀ 2003-2005 թթ. համախմբված բյուջեի ծախսերը գործառնական դասակարգման խոշորացված խմբերով (տոկոս՝ ՀՆԱ նկատմամբ)

Ցուցանիշներ	2002	2003		2004		2005	
	Փաստ.	ԱՀՌԾ	Փաստ.	ԱՀՌԾ	Փաստ.	ԱՀՌԾ	Փաստ.
Ընդամենը ծախսեր	25.0	26.2	22.8	24.1	21.0	24.0	22.1
Սոցիալ-մշակութային ծախսեր, գիտություն՝	9.1	10.0	9.0	10.2	9.0	11.0	9.5
կրթություն	2.3	2.3	2.2	2.7	2.5	3.0	2.7
առողջապահություն	1.2	1.4	1.2	1.5	1.3	1.8	1.4
սոցիալական ապահովություն և սոցիալական ապահովագրություն	4.5	5.0	4.5	5.2	4.5	5.5	4.6
մշակույթ, տեղեկատվություն, սպորտ և կրոն	0.8	1.1	1.0	0.6	0.5	0.6	0.6
գիտություն	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
Ուժային ոլորտ	3.7	4.2	3.8	4.1	3.8	4.2	4.2
Տնտեսության ճյուղեր	5.2	7.4	5.8	5.4	3.6	4.4	3.4
բնակարանային-կոմունալ տնտեսություն	1.7	2.5	2.6	1.5	1.0	1.4	1.4
վառելիքային և էներգետիկ համակարգ	0.6	0.8	0.4	0.8	0.5	0.5	0.1
գյուղատնտեսություն, անտառային և ջրային տնտեսություն, ձկնաբուծություն	1.1	1.3	1.2	1.1	0.9	0.8	0.6
տրանսպորտ, ճանապարհային տնտեսություն և կապ	1.8	2.5	1.9	1.6	1.0	1.5	1.0
տնտեսության այլ ճյուղեր	0.1	0.3	-0.3	0.4	0.2	0.3	0.3
Ընդհանուր բնույթի պետական ծառայություններ	1.7	1.9	1.9	2.2	2.1	2.4	2.1
Պետական պարտքային պարտավորություններ	0.9	0.9	0.7	0.8	0.5	0.7	0.4
Այլ ոլորտներ	4.5	1.7	1.0	1.4	2.0	1.4	2.5

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ, ՀՀ ՍԱՊԷ, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարություն, ԱՀՌԾ կանխատեսումներ:

11.2. 2007 - 2021 թթ. բյուջետային շրջանակի կանխատեսումներ

563. Համախմբված բյուջեի ցուցանիշների կանխատեսման հիմնական ուղենիշը եղել է հարկային եկամուտների աճի ապահովումը (հիմնականում ի հաշիվ հարկային վարչարարության արդյունավետության բարձրացման), պետական բյուջեի պակասուրդի աստիճանական կրճատումը և պարտքի կայունության ապահովումը: Բյուջեի **հարկային եկամուտները** (ՀՆԱ նկատմամբ) տարեկան կավելանան շուրջ 0.4 տոկոսային կետով, իսկ ոչ

հարկային եկամուտների և շնորհների մասնաբաժինը համախմբված բյուջեի եկամուտների կառուցվածքում կունենա աստիճանական նվազման միտում:

564. Կանխատեսվում է նաև **ծախսերի կառուցվածքի** փոփոխություն՝ շեշտադրելով պետական ծախսերի սոցիալական ուղղվածությունը, մասնավորապես՝ կրթության, առողջապահության և սոցիալական պաշտպանության ծախսերի աճի ուղղությամբ: Պետական կապիտալ ներդրումների ծավալները ՀՆԱ-ի նկատմամբ թեև դրսևորելու են նվազման միտում, այդուհանդերձ, ծրագրվող ժամանակահատվածում ունենալու են նշանակալի մակարդակ:

565. Համաձայն կանխատեսումների, հարկեր/ՀՆԱ ցուցանիշը 2021 թվականին կկազմի մոտ 24.5 տոկոս՝ 2006 թվականի փաստացի 17.5 տոկոսի փոխարեն, իսկ ծախսեր/ՀՆԱ հարաբերակցությունը կաճի ավելի դանդաղ տեմպերով՝ 2021 թվականին կազմելով 26.6 տոկոս՝ 2006 թ. փաստացի 21.3 տոկոսի փոխարեն: Ինչ վերաբերում է բյուջեի եկամուտների և ծախսերի հաշվեկշռին, ապա կանխատեսվող ժամանակահատվածում այն շարունակելու է մնալ բացասական և տատանվելու է ՀՆԱ նկատմամբ 2-2.5 տոկոսի շրջանակներում՝ առանց վտանգելու պետական պարտքի կայունության ցուցանիշները:

Աղյուսակ 11.3. 2007-2021 թթ. համախմբված բյուջեի հիմնական ցուցանիշների կանխատեսումը

Ցուցանիշներ	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2015	2018	2021
	<i>Փաստ.</i>	<i>Փաստ.</i>	<i>կանխատեսում</i>							
	<i>տոկոս՝ ՀՆԱ նկատմամբ</i>									
Ընդամենը եկամուտներ և շնորհներ	20.3	20.0	19.7	21.4	21.6	21.6	21.7	22.8	23.9	25.0
որից՝ հարկային եկամուտներ	17.6	17.6	18.2	19.8	20.2	20.5	20.7	22.2	23.4	24.5
շնորհներ	0.5	0.5	0.5	1.0	0.8	0.6	0.5	0.1	0.1	0.1
Ընդամենը ծախսեր	22.2	21.5	21.9	24.3	23.9	24.0	24.1	25.2	26.2	26.6
Ընթացիկ ծախսեր	18.0	16.6	16.5	18.7	18.9	19.5	19.7	20.7	21.9	22.4
Կապիտալ ծախսեր և գուտ վարկավորում	4.2	4.9	5.4	5.6	5.0	4.5	4.4	4.5	4.3	4.2
Հաշվեկշիռ (հաշվեգրման սկզբունքով)	-1.9	-1.5	-2.2	-2.9	-2.3	-2.4	-2.4	-2.4	-2.3	-1.6

566. Միաժամանակ, պետք է նշել, որ առաջիկա տարիներին (միջնաժամկետ հատվածում) նախատեսվում է **համախմբված բյուջեի պակասուրդի** որոշակի աճ՝ մինչև ՀՆԱ նկատմամբ 2.9 տոկոս, այնուհետև այն ունենալու է նվազման միտում՝ 2021 թ. հասնելով ՀՆԱ նկատմամբ 1.6 տոկոսի (տե՛ս Աղյուսակ 11.4): Միջնաժամկետ հատվածում դեռևս մեծ է լինելու պակասուրդի ֆինանսավորման արտաքին աղբյուրների տեսակարար կշիռը: Այդուհանդերձ, ծրագրվող ժամանակահատվածի վերջին տարիներին պակասուրդի ֆինանսավորման ներքին աղբյուրների տեսակարար կշիռը աստիճանաբար ավելանալու է՝ հիմնականում բանկային համակարգից ներգրավված միջոցների հաշվին:

567. Համախմբված բյուջեի պակասուրդի ճշգրտված կանխատեսումները մոտ 10 տոկոսով բարձր են սկզբնական ԱՀՌԾ ցուցանիշներից: Դա բացատրվում այն հանգամանքով, որ 2003-2006 թթ. ՀՆԱ-ի փաստացի աճի ցուցանիշները, էապես գերազանցելով ԱՀՌԾ-ով նախատեսված տեմպերը, նշանակալիորեն բարելավել են պետական պարտքի ցուցանիշները: Դա, իր հերթին, հնարավորություն է տալիս ներգրավվելիք ռեսուրսների հաշվին որոշ չափով ավելացնել պետական ծախսերը՝ առանց էապես ծանրացնելու պետական պարտքի բեռը: Այդ մասին են վկայում արտաքին պարտքի մարման կայուն ցուցանիշները ծրագրվող ժամկետի ընթացքում (ՀՆԱ նկատմամբ 0.2 տոկոս):

Աղյուսակ 11.4. 2007-2021 թթ. համախմբված բյուջեի պակասուրդի և դրա ֆինանսավորման կանխատեսումներ /տողոս՝ ՀՆԱ նկատմամբ/

Ցուցանիշներ	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2015	2018	2021
	Փաստ.	Փաստ.	կանխատեսում							
Պակասուրդ	-1.9	-1.5	-2.2	-2.9	-2.3	-2.4	-2.4	-2.4	-2.3	-1.6
Ֆինանսավորում	1.5	1.5	2.2	2.9	2.3	2.4	2.4	2.4	2.3	1.7
Ներքին աղբյուրներ	1.3	0.5	1.3	1.4	0.7	0.8	0.7	1.4	1.6	0.9
Արտաքին աղբյուրներ	0.6	1.0	0.9	1.5	1.6	1.6	1.7	1.0	0.7	0.7

11.3. ՀՀ պետական պարտքը

568. 2003-2006 թթ. ՀՀ պետական պարտքը դոլարային արտահայտությամբ աճել է՝ 2003 թ. 1,174 մլն ԱՄՆ դոլարից մինչև 1,400 մլն ԱՄՆ դոլար՝ 2006 թվականին: Այդուհանդերձ, դրամային արտահայտությամբ, պետական պարտքին բնորոշ է եղել անկման միտում՝ 2006 թ. 508.9 մլրդ դրամ՝ 2003 թ. 664.4 մլրդ դրամի փոխարեն, ինչը գերազանցապես բացատրվում է ՀՀ դրամի արժևորմամբ: Ծրագրվածի համեմատ ՀՆԱ աճի առաջանցիկ տեմպերը հանգեցրել են պետական պարտքի ցուցանիշների էական բարելավման (տե՛ս Աղյուսակ 11.5): Մասնավորապես, 2006 թվականի վերջի դրությամբ, 2002 թ. համապատասխան ժամանակահատվածի համեմատ, պետական պարտք-ՀՆԱ հարաբերակցությունը ավելի քան երկու անգամ նվազել է: Ընդ որում, ներքին պարտքի տեսակարար կշիռը պետական պարտքի ընդհանուր կառուցվածքում ունեցել է որոշակի աճի միտում, մասնավորապես նաև ՀՀ դրամի արժևորման պատճառով:

Աղյուսակ 11.5. ՀՀ պետական պարտքը 2002-2006 թթ. /տողոս՝ ՀՆԱ նկատմամբ/

Ցուցանիշներ	2002	2003		2004		2005		2006	
	Փաստ.	ԱՀՌԾ	Փաստ.	ԱՀՌԾ	Փաստ.	ԱՀՌԾ	Փաստ.	ԱՀՌԾ	Փաստ.
ՀՀ պետական պարտքը	46.0	42.7	41.8	43.0	35.7	40.7	24.7	38.5	21.6
Ներքին պարտք	2.7	2.7	2.7	2.6	2.7	2.6	2.3	2.6	2.6
Արտաքին պարտք	43.3	40.0	39.1	40.4	33.1	38.1	22.4	35.9	19.0

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարություն, ԱՀՌԾ կանխատեսումներ:

569. **Ներքին պետական պարտքի** ժամկետայնության երկարաձգման և էժանացման նպատակով 2004 թ. սեպտեմբերից թողարկվել են միջին ժամկետայնության արժեկտրոնային պարտատոմսեր և երկարաժամկետ արժեկտրոնային պարտատոմսեր: 2003-2006 թթ. նկատվել է ներքին պարտքի (ՆՊՊ) կառավարման արդյունավետության բարձրացում, որը բնորոշվում է դրա սպասարկման ծախսերի աստիճանական նվազմամբ և ներքին աղբյուրների հաշվին պետական բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորման հնարավորությունների ավելացմամբ (տե՛ս Աղյուսակ 11.6):

Աղյուսակ 11.6. Ներքին պետական պարտքի գծով գործառնությունները 2002-2006 թթ., մլն դրամ

	Պետական պարտատոմսերի տեղաբաշխում	Պարտատոմսերի տեղաբաշխումից հասույթ	Պարտատոմսերի մարում	ՆՊՊ-ի սպասարկում	Պակասուրդի ֆինանսավորում
2002	41,883.8	38,202.8	34,255.5	5,955.3	3,947.3
2003	43,300.0	40,267.0	37,963.7	5,587.3	2,303.3
2004	43,900.0	44,018.2	38,435.5	5,408.2	5,582.7
2005	46,800.0	45,701.6	39,333.4	5,066.4	6,368.1
2006	32,253.6	32,474.9	25,392.1	5,251.1	7,082.8

Աղբյուրը՝ ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարություն, «ՀՀ պետական պարտքը 2005 թ.: Տարեկան հաշվետվություն», Երևան, 2006 թ.:

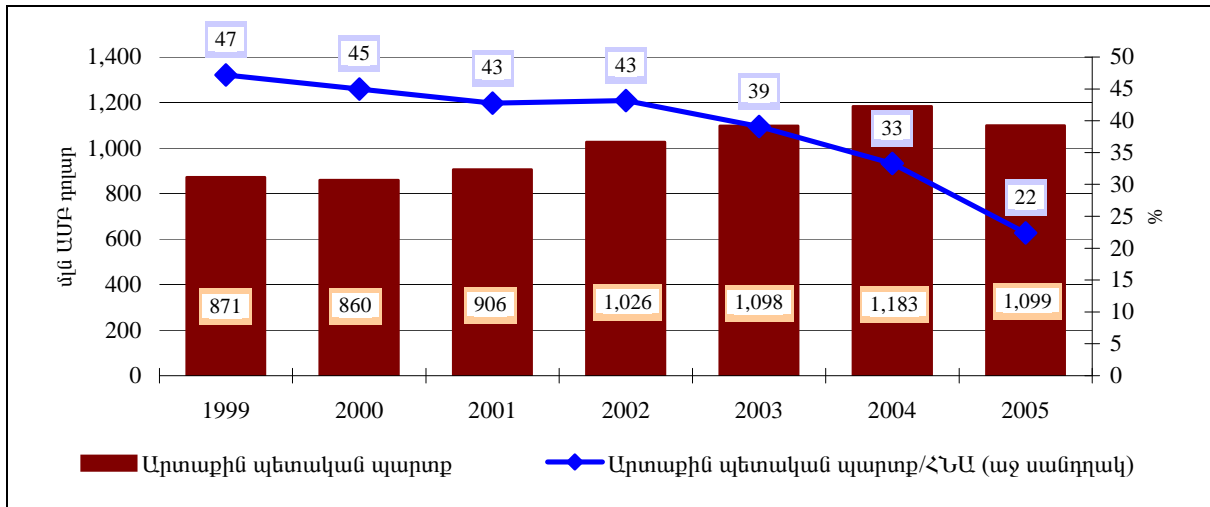
570. Ներքին պարտքի կառավարման բարելավումը բնորոշող ցուցիչներից մեկն էլ այն է, որ 2004 - 2006 թվականներին նշանակալիորեն ավելացել է միջնաժամկետ և երկարաժամկետ պարտատոմսերի մասնաբաժինը պետական պարտատոմսերի ընդհանուր

ծավալում: Առաջիկա տարիներին նախատեսվում է ավելացնել համախմբված բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորումը ներքին աղբյուրների հաշվին, որը բնականաբար կանդրադառնա նաև ներքին պետական պարտքը բնութագրող ցուցանիշների մակարդակի վրա: Այսպես, կառավարության ներքին պարտք/ՀՆԱ հարաբերակցությունը կաճի 2006 թ. 2.6 տոկոսից մինչև 3.8 տոկոս՝ 2011 թ., 9.9 տոկոս՝ 2015 թ. և 10.7 տոկոս՝ 2021 թվականին:

571. **ՀՀ արտաքին պետական պարտքը** բնութագրող ցուցանիշների բարելավման միտումը շարունակվել է նաև 2003-2005 թթ. (տե՛ս Գծանկար 11.1): ՀՆԱ նկատմամբ արտաքին պետական պարտքի հարաբերակցության նվազումը ոչ միայն ՀՆԱ առաջանցիկ աճի և արտաքին պետական պարտքի նվազման, այլ նաև ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ ՀՀ դրամի արժևորման արդյունք է: ՀՀ արտաքին պետական պարտքը 1999 թվականից ի վեր աճել է ի հաշիվ արտոնյալ վարկերի: Այդ միտումը շարունակվել է նաև 2003-2005 թթ., և 2005 թ. վերջին արտոնյալ վարկերի տեսակարար կշիռը արտաքին պարտքի ընդհանուր կառուցվածքում կազմել է շուրջ 98 տոկոս:

572. Արտաքին պարտքի սպասարկման ռիսկայնության գնահատման և կառավարման առումով կարևորվում է արտաքին պարտքը ձևավորող միջոցների արժույթային կազմը: Սկսած 2001 թվականից, ՀՀ արտաքին պարտքը կազմված է հետևյալ չորս արտարժույթներով տրամադրված վարկերից՝ ԱՄՆ դոլար, հատուկ փոխառության իրավունքներ (SDR), եվրո և ճապոնական իեն: Պետք է փաստել, որ 2005 թվականին SDR-ի նկատմամբ ԱՄՆ դոլարի որոշակի արժևորումը և ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ ՀՀ դրամի արժևորումը բավականին նպաստավոր են եղել արտաքին պարտքի սպասարկման առումով:

Գծանկար 11.1. ՀՀ արտաքին պետական պարտքի ցուցանիշների դինամիկան 1999-2005 թթ.

Աղբյուրը՝ ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարություն, «ՀՀ պետական պարտքը 2005 թ.: Տարեկան հաշվետվություն», Երևան, 2006 թ.:

573. Առաջիկա տարիներին և երկարաժամկետ հատվածում արտաքին պետական պարտքը բնութագրող հիմնական ցուցանիշների կանխատեսումները ներկայացված են Աղյուսակ 11.7-ում: Ծրագրվող ժամանակահատվածում կշարունակի նվազել արտաքին պարտք-ՀՆԱ հարաբերակցությունը՝ 2021 թ. կազմելով 12.9 տոկոս՝ 2006 թ. 19.0 տոկոսի փոխարեն: Արտաքին պարտքի ներկա արժեք-ՀՆԱ հարաբերակցությունը առաջիկա երկու տարիների ընթացքում դեռևս կնվազի, իսկ այնուհետև աստիճանաբար կաճի՝ պայմանավորված արտաքին պարտքի կառուցվածքում ոչ արտոնյալ վարկերի մասնաբաժնի ավելացմամբ:

Աղյուսակ 11.7. Արտաքին պարտքը բնութագրող ցուցանիշների կանխատեսումներ

Ցուցանիշներ	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2015	2018	2021
	<i>Փաստ.</i>	<i>Փաստ.</i>	<i>կանխատեսում</i>							
Անվանական արտաքին պարտք, մլն ԱՄՆ դոլար	1,099	1,272.0	1,557.2	1,820.8	2,017.2	2,244.1	2,498.0	3,273.6	3,807.3	4,469.2
<i>%՝ ՀՆԱ նկատմամբ</i>	<i>22.4</i>	<i>19.0</i>	<i>17.</i>	<i>17.0</i>	<i>16.5</i>	<i>16.3</i>	<i>16.5</i>	<i>15.3</i>	<i>13.9</i>	<i>12.9</i>

---

12. ԱՀՌԾ մոնիտորինգ, գնահատման համակարգ և վերանայում

574. Աղքատության հաղթահարման ռազմավարության իրականացման և վերջինիս՝ աղքատության վրա արդյունքային ազդեցության գնահատման համակարգի ներդրման նպատակով 2004թ. նոյեմբերին ՀՀ կառավարության թիվ 1780-Ա որոշմամբ հավանություն տրվեց ԱՀՌԾ մոնիտորինգի և գնահատման համակարգի հայեցակարգին: Հաջորդիվ հաստատվեցին նաև ՀՀ կառավարման պետական մարմինների կողմից ներկայացվելիք հաշվետվությունների ձևը և վերջիններիս ներկայացվող պահանջները: Հաստատված հայեցակարգը հնարավորություն է ընձեռում ԱՀՌԾ իրականացման ընթացքում իրատեսական գնահատականներ տալ գործընթացին, անհրաժեշտ բազա հանդիսանալ ԱՀՌԾ գերակա քաղաքականությունների և միջոցառումների ծրագրերում ճշգրտումներ և փոփոխություններ կատարելու համար:

575. ԱՀՌԾ մոնիտորինգի ցուցանիշների գործող համակարգը ներառում է 177 ցուցանիշներ, որից 36-ը նպատակային են, իսկ 141-ը՝ գործոնային, որոնք համախմբված են հետևյալ վեց առանձին խմբերում՝ Աղքատության կրճատում և բարեկեցության աճ, Կրթություն, Առողջապահություն, Հիմնական հանրային ծառայություններ և բնակարանային պայմաններ, Քաղաքացիական մեկուսացվածություն և անհավասարություն, Բնապահպանական կայուն զարգացում:

576. ՀՀ պետական կառավարման մարմինների կողմից ներկայացված 2001-2004թթ. ցուցանիշների ամփոփման ընթացքում արդեն իսկ հանդիպել են որոշակի դժվարություններ, ինչը հնարավորություն չի տվել ամբողջությամբ հավաքագրելու ԱՀՌԾ մոնիտորինգի ցուցանիշների 2001-2004թթ. վերաբերյալ տեղեկատվությունը, ինչպես նաև բոլոր ցուցանիշների գծով սահմանելու հաջորդող տարիների համար նպատակային արժեքները: ԱՀՌԾ իրականացման հաշվետվությունում արձանագրվել է, որ 177 ցուցանիշներից մոտ 40 ցուցանիշների գծով տեղեկատվությունն ամբողջությամբ բացակայել է, իսկ 30-ից ավելի ցուցանիշների գծով տեղեկատվությունը որակյալ և ամբողջական չի եղել: Այսինքն, մոնիտորինգի համակարգը գործել է ցուցանիշների 60 տոկոսով, որոնց մի մասը ևս արժանահավատ չի եղել: Միաժամանակ, մոնիտորինգի կոնկրետ ցուցանիշների հավաքագրման, ամփոփման և վերլուծման համար պետական կառավարման մարմիններում ձևավորված չեն մասնագիտական առանձնացված միավորներ, ինչը կանոնավոր հավաքագրում չի ապահովել: Բացի այդ, մոնիտորինգի ցուցանիշների գնահատման միասնական մեթոդաբանության բացակայությունը դժվարացրել է համադրելի ցուցանիշների համակարգումը:

577. ԱՀՌԾ իրականացման վերաբերյալ պետական կառավարման մարմինների կողմից ներկայացվող հաշվետվությունների ամփոփումը ցույց է տվել, որ հաշվետվություններն իրենց ձևաչափով բավականին տարբերվում են միմյանցից՝ միասնական պահանջների առկայության պարագայում: Դա դժվարացնում է ինչպես ԱՀՌԾ իրականացման արդյունքների գնահատումը, այնպես էլ գործուն հիմք չի կարող հանդիսանալ ԱՀՌԾ վերանայումների համար՝ նպատակայնության բարձրացման տեսանկյունից:

578. ԱՀՌԾ վերանայմանը զուգահեռ, կարևորվում է ԱՀՌԾ մոնիտորինգի և գնահատման համակարգի կատարելագործումը: Այն ենթադրում է ինչպես ինստիտուցիոնալ համակարգի կատարելագործում, այնպես էլ ցուցանիշների համակարգի վերանայում, որոնք պետք է զուգակցվեն կարողությունների հզորացման նպատակային ու հասցեական միջոցառումներով:

---

579. ԱՀՌԾ մոնիտորինգի և գնահատման համակարգի կատարելագործման համար կարևոր նշանակություն է ստանում ինչպես պետական, այնպես էլ ոչ պետական հատվածներում համապատասխան մասնագիտական կարողությունների ձևավորման և զարգացման խնդիրը՝, ինչպես մեթոդական աջակցության, այնպես էլ գործնական վերապատրաստման դասընթացների կազմակերպման տեսքով: Այս առումով, արդեն իսկ դոկոր հանրության առանձին ներկայացուցիչներ Կառավարությանն իրենց տեխնիկական աջակցության պատրաստակամությունն են հայտնել:

580. ԱՀՌԾ մոնիտորինգի և գնահատման համակարգի կատարելագործումը ենթադրում է կոնկրետ միջոցառումներ հետևյալ հիմնական ուղղություններով՝ ինստիտուցիոնալ համակարգի ձևավորում, ցուցանիշների գնահատման համակարգի կատարելագործում և համապատասխան կարողությունների հզորացում, ինչպես նաև ոչ պետական հատվածի մոնիտորինգի և գնահատման կարողությունների ձևավորում:

581. ԱՀՌԾ մոնիտորինգի ինստիտուցիոնալ կառույցի ներդրումը պետք է ապահովի մոնիտորինգի համապատասխան միավորների ձևավորում պետական կառավարման մարմիններում, անհրաժեշտ տեղեկատվական հոսքերի կանոնակարգում, ինչպես նաև մոնիտորինգի միավորների համակարգման մեխանիզմի ձևավորում: Ներքին և արտաքին տեղեկատվական և հաշվետվական պարբերական հոսքերի կանոնակարգմամբ հնարավոր կլինի ձևավորել ԱՀՌԾ իրականացման գնահատման, ինչպես նաև հաջորդող տարիների համար հիմնական նպատակադրումների առաջադրման ու վերջիններիս հնարավոր վերանայման համար անհրաժեշտ տեղեկատվական իրատեսական և որակյալ բազա:

582. ԱՀՌԾ մոնիտորինգի և գնահատման գործընթացների կատարելագործման նպատակով Կառավարությունը նախատեսում է ԱՀՌԾ մոնիտորինգի ցուցանիշների հայեցակարգից անցում կատարել ԱՀՌԾ մոնիտորինգի և գնահատման համակարգի ներդրմանը, որի համար անհրաժեշտ է ինստիտուցիոնալ կառույցի ձևավորմանը զուգընթաց կատարելագործել գնահատման ցուցանիշների համակարգն ամբողջությամբ: ԱՀՌԾ մոնիտորինգի և գնահատման համակարգի ներդրումը ենթադրում է ցուցանիշների վերանայված համակարգ, որը պետք է ուղեկցվի ցուցանիշների հավաքագրման, գնահատման և վերլուծության համապատասխան մեթոդաբանությամբ: Դա հնարավորություն կտա միասնականություն ապահովելու պետական կառավարման տարբեր մարմիններից ստացվող տեղեկատվության ներակայացման ձևաչափի և բովանդակության առումով: Միաժամանակ, այդ մեթոդաբանությունը կողմնորոշիչ կլինի մոնիտորինգի միավորների, կարողությունների հզորացման միջոցառումների համար:

583. ԱՀՌԾ մոնիտորինգի և գնահատման արդյունավետ համակարգի կայացման համար անհրաժեշտ է պետական կառավարման մարմինների կողմից իրականացվող մոնիտորինգի և գնահատման մեխանիզմը համալրել այլընտրանքային հետադարձ կապի ապահովման տարրերով: Մասնավորապես, ոչ պետական հատվածին ոլորտային որակական գնահատումներ իրականացնելու պատվիրակմամբ՝ նախապես ձևավորելով համապատասխան մեթոդաբանություն և կարողություններ: Այս առումով ևս, դոկոր հանրության առանձին ներկայացուցիչներ Կառավարությանն իրենց տեխնիկական աջակցության պատրաստակամությունն են հայտնել:

584. ԱՀՌԾ մոնիտորինգի և գնահատման համակարգը պետք է ապահովի ոչ միայն ԱՀՌԾ առաջընթացի գնահատում և համապատասխան միջոցառումների հետևանքների և աղքատության մակարդակի վրա ազդեցության չափում, այլ նաև պետք է ներառի ԱՀՌԾ մասնակցային գործընթացում ընդգրկված շահառուների համար համապատասխան տեղեկատվության մատչելիության չափանիշներ՝ միաժամանակ ընդլայնելով մոնիտորինգի և գնահատման համակարգի տեղեկատվության օգտագործումն ինչպես վերլուծական նշանա-

---

կությամբ, այնպես էլ ոլորտային կանխատեսումների և քաղաքականության մշակման աշխատանքներում:

585. Կառավարությունը, դոնոր հանրության օժանդակությամբ, հիմք ընդունելով ԱՀՌԾ իրականացման հաշվետվություններում ներկայացված՝ մոնիտորինգի համակարգի թերություններն ու խնդիրները, ԱՀՌԾ իրականացման մոնիտորինգի և գնահատման գործընթացի կատարելագործման նպատակով ԱՀՌԾ մոնիտորինգի ցուցանիշների համակարգի հայեցակարգից անցում պետք է կատարի ԱՀՌԾ մոնիտորինգի և գնահատման գործուն համակարգի ներդրմանը, որը սկզբում փորձնական կիրականացվի նախարարություններում և գերատեսչություններում, այնուհետև՝ երկու տարվա ընթացքում կներդրվի ամբողջ համակարգում:

586. ԱՀՌԾ մոնիտորինգի և գնահատման միասնական համակարգը պետք է սահմանի և կանոնակարգի՝

- (i) ԱՀՌԾ մոնիտորինգի ցուցանիշների և նպատակադրումների համակարգը և վերանայման մեխանիզմները
- (ii) ցուցանիշների մոնիտորինգի և գնահատման անհրաժեշտ մեթոդաբանությունը
- (iii) ցուցանիշների հավաքագրման, ամփոփման և վերլուծության մեթոդաբանությունը
- (iv) համապատասխան հաշվետվությունների ձևաչափերն ու վերջիններիս ներկայացող տեխնիկական պահանջները
- (v) ԱՀՌԾ մոնիտորինգի համակարգում ներգրավված կողմերի հիմնական գործառույթներն ու վերջիններիս կարողությունների հզորացման միջոցառումները
- (vi) Զարգացմանն աջակցող գործընկերների կողմից Հայաստանում իրականացվող՝ ԱՀՌԾ-ից բխող հիմնական ծրագրերի մոնիտորինգի և գնահատման մեխանիզմը
- (vii) ԱՀՌԾ իրականացման և մոնիտորինգի գործընթացում քաղաքացիական հասարակության մասնակցության և արդյունքների մասին հանրության իրազեկման մեխանիզմները:

587. ՀՀ կառավարությունը կարևորում է ԱՀՌԾ մոնիտորինգի և գնահատման գործընթացին քաղաքացիական հասարակության մասնակցությունը՝ մասնակցային ինստիտուտի ստեղծման միջոցով: Այն ապահովելու է քաղաքացիական հասարակության ԱՀՌԾ իրականացման գործընթացի վերաբերյալ գնահատականների տրամադրումը ԱՀՌԾ քարտուղարությանը՝ իրականացման հաշվետվության ժամանակ վերջիններիս ուսումնասիրության և արդյունքների հաշվետվության մեջ ներառման նպատակով:

588. ԱՀՌԾ-ում սահմանված նպատակադրումները, ցուցանիշները, ինչպես նաև քաղաքականությունների գերակայություններն ու առաջնահերթությունները անփոփոխ չեն ռազմավարության ամբողջ ժամանակահատվածի համար: Դրանք ենթակա են փոփոխման ԱՀՌԾ վերանայմամբ՝ երկու տարին մեկ անգամ՝ հիմք ընդունելով երկրում արձանագրված հիմնական զարգացումներն ու տեղաշարժերը, ԱՀՌԾ իրականացման հաշվետվությունում ներկայացված մոտեցումները, ինչպես նաև շահագրգիռ կողմերի առաջարկություններն ու մոնիտորինգի արդյունքները: